

กลวิธีนำเสนอพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพ

นางสาวภาวิณี ตรีเดซี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๕๔

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

THE TECHNIQUES OF PRESENTING BUDDHIST CONCEPTS IN THE BUDDHIST
NOVELS BY SUCHIP PUNYANUPHAP

MISS PAVINEE THREEDASHEE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

กลวิธีนำเสนอพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีฟ
บุญญาภาพ

โดย

นางสาวภาวิณี ศรีเดซี

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์อิงอร สุพันธ์ุฉนิช)

ภาวินี ตรีเดซี : กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพ.
(THE TECHNIQUES OF PRESENTING BUDDHIST CONCEPTS IN THE
BUDDHIST NOVELS BY SUCHIP PUNYANUPHAP) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: รศ.ดร.
สุจิตรา จงสถิตยวัฒน์, ๑๔๗ หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมในนวนิยายอิง
ธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพซึ่งมีการใช้กลวิธีการนำเสนอในรูปแบบนวนิยายที่อิงอาศัยลักษณะของ
วรรณคดีพุทธศาสนาและมีการอ้างอิงข้อมูลหลักฐานจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาพบว่า ผู้แตงนำเสนอหลักธรรมด้วยการผูกเรื่องตามรูปแบบนวนิยายที่ยังคงรักษา
เอกลักษณ์ของการเป็นวรรณกรรมศาสนา ด้วยการนำกลวิธีการนำเสนอที่สัมพันธ์กับลักษณะของ
วรรณคดีพุทธศาสนาได้แก่ การนำเอาเหตุการณ์ในพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่อง การสร้างโครงเรื่องย่อยที่
ตัดแปลงจากอรรถกถาชาดก การยกอุทาหรณ์และการเล่าเรื่องแทรก การใช้ตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธ
ประวัติ การใช้ฉากอินเดียสมัยพุทธกาล การขับสนทนาถาม-ตอบเพื่อแสดงหลักธรรม สำหรับกลวิธี
ทางภาษาที่ใช้ในการนำเสนอหลักพุทธธรรมนั้นประกอบด้วย การยกพุทธพจน์และพุทธภาษิต การ
สอดแทรกคำประพันธ์ร้อยกรองในรูปแบบบทเพลง โศลกและฉันท์ การใช้สำนวนโวหาร ภาพพจน์ความ
เปรียบและสัญลักษณ์ นอกจากนี้ยังมีการใช้คำภาษาบาลี คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาและสำนวนภาษา
ที่คล้ายกับในคัมภีร์พุทธศาสนา

กลวิธีดังกล่าวผู้แตงนำมาปรับใช้ในการนำเสนอด้วยรูปแบบนวนิยายได้อย่างสอดคล้อง
กลมกลืน ทำให้การนำเสนอหลักพุทธธรรมมีความน่าสนใจ ชัดเจนและน่าเชื่อถือ อีกทั้งกลวิธีการนำเสนอ
เหล่านี้ยังมีบทบาทและความสำคัญในการช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจหลักธรรมตามแนวทางพุทธ
ศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งมุ่งเน้นในเรื่องการประพฤติปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองทั้งในด้านจริยธรรมและความ
ประพฤติ โดยมีสติปัญญาเป็นเครื่องมือกำกับอันนำไปสู่ความเข้าใจในหลักไตรลักษณ์ ทำให้ไม่เกิดความ
ยึดมั่นถือมั่นจนมีความสุขหรือความทุกข์กับชีวิตมากจนเกินไป ถือได้ว่าผลงานนวนิยายอิงธรรมะของ
สุชีพ ปุญญานุภาพเป็นแบบอย่างของการนำเสนอหลักพุทธธรรมด้วยรูปแบบนวนิยายในยุคแรกเริ่มอัน
เป็นแนวทางให้แก่ักเขียนในยุคต่อมา

ภาควิชา..... ภาษาไทย..... ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา..... ภาษาไทย..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา..... ๒๕๕๔.....

5280189722 : MAJOR THAI

KEYWORDS : TECHNIQUES OF PRESENTING / RELIGIOUS LITERATURE / SUCHIP PUNYANUPHAP

PAVINEE THREEDASHEE : THE TECHNIQUES OF PRESENTING BUDDHIST CONCEPTS IN THE BUDDHIST NOVELS BY SUCHIP PUNYANUPHAP.
 ADVISOR : ASSOC. PROF. SUCHITRA CHONGSTITVATTANA, Ph.D.,147 pp.

The objective of this thesis is to analyze the techniques of presenting Buddhist concepts in the Buddhist novels by Suchip Punyanuphap. The author combines the genre of novel with the characteristics of Buddhist literature and references to the Pali Canon.

The result reveals that the theme of Buddhist concepts is conveyed by combining the genre of novel with the characteristic of Buddhist literature. Firstly, the author takes the plot from Buddha’s biography, a part of story in Jataka Commentary is taken as a subplot, the use of allegory, the characters are taken from those appear in the Buddha’s biography, uses the setting in India during the Buddha’s life time, the use of questions and answers dialogue to demonstrate Buddhist concepts. Moreover, there are the use of direct quotations of Buddha’s words, poems, Buddhist metaphors, symbol, Pali words and the literary style that are similar to Pali Canon.

These techniques make Buddhist concepts conveyed in the novel precise, interesting and rational. These novels by Suchip Punyanuphap, therefore, could be considered as models of Buddhist novels for writers of later generation.

Department :THAI..... Student’s Signature

Field of Study :THAI..... Advisor’s Signature.....

Academic Year :2011.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี เนื่องด้วยความเมตตาจาก รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ให้ความอนุเคราะห์อบรมให้คำปรึกษา และคำแนะนำทั้งในด้านการศึกษาและการดำเนินชีวิต อันเป็นพระคุณอย่างสูงต่อผู้วิจัย ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์อิงอร สุพันธุ์วณิช อาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมกลางกุล อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล คณะกรรมการสอบที่กรุณาให้คำแนะนำและตรวจทานแก้ไขจนวิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์ และกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้อันมีประโยชน์

ขอกราบขอบพระคุณพ่อและแม่ที่ให้ชีวิต ความรักความอบอุ่นและให้การสนับสนุนด้านการศึกษากว่าผู้วิจัยจนสำเร็จการศึกษา ขอขอบคุณน้องสาวที่คอยเป็นเพื่อนให้กำลังใจและห่วงใยกันเสมอ

ขอขอบคุณ คุณตฤพล เอนอ่อน ผู้เป็นแรงใจคอยให้กำลังใจ คำแนะนำ และความหวังดีเสมอมา

ขอขอบคุณ คุณอัสนี พูลรักษ์ คุณอธิพร ประเทืองเศรษฐ์ คุณธนาคาร จันทิมา คุณวุฒินันท์ ชัยศรี และเพื่อนๆ น้องๆ นิสิตปริญญาโททุกคนที่ร่วมแบ่งปันความทุกข์ความสุข ทำให้ตลอดระยะเวลาการศึกษาเป็นช่วงเวลาที่มิมีคุณค่าและประทับอยู่ในความทรงจำไม่มีวันลืมเลือน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ญ
บทที่	
๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๗
๑.๓ สมมุติฐานของการวิจัย.....	๗
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๗
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗
๑.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๒
๒ กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่สัมพันธ์กับลักษณะวรรณคดีพุทธศาสนา.....	๑๔
๒.๑ โครงเรื่อง.....	๑๖
๒.๑.๑ การนำเอาพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่อง.....	๑๗
๑) การนำเรื่องราวจากพุทธประวัติเป็นโครงเรื่องใหญ่.....	๑๗
๒) การนำเรื่องราวในพุทธประวัติมาผสมผสานเข้ากับโครงเรื่องใหญ่.....	๒๔
๒.๑.๒ การสร้างโครงเรื่องย่อยที่ดัดแปลงจากอรรถกถาชาดก.....	๒๙
๒.๑.๓ การยกอุทาหรณ์และการเล่าเรื่องแทรก.....	๓๑
๒.๑.๔ รูปแบบการขึ้นต้นและลงท้ายในนวนิยาย.....	๓๔
๑) การขึ้นต้นและลงท้ายที่เป็นรูปแบบเฉพาะของผู้แต่ง.....	๓๔
๒) การขึ้นต้นและลงท้ายที่สัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนา.....	๓๖

	หน้า
๒.๒ มุมมองและเทคนิคการเล่าเรื่อง.....	๔๐
๒.๒.๑ ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้แจ้ง.....	๔๐
๒.๒.๒ ผู้เล่าที่เป็นตัวละครในเรื่อง.....	๔๕
๒.๒.๓ การเล่าเรื่องตามลำดับเวลา.....	๔๘
๒.๒.๔ การเล่าเรื่องแบบย้อนเวลา.....	๔๘
๒.๓ ตัวละคร.....	๕๐
๒.๓.๑ ตัวละครหลัก.....	๕๐
๑) ตัวละครสมมุติ.....	๕๐
๒) ตัวละครบุคคลในพุทธประวัติ.....	๕๔
๒.๓.๒ ตัวละครรอง.....	๕๗
๒.๔ การสร้างฉากและบรรยากาศของเรื่อง.....	๕๘
๒.๕ บทสนทนา.....	๖๕
๓ กลวิธีทางภาษากับการนำเสนอหลักพุทธธรรม.....	๗๕
๓.๑ การยกพุทธพจน์ประกอบการนำเสนอหลักธรรม.....	๗๕
๓.๑.๑ การนำพุทธพจน์มาใช้ในตัวบท.....	๗๕
๓.๑.๒ การนำพุทธภาษิตมาเพื่อสื่อหลักธรรม.....	๘๒
๓.๒ การสอดแทรกบทประพันธ์ร้อยกรอง.....	๘๔
๓.๒.๑ การแทรกบทร้อยกรองประเภทโคลงและฉันท์.....	๘๕
๓.๒.๒ การใช้บทเพลงเพื่อนำเสนอหลักธรรม.....	๘๘
๓.๓ การใช้ภาพพจน์อุปมาเพื่อสื่อหลักธรรม.....	๙๐
๓.๔ การใช้คำถามชวนให้คิดหรือปฏิบัติ.....	๙๘
๓.๕ การใช้สำนวนโวหาร.....	๑๐๐
๓.๕.๑ บรรยายโวหาร.....	๑๐๑
๓.๕.๒ พรรณนาโวหาร.....	๑๐๒
๓.๕.๓ เทศนาโวหาร.....	๑๐๔
๓.๕.๔ สาธกโวหาร.....	๑๐๕

๓.๖ การนำเสนอหลักธรรมโดยใช้สัญลักษณ์.....	๑๐๗
๓.๗ การใช้คำภาษาบาลีและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา.....	๑๐๙
๓.๗.๑ การใช้คำศัพท์ทางพุทธศาสนา.....	๑๐๙
๓.๗.๒ การใช้คำและสำนวนภาษาที่แปลมาจากภาษาบาลี.....	๑๑๓
๓.๗.๓ การขึ้นต้นและลงท้ายข้อความคล้ายพระสูตร.....	๑๑๔
๔ กลวิธีการนำเสนอกับการสื่อสารหลักธรรมในนวนิยาย.....	๑๑๗
๔.๑ การสร้างความรู้ความเข้าใจหลักธรรมตามแนวทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท.....	๑๑๗
๔.๑.๑ การอ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท.....	๑๐๗
๔.๑.๒ การนำเสนอหลักสำคัญของพุทธศาสนา.....	๑๒๐
๕ สรุปการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๓๘
สรุปการวิจัย.....	๑๓๘
ข้อเสนอแนะ.....	๑๔๒
รายการอ้างอิง.....	๑๔๓
บรรณานุกรม.....	๑๔๗
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๑๔๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ

ขุ.จ.	ขุททกนิกาย	จุฬินิทเทศ	ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปญฺณาสก
ขุ.ชา.	ขุททกนิกาย	ชาดก	วินย.	วินยปิฎก	
ขุ.ธ.	ขุททกนิกาย	ธมฺมปท	สํ.ช.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
ขุ.พทุธ.	ขุททกนิกาย	พทุธวํส	สํ.นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
ขุ.ม.	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	สํ.ม.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
ขุ.อิติ.	ขุททกนิกาย	อิติวุตฺตก	สํ.ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ขุ.อุ.	ขุททกนิกาย	อุทาน	สํ.สพ.	สํยุตฺตนิกาย	สพายตนวคฺค
ขุ.สุ.	ขุททกนิกาย	สุตฺตนิปาต	อง.จก.	องคฺคตฺตรนิกาย	จกนิปาต
ที.สี.	ทีฆนิกาย	สีลกขนฺธวคฺค	อง.ทก.	องคฺคตฺตรนิกาย	ทกนิปาต
ที.ม.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค	อง.ปญจ.	องคฺคตฺตรนิกาย	ปญจกนิปาต
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปญฺณาสก	อง.ติก.	องคฺคตฺตรนิกาย	ติกนิปาต
ม.มฺ.	มชฺฌิมนิกาย	มฺูลปญฺณาสก	อภิ.วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค

หมายเหตุ อักษรย่อที่เป็นตัวหนังสือบอกถึงชื่อคัมภีร์ ตัวเลขชุดแรกบอกเล่มของคัมภีร์ และตัวเลขชุดที่สองบอกข้อ เช่น

ม.ม.๒/๕๒๘ หมายถึง มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปญฺณาสก เล่มที่ ๒ ข้อ ๕๒๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สุชีพ ปุณฺณานุกาภเป็นบุคคลผู้นำเสนอหลักธรรมด้วยรูปแบบของนวนิยายในยุคแรกเริ่ม และนับได้ว่าเป็นนักเขียนวรรณกรรมประเภทนวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคนแรก ที่นำหลักฐานในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมาเป็นส่วนประกอบสำคัญจนเกิดเป็นความสำเร็จอย่างงดงาม จุดเริ่มต้นในการสร้างสรรค์ผลงานนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพเริ่มต้นจากปี พ.ศ. ๒๔๗๔ เมื่อเสฐียรโกเศศและนาคะประทีปแปลนวนิยายเรื่องกามนิตอันเป็นผลงานของผู้แต่งชาวเดนมาร์ค ชื่อ Karl Adolph Gjellerup ซึ่งแต่งเป็นภาษาเยอรมันในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ ให้ชื่อว่า Der Pilger Kamanita และ John E. Logie แปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยให้ชื่อว่า The Pilgrim Kamanita^๑ ผลคือได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายเป็นหนังสือที่ประชาชนจำนวนมากชื่นชอบ เนื่องด้วยมีสำนวนภาษา โวหารอันไพเราะเพราะพริ้งสร้างความรู้สึกซาบซึ้งประทับใจผู้อ่าน ทำให้ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานแปลที่มีค่าสูงควรค่าแก่การอ่านทุกกาลสมัย เป็นแบบฉบับที่ดีของงานแปลและเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องมากที่สุดเรื่องหนึ่งของไทย^๒

เรื่องกามนิต เป็นหนังสือนวนิยายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีการดำเนินเรื่องโดยอาศัยพุทธประวัติและหลักธรรม ตลอดจนเรื่องราวในพระสูตรต่างๆ เป็นโครงเรื่อง สอดแทรกด้วยเรื่องในลัทธิศาสนาพราหมณ์และวรรณคดีอินเดีย^๓ ทำให้รูปแบบการแต่งต่างไปจากคัมภีร์ศาสนาเรื่องอื่นๆ กล่าวคือ ผู้แต่งผูกเรื่องในทำนองนวนิยายมีการสร้างโครงเรื่องให้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักที่นำซาบซึ้งใจระหว่างกามนิตและวาสิฏฐี ซึ่งตัวละครทั้งสองต่างก็แสดงธรรมชาติของปุณฺณชนที่มีอารมณ์รัก โลก โกรธ หลงอย่างเต็มที่ แต่มีจุดสำคัญอยู่ที่การสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปในเนื้อเรื่องผ่านความคิดและพฤติกรรมของตัวละครได้อย่างแนบเนียน

^๑เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, กามนิต- วาสิฏฐี แปลจาก The Pilgrim Kamanita ของ John E. Logie, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๕๒). หน้า ๑๖.

^๒สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, "เสฐียรโกเศศกับงานแปล : การแปล "กามนิต" ," วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ๖ (เมษายน ๒๕๓๒): ๒๑.

^๓เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, กามนิต- วาสิฏฐี แปลจาก The Pilgrim Kamanita ของ John E. Logie,.. หน้า ๑๖.

เกี่ยวกับประวัติของ Karl Adolph Gjellerup ผู้แต่งเรื่องกามนิตนั้น มีปรากฏในหนังสือ Encyclopedia Britannica Vol. ๑๐, ๑๙๕๖ ได้กล่าวไว้ว่าเป็นกวีและนักเขียนนวนิยายชาวเดนมาร์ก ซึ่งผลงานเขียนในช่วงแรกของเขาแสดงออกถึงลักษณะเฉพาะตนไปในทางสุขนิยม (Optimism) อย่างรุนแรง ต่อมาเมื่อได้เดินทางท่องเที่ยวไปทางยุโรปตอนใต้และตะวันออกเป็นเวลานานทำให้มีความรู้มากขึ้น ได้เขียนบทละครและนวนิยายซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความรอบรู้ อย่างลึกซึ้งในปัญหาด้านจิตใจและจริยศาสตร์ อีกทั้งระยะหลังๆ ได้นำเอาเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทางตะวันออกมาเป็นเค้าโครงเรื่องในการเขียนโดยใช้ประเทศอินเดียเป็นสถานที่ในเรื่อง หนังสือชุดนี้มีอยู่หลายเล่มและมีเรื่องกามนิตรวมอยู่ด้วย^๕

จากผลงานนวนิยายเรื่อง กามนิต ของนักเขียนชาวตะวันตกผู้ทรงความรู้ในด้านศาสนา ที่นำเอาเรื่องราวของบุคคลซึ่งปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนามาเป็นต้นเค้าในการประพันธ์ พร้อมทั้งสอดแทรกหลักในลัทธิศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา มาสร้างสรรค์เป็นนวนิยายที่ชวนอ่าน สร้างความเพลิดเพลินและสามารถสอดแทรกเนื้อหาหลักธรรมทางพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ สุชีพ ปุญญานุกาพบุคคลผู้ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา มีความมุ่งหมายที่จะแต่งนวนิยายอิงพุทธศาสนาขึ้นด้วยจุดประสงค์ที่จะทำให้ผู้อ่านได้รับธรรมเป็นสำคัญ จึงแต่งนวนิยายเรื่อง **ไตรัมกาสาวพัสตร์** เป็นผลงานนวนิยายเรื่องแรกในปีพ.ศ. ๒๔๘๖ โดยกล่าวถึงความมุ่งหมายในการแต่งนวนิยายเล่มแรกของตน ดังนี้

“ข้าพเจ้ารู้สึกมานานแล้วว่าเรื่องทำนองนี้ ถ้ามีผู้เขียนขึ้นบ้างในเมืองไทย ใช้หลักฐานและเค้าโครงเรื่องของคัมภีร์ฝ่ายเราล้วนๆ ตามแบบเขาแค่เพียงสำนวน และวิธีเชื่อมความชนิด **ทาสรีกษาเนื้อไม้** ดังนี้ จะเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่คำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค ให้ซึมซาบไปในจิตใจของผู้อ่านได้วิธีหนึ่งคือ ทำให้ผู้อ่านซึ่งสนใจในสำนวนและท้องเรื่องได้รับธรรมทางอ้อม เมื่อมีโอกาสจึงเขียนเรื่อง **ไตรัมกาสาวพัสตร์** นี้ขึ้นตามความคิดนั้น ใช้หลักฐานและเค้าโครงตามพระไตรปิฎกและอรรถกถาของฝ่ายเราทั้งหมด คงเลียนแบบเขาเพียงวิธีใช้สำนวนและวิธีเชื่อมความ เพื่อให้เรื่องและธรรมะเดินได้ตามต้องการเท่านั้น”^๖

หลังจากนวนิยายเรื่องแรกได้รับการยอมรับและประสบความสำเร็จอย่างงดงาม สุชีพ ปุญญานุกาพได้สร้างสรรค์ผลงานนวนิยายอิงธรรมะอีกหลายเรื่องได้แก่ กองทัพธรรม

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗.

^๖สุชีโว ภิกขุ, **ไตรัมกาสาวพัสตร์**, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), คำชี้แจง.

เชิงผาหิมพานต์ ลุ่มน้ำนัมมทา นันทะ-ปชาบดี อาทิตยขึ้นทางตะวันตกและผลงานเรื่องสั้นคือ สี่ลาชีวิต ทั้งนี้ ผลงานการนำเสนอธรรมะในรูปแบบนวนิยายดังกล่าวเป็นที่นิยมและได้รับความสนใจจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง ด้วยลักษณะเด่นที่มีนำเรื่องราวพุทธประวัติมาเสนออยู่ในนวนิยาย มีการนำบุคคลในพุทธประวัติมาเป็นตัวละคร การใช้ฉากประเทศอินเดียโบราณสมัยพุทธกาลที่มีความสมจริง ตลอดจนการใช้ภาษาที่ยังคงมีรูปแบบสำนวนคล้ายกับในคัมภีร์พุทธศาสนา ผลงานนวนิยายจึงมีความเป็นเอกลักษณ์และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้บุกเบิกการเขียนนวนิยายอิงหลักธรรมเป็นคนแรกของไทย ดังความเห็นของ วศิน อินทสระ กล่าวไว้ว่า

“นวนิยายอิงหลักธรรมนี้ ผู้ที่เขียนมากที่สุดในเมืองไทยเวลานี้ก็เห็นจะมีอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ เริ่มตั้งแต่ได้ร่ำกาสาวพัสตร์ตามมาด้วย กองทัพธรรม ลุ่มน้ำนัมมทา เชิงผาหิมพานต์... ข้าพเจ้าขออัญมูชาพระคุณอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพอาจารย์อันเป็นที่เคารพรักยิ่งของข้าพเจ้า ในฐานะที่ท่านผู้นี้เป็นผู้บุกเบิกทางแนวการเขียนนวนิยายอิงหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งอาศัยหลักธรรมทางเถรวาทล้วนเป็นท่านแรกในเมืองไทย จัดเป็นก้าวใหม่แห่งการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เป็นการฉายทางแสงธรรมออกทางประตุนวนิยายซึ่งปรากฏว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจยิ่งนัก”^๖

นอกจากนี้สุชีพ ปุญญานุภาพยังได้รับการยกย่องเชิดชูในฐานะเป็นบุคคลผู้มีความสามารถในด้านการประพันธ์ ดังปรากฏในคำประกาศเกียรติคุณของสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการมอบปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ ดังนี้

“นายสุชีพ ปุญญานุภาพ เป็นบุคคลแรกในประเทศไทยที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้วยการเขียนนวนิยายอิงหลักธรรมะที่มีสำนวนโวหารไพเราะจับใจ และเค้าโครงเรื่องประทับใจ งานชิ้นแรกของท่านคือได้ร่ำกาสาวพัสตร์ กองทัพธรรม ลุ่มน้ำนัมมทา นันทะ-ปชาบดี อาทิตยขึ้นทางตะวันตก และเชิงผาหิมพานต์”^๗

อีกทั้งบทบาทการเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ส่งเสริมและเผยแพร่พระพุทธศาสนา ยังทำให้สุชีพ ปุญญานุภาพได้รับรางวัล “คนไทยตัวอย่างประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔” จากมูลนิธิธารน้ำใจ โดยรางวัลดังกล่าวเป็นการมอบให้เพื่อประกาศยกย่องบุคคลที่ได้รับคัดเลือกจากสาธารณชนว่าเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติแก่บุคคลทั่วไป ดังนี้

^๖วศิน อินทสระ, *แสงเทียน*, (กรุงเทพฯ: บรรณาคาร), ๒๕๐๗, หน้า ๒๒.

^๗คณะศิษย์๒มกรา, *ประวัติและงานอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓),

“การส่งเสริมและเผยแพร่พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทย ส่วนใหญ่นับถือนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน ผู้ที่จะปฏิบัติได้ดีจะต้องเสียสละอุทิศตนศึกษาหาความรู้อย่างรู้แจ้งเห็นจริงทั้งทางโลกและทางธรรม สามารถนำหลักวิชาการสมัยใหม่มาประยุกต์กับหลักธรรมจนทำให้คนทั่วไปมองเห็นพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนามีความทันสมัยน่าสนใจซึ่งบุคคลผู้ซึ่งได้ดำเนินการดังกล่าวประสบผลสำเร็จมาแล้วคือ นายสุชีพ ปุญญานุภาพ”^๔

กล่าวได้ว่านวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพเป็นนวนิยายที่มีลักษณะโดดเด่นด้วยการนำเสนอเนื้อหาอ้างอิงพุทธประวัติของพระพุทธเจ้ากับพระสาวกบางตอนในแง่มุมต่างๆ ประกอบกับการนำหลักฐานข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมานำเสนอในรูปแบบนวนิยายผสมผสานกับจินตนาการของผู้แต่ง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำเสนอหลักธรรมผ่านพฤติกรรมตัวละคร ตลอดจนพระราชกรณียกิจและพระจริยวัตรอันงดงามเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมของพระพุทธเจ้าพร้อมกับพระสาวก ดังตัวอย่างจากนวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาพัสตร์** ที่มีเนื้อหากล่าวถึงประวัติของพระองค์คุณิมาล ซึ่งปรากฏอยู่ในพระสูตรและอรรถกถาแนะนำเสนอ มีการนำพระพุทธรูปจะมาประกอบในเรื่อง รวมทั้งการสร้างฉากที่หากมีตอนใดเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนสภาพสังคมในยุคนั้น ผู้แต่งก็ได้ศึกษาค้นคว้าเอาสภาพที่เป็นจริงในยุคนั้นจากหลักฐานคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งทำเชิงอรรถอ้างอิงที่มาไว้อย่างครบถ้วนทำให้เนื้อเรื่องมีสีสันชวนอ่าน^๕

นอกจากนี้นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** ที่มีการผูกเรื่องราวของฉันทสุภกิจฉวีตัวละครหลักโยงเข้าหาประวัติของพระอานนท์ ผู้แต่งยังได้กล่าวชี้แจงข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของพระอานนท์ที่ปรากฏในนวนิยายว่า

“การรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับพระอานนท์ที่ปรากฏในเล่มนี้ มิได้เก็บจากหลักฐานทั้งหมด แต่เลือกเก็บเฉพาะส่วนที่เห็นว่าแปลกและไม่ค่อยปรากฏในหนังสือทั่วไป ความจริงประวัติของพระอานนท์เถระ มีปรากฏบ้างแล้วในหนังสือพุทธานุพุทธประวัติของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๓๖-๑๓๗ และในหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๓ ตอนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน...

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๙.

ในการรวมพิมพ์เป็นเล่มครั้งนี้ มิได้บอกไว้ว่าตอนไหนเก็บความมาจากไหน ขอบอก
รวมๆ ว่า จากพระไตรปิฎกบ้าง จากอรรถกถาธรรมบทบ้าง โดยเฉพาะตอนที่พระอานนท์เข้า
ขวาทหน้าช้างนาฬาคีรีเพื่อป้องกันมิให้ทำร้ายพระพุทธเจ้าเก็บจากฎีกาพาทุง”^{๑๐}

ทั้งนี้ เนื้อเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติที่ปรากฏในนวนิยายนั้น ผู้แต่งจะให้ความสำคัญกับ
เหตุการณ์ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนกระทั่งถึงเหตุการณ์
เสด็จปรินิพพานเป็นหลัก ดังที่นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ใช้เหตุการณ์ตอนพระพุทธเสด็จโปรด
พระประยูรญาติมาเป็นช่วงเวลาสำคัญของเนื้อเรื่อง นอกจากนี้ในนวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ยัง
มีการกล่าวถึงพุทธประวัติในช่วงปลายจนถึงตอนเสด็จปรินิพพานอีกด้วย ซึ่งการนำเสนอดังกล่าว
มีการสอดแทรกความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลที่ปรากฏในพุทธประวัติตามลักษณะ
ของนวนิยาย อีกทั้งมีการยกพุทธวจนะของพระพุทธเจ้าประกอบ ทำให้การนำเสนอนวนิยายมี
ความสอดคล้องกับรูปแบบของวรรณคดีพุทธศาสนา อีกทั้งยังช่วยเสริมให้การนำเสนอหลัก
พุทธธรรมมีความชัดเจนน่าเชื่อถือ

ด้วยกลวิธีการนำเสนอที่มีความกลมกลืนกันของเนื้อหาหลักธรรมกับเรื่องราวในนวนิยาย
จึงทำให้ผู้อ่านไม่รู้สึกรู้ว่ากำลังถูกสอนโดยตรง อีกทั้งการอ้างอิงข้อมูลจากหลักฐานในคัมภีร์
พุทธศาสนายังช่วยเสริมให้การนำเสนอหลักธรรมอันเป็นสาระสำคัญของนวนิยายมีน้ำหนักชัดเจน
น่าเชื่อถือ แสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายของผู้แต่งที่ต้องการเชิดชูพระพุทธศาสนาในฐานะ
พุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาในศาสนาอย่างเปี่ยมล้น นอกจากนี้ผลงานนวนิยายดังกล่าวยังม
ีการนำเสนอแง่มุมเกี่ยวกับการพิจารณาหลักธรรมที่น่าสนใจและช่วยสร้างความรู้ทางธรรมให้แก่
ผู้อ่านได้อย่างสมบูรณ์ ตลอดจนการนำเสนอหลักพุทธธรรมที่นอกจากจะศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์
ทางพุทธศาสนาเถรวาทโดยตรงแล้ว ยังนำความรู้ที่ได้จากศึกษาค้นคว้าทางวิชาการทั้งในด้าน
ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ การเมืองการปกครอง มานำเสนอเป็นความรู้สอดแทรกในนวนิยาย
ทำให้ผู้อ่านได้รับทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกัน

ดังในนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนันทะ** ซึ่งอาศัยแก่นน้ำนันทะเป็นฉากของเรื่อง ผู้แต่งอธิบาย
ว่าต้องการสร้างความเข้าใจในหลักการเรื่องพระพุทธรูปว่าแท้จริงเป็นเพียงเครื่องหมายหรือ
สัญลักษณ์ที่ใช้แทนพระพุทธรูปในสมัยที่ยังไม่มีการปั้นหรือแกะสลักพระพุทธรูปเท่านั้น เพราะ
ประเพณีอินเดียโบราณไม่นิยมสร้างรูปเคารพให้เหมือนบุคคลจริงแต่นิยมสร้างเครื่องหมายต่างๆ

^{๑๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เจติยสถาน**, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๑), คำนำ.

แทน พร้อมทั้งชี้แจงว่าชื่อของแม่น้านัมมทานั้นมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลีคือ อรรถกถาแห่งสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ภาค ๓ หน้า ๓๐ เล่าเรื่องพระพุทธเจ้าทรงเหยียบรอยพระพุทธบาทไว้ ณ หาดทรายแม่น้านัมมทา รวมทั้งในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงตอนบอแก้วตรีก็มีคำสวดนมัสการรอยพระพุทธบาทที่แม่น้านัมมทาอีกด้วย^{๑๑}

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ผู้แต่งอธิบายวิธีการเรียบเรียงไว้เช่นเดียวกันว่าอาศัยฉากธรรมชาติที่เคยเห็นมาเองจากการเดินทางไปประเทศอินเดียหลายครั้ง รวมทั้งที่เคยพบในวรรณคดีภาษาบาลีซึ่งเล่าถึงภูมิประเทศสมัยพุทธกาล ประกอบกับการศึกษาแผนที่อินเดียสมัยพุทธกาลที่ B.C. Law ได้ค้นคว้าและเขียนไว้ในหนังสือ Geography of Early Buddhism จึงนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการแต่งนวนิยายของตน

ดังนั้นนวนิยายของสุชีพจึงเป็นวรรณกรรมศาสนาที่แม่จะได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก คือใช้รูปแบบการแต่งที่ผูกเรื่องตามลักษณะของนวนิยาย แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ของการเป็นวรรณกรรมศาสนาด้วยใช้กลวิธีการนำเสนอที่อิงอาศัยลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนา โดยมีการใช้เค้าเรื่องตอนใดตอนหนึ่งจากพุทธประวัติหรือนำหลักธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนามาเป็นโครงเรื่องแล้วสอดแทรกจินตนาการของผู้แต่งลงไป อีกทั้งมีการอ้างอิงเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ช่วยเสริมให้การนำเสนอหลักธรรมตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติและข้อมูลความรู้ต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนามีความโดดเด่น ส่งผลให้การนำเสนอหลักพุทธธรรมด้วยรูปแบบนวนิยายมีความชัดเจนและน่าเชื่อถือ

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุณฺณานุกาพ ซึ่งมีการเผยแพร่หลักพุทธธรรมในรูปแบบนวนิยายด้วยการสมมุติเรื่องราวจากจินตนาการผสมผสานเข้ากับหลักฐานในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ส่งผลให้การนำเสนอพุทธธรรมอันเป็นสาระสำคัญในนวนิยายมีความสมบูรณ์ ชัดเจนและน่าเชื่อถือ

^{๑๑}สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, **ลุ่มน้านัมมทา**, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์), ๒๕๔๑, คำนำ.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพ

๑.๓ สมมุติฐานของการวิจัย

นวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพใช้กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมในรูปแบบนวนิยายที่อิงอาศัยลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนา ด้วยการใช้ฉากอินเดียโบราณสมัยพุทธกาล มีการนำเหตุการณ์ในพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่อง มีตัวละครเป็นบุคคลในพุทธประวัติและมีการอ้างอิงข้อมูลหลักฐานจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท การนำเสนอพุทธธรรมจึงมีความชัดเจนและน่าเชื่อถือ ทำให้นวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพมีความโดดเด่นเป็นต้นแบบของนวนิยายอิงธรรมะในยุคต่อมา

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษานวนิยายอิงธรรมะของ สุชีพ ปุญญานุภาพ จำนวน ๕ เรื่อง ดังนี้

- ๑) ใต้ร่มกาสาวพัสตร์
- ๒) ลุ่มน้ำนมมหา
- ๓) กองทัพธรรม
- ๔) เชิงผาหิมพานต์
- ๕) นันทะ-ปชาบดี

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินงานศึกษาวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

๑. รวบรวมเอกสารและงานที่เกี่ยวข้อง
๒. วิเคราะห์ผลงานนวนิยายอิงธรรมะของ สุชีพ ปุญญานุภาพ โดยศึกษากลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมที่ปรากฏในนวนิยาย
๓. วิเคราะห์ความสำคัญของกลวิธีการนำเสนอที่มีต่อการเสนอหลักพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพ

๔. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

๕. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๑.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจพบว่า มีวิทยานิพนธ์ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายอิงธรรมะอยู่หลายเล่มด้วยกัน มีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ประเภทนวนิยายอิงหลักธรรม ของ โยธิน มาหา^{๑๒}ศึกษานวนิยายอิงหลักธรรมทางศาสนาของสุชีพ ปุญญานุภาพ จำนวน ๔ เรื่องคือ ได้ร่มกาสาวพัสตร์ กองทัพธรรม อาทิตยขึ้นทางทิศตะวันตก และลีลาชีวิต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมของสุชีพ ปุญญานุภาพ โดยศึกษาภาพรวมของวรรณกรรม ตลอดจนหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตทางสังคมมากน้อยเพียงใด เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทั้งในส่วนเอกสารและการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัยสรุปว่า นวนิยายของ สุชีพเป็นวรรณกรรมที่สร้างจากจินตนาการบนพื้นฐานหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการเผยแพร่หลักธรรมแก่สังคม จากการสัมภาษณ์ทัศนะของนักวิชาการด้านศาสนาสรุปได้ว่าวรรณกรรมของสุชีพ ปุญญานุภาพเป็นวรรณกรรมที่นำเสนอหลักพุทธจริยธรรมแก่สังคมได้เป็นอย่างดี อ่านแล้วเข้าใจง่าย นำมาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันและมีความเหมาะสมกับสังคมไทย

๒) การศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้น “ลีลาชีวิต” ของสุชีพ ปุญญานุภาพ ของ ดวงรัตน์ คำสวัสดิ์^{๑๓} ผลการวิจัยสรุปว่า เรื่องสั้นลีลาชีวิตมีองค์ประกอบของเรื่องสั้นครบตามองค์ประกอบของเรื่องสั้น การใช้ภาษาเหมาะสมกับเรื่องสั้นทางศาสนา มีการใช้โวหารเท่าที่มีทั้งหมด ๑๑ ประเภทและมีการใช้ประโยค ๓ ประเภท ซึ่งพบว่า มีเอกัตถประโยค(ประโยคความรวม)มากที่สุด ส่วนทางคติธรรม มีการนำหลักธรรมหมวดต่างๆ เป็นจำนวนมากมาวิเคราะห์ในเรื่องสั้น มีหมวด

^{๑๒}โยธิน มาหา, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ประเภทนวนิยายอิงหลักธรรม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ศึกษา คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗).

^{๑๓}ดวงรัตน์ คำสวัสดิ์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้น “ลีลาชีวิต” ของสุชีพ ปุญญานุภาพ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐).

ธรรมต่างๆ เช่น หมวดธรรมที่ ๑ ได้แก่ อัปมาทธรรม หมวดธรรมที่ ๒ ได้แก่ กตัญญู กตเวทิตา ธรรม หมวดธรรมที่ ๓ ได้แก่ สุจริต ๓ หมวดธรรมที่ ๔ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ หมวดธรรมที่ ๕ ได้แก่ ศีล ๕ หมวดธรรมที่ ๖ ได้แก่ ทิศ ๖ หมวดธรรมที่ ๗ ได้แก่ สปัจริยธรรม ๗ หมวดธรรมที่ ๘ ได้แก่ มรรค ๘ หมวดธรรมที่ ๙ ได้แก่ มล ๙ หมวดธรรมที่ ๑๐ ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นต้น

๓) **กุศโลบายการสอนพุทธธรรมของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ** ของ พระนรवास สุวฑฒโก^{๑๕} ผลการวิจัยสรุปว่า วิธีการสอนพุทธธรรมของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพนั้น แม้ว่าได้รับรูปแบบในการสอนมาจากหลักการสอนของพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่สามารถนำมาประยุกต์ให้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบปาฐกถาหรือนวนิยายอิงธรรมะก็ตาม ทั้งนี้ได้ใช้หลักและวิธีปฏิบัติในการสอนพุทธธรรม เช่น การสอนแบบถุกวิธี การสอนแบบมีเหตุผล การสนทนา การบอกเล่าและการตอบปัญหาโดยการอธิบายหลักการทางพระพุทธศาสนา และสนทนาธรรม นอกจากนี้ยังได้ก่อตั้งมูลนิธิแลกเปลี่ยนความรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการสนทนาธรรมทางความคิด หลักการดังกล่าวทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่สนใจของประชาชนทุกหมู่เหล่าจนกระทั่งตั้งเป็นองค์กรยุวพุทธสมาคมขึ้นในประเทศไทย การสอนพุทธธรรมของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพในรูปแบบต่างๆ นี้ถือว่าการสอนที่ดำเนินตามแบบอย่างของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างแท้จริง สมควรที่พุทธศาสนิกชนทุกคนควรถือเป็นแบบอย่างในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๔) **นวนิยายอิงพุทธศาสนาของไทย: วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย** ของ วัฒนา มูลเมืองแสน^{๑๖} ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายอิงพุทธศาสนาในฐานะวรรณกรรมคำสอนร่วมสมัยของนักเขียนนวนิยาย ๔ คนคือ สุชีพ ปุญญานุภาพ ธรรมโฆษ ทีวี วรรณคุณและวดีน อินทสระ ผลการวิจัยสรุปว่า หลักพุทธปรัชญามีอิทธิพลต่อนวนิยายอิงพุทธศาสนา นักเขียนใช้พุทธปรัชญาเป็นแนวทางในการดำเนินเรื่อง หลักธรรมที่เป็นพุทธปรัชญาเหล่านี้ได้แก่ ความเป็นอนิจจังของชีวิต การแสวงหาวิธีการคลายทุกข์ สัมมาทิฐิ กฎแห่งกรรม และความสันโดษ นอกจากนี้ยังนักเขียนยังแทรกการสอนจริยธรรมหรือหลักธรรมที่ควรประพฤติและควรละ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ ส่วนที่

^{๑๕}พระนรवास สุวฑฒโก, “กุศโลบายการสอนพุทธธรรมของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๖}วัฒนา มูลเมืองแสน, “นวนิยายอิงพุทธศาสนาของไทย: วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

ควรประพฤติคือความกตัญญู ความเพียรเพื่อความสำเร็จ ความเมตตาและการให้อภัย ความเสียสละและความเป็นกัลยาณมิตร ส่วนที่ควรระวังคือความรัก ส่วนที่ควรละได้แก่อบายมุข

๕) กามนิต: กลวิธีการนำเสนอกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ของ เทวัญกานต์ มุ่งป๋นกลาง^{๖๖} ผลการวิจัยสรุปว่า กามนิตมีแนวคิดเรื่องสังสารวัฏ แนวคิดเรื่องความเชื่อที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แนวคิดเรื่องปฏิจจสมุปบาท แนวคิดเรื่องอริยสัจ และแนวคิดเรื่องนิพพาน โดยมีแนวคิดหลักว่า ความรักนำไปสู่นิพพานได้ แนวคิดหลักนี้ช่วยเรียงร้อยแนวคิดย่อยอันเป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาให้ปรากฏสอดแทรกอยู่ในเรื่องอย่างกลมกลืน และในขณะเดียวกันแนวคิดย่อยก็ได้ช่วยรับรองสนับสนุนให้แนวคิดหลักมีความสมจริง น่าเชื่อถือ เป็นเสมือนแนวคิดทางพุทธศาสนา ในด้านกลวิธีการนำเสนอผู้แต่งได้นำเสนอ ๒ ลักษณะคือ การใช้กลวิธีการนำเสนอแนวคิดตามขนบของวรรณคดีพุทธศาสนาและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดตามขนบของนวนิยาย ซึ่งกลวิธีการนำเสนอนี้ทั้ง ๒ แบบนี้ต่างก็คาบเกี่ยวและอิงอาศัยหลักซึ่งกันและกัน นั่นคือ แบบแรกผู้แต่งนำเนื้อหาจากวรรณคดีพุทธศาสนา ช่วยเน้นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ทำให้แนวคิดทางพุทธศาสนามีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ ส่วนกลวิธีการนำเสนอแบบหลังผู้แต่งได้สร้างองค์ประกอบต่างๆ ขึ้นมาใหม่ตามลักษณะของนวนิยาย โดยยังคงอิงอยู่กับเนื้อหาทางพุทธศาสนาและได้ปรับแต่งเพิ่มเติมเสริมจินตนาการ ช่วยให้เรื่องกามนิตมีความตื่นเต้น เพลิดเพลินสนุกสนาน

๖) งานของ “ดั่งตถุณ” ในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนาแนววัฒนธรรมประชานิยม ของ สุธีรา สัตยพันธ์^{๖๗} ผลการศึกษาพบว่า งานของ “ดั่งตถุณ” มีลักษณะที่ทำให้พิจารณาได้ว่าเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาแนววัฒนธรรมประชานิยม กล่าวคือ เนื้อหาที่นำเสนอมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตสมัยใหม่ มีรูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย มีการนำรูปแบบที่เดิมใช้สำหรับเนื้อหาทางโลก และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประชานิยมมาใช้ในการนำเสนอเนื้อหาธรรม และมีการนำเสนองานของ “ดั่งตถุณ” ผ่านสื่อหลากหลายด้วยเช่นกัน ความหลากหลายและการผสมผสานที่ปรากฏในงานวรรณกรรมพุทธศาสนาของ “ดั่งตถุณ” ทำให้เกิดการเผยแพร่ละเป็นที่รู้จักในกลุ่มผู้อ่านที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังได้รับความนิยมจากผู้อ่านจำนวนมากเช่นกัน ด้วยเหตุนี้งาน

^{๖๖} เทวัญกานต์ มุ่งป๋นกลาง, “กามนิต : กลวิธีการนำเสนอกับแนวคิดทางพุทธศาสนา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๖๗} สุธีรา สัตยพันธ์, “งานของ “ดั่งตถุณ” ในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนาแนววัฒนธรรมประชานิยม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

วรรณกรรมพุทธศาสนาของ “ดังตฤณ” จึงมีลักษณะเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาแนววัฒนธรรมประชานิยม

๗) **พุทธปรัชญาในนวนิยายแฮร์มัน เฮสเส** ของพรรณี บุตรบำรุง^{๑๔} ผลการวิจัยสรุปว่า นวนิยายทั้งสองเรื่องของเฮสเส คือ *สิทธารถะ* และ *สเตรปเปินวูลฟ์* จะมุ่งเสนอทางหลุดพ้นหรือนิพพานตามทัศนะของพุทธปรัชญา แต่ผู้แต่งมีความชำนาญในการใช้ความงามของภาษาเป็นเครื่องมือแสดงความลุ่มลึกทางปัญญาของเขา วิธีการนำเสนอแนวคิดของทั้งสองเรื่องมีลักษณะเด่นทั้งในส่วนที่คล้ายคลึงกันคือทั้งสองเรื่องเป็นการแสดงตัวอย่างลักษณะของ “กัลยาณมิตร” ตามทัศนะของพุทธปรัชญา นั่นคือสร้างตัวละครที่มีความสัมพันธ์เป็นคู่กัน และในส่วนที่แตกต่างกันคือ *สิทธารถะ* เป็นการนำเสนอตัวอย่างของการแสวงหาความดับทุกข์ของมนุษย์ด้วยตัวมนุษย์เองตามขั้นตอนของอริยสัจและอริยมรรค ส่วน *สเตรปเปินวูลฟ์* นั้นเป็นการนำเสนอตัวอย่างการแสวงหาทางดับทุกข์ของมนุษย์ด้วยภาพลักษณ์ที่ทำให้มนุษย์หลงวนอยู่ในห้วงสังสารวัฏเพื่อชี้ให้เห็นกฎแห่งไตรลักษณ์

๘) **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง *ลิลาวตี*** ของทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ^{๑๕} จากการศึกษาพบว่า นวนิยายเรื่อง *ลิลาวตี* เป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาที่มีจุดประสงค์เน้นการเผยแพร่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นประเด็นสำคัญมากกว่าให้ความเพลิดเพลิน คำโครงเรื่องของนวนิยายกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างตัวละครต่างๆ ตั้งแต่กลวิธีการประพันธ์ ฉาก โดยใช้ฉากที่มีความสมจริงในประเทศอินเดียสมัยพุทธกาล ตัวละครมีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกนิสัยตามสถานการณ์ บทสนทนาส่วนมากชี้แนะถึงข้อคิดคติธรรมในพระพุทธศาสนา รวมทั้งแนวคิดจากเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นแกนนำไปสู่สังขธรรมแห่งชีวิตตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตลอดทั้งเหตุการณ์บางตอนของเรื่องได้มีการแทรกหลักคำสอนที่ให้ข้อคิดแก่ผู้อ่าน เพื่อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม

^{๑๔}พรรณี บุตรบำรุง, “**พุทธปรัชญาในนวนิยายแฮร์มัน เฮสเส,**” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒).

^{๑๕}“ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ, “**การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่อง *ลิลาวตี,*”** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

๑๐) **ธรรมเนียมยารื่อง นารีผล ของสุทัสสา อ่อนค้อม** ของแมชีชไมพร เพ็ชรพราย^{๒๐} ผลการวิจัยพบว่า ธรรมเนียมยารื่องนารีผล มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวประวัติของหลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโมในวัยหนุ่ม กลวิธีการแต่งใช้ตัวละครสำคัญคือหลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโมเป็นตัวดำเนินเรื่อง กลวิธีการดำเนินเรื่องใช้ ๒ วิธีคือ วิธีลำดับเหตุการณ์ก่อนหลังตามปฏิทิน และวิธีสร้างปมปัญหาเพื่อเข้าใจการปิดเรื่อง ใช้วิธีให้ผู้อ่านสนใจติดตามเรื่องราวชีวิตของพระเจริญที่ยังคงมีบทบาทในธรรมเนียมยารื่องอื่นที่ต่อจากเรื่องนารีผล การนำเสนอตัวละครใช้วิธีบอกกล่าวโดยตรง การนำเสนอฉากและบรรยากาศในเรื่องชี้ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวชนบททั่วไปที่มีความสอดคล้องกันระหว่างตัวละครกับฉาก การใช้ภาษาใช้คำศัพท์ง่ายมีความชัดเจนและมีความกระชับของถ้อยคำ สำหรับภาพสะท้อนทางสังคมนั้นผู้เขียนสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะวิถีชีวิตชาวพุทธของไทยที่ใช้ภูมิปัญญาสอดแทรกอยู่ในชีวิตประจำวัน ส่วนทางวัฒนธรรมแสดงถึงความสำคัญของพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่มีต่อการดำรงชีวิต

๑๑) **บทความ “นวนิยายอิงธรรมะของสไบเมือง : วรรณกรรมสตุติพระพุทธรคุณ”** ของ ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล^{๒๑} ผลการศึกษาสรุปว่า นวนิยายอิงธรรมะของสไบเมืองมีสาระสำคัญในการสตุติพระพุทธรคุณมากกว่าการเป็นนวนิยายที่มุ่งเสนอสาระทางธรรม เนื่องจากธรรมะที่ปรากฏเป็นโครงเรื่องหลักคือศีลห้า ส่วนธรรมะข้ออื่นปรากฏไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตามแม้ผู้เขียนจะสร้างโครงเรื่องโดยนำศีลห้ามาเป็นแกนหลักในการร้อยเรื่อง แต่ก็ดูเหมือนจะไม่ใช่มุมเด่นของนวนิยายชุดนี้ ศีลห้าเป็นเพียงกรอบความคิดในการเขียนเท่านั้น สิ่งที่โดดเด่นมากที่สุดของนวนิยายชุดนี้กลับอยู่ที่เนื้อหาสาระที่เสนอเรื่องราวของพระพุทธรเจ้าอย่างละเอียดและยกย่องสรรเสริญพระพุทธรองค์อย่างมาก

จากงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า มีการศึกษานวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพบางเรื่องในประเด็นเกี่ยวกับหลักจริยศาสตร์และหลักธรรมที่ปรากฏในนวนิยาย รวมทั้งมีการศึกษานวนิยายอิงธรรมะของนักเขียนท่านอื่นๆ ไปบ้างแล้ว แต่การศึกษากลวิธีการนำเสนออันเป็นเอกลักษณ์ที่มีความโดดเด่น ซึ่งเชื้อต่อการนำเสนอหลักพุทธธรรมอันเป็นสาระสำคัญในนวนิยายนั้นยังไม่มีผู้ใดศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาองค์ประกอบดังกล่าว

^{๒๐} แมชีชไมพร เพ็ชรพราย, “ธรรมเนียมยารื่อง นารีผล ของสุทัสสา อ่อนค้อม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๐).

^{๒๑} ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล, “นวนิยายอิงธรรมะของสไบเมือง : วรรณกรรมสตุติพระพุทธรคุณ,” วารสารภาษาและวรรณกรรมกับสังคม (กันยายน ๒๕๔๗): ๓๔๕-๓๖๗.

เพื่อให้ทราบถึงกลวิธีการนำเสนอที่ส่งผลให้การสื่อพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพ มีเอกลักษณ์และความโดดเด่นเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาร่วมสมัยที่ทรงคุณค่า ตราบมาจนถึงปัจจุบัน

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้เข้าใจกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพ
๒. ทำให้เห็นความสำคัญของกลวิธีการนำเสนอที่มีต่อการเสนอหลักพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพ

บทที่ ๒

กลวิธีการนำเสนอนวนิยายที่สัมพันธ์กับลักษณะวรรณคดีพุทธศาสนา

นวนิยายของสุชีพ ปุณฺณยานุภาพเป็นวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่นำเนื้อหาจากพุทธประวัติและหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์พุทธศาสนามาเป็นเค้าโครงเรื่อง แล้วสอดแทรกจินตนาการของผู้เขียน ทั้งนี้ในด้านกลวิธีการนำเสนอที่ผู้แต่งนำเสนอด้วยรูปแบบของนวนิยายที่สัมพันธ์กับลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนา ด้วยกลวิธีการนำเสนอที่สอดคล้องกลมกลืนดังกล่าวทำให้การสื่อสารหลักธรรมทางพุทธศาสนาด้วยรูปแบบนวนิยายมีความโดดเด่น ชัดเจนและน่าเชื่อถือ

ทั้งนี้ ในด้านความหมายของนวนิยายอิงพุทธศาสนานั้น มีนักวิชาการได้ให้คำอธิบายไว้ดังนี้

ตรีศิลป์ บุญขจร กล่าวว่า “นวนิยายอิงพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่ง (Genre) เป็นวรรณกรรมคำสอนที่สอนหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านทางรูปแบบของวรรณกรรมที่เรียกว่า “นวนิยาย” วรรณกรรมประเภทนี้แต่งด้วยการผูกเรื่องเล่าจากจินตนาการของผู้เขียน อาจเป็นการจินตนาการเพิ่มเติมจากเรื่องราวในพระไตรปิฎกเช่นการนำเอาประวัติพระสาวกที่มีอยู่มากมายมาขยายเพิ่มเติมด้วยความมุ่งหมายของตนเองที่จะสอนศีลธรรมเช่นนวนิยายที่มาจากเรื่องราวในพุทธประวัติ จะมีทั้งที่เป็นประวัติของพระพุทธเจ้าและพระสาวกส่วนหนึ่ง นอกเหนือจากนี้จะเป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นจากจินตนาการของผู้เขียนทั้งหมดโดยมีจุดมุ่งหมายที่เป็นหลักสำคัญเดิมคือการสอนศีลธรรมเป็นสำคัญ มีทั้งการสอนโดยตรงและโดยอ้อม”^๑

วัฒนา มูลเมืองแสน กล่าวว่า “นวนิยายอิงพุทธศาสนา คือนวนิยายที่ประกอบด้วยโครงสร่างตามแบบของนวนิยายทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง (Plot) เนื้อเรื่อง (Story) แก่นเรื่อง (Theme) ตัวละคร (Character) และการจบเรื่อง (Ending) แต่ส่วนที่แตกต่างไปจากนวนิยาย

^๑ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนวิจัยรัชดาภิเษกสมโภช, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

โดยทั่วไปคือ การนำเสนอหลักคำสอนทางพุทธศาสนาลงในเนื้อเรื่องตามโอกาสหรือจังหวะที่ผู้เขียนเห็นว่าเหมาะสม”^๒

สำหรับความหมายและรายละเอียดเกี่ยวกับวรรณคดีพุทธศาสนานั้น มีนักวิชาการได้ให้คำอธิบายไว้ ดังนี้

ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา กล่าวถึงวรรณคดีพุทธศาสนาว่า มีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาต่างๆ รวมทั้งเรื่องที่มีผู้แต่งเพื่อส่งเสริมความรู้ทางพุทธศาสนาในแง่ต่างๆ กัน โดยสามารถแยกวรรณคดีพุทธศาสนาออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่เป็นพุทธวจนะล้วนๆ คือ ตัวพระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่า Canonical Books แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก (หรือพระสูตร) พระอภิธรรมปิฎก (หรือพระปรมัตถ์)
๒. ประเภทที่เป็นวจนะของผู้อื่นซึ่งแต่งขึ้นเพื่ออธิบายพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกอีกทีหนึ่ง เช่น อรรถกถา และแต่งขึ้นเป็นเอกเทศเพื่อส่งเสริมพุทธศาสนาในแง่ต่างๆ เรียกว่า Non-Canonical Books วรรณคดีประเภทนี้มีเป็นจำนวนมาก แต่อาจจะแบ่งอย่างคร่าวๆ ได้ ๒ แบบคือ แบบอธิบายพระไตรปิฎกโดยตรง เรียกว่า อรรถกถา ถ้าอธิบายปลีกย่อยลงไปอีก ก็อาจจะเป็นที่ปนิ ที่ปิกา ไชติกา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ฯลฯ ส่วนอีกแบบหนึ่ง เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อเล่าเรื่องราวประกอบพุทธศาสนาในแง่ใดแง่หนึ่ง เช่น หนังสือไตรภูมิอภินิหาร ไตรภูมิโลกวิจิตร จามเทวีวงศ์ รัตนพิมพวงศ์ ชินกาลมาลี สิบหิงคินิทาน ฯลฯ^๓

กุสุมา รัชชมนี กล่าววว่า วรรณคดีพุทธศาสนามีจุดประสงค์ที่จะชักจูงผู้อ่านให้เข้าถึงหลักคำสอนของพุทธศาสนาโดยละเว้นความซ้ำ มุ่งแต่ทำความดีและทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว^๔

^๒วัฒนา มุลเมืองแสน, “นวนิยายอิงพุทธศาสนาของไทย: วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗.

^๓ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย, (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๑-๔.

^๔กุสุมา รัชชมนี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑๖.

สำหรับความหมายของวรรณคดีพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานวิจัย หมายถึง วรรณคดีที่แต่งขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอหลักธรรมอันแสดงให้เห็นถึงความดีงามของหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยเน้นให้เห็นถึงผลของความดีและความชั่ว มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนประชาชน ทำให้คนในสังคมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปและตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี

ทั้งนี้ ประเภทของวรรณคดีพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ พระไตรปิฎกซึ่งเป็นพุทธวจนะและหนังสือที่มีผู้แต่งขึ้นเพื่ออธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกกับหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อเล่าเรื่องราวประกอบพุทธศาสนา นอกจากนี้ในด้านกลวิธีการแต่งมักจะมีการแบ่งเนื้อหาออกเป็นบท รวมทั้งมีการขึ้นต้นด้วยบทปณามคาถาและจบลงด้วยคำลงท้ายบอกนามผู้แต่งพร้อมกับผลานิสงส์ของการแต่งวรรณคดี มีทั้งการแต่งด้วยภาษาบาลี สันสกฤตและภาษาไทยโดยปรากฏรูปแบบการประพันธ์ที่หลากหลายได้แก่ คำหลวง ร่าย โคลง นิทาน นวนิยาย เป็นต้น ส่วนในด้านเนื้อหาและที่มา เนื้อเรื่องส่วนใหญ่มักมีที่มาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและชาดกต่าง ๆ รวมทั้งมีเรื่องแต่งขึ้นอันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกับพุทธศาสนาในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ ภพภูมิ การเกิดโลก ตำนานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตลอดจนเรื่องราวชาดก

จากการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับนวนิยายอิงพุทธศาสนาและวรรณคดีพุทธศาสนาข้างต้น จึงทำให้สามารถวิเคราะห์หลักวิธีการนำเสนอนวนิยายของสุชีพรุญญาภาพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนาได้ดังนี้

๒.๑ โครงเรื่อง

โครงเรื่อง คือการผูกเรื่องราวที่เกิดขึ้นโดยมีตัวละครเป็นผู้กระทำและดำเนินเรื่องราว มีความขัดแย้งหรือปัญหาซึ่งชวนให้ผู้อ่านติดตาม โครงเรื่องที่ดีจะมีเอกภาพแห่งการกระทำ (Unity of action) คือ มีโครงสร้างของบทบาทเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมักจัดลำดับไว้อย่างดีโดยมีตอนเริ่มต้น ตอนกลาง และตอนคลี่คลาย^๕ สำหรับโครงเรื่องนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพรุญญาภาพ ผู้แต่งได้มีการวางโครงเรื่องตามลักษณะของนวนิยายคือประกอบด้วยโครงเรื่องใหญ่และโครงเรื่องย่อย รวมทั้งการสร้างปมความขัดแย้งในเนื้อเรื่องและคลี่คลายปมดังกล่าว โดยโครงเรื่องของนวนิยายมี

^๕ กอบกุล อิงคุทานนท์, ศัพท์วรรณกรรม, (กรุงเทพฯ: พิมพ์ครั้งที่ ๒๕๔๐), หน้า ๖๖.

ลักษณะเด่นที่แสดงให้เห็นถึงการได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีพุทธศาสนาปรากฏอยู่อย่างชัดเจนสามารถอธิบายได้ ดังนี้

๒.๑.๑ การนำเอาพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่อง

จากการศึกษาพบว่า การนำเอาพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องจะปรากฏในนวนิยายที่มีเนื้อเรื่องอยู่ในสมัยพุทธกาลอันเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ในนวนิยายจำนวน ๓ เรื่องคือ **ไต้ร่มกาสาวพัสตร์ กงทัฬหกรรม และนันทะ-ปชาบดี** ซึ่งมีการนำพุทธประวัติมาผูกโยงเข้ากับเนื้อเรื่องส่วนที่ผู้แต่งจินตนาการขึ้น สามารถสรุปรูปแบบลักษณะการนำพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องในนวนิยายได้ ดังนี้

๑) การนำเรื่องราวจากพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องใหญ่

จากการศึกษาพบว่า การนำเรื่องราวจากพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องใหญ่ มีปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาวพัสตร์** เรื่องเดียว คือมีการนำเรื่องราวจากพุทธประวัติในพระไตรปิฎกและอรรถกถามาใช้เป็นโครงเรื่องใหญ่ พร้อมกับการสอดแทรกเนื้อหาที่แต่งขึ้นเพิ่มเติมตามจินตนาการเพื่อให้มีลักษณะเป็นนวนิยาย ซึ่งโครงเรื่องหลักของนวนิยายเป็นการนำเสนอเรื่องราวของพระองค์คูมาตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งออกบวชในพุทธศาสนาและบรรลุนิพพาน โดยเนื้อหาที่กล่าวถึงประวัติของพระองค์คูมานั้น ผู้แต่งนำเค้าโครงเรื่องจากพระไตรปิฎกคือ “อังกุลิมาลสูตร” ในพระสุตตันตปิฎกมาผสมผสานเข้ากับเนื้อหาที่นำมาจาก “อรรถกถาอังกุลิมาลสูตร” นำเสนอเป็นโครงเรื่องหลัก

จากการศึกษาพบว่า เหตุการณ์ที่เป็นส่วนประกอบสำคัญในโครงเรื่องหลักของนวนิยาย มีเนื้อความที่สอดคล้องกันกับพุทธประวัติตามหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เนื่องจากเมื่อนำเนื้อเรื่องในนวนิยายกับเนื้อหาของพระสูตรและอรรถกถาดังกล่าวมาพิจารณาเทียบเคียงกันแล้วพบว่ามีความคล้ายคลึงกันค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เป็นแกนหลักของเรื่อง ดังนี้

- เหตุการณ์ตอนของคฤหิมาลพบพระพุทธรูปเจ้า

เรื่อง ไตรัมกาสาวพัสตร์	อังคฤหิมาลสูตร
<p>จนกระทั่งองคฤหิมาลซึ่งอยู่ริมทาง แลเห็นพระองค์เสด็จมาแต่ไกล ก็นึกประหลาดใจว่า “อัศจรรย์จริง! ทางนี้โยว่าแต่คนคนเดียวเลย ตั้ง ๓๐ หรือ ๔๐ คนก็ไม่มีใครเดินมา เพราะกลัวจะถูกฆ่า แต่พระรูปนี้เดินมาผู้เดียวแท้ๆ ไม่มีเพื่อนเลย หรือจะมาข่มเหงเรา ถ้าเช่นนั้นเราก็จะต้องฆ่าเสียก่อน”</p> <p>คิดเช่นนั้นแล้ว องคฤหิมาลก็เตรียมตัวว่าดาบ สะพายธนู คอยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จผ่านแล้ว จึงเดินสะกดรอยตามไปเงียบๆ ข้างหลัง ครั้นเห็นว่าจะไปไม่ทัน จึงเร่งฝีเท้าหนักขึ้น ในที่สุดถึงกับวิ่ง ก็ไม่สามารถตามให้ทันพระผู้มีพระภาค ผู้เสด็จดำเนินไปตามปกติได้^๖</p>	<p>[๕๒๔] องคฤหิมาลใจได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ครั้นแล้วเขาได้มีความดำริว่า น่าอัศจรรย์จริงหนอ ไม่เคยมีเลย พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี ก็ยังต้องรวมเป็นพวกเดียวเดินทางนี้ แม้บุรุษพวกนั้นยังถึงความพินาศ เพราะมือเรา ออกก็สมณะนี้ผู้เดียว ไม่มีเพื่อนชรอยจะมาข่ม ถ้าอะไรเราพึงปลงสมณะเสียจากชีวิตเถิด. ครั้นนั้นองคฤหิมาลใจถือดาบและโล่ผู้กดอดแล้งธนูติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไปทางพระปฤษฎางค์. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบังนดาลอิทธาภิสังขาร โดยประการที่องคฤหิมาลใจจะวิ่งจนสุดกำลัง ก็ไม่อาจทันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จไปตามปกติ.</p> <p>(อังคฤหิมาลสูตร ม.ม.๒/๕๒๔)</p>

- เหตุการณ์ตอนพระเจ้าปเสนทิโกศลพบกับพระองคฤหิมาล

เรื่อง ไตรัมกาสาวพัสตร์	อังคฤหิมาลสูตร
<p>ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงยกพระหัตถ์เบื้องขวาขึ้นชี้ไปทางภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมีรูปร่างสูงใหญ่ นิ่งอยู่ไม่ไกลนัก ด้วยพระดำรัสว่า :-</p> <p>“มหาบพิตร ! นี้คือองคฤหิมาล.” ด้วยพระดำรัสเพียงเท่านั้น พวกไพร่พลที่ตามเสด็จพระเจ้าปเสนทิและนั่งอยู่ถัดๆ ไป และดูตามพระหัตถ์ เห็นเป็นองคฤหิมาลแน่ ก็พากันแผ่กระโจนอย่างไม่คิดชีวิต พากันขึ้นมารีบขับเข้าเมืองสาวัตถิโดยด่วนด้วยคิดว่า องคฤหิมาลคงรู้ว่าพวกเราจะออกกำจัด จึงมาคอยดักที่เขตนารามเสียก่อน พระเจ้าปเสนทิเห็นจะถูกจับแน่แล้ว เราพากันเอาตัวรอดเถิด เพราะคิดเช่นนั้น จึงพา</p>	<p>[๕๒๕] ก็สมัยนั้น ท่านพระองคฤหิมาลนั่งอยู่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกพระหัตถ์เบื้องขวาขึ้นชี้ตรัสบอกพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ดูก่อนมหาบพิตร นั้นองคฤหิมาล. ลำดับนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีความกลัว ทรงหวาดหวั่น พระโสมชาติชูชันแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่พระเจ้าปเสนทิโกศลกลัว ทรงหวาดหวั่น มีพระโสมชาติชูชันแล้ว จึงได้ตรัสกะพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าอย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร อย่าทรงกลัวเลย ภัยแต่องคฤหิมาลนี้ไม่มีแก่มหาบพิตร. ครั้นนั้นพระเจ้าปเสนทิทรงระงับความกลัว ความหวาดหวั่น หรือโสม</p>

^๖สุตฺติโว ภิกขุ, ไตรัมกาสาวพัสตร์, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๗.

<p>กันหนีไป ทิ้งให้พระเจ้าปเสนทิประทับนั่งตะลึง เต็มไปด้วยความสะอึกหวาดกลัวอยู่แต่พระองค์เดียว.</p> <p>พระผู้มีพระภาคทรงทราบความที่พระเจ้าปเสนทิ ตกพระหฤทัยกลัว จึงตรัสว่า “อย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร! อย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร! บัดนี้ ภัยซึ่งจะเกิดแต่องคฺุลิมาลไม่มีอีกแล้ว”</p> <p>พระเจ้าปเสนทิก็คลายความสะอึกตกพระหฤทัย จึงเข้าไปหาพระองค์คฺุลิมาลแล้วตรัสว่า “พระผู้เป็นเจ้า องคฺุลิมาลของข้าพเจ้าหรือนี้?” มีเสียงตอบอันชัดเจน ค่อนข้างดังและห้าวหาญ แต่เต็มไปด้วยความสุภาพมาจากภิกษุรูปนั้นว่า “ขอถวายพระพร! อาตมานี่แหละคือองคฺุลิมาล.”</p> <p>“ประทานโทษเถิด โยมทั้ง ๒ ของพระผู้เป็นเจ้านั้น สกฺุกว่าอะไร?”</p> <p>“ขอถวายพระพร ! โยมชายของอาตมาภาพ ตระกูลคคฺุคะ และโยมหญิงตระกูลมณฑานี.”</p> <p>“ดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้าคคฺุคะมณฑานีบุตร จงยินดีเถิด ข้าพเจ้าจ้กรับเป็นผู้จัดถวายปัจจัย ๔ แก่พระผู้เป็นเจ้า.”^๗</p>	<p>ชาติชูชันได้แล้ว จึงเสด็จเข้าไปหาท่านองคฺุลิมาลถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านองคฺุลิมาลว่า ท่านผู้เจริญ พระองคฺุลิมาลผู้เป็นเจ้าของเรา.</p> <p>ท่านองคฺุลิมาลถวายพระพรว่า อย่างนั้นมหาบพิตร.</p> <p>ป. บิดาของพระผู้เป็นเจ้ามีโคตรอย่างไร มารดาของพระผู้เป็นเจ้ามีโคตรอย่างไร.</p> <p>อ. ดูก่อนมหาบพิตร บิดาชื่อ คคฺุคะ มารดาชื่อ มณฑานี.</p> <p>ป. ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าคคฺุคะมณฑานีบุตร จงอภิรมย์เถิด ข้าพเจ้าจักทำความขวนขวานเพื่อจิวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แก่พระผู้เป็นเจ้าคคฺุคะมณฑานีบุตร.</p> <p>ก็สมัยนั้น ท่านองคฺุลิมาล ถีอการอยู่ในป่าเป็นวัตร ถีอเทีียวบิณฑบาตเป็นวัตร ถีอผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถีอผ้าสามผืนเป็นวัตร. ครั้นนั้นท่านองคฺุลิมาลได้ถวายพระพรพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า อย่าเลย มหาบพิตร ไตรจิวรของอาตมาภาพบริบูรณ์แล้ว.</p> <p>(องคฺุลิมาลสูตร ม.ม.๒/๕๒๘)</p>
--	---

- เหตุการณ์ตอนพระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสสรรเสริญพระพุทฺธเจ้า

เรื่อง ได้ร่มาสาวพัสดร์	พระไตรปิฎก
<p>ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วทูลว่า :-</p> <p>“อัศจรรย์ยิ่งนักพระเจ้าข้า ! เรื่องไม่เคยมีมาขึ้นคือข้อที่พระองค์ผู้ใด ๆ ฝึกไม่ได้ สงบผู้ใด ๆ ให้สงบไม่ได้ ระวังผู้ใด ๆ ให้ระวังไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้าองคฺุลิมาลนี้ ข้าพระองค์ไม่อาจจะฝึกได้ แม้ด้วยอาชญา แม้ด้วยคสฺตรา แต่พระผู้มีพระภาคก็ทรงฝึกแล้ว โดยมีต้องใช้อาชญา และ คสฺตรา ข้าพระองค์มี</p>	<p>[๕๒๙] ครั้นนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจึงประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรย์นักไม่เคยมีมา ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทรมานได้ซึ่งบุคคลที่ใคร ๆ ทรมานไม่ได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้สงบไม่ได้ ให้สงบได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้ดับไม่ได้ ให้ดับได้ เพราะว่ามีอณฺุณไม่สามารถจะทรมานผู้ใดได้ แม้ด้วยอาชญา แม้</p>

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

<p>กิจธุระมาก บัดนี้จักขอลูกลากลับไปก่อน.”</p> <p>เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสรับลาแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมทำประทักษิณแล้วหลีกไป.^๕</p>	<p>ด้วยศาสตร์ ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบได้ โดยไม่ต้องใช้อาชาญา ไม่ต้องใช้ศาสตร์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอลูกลาไปในบัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีภริยาเยอะมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ขอมหาพิตรจงทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกจากที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เสด็จหลีกไป.</p> <p>(อังคุลิมาลสูตร ม.ม.๒/๕๒๙)</p>
---	---

- เหตุการณ์ตอนของคูลิมาลพบสตรีมีครรภ์แก่

เรื่อง ได้ร่ำกาสาวพัสตร์	พระไตรปิฎก
<p>วันหนึ่ง พระองค์คูลิมาลไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้พบสตรีมีครรภ์แก่จวนใกล้คลอดเดินด้วยความลำบาก ก็เกิดความกรุณา ราพึงว่า สัตว์เหล่านี้เป็นผู้ลำบากยิ่งหนอ ครั้นปัจฉิมภัตต์กลับไปสู่เชตวนารามจึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลความเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า :-</p> <p>“องคูลิมาล ! เธอจงไปที่สตรีนั้น และกล่าวว่า ‘ดูก่อนน้องหญิง เพราะเหตุที่เรามิได้แก้มขมาสัตว์ตัดชีวิตทั้งรู้ที่อยู่ ด้วยสัญจะนั้น ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ตัวท่านและบุตรในครรภ์ของท่าน’ ดังนี้.”^๖</p>	<p>[๕๓๐] ครั้งนั้น เวลาเช้า ท่านพระองค์คูลิมาละครองอันตรวาสกแล้วถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี. กำลังเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกอยู่ในพระนครสาวัตถี ได้เห็นสตรีคนหนึ่งมีครรภ์แก่หนัก ครั้นแล้วได้มีความดำริว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ ดังนี้. ครั้งนั้น ท่านพระองค์คูลิมาลเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี เวลาปัจฉิมภัตต์กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาสเวลาเช้า ข้าพระองค์ครองอันตรวาสกแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถีกำลังเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกอยู่ในพระนครสาวัตถี ได้เห็นสตรีคนหนึ่งมีครรภ์แก่หนัก ครั้นแล้วได้มีความดำริว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ ดังนี้.</p> <p>[๕๓๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนองคูลิมาล ถ้าอย่างนั้นเธอจงเข้าไปหาสตรีนั้นแล้วกล่าวกะสตรีนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนน้องหญิง ตั้งแต่เราเกิด</p>

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

	<p>มาแล้วจะได้รู้สี่ว่าแกลั้งปลงสัตว์จากชีวิตหามีได้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอความสวัสดีจึงมีแก่ท่าน ขอความ สวัสดีจึงมีแก่กรรมของท่านเกิด.</p> <p>(อังคฺลิมาสฺตฺร ม.ม.๒/๕๓๐-๕๓๑)</p>
--	--

จะเห็นว่าเนื้อเรื่องในนวนิยายเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับประวัติขององคฺลิมาลจนกระทั่งถึงตอนที่ออกบวชนั้น มีเนื้อความคล้ายกับในพระสูตรแทบทั้งหมด โดยจะแตกต่างกันที่การเรียงลำดับเหตุการณ์คือ ในนวนิยายเริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้าก่อนที่จะนำทหารออกไปปราบโจรของคฺลิมาล จึงทำให้ทราบว่โจรของคฺลิมาลได้กลับตัวกลับใจออกบวชอยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์แล้ว หลังจากนั้นผู้แต่งจึงใช้กลวิธีการเล่าเรื่องย้อนกลับเพื่อเล่าถึงเหตุการณ์พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดองคฺลิมาล จนกระทั่งองคฺลิมาลตัดสินใจออกบวช หลังจากนั้นจึงเล่าย้อนกลับไปถึงชาติกำเนิด ชีวิตและความเป็นมาขององคฺลิมาลก่อนที่จะกลายมาเป็นโจร ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวกับชาติกำเนิดขององคฺลิมาลนั้น ผู้แต่งนำข้อมูลมาจากอรรถกถาอังคฺลิมาสฺตฺร สามารถนำมาเทียบเคียงกับเนื้อเรื่องในนวนิยายได้ ดังนี้

- ตอนองคฺลิมาลกำเนิดในฤกษ์โจร

เรื่อง ใต้ร่มกาสาวพัสตร์	อรรถกถาอังคฺลิมาสฺตฺร
<p>ปุโรหิตผู้หนึ่งของพระเจ้าปเสนทินั้น มีภรรยา นามว่ามันตานีพราหมณี นางตั้งครรภ์ได้ถ้วนไตรมาส แล้ว ก็คลอดบุตรในราตรีกาล. เวลาที่ทารกนั้นคลอด ดวงจันทร์กำลังโคจรผ่านกลุ่มดาวโจรไปตาม จักรราศี. อาวุธต่างๆ ในพระนครมีประกายแสงโพล่ง ขึ้น แม้มงคฺลภูตดาวฤกษ์และพระแสงดาบของพระราชา ซึ่งวางอยู่ใกล้ที่บรรทมก็เป็นประกายแสงขึ้น เช่นเดียวกัน พราหมณ์ปุโรหิตออกไปยืนอยู่กลางแจ้ง มองดูดาวฤกษ์ทราบว่ บุตรของตนเกิดฤกษ์โจร จึง ไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิในวันรุ่งขึ้น กราบทูลถามว่</p> <p>“ทเวะ ! เมื่อคืนนี้พระองค์บรรทมเป็นสุขดอก หรือ พะยะคะ ?”^{๑๐}</p>	<p>ได้ยินว่ พระองคฺลิมาลนี้ ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์ แห่งนางพราหมณีชื่อ มันตานี แห่งปุโรหิตของพระ เจ้าโกศล. นางพราหมณีได้คลอดบุตรออกในเวลา กลางคืน. ในเวลาที่อังคฺลิมาลนั้นคลอดออกจาก ครรภ์มารดา อาวุธทั้งหลายในนครทั้งสิ้นสว่างไสวขึ้น. แม้พระแสงที่เป็นมงคฺลของพระราชาแม้กระทั่งฝัก ดาบที่อยู่ในห้องพระบรรทมอันเป็นศิริก็รุ่งเรือง. พราหมณ์จึงลุกออกมาแหงนดูดาวนักษัตร ก็รู้ว่บุตร เกิดโดยดาวฤกษ์โจร จึงเข้าเฝ้าพระราชาทูลถามถึง ความบรรทมอันเป็นสุข.</p> <p>(อรรถกถาอังคฺลิมาสฺตฺร)</p>

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

- ตอนอหิงสกะถูกอาจารย์ลวงให้ฆ่าคนเพื่อบูชาศิลปะศาสตร์

เรื่อง ได้ร่ำภาสวาสพัทธ์	อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
<p>แล้วมาถูกคิดว่า “ถ้าเราฆ่าเองใครๆ ก็จะไม่เลว ลือว่า ‘อาจารย์ทีสาปาโมกข์โกธมาณพที่มาเรียนศิลปะในสำนักของตน ก็ฆ่าเสีย’ เมื่อเป็นเช่นนี้ต่อไป คงไม่มีใครประสงค์จะมาเรียน ลามสักการะของเรา ก็จะเสื่อมไป ออย่าเลย เราจะวานมือคนอื่นเถิด จะลวงว่า ‘ก่อนที่วิชาจะสำเร็จ เจ้าจะต้องฆ่าคนให้ได้พันคน เพื่อเป็นเครื่องประกอบวิชา’ เมื่ออหิงสกะมาพบก็เยาะเย้ยว่า ‘ใครต่อใครจะครบบพันเช่นนี้ คงมีสักคนหนึ่งที่ถูกขึ้นต่อสู้อันตราย และฆ่าอหิงสกะมาณพเสียได้.’”</p> <p>ครั้นอาจารย์คิดเช่นนั้นแล้ว ก็บอกแก่อหิงสกะมาณพตามอุบายของตน อหิงสกะตอบว่า “ท่านอาจารย์! ตระกูลของผมถือไม่เบียดเบียนผู้อื่น ผมจะทำได้อย่างไร?”</p> <p>“เจ้าไม่ทำแล้ว ไฉนศิลปะของเจ้าจักให้ผลเล่า? ศิลปะที่ปราศจากเครื่องประกอบนั้น จะไม่มีประโยชน์อะไรเลย.” เมื่อได้ฟังดังนั้น อหิงสกะมาณพผู้เชื่อมั่นในคำอาจารย์ ก็ตัดสินใจเด็ดขาดว่า จะต้องออกเที่ยวฆ่ามนุษย์ให้ครบพันคน จึงเตรียมแต่งตัวรัดกุมรวบรวมอาวุธ ๕ ชนิด ผูกสอดบ้าง ถือด้วยมือบ้าง มากกราบลาอาจารย์แล้วเข้าสู่ตง คอยอยู่ปากทางที่จะเข้าไปในตงบ้าง กลางตงบ้าง ปากทางที่จะออกจากตงบ้าง เมื่อพบใครก็ฆ่าไม่มีเว้น^{๑๑}</p>	<p>ต่อไปจึงคิดอีกว่า ถ้าเราฆ่ามัน ใครๆ ที่คิดว่าท่านอาจารย์ทีสาปาโมกข์ยังโทษให้เกิดขึ้นในมาณพ ผู้เรียนศิลปะยังสำนักของตนแล้วปลงชีวิตเสีย ดังนี้ ก็จักไม่มาเพื่อเล่าเรียนศิลปะอีก ด้วยอาการอย่างนี้เราก็จะเสื่อมลาม ออย่ากระนั้นเลยเราจะบอกมันว่า ยังมีค่าสำหรับศิลปะวิชาขั้นสุดท้ายอยู่ แล้วกล่าวว่า เจ้าจะต้องฆ่าคนให้ได้พันคน ในเรื่องนี้เจ้าจะเป็นผู้เดียวลุกขึ้น ฆ่าเขาให้ได้ครบพัน ที่นั่นอาจารย์จึงกล่าวแก่อหิงสกะมาณพว่า มาเถอะพ่อ เจ้าจงฆ่าให้ได้พันคน เมื่อทำได้เช่นนี้ ก็จักเป็นอันกระทำอุปการะแก่ศิลปะ การบูชาครู ดังนี้. อหิงสกะมาณพจึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลที่ไม่เบียดเบียน ข้าพเจ้าไม่อาจทำเช่นนั้น. ศิลปะที่ไม่ได้ค่าบูชาครูก็จะไม่ให้ผลนะพ่อ. อหิงสกะมาณพนั้นจึงถืออาวุธ ๕ ประการ ให้อาจารย์เข้าสู่ตงยืน ณ ที่คนจะเข้าไปสู่ตงบ้าง ที่ตรงกลางตงบ้าง ตรงที่คนจะออกจากตงบ้าง ฆ่าคนเสียเป็นอันมาก.</p> <p style="text-align: right;">(อรรถกถาอังคุตตรนิกาย)</p>

ในตอนปลายเรื่องปรากฏการนำเนื้อความจากพระสูตรมานำเสนอเช่นกัน โดยกล่าวถึงพระองค์คุณิวาลว่าหลังจากเป็นภิกษุแล้วได้ถูกทำร้ายขว้างปาด้วยก้อนหินจนได้รับทุกขเวทนา ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาเพื่ออธิบายให้พระองค์คุณิวาลเข้าใจในเรื่องของกฎแห่งกรรมและสามารถบรรลุนิพพานได้เป็นผลสำเร็จ มีใจความดังนี้

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๑.

เรื่อง ไตรัมภกาสาวพัสตร์	พระไตรปิฎก
<p>เข้าวันรุ่งขึ้น พระองค์คูลีมาลนุ่งห่มตามสมณวัตร แล้วถือบาตรจีวรเข้าสู่เมืองสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต. ก่อนดิน ท่อนไม้ และก้อนหินก้อนกรวด อันใดที่คนทั้งหลายขว้างปาไปด้วยความประสงค์จะไล่กาบ่าง สุนัขบ้า ก็มีเหตุบังเอิญให้ก้อนดินก้อนหินเป็นต้นนั้น มาตักกายของท่าน จนกระทั่งศีรษะแตกมีโลหิตไหลไหลทรมากาย มีบาตรแตก มีสังฆาฏิขาดวิน ...</p> <p>...พระศาสดาผู้เป็นดวงตาของโลก มีพระหฤทัยกรุณาในหมู่สัตว์ได้ทอดพระเนตรเห็นองค์คูลีมาลเดินมาแต่ไกล ก็ตรัสเรียกให้เข้ามาแล้วทรงปลอบโยนด้วยพระกระแสเสียงอันล้ำค่าแด่พระเมตตากรุณาอย่างลึกซึ้ง...^{๑๒}</p>	<p>[๕๒๙] ครั้งนั้น เวลาเช้า ท่านพระองค์คูลีมาลนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี. ก็เวลานั้นก่อนดิน... ท่อนไม้... ก้อนกรวดที่บุคคลขว้างไปแม้โดยทางอื่นก็มาตกลงที่กายของท่านพระองค์คูลีมาล. ท่านพระองค์คูลีมาลศีรษะแตก โลหิตไหล บาตรก็แตก ผ้าสังฆาฏิก็ฉีกขาด เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรท่านพระองค์คูลีมาลเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระองค์คูลีมาลว่า เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอได้เสวยผลกรรมซึ่งเป็นเหตุจะให้เธอพึงหมกหมมอยู่ในนรกตลอดปีเป็นอันมาก ตลอดร้อยปีเป็นอันมาก ตลอดพันปีเป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้เท่านั้น.</p> <p>(องค์คูลีมาลสูตร ม.ม.๒/๕๒๙)</p>

จะเห็นได้ว่าการนำพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องหลักของนวนิยายนั้น มีการใช้ข้อมูลเนื้อหาทั้งที่มาจากพระสูตรในพระไตรปิฎกและอรรถกถาอยู่ค่อนข้างมาก แต่เมื่อข้อมูลดังกล่าวมาปรากฏอยู่ในรูปแบบนวนิยาย ก็ได้ปรับเปลี่ยนการเรียงลำดับเหตุการณ์ของนวนิยายที่ต่างไปคือ พระสูตรจะเริ่มด้วยการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ เขตวนารามและเสด็จออกบิณฑบาต จนพบองค์คูลีมาลที่ต้องการเอาชีวิตพระองค์ แต่ทรงใช้พระธรรมคำสอนน้อมนำจิตใจที่หยาบกระด้างขององค์คูลีมาลจนพบแสงสว่างและมีศรัทธาขอบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา หลังจากนั้นจึงกล่าวถึงพระเจ้าปเสนทิโกศลที่กำลังจะออกไปปราบจอมโจรของคูลีมาลจนกระทั่งมาพบพระพุทธเจ้า จึงทรงทราบว่าโจรของคูลีมาลได้ดำรงเพศบรรพชิตภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์แล้ว หลังจากนั้นจึงกล่าวถึงการบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมจนบรรลุอรหัตตผลของพระองค์คูลีมาล และจบลงด้วยบทอุทานของพระองค์คูลีมาล ส่วนเนื้อหาในอรรถกถาองค์คูลีมาลสูตรนั้นจะเริ่มด้วยการกล่าวถึงประวัติตั้งแต่แรกเกิดขององค์คูลีมาลจนถึงตอนออกบวชพร้อมทั้งอธิบายขยายความหลักธรรมอย่างละเอียด

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

ดังนั้นเมื่อนำเนื้อความจากพระไตรปิฎกและอรรถกถามาเทียบกับเนื้อเรื่องของนวนิยายแล้ว จะพบว่าการดำเนินเรื่องในพระสูตรจะมีการดำเนินเรื่องก่อน-หลังไปตามลำดับเวลา เหตุการณ์ ส่วนนวนิยายจะมีการเรียงลำดับเหตุการณ์ที่ต่างออกไป ด้วยการใช้เทคนิคการเปิดเรื่อง ที่สร้างความสนใจแก่ผู้อ่าน การเล่าเรื่องย้อนกลับไปในอดีตซึ่งเป็นการตัดสลับเหตุการณ์เพื่อแสดงถึงปมปัญหาของเรื่องและหลังจากนั้นจึงมีการคลี่คลายในตอนท้าย กลวิธีดังกล่าวช่วยให้ข้อมูลเนื้อหาที่นำมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถามีความกลมกลืนกับการเล่าเรื่องในรูปแบบนวนิยาย ทั้งยังช่วยให้การนำเสนอหลักธรรมผ่านเรื่องราวของบุคคลในพุทธประวัติมีมิติที่นำไปสู่ความน่าสนใจและชวนให้ติดตาม

๒) การนำเรื่องราวในพุทธประวัติมาผสมผสานเข้ากับโครงเรื่องใหญ่

จากการศึกษาพบว่า การนำพุทธประวัติมาผสมผสานเข้ากับโครงเรื่องใหญ่ปรากฏอยู่ในนวนิยายจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ **นันทะ-ปชาบดี และกองทัพธรรม** การวางโครงเรื่องลักษณะดังกล่าวเป็นการนำเรื่องราวในพุทธประวัติมาเสนอเป็นโครงเรื่องย่อย โดยเชื่อมโยงให้มีความเกี่ยวข้องกับโครงเรื่องหลักที่สร้างขึ้นจากจินตนาการ ด้วยการกำหนดให้ตัวละครหลักในนวนิยายมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือบุคคลในพุทธประวัติในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง ดังนี้

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** มีโครงเรื่องใหญ่กล่าวถึงเรื่องราวของ “อัคนิทต” บุตรชายปุโรหิตในราชสำนักศากยะและเป็นสหายสนิทของเจ้าชายนันทะ ตัวละครดังกล่าวต้องพบอุปสรรคมากมายจากความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนของชีวิต อัคนิทตได้นำหลักธรรมของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาทำให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ผู้แต่งได้นำเรื่องราวจากพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องย่อยด้วยการกำหนดให้เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของตัวละครเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพระประยูรญาติ และตัวละครดังกล่าวอยู่ในฐานะของผู้สังเกตการณ์ที่มีส่วนร่วมรับรู้เหตุการณ์ในช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระประยูรญาติ เป็นการดำเนินเรื่องโดยเชื่อมโยงเนื้อหาของพุทธประวัติกับนวนิยายด้วยการตัดสลับเหตุการณ์ โดยใช้กลวิธีการนำเสนอเรื่องราวของตัวละครหลักสลับไปกับการนำเสนอเรื่องราวของบุคคลในพุทธประวัติที่มีการเล่าเรื่องเป็นคู่ขนานกันระหว่างเรื่องราวของตัวละครหลักและเรื่องราวของตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติ ซึ่งผู้แต่งให้ความสำคัญกับการนำเสนอเรื่องราวของเจ้าชายนันทะและพระนางมหาปชาบดีโคตรมีผู้เป็นทั้งพระสาวกและพระประยูรญาติของพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลที่น่ายกย่องพึงนำมาเป็นแบบอย่าง ซึ่งเนื้อหาที่เกี่ยวกับ

พุทธประวัตินั้นก็ยังคงใช้หลักฐานข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถามาประกอบอยู่ในเนื้อเรื่อง เช่นเดิม โดยเลือกนำเสนอข้อมูลที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้าและหมู่พระประยูรญาติเป็นสำคัญ อันแสดงให้เห็นถึงพระเมตตากรุณาที่พระพุทธเจ้าทรงมีต่อหมู่พระประยูรญาติ ดังปรากฏในตัวอย่าง ดังนี้

- ตอนเจ้าชายนันทะตามส่งเสด็จพระพุทธเจ้า

เรื่อง นันทะ-ปชาบดี	อรรถกถา
<p>...เมื่อพระศาสดาเสด็จลงจากพระตำหนักแล้ว พระประยูรญาติทั้งหลายก็เสด็จลงทางบันไดอีกด้านหนึ่ง เจ้าหญิงชนบทกัลยาณีเสด็จเข้าสู่ห้องในพระตำหนัก ซึ่งจัดไว้เป็นที่ทรงพักผ่อนเมื่อเสด็จมาแต่เช้าตรู่</p> <p>...เจ้าหญิงทรงยืนอยู่ที่พระบัณเฑาะว์นั้น เผอิญเจ้าชายทรงเงยพระพักตร์มองไปทางพระบัณเฑาะว์ เพราะทรงรู้อยู่ว่าห้องนั้นเป็นที่ประทับพักผ่อนของเจ้าหญิง ทั้งสองพระองค์สบพระเนตรกันแล้วต่างก็ยิ้มแย้ม เนื่องจากพอจะรับส่งข้อความให้เจ้าชายทรงได้ยินรู้เรื่อง เพราะระยะทางไม่ห่างกันเกินไป เจ้าหญิงจึงตรัสคล้ายกระซิบ แต่ก็ดังกว่าเสียงกระซิบว่า :</p> <p>“ข้าแต่พระลูกเจ้า ! โปรดเสด็จกลับอย่าให้ช้านักนะเพคะ !”</p> <p>...เมื่อพระเชษฐาตรัสถามย้าอีกเป็นครั้งที่สอง ก็จำใจทูลตอบว่า จะทรงผนวช ซึ่งพระศาสดาก็ตรัสสั่งให้พระสงฆ์ช่วยกันปลงพระเกศาของเจ้าชายทันที^{๑๓}</p>	<p>อรรถกถาสูตที่ ๘ ประวัติพระนันทเถระ</p> <p>...เมื่องานอวาทมงคลอัญเชิญนันทกุมารเข้าเรือนอภิเษกกำลังดำเนินไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปนิเวศน์ของนันทกุมารนั้น ทรงให้นันทกุมารถือบาตรเสด็จบายพระพักตร์ไปพระวิหาร เพื่อให้เขาบรรพชา งานมงคลอภิเษกก็กีดกันนันทกุมารอย่างนั้นไม่ได้. เวลานั้นนันทกุมารถือบาตรตามเสด็จ ชนบทกัลยาณีเจ้าสาวก็ขึ้นปราสาทชั้นบน เฝยสีหบัญชร ร้องสั่งว่า พระลูกเจ้าโปรดเสด็จกลับมาเร็วๆ นันทกุมารนั้นได้ยินเสียงนาง ก็ได้แต่แลดูด้วยใจรัญจวน ไม่อาจทำนิมิตหมายตอบได้ตามชอบใจ เพราะเคารพในพระศาสดา.</p> <p>ด้วยเหตุนี้ นันทกุมารนั้นจึงร้อนใจ. ขณะนั้น นันทกุมารก็คิดอย่างเดียวว่า พระศาสดาจักให้กลับตรงนี้ พระศาสดาจักให้กลับตรงนี้ พระศาสดาก็นำไปพระวิหารให้บรรพชา.</p> <p>(อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต. สูตที่ ๘)</p>

^{๑๓} สุชีพ ปุญญาณาภ, นันทะ-ปชาบดี, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: สว่างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๖๕.

- ตอนพระนางปชาบดีทูลขอพุทธานุญาตบวชเป็นภิกษุณี

เรื่อง นันทะ-ปชาบดี	พระไตรปิฎก
<p>“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! บัดนี้ข้าพระองค์หมดภาระข้อผูกพันแล้ว ข้าพระองค์ขอประทานพระพุทธานุญาตให้สตรีได้บวชในพระพุทธานุญาตเกิดพระพุทธานุญาตนั้นจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ และความสุขแก่สตรีผู้มีศรัทธาทั้งหลายตลอดกาลนาน”...</p> <p>เมื่อพระนางเจ้ากราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท เพื่อพระองค์เองและเพื่อสตรีทั้งหลาย สมเด็จพระบรมศาสดาก็ตรัสตอบในทางห้ามว่า อย่าพอใจในการให้สตรีบวชเลย แม้ครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ ที่พระนางเจ้ากราบทูลขอ ก็ตรัสตอบทำนองเดิม คือไม่ทรงปฏิเสธโดยตรงแต่ก็ทรงแนะนำว่าอย่าพอใจเช่นนั้นเลย</p> <p>พระนางเจ้ามหาปชาบดีโคตรมีทรงรู้สึกโทมนัส ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบดังกล่าว ทรงกันแสง กราบถวายบังคมลา ทำประทักษิณ คือดำเนินเวียนขวา ๓ รอบ แล้วเสด็จจากไปพร้อมด้วยนางพระกำนัลทั้งปวง^{๑๔}</p>	<p>[๑๕๙] โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ ในสักกะชนบท ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตรมีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอประทานวโรกาส พระพุทธเจ้าข้า ขอสตรีพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว</p> <p>พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย โคตรมี เธออย่าชอบใจ การที่สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย แม้ครั้งที่สอง...</p> <p>แม้ครั้งที่สาม พระนางมหาปชาบดีโคตรมี ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอประทานวโรกาส พระพุทธเจ้าข้า ขอสตรีพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว</p> <p>พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย โคตรมี เธออย่าชอบใจ การที่สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย</p> <p>ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตรมี ทรงน้อยพระทัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงอนุญาตให้สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสง พลาถถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทำประทักษิณ เสด็จกลับไป</p> <p style="text-align: right;">(วินย. ๓/๑๕๙)</p>

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** โครงเรื่องใหญ่กล่าวถึงเรื่องราวของ “ธนิยะ” กับ “สุรเสนะ” บิดาและบุตรชาย เป็นตัวละครหลักมีอาชีพนายกองเกี่ยวเนื่องเดินทางค้าขายสินค้าไปตามเมืองต่างๆ และเป็นผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจากการที่ได้สดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ระหว่างการเดินทางนั้นตัวละครทั้งสองได้พบกับเหตุการณ์ที่เข้ามาหลายอย่างทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากคนธรรมดาได้กลายเป็นกษัตริย์ครองเมืองอโยธยา ทั้งนี้ผู้แต่งได้นำเสนอหลักธรรมผ่านเรื่องราวในชีวิตของตัวละครด้วยการให้ตัวละครหลักเป็นผู้ยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ดังจะเห็นได้จากแนวทางอบรมสั่งสอนบุตรของตัวละครที่ให้ความสำคัญกับเรื่องคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลัก อีกทั้งยังมีความสนใจในข่าวคราวการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์กับเหล่าสาวก ซึ่งผู้แต่งนำพุทธประวัติในด้านพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธองค์และพระสาวกมาสอดแทรกเป็นโครงเรื่องย่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวของพระสาวกได้รับกษัตริย์กษัตริย์ในฐานพระอัครสาวกผู้เป็นกำลังสำคัญเปรียบเสมือนแม่ทัพธรรมของพระพุทธองค์ นอกจากนี้ในตอนท้ายเรื่องตัวละครหลักได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เชตวันารามเมืองสาวัตถีผู้แต่งได้นำเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานโดยนำเนื้อหาใน “มหาปรินิพพานสูตร” มานำเสนอเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อเรื่องคือ

เรื่อง กองทัพธรรม	มหาปรินิพพานสูตร
<p>ครั้งแล้วสมเด็จพระบรมศาสดาได้ประทานพระพุทธโอวาทเป็นครั้งสุดท้ายสั้นๆ ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้เราเตือนเธอทั้งหลายสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”</p> <p>เมื่อจบปัจฉิมวาจาตั้งนั้นแล้วก็ได้มีพระพุทธดำรัสต่อไปอีก ขณะนั้นปัจฉิมยามแห่งราตรียังเหลืออยู่อีก พระผู้มีพระภาคทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานเข้าสู่ทุติยฌานจนถึงจตุตถฌาน คือการเพ่งรูปเป็นอารมณ์ ครั้นแล้วทรงเข้าอรูปรฌานทั้ง ๔ โดยลำดับ ทรงออกจากอรูปรฌานที่สุดท้ายคือเนวสัญญานายณะแล้วก็ทรงเข้าสัญญาเวทิตนโรธ ออกจากสัญญาเวทิตนโรธอันเป็นสมาบัติที่ ๙ แล้ว ทรงย้อนกลับเข้าอรูปรฌานจากสูงมาหาต่ำแล้วเข้าสู่อรูปรฌานจากที่ ๔ มาหาที่ ๑ ครบเป็นอนุลอม คือ</p>	<p>[๒๑๘] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสังกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนพวกเธอว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด</p> <p>นี่เป็นพระปัจฉิมวาจาของพระตถาคต</p> <p>เรื่องพุทธปรินิพพาน</p> <p>[๒๑๙] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานแล้ว ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้ว ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานแล้ว ทรงเข้าอากาसानัญญาตนะ ออกจากอากาसानัญญาตนะสมาบัติแล้ว ทรงเข้าอากิณัจญญาตนะ ออกจากอากิณัจญญาตนะสมาบัติแล้ว ทรงเข้าเนวสัญญานาญญาตนะ ออกจาก</p>

<p>การเข้าตามลำดับและปฏิโลมการเข้าโดยถอยกลับ ออกจากปฐมฌานทรงเข้าทุติยฌานอีก ออกจาก ทุติยฌานเข้าสู่ตติยฌาน ออกจากตติยฌานเข้าสู่ จตุตถฌานคือฌานที่ ๔ ครั้นออกจากฌานที่ ๔ ซึ่ง เป็นรูปฌานก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน^{๑๕}</p>	<p>จากเนวส์ัญญานาสัญญาตนสมาบัติแล้ว ทรงเข้า สัญญาเวทิตนโรธ ครั้งนั้น ท่านพระอานนที่ได้กล่าวถามท่าน พระอนุรุทธะว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพาน แล้วหรือ ท่านอนุรุทธะตอบว่า อานนที่ผู้มีอายุ พระผู้ มีพระภาคเจ้ายังไม่เสด็จปรินิพพาน ทรงเข้าสัญญา เวทิตนโรธ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจาก สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ ทรงเข้าเนวส์ัญญา สัญญาตนะ ออกจากเนวส์ัญญานาสัญญาตน สมาบัติแล้ว ทรงเข้าอาภิกขุจัญญาตนะ ออกจากอา ภิกขุจัญญาตนสมาบัติแล้ว ทรงเข้าวิญญาณัญ จายตนะ ออกจากวิญญาณัญจายตนสมาบัติแล้ว ทรงเข้าอากาสาณัญจายตนะ ออกจากอากาสาณัญ จายตนสมาบัติแล้ว ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจาก จตุตถฌานแล้ว ทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติย ฌานแล้ว ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้ว ทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้ว ทรงเข้า จตุตถฌาน พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌาน แล้ว เสด็จปรินิพพานในลำดับ (แห่งการพิจารณา องค์จตุตถฌานนั้น) (ที.ม. ๑๐/๒๑๔-๒๑๙)</p>
--	---

จะเห็นว่าโครงเรื่องนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มี
วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและความซาบซึ้งในพระพุทธานุภาพเป็นสำคัญนั้น
ผู้แต่งได้นำข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกและอรรถกถา มาเป็นเค้าโครงเรื่อง
ประกอบเข้ากับการนำเสนอเนื้อหาส่วนที่ผู้แต่งสมมุติขึ้นจากจินตนาการ โดยเชื่อมโยงให้มีความ
เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ พระสาวก หมู่พระประยูรญาติ รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
พุทธศาสนาในด้านต่างๆ ซึ่งกลวิธีดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับ ในวรรณคดีพุทธศาสนาซึ่งผู้แต่ง
มักนำเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ตลอดจนเหล่าพระสาวกที่ปรากฏในหลักฐานคัมภีร์
พุทธศาสนาเป็นต้นเค้าในการสร้างสรรค์วรรณคดี นอกจากนี้ในส่วนของข้อมูลเกี่ยวกับ

^{๑๕} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, กองทัพนธรรม, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑๑-๖๑๒.

พุทธประวัติที่นำมาเป็นส่วนประกอบในนวนิยายนั้น ผู้แต่งได้ศึกษาค้นคว้าพร้อมกับทำเชิงอรรถอ้างอิงหลักฐานที่มาของข้อมูลซึ่งทำให้การนำเสนอข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระสาวกรวมทั้งหมดพระประยูรญาติที่ปรากฏในนวนิยายจึงมีความสมจริงและน่าเชื่อถือ อีกทั้งการนำเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและพระสาวกมานำเสนอในฐานะอริยบุคคลผู้เป็นแบบอย่างอันดีงามด้านคุณธรรมจริยธรรมยังก่อให้เกิดความรู้สึกรักซาบซึ่งศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งกลวิธีดังกล่าวช่วยให้การสื่อสารหลักธรรมทางพุทธศาสนาเกิดความสมบูรณ์ชัดเจน

๒.๑.๒ การสร้างโครงเรื่องย่อยที่ตัดแปลงจากอรรถกถาชาดก

จากการศึกษาพบว่าการสร้างโครงเรื่องย่อยที่ตัดแปลงจากอรรถกถาชาดกปรากฏอยู่ในนวนิยายเพียงเรื่องเดียวคือ **ไตรัมภกาสาวพัสตร์** ในตอนกล่าวถึงเรื่องราวชีวิตของพระนันทิยะ ซึ่งเป็นตัวละครสมมุติ ที่มีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ปัจจุบันวัตถุ ของ “อรรถกถาสวรรณสามชาดก” ค่อนข้างมาก

ทั้งนี้ ศักดิ์ศรี แยมนด์ดา ได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับอรรถกถาชาดก ไว้ดังนี้

“อรรถกถาชาดกเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ซึ่งทรงบำเพ็ญบารมีในอดีตก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติปัจจุบันนี้ แต่ละชาติที่ผ่านมาชาติหนึ่งๆ ก็เรียกว่าชาดกหนึ่งๆ มีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง มีขั้นตอนในการแต่งเป็น ๕ ชั้นด้วยกันโดยเริ่มจาก ปัจจุบันนวัตถุ คือ กล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอันเป็นสาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องย้อนอดีตให้ฟังว่าเหตุการณ์เช่นนั้นเคยมีมาแล้วในอดีตอย่างไร เมื่อจบปัจจุบันวัตถุแล้วก็ถึงตอนที่สอง เรียกว่า อดีตวัตถุ หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต จากนั้นก็ถึงตัวคาถา ซึ่งเป็นถ้อยคำหรือวาจาประกอบอดีตวัตถุอีกทีหนึ่ง จากคาถาถึงไวยากรณ์ คือตอนอธิบายศัพท์หรือข้อความซึ่งมีปัญหา ขั้นตอนสุดท้ายเรียกว่า สโมธานหรือประชุมชาดก คือแจกตัวบุคคลในเรื่องหรืออดีตวัตถุว่าใครกลับชาติมาเกิดเป็นใครในชาติปัจจุบัน”^{๑๖}

สำหรับอรรถกถาสวรรณสามชาดกนั้นมีเนื้อความกล่าวถึงกุลบุตรผู้เป็นบุตรคนเดียวของเศรษฐีในกรุงสาวัตถีที่มีความปรารถนาจะออกบวชตั้งแต่อายุยังน้อย บิดามารดาได้ขอร้องไว้มิให้ออกบวช กุลบุตรผู้นั้นจึงเสียใจมากถึงกับยอมอดอาหารเป็นการประท้วงจนบิดามารดายอมอนุญาตให้ออกบวช ฝ่ายบิดามารดาของกุลบุตรเมื่อทราบลงไม่มีใครช่วยดูแลทรัพย์สินสมบัติจึงถูกเหล่าข้าทาสบริวารลักขโมยจนตนเองต้องยากจนลงถึงกับเที่ยวขอทานเลี้ยงชีพ เมื่อความทราบถึง

^{๑๖} ศักดิ์ศรี แยมนด์ดา, *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*, หน้า ๔๗.

ภิกษุผู้เป็นบุตรจึงคิดจะสีกออกมาเลี้ยงดูบิดามารดา แต่บังเอิญได้การไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเสียก่อน พระองค์ทรงแสดงธรรมให้ข้อคิดว่าธรรมดาบุตรพึงต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาของตน มิใช่ว่าการออกบวชจะทำให้บุตรขาดความสัมพันธ์กับบิดามารดา และการเลี้ยงดูบิดามารดาก็มิได้ผิดวินัยสงฆ์ ภิกษุรูปนั้นจึงคิดว่าไม่จำเป็นที่ตนจะต้องลาสิกขาบพ หลังจากออกติดตามหาบิดามารดาจนพบและหาที่อยู่ให้เรียบร้อยแล้วตนก็ออกบิณฑบาต เมื่อได้อาหารมาก็นำมาเลี้ยงบิดามารดาก่อน ถ้าได้มาน้อยตนเองก็ยอมอด ทำอยู่เช่นนั้นเป็นนิจ เพื่อนภิกษุทั้งหลายที่รู้ถึงการกระทำนั้นต่างพากันโจษจัน จนความทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสในที่ประชุมสงฆ์ว่าการกระทำของภิกษุรูปนั้นไม่ผิดวินัยสงฆ์ พร้อมทั้งได้ทรงเล่าเรื่องสุวรรณสามชาติกให้สงฆ์ทั้งหลายฟังเพื่อประกอบให้เห็นความสำคัญของการเลี้ยงดูบิดามารดา^{๑๔}

สำหรับโครงเรื่องย่อยของเรื่อง “ได้ร่มกาสาวพัสตร์” นั้นผู้แต่งนำเสนอเหตุการณ์การสนทนากันระหว่างพระนันทิยะกับพระองค์อุลิมาล ณ เซตวนาราม โดยให้พระนันทิยะเล่าประวัติของตนเพื่อเป็นอุทาหรณ์แก่พระองค์อุลิมาลในความเพียรบำเพ็ญตนเพื่อความสงบสุขภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์ว่าต้องพบกับอุปสรรคมากมาย ด้วยวิธีการเล่าเรื่องย้อนกลับโดยให้พระนันทิยะเล่าประวัติของตนว่าแต่เดิมเป็นบุตรเศรษฐีที่มีความสมบูรณ์ในทุกด้าน แต่เห็นว่าชีวิตเป็นสิ่งไม่แน่นอนจึงตัดสินใจละทิ้งทรัพย์สมบัติเพื่อออกบวชแม้ว่าบิดามารดาจะทัดทานแต่ก็ใช้ความพยายามจนบิดามารดายินยอม ต่อมาเมื่อบิดามารดาของตนแก่ชราทรัพย์สินที่เคยมั่งมีก็หมดไปจนต้องกลายเป็นขอทาน พระนันทิยะจึงนำอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตมาเลี้ยงดูบิดามารดาพร้อมกับตัดสินใจจะสละเพศบรรพชิตเพื่อไปทำงานหาเงินมาเลี้ยงดูเพื่อทดแทนคุณบิดามารดา แต่หลังจากได้ฟังพุทธโอวาททำให้พระนันทิยะพบทางออกสำหรับปัญหาของตนและดำรงเพศบรรพชิตต่อไป

ทั้งนี้ พุทธโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงยกมานั้นเป็นเรื่องราวใน “มาตุโปสกสูตร”, “สพรหมสูตร” และ “มาตาปิณฑสูตร” เกี่ยวกับการสรรเสริญคุณของบิดามารดาว่าเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ที่บุตรพึงทดแทน การที่ภิกษุหาเลี้ยงบิดามารดาด้วยภัตตาหารที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้นไม่ถือว่าเป็นความผิด มีใจความดังนี้

^{๑๔}เจื้อ สดะเวทิน, **วรรณคดีพุทธศาสนา**, (พระนคร: คลังวิทยา, ไม่ปรากฏปีพิมพ์), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

เรื่อง ไตรัมกาสาวพัสตร์	พระไตรปิฎก
<p>“ภิกษุทั้งหลาย ! พรหมณ์ผู้เลี้ยง มารดาบิดาคนหนึ่ง เคยเข้ามาสนทนาปราศรัย แล้วกล่าววาทะเราว่า ‘พระโคตมผู้เจริญ ! ข้าพเจ้า แลแสวงหาภิกษาโดยชอบธรรม ครั้นแสวงหา มาโดยชอบธรรมแล้ว ก็เลี้ยงบิดามารดา ดังนี้ ข้าพเจ้าจะชื่อว่าทำสิ่งที่ควรทำหรือไม่.’</p> <p>“ภิกษุทั้งหลาย ! เราตอบว่า ‘พรหมณ์ ! ท่านชื่อว่าทำสิ่งที่ควรทำแล้ว ผู้ แสวงหาภิกษาโดยชอบธรรมแล้วเลี้ยงมารดา บิดา ย่อมชื่อว่าก่อสร้างบุญเป็นอันมาก. ผู้ นั้น ย่อมได้รับสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์.’^{๑๔}</p>	<p>[๗๑๓] สาวัตถีนทาน.</p> <p>ครั้งนั้น มาตุโปสกพรหมณ์ผู้เลี้ยง มารดาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ ประทับ สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยกันตามทำเนียมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง มาตุโปสกพรหมณ์นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มี พระภาคเจ้า ท่านพระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้า แสวงหาภิกษาโดยธรรมแล้วเลี้ยงมารดาและ บิดา ข้าพเจ้าทำเช่นนี้ชื่อว่าทำกิจที่ควรทำ หรือไม.</p> <p>พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าชอบยิ่ง พรหมณ์ท่านทำดังนี้ถือว่าได้ทำกิจที่ควรทำ แล้ว ด้วยว่า ผู้ใดแสวงหาภิกษาโดยธรรมแล้ว เลี้ยงมารดาและบิดาผู้นั้นย่อมได้บุญเป็นอัน มาก.</p> <p>(มาตุโปสกสูตร ส.ส.๑/๗๑๓)</p>

จะเห็นว่าผู้แต่งสามารถนำเนื้อเรื่องจากอรรถกถาชาดกมาดัดแปลง เพื่อนำเสนอเป็น โครงเรื่องย่อในนวนิยายด้วยการนำเสนอเรื่องราวของตัวละครที่มีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลในอรรถกถาชาดก ช่วยให้การนำเสนอหลักธรรมที่ต้องการสื่อเพื่อเสริม แก่นเรื่องหลักของนวนิยายคือ ความไม่ประมาทในชีวิตมีความสมบูรณ์และกลมกลืนกับเนื้อเรื่อง ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของชาดกที่มีต่อการสร้างสรรค์เนื้อเรื่องของนวนิยายเพื่อนำเสนอ หลักธรรมทางพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน

๒.๑.๓ การยกอุทาหรณ์และการเล่าเรื่องแทรก

การยกอุทาหรณ์และการเล่าเรื่องแทรกเป็นกลวิธีหนึ่งที่ใช้ในการนำเสนอหลักธรรม มี ปรากฏอยู่ในนวนิยายจำนวน ๔ เรื่องได้แก่ **กองทัพธรรม ไตรัมกาสาวพัสตร์ เริงผาหิมพานต์ และลุ่มน้ำนมมหา** ทั้งนี้พบว่าในนวนิยายจะมีการนำเสนอเรื่องแทรกที่แต่งขึ้นเป็นโครงเรื่องย่อ

^{๑๔} สุชีพ ปุญญาภุภาพ, ไตรัมกาสาวพัสตร์, หน้า ๘๗-๘๘.

เพื่อสอนคติธรรม โดยมักจะเป็นเรื่องราวที่มาจากคัมภีร์ศาสนา คือพระไตรปิฎกและอรรถกถาซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต กลวิธีดังกล่าวนอกจากจะเป็นเครื่องมือเตือนใจที่ช่วยสร้างความเข้าใจในสาระทางธรรมให้มีความชัดเจนแล้ว ยังช่วยเสริมให้เนื้อเรื่องซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนามีความน่าสนใจอีกด้วย ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาวพัสตร์** มีการเล่าเรื่องแทรกเกี่ยวกับประวัติของภูเขา “เวปุลลพวรรต” เพื่อสื่อถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง ดังนี้

“เรื่องเคยมีมาในสมัยก่อน เวปุลลพวรรตนี้มีนามว่า ‘ปาจันวงศ์’ มนุษย์สมัยนั้นมีนามว่า ‘ชาวติวระ’ (เหมือนมนุษย์สมัยนี้ ผู้อยู่ ณ แคว้นนั้น มีนามว่า ชาวมคธ) มีอายุประมาณ ๔ หมื่นปี ย่อมขึ้นลงภูเขาปาจันวงศ์กินเวลาถึง ๔ วัน (ขึ้น ๔ วัน ลง ๔ วัน). สมัยนั้น พระกกุสันธะอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก มีอัครสาวกชื่อว่า วิชูระกับสัตยชีวะ เป็นคู่สาวกที่ดีเลิศ. ดุเถิดภิกษุทั้งหลาย ! ชื่อของภูเขานั้นอันตรธานไปแล้ว มนุษย์เหล่านั้นก็ตายหมดแล้ว พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นก็ปรินิพพานแล้ว. สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าวางใจ เช่นนี้แหละภิกษุทั้งหลาย ! จึงควรแท้ที่จะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง ควรที่จะพ้นไปเสีย.”^{๑๙}

ทั้งนี้ เรื่องราวดังกล่าวมีปรากฏหลักฐานอยู่ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ดังนี้

[๔๕๗] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสดังนี้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุด เบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชชาเป็นที่กำกวม มีค้นหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว เวปุลลพวรรตนี้ได้ชื่อว่า ปาจันวงศ์ สมัยนั้นแล หมู่มนุษย์ชื่อว่า ติวระ มีอายุประมาณสี่หมื่นปี หมู่มนุษย์ชื่อติวระขึ้นปาจันวงศ์บรรพตเป็นเวลา ๔ วัน ลงก็เป็นเวลา ๔ วัน สมัยพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า กกุสันธ เสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธมีพระสาวกคู่หนึ่ง เป็นคู่เลิศ เป็นคู่เจริญ ชื่อว่าวิชูระ และสัตยชีวะ ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเขาจงดูเถิด ชื่อแห่งภูเขานี้มันแล อันตรธานไปแล้ว มนุษย์เหล่านั้นกระทำกาละไปแล้ว และพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นก็ปรินิพพานแล้ว สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงอย่างนี้ ไม่ยั่งยืนอย่างนี้ ไม่น่าชื่นใจอย่างนี้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เหตุเพียงเท่านี้ พอทีเดียวเพื่อจะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอเพื่อจะคลายกำหนัด พอเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้ ฯ

(เวปุลลปิพพตสูตร ส.นิ. ๒๖/๔๕๗)

^{๑๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** มีการนำเรื่องราวของ “นายจุนทะ” มาเล่าเป็นเรื่องแทรกเพื่ออธิบายถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องกฎแห่งกรรม ดังนี้

“...บ้านนี้เป็นบ้านของนายจุนทะผู้ฆ่าสุกรขายเป็นอาชีพติดต่อกันเป็นเวลา ๕๕ ปี วิธีการของนายจุนทะคือนำข้าวเปลือกไปแลกลูกสุกรในเขตที่กันดารหาข้าวยาก ได้ลูกสุกรมาแล้วใส่คอกเลี้ยงไว้ในเขตบ้านของตน เมื่อสุกรเติบโตและตนต้องการฆ่าตัวไหน ก็นำมามัดไว้กับหลักให้แน่นใช้ไม้ ๔ เหลี่ยมทุบ แล้วเอาไม้สอดเข้าไปค้ำให้ปากอ้า ใช้น้ำร้อนกรอกเข้าไปในปาก...วันหนึ่งนายจุนทะล้มเจ็บลงมีอาการแปลกประหลาด คือคุกเข่าคลานไปทางโน้นทางนี้ ส่งเสียงร้องอย่างสุกร จนชาวบ้านข้างเคียงไม่เป็นอันหลับนอน ในที่สุดคลานออกนอกบ้าน แม้นคนในบ้านจะช่วยกันจับเอาผ้าอุดปากก็ไม่อาจทำสำเร็จได้ ครั้งสุดท้ายต้องปิดประตูขังไว้ภายในบ้านจนกระทั่งขาดใจตายไป บ้านนี้จึงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั้งหลายทั่วไป”^{๒๐}

ทั้งนี้ เรื่องราวของนายจุนทะหรือนายจุนทะสุกริกผู้หาเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกรขายนั้น มีเนื้อความปรากฏอยู่ในอรรถกถาขุททกนิกาย ดังนี้

“ได้ยินว่า นายจุนทะสุกริกนั้น ฆ่าสุกรทั้งหลายกินบ้าง ขายบ้าง เลี้ยงชีวิตอยู่สิ้น ๕๕ ปี. ในเวลาข้าวแพง เขาเอาเกวียนบรรทุกข้าวเปลือกไปสู่ชนบทแลกลูกสุกรบ้านด้วยข้าวเปลือกประมาณ ๑ ทะนานหรือ ๒ ทะนาน บรรทุกเต็มเกวียนแล้วกลับมา ล้อมที่แห่งหนึ่งคุดคอก ข้างหลังที่อยู่แล้วปลูกผักในที่นั้นนั่นแล เพื่อลูกสุกรเหล่านั้น, เมื่อลูกสุกรเหล่านั้นกินกอดักต่างๆ บ้าง สรีรวิญญูชะ (คุด) บ้าง ก็เติบโตขึ้น, (เขา)มีความประสงค์จะฆ่าตัวใดๆ ก็มัดตัวนั้นๆ ให้แน่น ณ ที่ฆ่าแล้วทุบด้วยค้อน ๔ เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพองหนาขึ้น รู้ว่าเนื้อหนาขึ้นแล้วก็ง้างปากสอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน กรอกน้ำร้อนที่เดือดพล่านเข้าไปในปากด้วยทะนาน โลหะ...

...เมื่อความเร่าร้อนนั้นปรากฏแก่นายจุนทะสุกริกนั้นแล้ว, อาการอันเหมาะสมด้วยกรรมก็เกิดขึ้น. เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไปท่ามกลางเรือนนั่นเอง, ไปสู่ที่ในทิศตะวันออกบ้าง สู่อุทิศตะวันตกบ้าง. ลำดับนั้น พวกคนในเรือนของเขาจับเขาไว้ให้มันแล้วปิดปาก. ธรรมดาผลแห่งกรรมอันใครๆ ไม่สามารถจะห้ามได้. เขาเที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง คนใน ๗ หลังคาเรือนโดยรอบย่อมไม่ได้หลับนอน. อนึ่งคนในเรือนทั้งหมด เมื่อไม่สามารถห้ามการออกไปภายนอกของเขา ผู้ถูกมรณภัยคุกคามแล้วได้ จึงปิดประตูเรือน ล้อมรักษาอยู่ภายนอกเรือน โดยประการที่เขาอยู่ภายใน ไม่สามารถจะเที่ยวไปข้างนอกได้ แม้นนายจุนทะสุกริกเที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้างภายในเรือนนั่นเอง ด้วยความเร่าร้อนในนรก. เขาเที่ยวไปอย่างนั้นตลอด ๗ วัน, ในวันที่ ๘ ทำกาลแล้ว ไปเกิดในอเวจีมหานรก...”

(อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ยมกวรรคที่ ๑)

^{๒๐} สุชีพ ปุญญาภาพ, กองทัพธรรม, หน้า ๔๑.

การยกอุทาหรณ์และเรื่องแทรกในนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนัมมทา** เป็นการนำเสนอเรื่องแทรกในรูปแบบของการแสดงละครประกอบคติธรรมมีจำนวนทั้งหมด ๗ เรื่อง ด้วยเหตุที่เมืองพันธุมดีตั้งอยู่ริมแม่น้ำนัมมทาอันมีรอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธรูปเจ้าประดิษฐานอยู่ ดังนั้นพระราชาก็มีพระราชประสงค์จะก่อสร้างบริเวณชลบริเวณรอยพระพุทธรูปบาทเพื่อให้ผู้คนจากดินแดนอื่นมาสักการบูชา และเมื่อจะเริ่มการก่อสร้างจึงได้มีการจัดงานเฉลิมฉลองเป็นเวลา ๗ วัน ในแต่ละวันพระราชมอบหมายให้เสนาบดีผู้คุมการก่อสร้างจัดการแสดงละครประกอบการนำเสนอคติธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อให้พระราชและข้าราชการตลอดจนประชาชนได้เข้าชมการแสดง

นอกจากนี้ในนวนิยายยังมีการนำเสนอแนวทางการพึ่งพาตนเองตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ด้วยการสอดแทรกเรื่องราวของตัวละครอื่นๆ ในนวนิยายคือ “ทักษิณายุ” ว่าเป็นตัวอย่างของบุคคลที่มีความที่คิดมุ่งแต่ในทางที่จะเสนอโครงการใหญ่อันเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แต่กลับมีฐานะความเป็นอยู่ที่ยากลำบากเพราะไม่สามารถจัดการบริหารชีวิตตนเองและครอบครัวให้มีความสุขได้ ซึ่งถือว่ายังมิใช่ผู้มีความสามารถอย่างแท้จริง แสดงถึงเป้าหมายสำคัญของพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นให้บุคคลมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการระเบียบชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมก่อน หลังจากนั้นจึงจะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นและทำให้สังคมมีความสุขสงบได้อย่างแท้จริง

๒.๑.๔ รูปแบบการขึ้นต้นและลงท้ายในนวนิยาย

ในด้านรูปแบบของการขึ้นต้นและลงท้ายที่ปรากฏในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพนั้น พบว่าผู้แต่งใช้กลวิธีการนำเสนอที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างไปจากนวนิยายโดยทั่วไป สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑) การขึ้นต้นและลงท้ายที่เป็นรูปแบบเฉพาะของผู้แต่ง

จากการศึกษาพบว่าการขึ้นต้นและลงท้ายของนวนิยายมีลักษณะที่เป็นรูปแบบเฉพาะตนของผู้แต่ง คือมีการแสดงความมุ่งหมายและอันประสงค์ของการแต่งไว้อย่างชัดเจน ซึ่งพบในนวนิยายจำนวน ๓ เรื่องคือ **เชิงผาหิมพานต์** **ลุ่มน้ำนัมมทา** และ **นันทะ-ปชาบดี** ทั้งนี้ในตอนเริ่มเรื่องหรือตอนจบของนวนิยายจะปรากฏข้อความที่มีเนื้อหาเป็นการแสดงความมุ่งหมายและอันประสงค์ของการแต่งนวนิยายไว้อย่างชัดเจนว่า เกิดจากความเคารพบูชาและศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาอย่าง

เปี่ยมล้น อันแสดงถึงพันธกิจของผู้แต่งที่ต้องการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ดังตัวอย่าง

บทนำของนวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** มีการนำเสนอเนื้อหาหายกย่องเชิดชูเกียรติของพระอานนท์ โดยผู้แต่งได้แสดงความมุ่งหมายของการแต่งนวนิยาย ดังนี้

...จินตนิยายอิงหลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องนี้อาจจัดขีดไม่มีรสชาติ อาจขาดความสมบูรณ์ด้านนั้นและด้านนี้ อาจขาดความกระปรี้กระเปร่าที่จะชักจูงใจให้คึกคัก อาจขาดความสดชื่นรื่นเริง แต่ถ้ามีความดีอันใดซึ่งอาจมีแฝงอยู่บ้างแม้เพียงนิดหนึ่ง จนมองเกือบไม่เห็น ความดีนั้นย่อมเป็นประหนึ่งเครื่องสักการะของคนยาก เป็นดอกไม้ธูปเทียนที่ ด้อยราคา แต่ไม่ด้อยในเรื่องความตั้งใจและเต็มใจที่จะถวายเป็นเครื่องบูชาแต่ท่านผู้นาคคารพรัก ท่านผู้เป็นบุคคลตัวอย่าง ท่านผู้ที่ซากหักพังแห่งพระเจดีย์ในเรื่องนี้มีความหมายถึง ท่านผู้ที่กาลเวลาไม่เคยทำให้เกียรติคุณของท่านลบเลือนไปเลย...^{๒๑}

การจบเรื่องของนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนัมมทา** ด้วยเนื้อความที่เป็นการแสดงความเคารพบูชาในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระธรรมคำสอนของพระองค์ ดังนี้

ข้าแต่พระผู้เป็นดวงจักรุแห่งโลก ! แม้พระองค์จะเสด็จปรินิพพานนานนับพันปีแล้ว แต่พระธรรมคำสอนของพระองค์ยังคงส่องสว่างในจิตใจของสาวุชนทั้งหลายมิรู้ดับ ยังคงเป็นกระแสธารที่อำนวยการความสงบเยือกเย็น ชุ่มชื้นแก่สัตว์ทั้งหลายผู้เร่าร้อน ยังคงเป็นมรรคาอันนำไปสู่ความสงบเย็นไม่เปลี่ยนแปลง ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอกราบนมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ แห่งพระผู้มีพระภาค อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น^{๒๒}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเริ่มต้นและการลงท้ายที่เป็นลักษณะเฉพาะของนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพคือ การที่ผู้แต่งแสดงความประสงค์ของตนไว้อย่างชัดเจนว่าต้องการยกย่องเชิดชูและสดุดีพระเกียรติองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับเหล่าพระอัครสาวกของพระองค์ อีกทั้งต้องการให้การสร้างสรรค์งานวรรณกรรมของตนเป็นเสมือนการแสดงความเคารพบูชาพระพุทธองค์ในฐานะพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มิได้แสดงความมุ่งหมายว่าต้องการที่จะบรรลอรหันต์หรือแสดงความประสงค์ขอให้ได้มาเกิดในยุคพระศรีอาริย

^{๒๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๔.

^{๒๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ลุ่มน้ำนัมมทา**, หน้า ๒๒๓.

เมตไตรยเหมือนกับความมุ่งหมายของกวีโบราณที่นิยมแสดงไว้ในบทส่งท้าย เช่น เวสสันดรที่ปีนผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ ที่มีการแสดงนิคมกถาหรือบทส่งท้าย(colophon) ไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า ผู้แต่งคือใคร สถานที่แต่ง ช่วงสมัยที่แต่ง และปีที่แต่งเสร็จ จากนั้นก็ขอานิสงส์แห่งการแต่งให้ผู้แต่งและบุคคลทั้งหลายมีความสุขความเจริญในโภคสมบัติและธรรมสมบัติ ขอให้ผู้แต่งได้พบพระศรีอาริยเมตไตรย ได้ฟังธรรมะแล้วบรรลุอรหัตผลในที่สุด^{๒๓}

๒) การขึ้นต้นและลงท้ายที่สัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนา

สำหรับการขึ้นต้นและลงท้ายที่สัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนานั้น มีปรากฏอยู่ในนวนิยายจำนวน ๒ เรื่องคือ **ไต้ร่มกาสาพัศตร์** และ **นันทะ-ปชาบดี** มีรายละเอียดดังนี้

- การขึ้นต้นด้วยบทบูชาพระรัตนตรัยและลงท้ายด้วยนิคมกถา

สุภาพรรณ ฌ บางข้างกล่าวว่า กวีมักจะเริ่มต้นด้วยบทบูชาสรรเสริญพระพุทธคุณอันเป็นการแสดงถึงแรงบันดาลใจที่มาจากความศรัทธาในศาสนาอันมีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณคดี ดังเห็นจากบทปณามคาถาอันเป็นบทนมัสการพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์พร้อมกับการอธิบายถึงผลบุญของการนมัสการพระรัตนตรัยนั้นในการคุ้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ^{๒๔} ในวรรณคดีพุทธศาสนาหลายเรื่องมีการเริ่มต้นด้วยการนมัสการพระรัตนตรัยและจบลงด้วยบทส่งท้ายหรือนิคมกถาที่กล่าวถึงผู้แต่งพร้อมประวัติและผลานิสงส์ในการแต่ง ดังเช่น ชินกาลมาลี ผลงานของพระรัตนปัญญาเถระแห่งเชียงใหม่ สังขยาปกาสฏีกา และมังคลัตถที่ปีน ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ เป็นต้น นอกจากนี้ในอรรถกถาก็มักขึ้นต้นด้วยบทประพันธ์ร้อยกรองหรือคาถาที่มีเนื้อหาเป็นการกล่าวนมัสการพระรัตนตรัยพร้อมทั้งคำอธิบายถึงผลบุญของการนมัสการ มีการคุ้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ซึ่งเรียกว่า ปณามคาถา บ้าง รัตนัตถยวันทนา บ้าง วันทเนยยะ บ้าง สรณคมน์ บ้าง ตามประเพณีของชาวพุทธถือว่าการบูชาพระรัตนตรัยเป็นกิจที่ต้องกระทำเมื่อจะเริ่มงานใดๆ เพราะเป็นสิ่งที่นำผลดี ความสุข ความเจริญมาสู่ทั้งแก่ผู้ทำงาน ผู้เกี่ยวข้องและงานที่ทำ โดยในตอนดังกล่าวมักจนวนอย่างไพเราะเป็นพิเศษ เป็นทั้งการปลุกศรัทธาของผู้อ่านให้เห็นถึงความสำคัญของงาน และเป็นการแสดงความสามารถในเชิงกวีและการใช้ภาษาของผู้รจนา^{๒๕}

^{๒๓} ศักดิ์ศรี แยมันดดา, *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*, หน้า ๙๔.

^{๒๔} สุภาพรรณ ฌ บางข้าง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๑๗.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗.

ทั้งนี้ ลักษณะการขึ้นต้นที่มีความสัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนามีปรากฏในนวนิยาย ได้แก่ การเริ่มเรื่องด้วย “ปฐมพจน์” ของนวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ที่มีลักษณะเป็นบทปณาม พจน์อันเป็นชนบอย่างหนึ่งที่วิสมัยโบราณยึดถือปฏิบัติ ดังนี้

ปฐมพจน์

นวนิยายเรื่องนี้อิงประวัติของพระอรหันต์เจ้าสามพระองค์ คือพระนางเจ้ามหาปชาบดีโคตรมี พระมารดาเลี้ยงแห่งสมเด็จพระศากยราชเจ้าหนึ่ง พระนันทะกับพระนางรูปนันทา อีกสองพระองค์ ผู้เป็นพระโอรสและพระธิดาแห่งพระเจ้าสุทโธทรมหาราช และพระนางเจ้ามหาปชาบดีโคตรมี แต่ที่เกี่ยวข้องไปถึงพระอรหันต์เจ้าพระองค์อื่นๆ รวมทั้งศากยราชบางพระองค์ตามสมควร...

ข้อความใดที่กล่าวถึงพระอรหันต์เจ้าทั้งสามพระองค์นั้น แม้จะได้พยายามระมัดระวังให้ใกล้เคียงกับพระประวัติ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่ก็อาจมีบ้างที่กล่าวไปด้วยการสันนิษฐานผิด เข้าใจผิด หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ข้อความนั้นตลอดจนความไม่ดีไม่งามใดๆ ไม่ว่าจะมากหรือเพียงเล็กน้อย จึงเป็นความผิดความบกพร่องของผู้เขียนแต่ผู้เดียว ผู้เขียนขอกราบนมัสการขอประทานอภัยพระอรหันต์สาวกสาวิกาทั้งสามพระองค์นั้นไว้ล่วงหน้า แต่ถ้าจะมีความดีอันใด ซึ่งเกิดจากการเขียนเรื่องนี้แม้เพียงเท่าปลายก้อย ความดีทั้งหมดนั้น จึงเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องสักการบูชาของคนยาก เป็นดอกหญ้าซึ่งไร้กลิ่นแต่ไม่ไร้แรงใจของคนผู้หนึ่ง ซึ่งจับดอกหญ้านั้นเหนือเศียรเกล้าบูชาพระคุณอันประเสริฐแห่งพระอรหันต์ ผู้เป็นพระมารดา, พระโอรสและพระธิดาทั้งสามพระองค์นั้น ผู้แม้จะปรินิพพานนานมาแล้ว แต่ก็ยังแม้พระคุณมาหล่อเลี้ยงศรัทธาปสาทะของผู้ไคร้ธรรมทั้งหลายมิได้จืดจาง^{๒๖}

นอกจากนี้ในนวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ผู้แต่งยังจบเรื่องด้วยบทลงท้าย “นิคมพจน์” ซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่ใช้กล่าวย่อและซ้ำความเดิม มีปรากฏอยู่ในตอนท้ายของพระสูตรและอรรถกถา เช่น อรรถกถาขุททกนิกาย สุตตนิบาต ที่มีการลงท้ายด้วยนิคมกถามีใจความดังนี้

นิคมกถา

ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ คำใดที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า

ข้าพเจ้าทั้งหลายจักไหว้พระรัตนตรัยผู้สูงสุดกว่าผู้ที่
ควรไหว้ทั้งหลาย จักกระทำการพรรณนาความแห่ง
สุดตนิบาต อันพระโลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ละความ
กระหายคือตัณหาได้แล้ว ผู้แสวงหาวิธีรู้ถอนสัตว์ออกจาก
โลก ตรัสไว้แล้วในขุททกนิกาย.

^{๒๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๒.

...เหมือนอย่างทีกล่าไว้ว่า ขอสัตว์ทั้งหลายผู้บูชาพระคุณของพระพุทธเจ้าดุจห้วงน้ำ จงมีความสุข มีความฉลาด ไม่มีเวร ชนทั้งหมดจะมีกายไร้โรค คล่องแคล่วมีปัญญา เป็นคนดี ดำรงตนอยู่ในความดีดังนี้ ความที่ใจไม่อยู่ในอำนาจ เว้นการยึดถือว่าเป็นตัวตนเพราะไม่มีแก่นสาร เหมือนต้นกาเกทิง คนเล่นกล พะยับแดด ตันกล้วย โดยนัยมีอาทิว่า ชันท์ทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงถึงการเกิดและการดับไปทุกขณะ มีฐิติคือราคะเป็นภัย ละคติอันประเสริฐ ไม่น่าปรารถนาเข้าไปหาคติลามกหลายอย่างในโลก ย่อมพึงไปด้วยความสุข คือภพ ๓ มีกายวาจาใจธรรมแล้ว. อันเดวาสิกจงเข้าถึงนิพพานเกิด.

(อรรถกถาขุททกนิกาย สุตตนิบาต)

สำหรับการลงท้ายด้วยนิคมพจน์ที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** มีใจความดังนี้

นิคมพจน์

ข้าแต่พระนางเจ้ามหาปชาบดีโคตมี! ข้าแต่พระนันทะเถระ ผู้ทรงเป็นเลิศในทางสำรวม! ข้าแต่พระนางรูปนันทา ผู้ทรงเป็นเลิศในทางฉาน! ข้าแต่พระนางยโสธรา ผู้ทรงเป็นเลิศในทางบรรลุมหาอภิญญา! และข้าแต่เจ้าหญิงชนบทกัลยาณี ผู้ทรงผาสูกอยู่ในภิกษุณีเพศในอวสานกาลแห่งพระชนมชีพ! เรื่องราวสุดดีพระเกียรติ ซึ่งควรเป็นตัวอย่างในทางดีงามแก่คนรุ่นหลังที่เริ่มมาจนจบสมบุรณ์ ณ บัดนี้ ถ้าจะมีข้อพรรณนาหรือสันนิษฐานใดๆ อันไม่ถูกไม่ควรเกี่ยวโยงถึงพระประวัติอันประเสริฐ ควรเป็นที่ยกย่องบูชาแล้ว ข้าพระองค์ขอกราบประทานอภัย และขอยืนยันว่ามีใจกุศลเจตนาแม้เพียงเล็กน้อย ข้าพระองค์ผู้รู้สึกประทับใจ และนิยมยกย่องในกัลยาณประวัติของพระเถรี และพระเถระผู้นับเนื่องในราชสกุล ศากยะทุกพระองค์ทีกล่ามานี้ ขอถวายนมัสการด้วยคารวะ และขอให้ทุกท่านผู้สดับฟังเรื่องนี้ จงประสบความสำเร็จแห่งชีวิตโดยทั่วกัน^{๒๗}

- การจบเรื่องด้วยบทอุทาน

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้กล่าวถึงความหมายของ “อุทาน” ว่า วรรณคดีใช้คำว่า อุทาน ในความหมายที่ต่างไปจากความหมายในวรรณคดีสันสกฤตมาก อุทาน ในบาลีมีความหมายถึง คำพูดที่เปล่งออกมาเนื่องจากเกิดความประทับใจในบุคคลใดหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ อาจเนื่องจากเห็นสังขรณ์บางอย่างอันเป็นของน่าอัศจรรย์ หรือที่ทำให้เกิดการประจักษ์แจ้งในความจริงแห่งชีวิต คำอุทานนี้เป็นทั้งที่อยู่ในรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง มีทั้งที่เป็นคำอุทานของพระพุทธเจ้า

^{๒๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๒๑๗.

และของพระสาวก^{๒๘} เช่น ในปาฏลิตามียสูตร ขุททกนิกายที่จบด้วยการเปล่งอุทานของ พระพุทธเจ้า มีใจความดังนี้

ชนเหล่าใดจะข้ามห้วงน้ำ คือ สงสาร และสระ คือ ตัณหา ชนเหล่านั้นกระทำ สะพาน คือ อริยมรรค ไม่แต่ต้องเปือกตมคือกามทั้งหลาย จึงข้ามสถานที่ลุ่มอันเต็มด้วย น้ำได้ ก็ชนแม้ต้องการจะข้ามน้ำมีประมานน้อย ก็ต้องผูกแพ ส่วนพระพุทธเจ้าและพุทธ สาวกทั้งหลายเป็นผู้มีปัญญา เว้นจากแพก็ข้ามได้ ฯ

จากการศึกษาพบว่า มีนวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาวพัสตร์** เพียงเรื่องเดียวที่ผู้แต่งนำบท อุทานมาใช้ในการจบเรื่อง โดยเป็นตอนที่กล่าวถึงพระองค์ลิวมาลว่าหลังจากน้อมนำหลักธรรมของ พระพุทธองค์มาชำระกิเลสจากจิตด้วยการบำเพ็ญสมาธิจนจิตสงบปราศจากกิเลสแล้ว ได้เปล่ง อุทานอันเป็นข้อธรรมปฏิบัติที่ได้จากคำสอนพุทธศาสนา ทั้งนี้ผู้แต่งนำ “บทอุทาน” ฉบับบาลีที่เป็น คาถา(คำฉันท์) มาแปลสรุปเป็นภาษาไทยเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจ ดังนี้

๑

ผู้เอยผู้ใด

ลำพองใจประมาทมาก่อน

แต่กลับตัวได้ไม่เนิ่นนอน

ถ่ายถอนชั่วช้าสร้างซาไป

ผู้นั้นเหมือนจันทรวินเพ็ญ

ลอยเด่นดูงามอร่ามใส

ไม่มีเมฆมัวหมองท่ายองเอย

ส่องล้ำทั่วไปสว่างเอย

๒

บาปเอยบาปกรรม

ที่ททำที่สร้างต่างๆ เรื่อง

ผู้ใดกั้นปิดอยู่เนียดเื่อง

ด้วยกุศลเป็นเครื่องประคองใจ

ผู้นั้นเหมือนจันทรวินเพ็ญ

ลอยเด่นดูงามอร่ามใส

ส่องล้ำทั่วไปสว่างเอย^{๒๙}

^{๒๘}สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า ๒๒.

^{๒๙}สุชีพ ปุญญานุภาพ, ไต้ร่มกาสาวพัสตร์, หน้า ๑๑๓.

นอกเหนือไปจากการเริ่มต้นและลงท้ายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะและมีความสัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนาแล้ว ในนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมทา** ยังมีการเปิดเรื่องด้วยบทนำซึ่งเป็นกลวิธีการนำเสนอที่พบในนวนิยายทั่วไป โดยผู้แต่งเปิดเรื่องด้วยฉากที่การกล่าวถึงความสำคัญของแม่น้ำนมมทาในฐานะที่สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จผ่านมาและทรงเหยียบรอยพระบาทไว้บนเนินทราย ดังนี้

เทือกเขาวิมวณทศยาวจากตะวันออกไปสู่ตะวันตก เป็นประหนึ่งปราการสูงตระหง่านที่กั้นเขตแดนอินเดียภาคเหนือกับภาคใต้มาตลอดเวลาพันๆ หมื่นๆ ปี และคล้ายกับมิตรคู่มือใจของเทือกเขาวิมวณทศนั้น ลำน้ำอันทอดยาวขนานเคียงคู่มารแต่ตะวันออกจดปากอ่าวด้านตะวันตก ก็คือมหานทีอันมีนามว่า 'นมมทา'...

บัดนี้เหตุการณ์ในสมัยสมเด็จพระบรมศาสดาได้ผ่านไปแล้วประมาณพันปี จินตนิยายของเราได้เริ่มขึ้นด้วยขอลิงอาศัยภูมิประเทศพอเป็นทางดำเนินเนื้อความและคติธรรมดังต่อไปนี้^{๓๐}

๒.๒ มุมมองและเทคนิคการเล่าเรื่อง

จากการศึกษาพบว่ามุมมองและเทคนิคการเล่าเรื่องที่ผู้แต่งใช้ในการนำเสนอนวนิยายทุกเรื่องและมีความสำคัญมากที่สุดคือ “การใช้มุมมองผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้แจ้ง” ทั้งนี้ในการนำเสนอนวนิยายนั้นผู้แต่งมีการนำมุมมองและเทคนิคการเล่าเรื่องหลากหลายรูปแบบมาใช้ในการนำเสนอนวนิยายได้แก่ การเล่าเรื่องผ่านมุมมองของตัวละคร การเล่าเรื่องตามลำดับเวลา และการเล่าเรื่องแบบย้อนเวลา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้แจ้ง

ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้แจ้ง (Omniscient narrator) คือผู้เล่าเรื่องที่สามารถอยู่ในสถานที่หลายๆ แห่งได้ในเวลาเดียวกัน รวมทั้งสามารถเล่าให้ผู้อ่านทราบถึงความคิดที่ซ่อนเร้นหรือแม้แต่ความคิดในจิตใต้สำนึกของตัวละคร และในบางครั้งผู้เล่าเรื่องก็เปิดเผยให้ผู้อ่านทราบรายละเอียดซึ่งตัวละครเพียงตัวเดียวรู้แต่ตัวละครอื่นๆ ไม่ทราบ ดังนั้นผู้อ่านจึงรู้จักตัวละครเอกในลักษณะที่ลุ่มลึกมากขึ้น^{๓๑}

^{๓๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ลุ่มน้ำนมมทา**, หน้า ๑๓.

^{๓๑} โกลเด้นชไตน์, ฌ็อง-ปีแยร์, **การอ่านนวนิยาย**, แปลโดย วลัยยา วิวัฒน์ศรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙-๖๑.

จากการศึกษาพบว่าในนวนิยายทุกเรื่องผู้แต่งจะใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบผู้รู้แจ้งเป็นหลัก และเป็นรูปแบบการเล่าเรื่องที่มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอนวนิยายมากกว่าการเล่าเรื่องแบบอื่น เนื่องจากผู้เล่าเรื่องรูปแบบดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการปูพื้นฐานให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครได้ชัดเจนขึ้น โดยผ่านการบรรยายอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งให้รายละเอียดแสดงเหตุผลอันเป็นที่มาของพฤติกรรมที่ตัวละครในเรื่องแสดงออก ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงตัวละครได้อย่างลึกซึ้ง เช่น การพรรณนาถึงความรู้สึกหวั่นพระราชหฤทัยของพระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อต้องเสด็จปราบโจรของคูลิมาลว่า

“...องคูลิมาลเป็นโจรที่ไม่เคยกลัวใคร เพียงออกชื่อก็ดูเหมือนจะลดกำลังใจของผู้ที่คิดจะต่อสู้ให้กลายเป็นคิดหนีเสียแล้ว พระเจ้าปเสนทิแม้ไม่ทรงเคยเห็นองคูลิมาล ก็ไม่วายประหวั่นพระราชหฤทัย แต่ด้วยขัตติยมานะ พระองค์หาได้ทรงแสดงพระอาการพรึ่นพริ้งให้ปรากฏไม่... น้ำใสใจจริงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่อยากจะเสด็จเลย แต่หน้าที่ปกครองแคว้นทำให้ต้องจำใจเสด็จและก่อนที่จะคุมพลไปสู้ที่อื่น พระองค์ได้ทรงเครื่องรบขึ้นสู่รถศึกออกจากประตูเมือง พร้อมด้วยพลม้าตามเสด็จตรงไปยังเขตวนาราม เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาค แต่เวลายังไม่สิ้นแสงตะวัน.”^{๑๒}

ความรู้สึกหวาดหวั่นของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ผู้เล่าเรื่องบรรยาย สะท้อนถึงความโหดร้ายน่าเกรงกลัวขององคูลิมาลได้เป็นอย่างดี เพราะแม้แต่กษัตริย์ผู้มีกำลังไพร่พลจำนวนมากก็ยังรู้สึกเกรงกลัวการปราบปรามโจรของคูลิมาลผู้มีไช้จรรย์ธรรมดาและการเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้านั้นเพราะพระเจ้าปเสนทิมีความคิดเพื่อเป็นการทดสอบว่าการเดินทางไปปราบโจรของตนจะปลอดภัยกลับมาหรือไม่ เนื่องจากหากมีอันตรายพระพุทธเจ้าคงจะทรงตัดทาน เมื่อเป็นเช่นนั้นพวกไพร่พลก็คงทักท้วงเพราะมีต้องการให้พระองค์ต้องเสด็จไปพบกับความตาย ทั้งพระองค์เองก็มีต้องถูกครหาเป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติอีกด้วย

ในส่วนของโจรของคูลิมาลแต่เดิมเป็นผู้ปฏิบัติดีไม่เบียดเบียนใคร แต่ด้วยเชื้อคำสอนของอาจารย์จึงประพฤติดิจจนกระทั่งได้มาพบกับพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้หลักคำสอนมาช่วยเตือนสติผู้เล่าได้พรรณนาความรู้สึกของโจรของคูลิมาลว่า

“...ตามธรรมดาของคูลิมาลเป็นคนฉลาด และรู้สึกผิดชอบดียิ่งคนหนึ่ง แต่ที่กลายเป็นคนโหดร้ายและพินเพื่อนไปในทางชั่ว ก็เพราะกังวลอยู่กับการประหัตประหารผู้อื่น ต้องตรากตรำลำบากในการบุกป่าฝ่าดง การกินการนอนที่กัณดาร หาความสุขกายใจมิได้

^{๑๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ใต้ร่มกาสาวพัสตร์, หน้า ๑๑-๑๒.

องค์ลีมาลเห็นห่างจากศีลธรรมตลอดกาลช้านาน เมื่อมาได้ฟังพระวาจาอันหลักแหลม นำให้นิยมในสันติสุขของพระผู้มีพระภาค จึงรู้สึกชุ่มชื่นเหมือนคนเดินทางที่เหนื่อยอ่อนได้พักผ่อนที่ร่มเงา และลงสนานกายในสระน้ำใสสะอาดหรือเหมือนต้นไม้ที่เหี่ยวเฉาได้ละอองฝนโปรยปรายให้สดชื่น...”^{๓๓}

นอกจากนี้ผู้เล่ายังใช้การบรรยายอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครเพื่อเป็นการปูพื้นฐานบุคลิกลักษณะ นิสัยใจคอของตัวละครในเรื่องอีกด้วย เช่น การบรรยายความรู้สึกตื่นเต้นยินดีของเจ้าชายนันทะขณะใกล้ถึงวันอภิเษกสมรส แสดงให้เห็นถึงลักษณะของบุคคลผู้ลุ่มหลงอยู่ในกิเลสมีความกำหนดยินดีในสิ่งสวยงามทางวัตถุ ดังนี้

“กล่าวถึงเจ้าชายนันทะทรงตื่นเต้นยินดีในข่าวเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ของพระเชษฐาเหลือที่จะประมาณได้ พระตำหนักใหม่ก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่างงดงามโอ้อ่าชวนชมอะไร เช่นนั้น... กรุงกบิลพัสดุ์ซึ่งเจียบเหงามานานนั้น จะเอิกเกริกโกลาหลด้วยงานใหญ่สองงาน คืองานต้อนรับพระเชษฐาผู้สละทางโลกไปแล้วเสด็จกลับมาในฐานะพระบรมศาสดาทาจรรมอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่ง คืองานอภิเษกสมรสที่เรียกว่าอวามงคล ร่วมกับงานขึ้นพระตำหนักใหม่ของเจ้าชายเอง งานต้อนรับพระเชษฐานั้นถึงจะนำตื่นเต้นเพราะเสด็จจากไปนาน แต่ก็คงไม่มีอะไรสนุกสนานว่าเรีงและไม่มีการแต่งกายงดงามเป็นพิเศษ ส่วนงานที่จะเลื่องลือกันไปทั่วกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งคนทั้งหลายผู้มาในงานจะแต่งกายประกวดประชันกัน อารมณ์และรัตนมณีหลากชนิดจะปรากฏเป็นสิ่งประทับใจประทับใจ ก็คืองานขึ้นพระตำหนักใหม่และงานอภิเษกสมรสของเจ้าชาย นี่คือความคิดเปรียบเทียบงานทั้งสองโดยถือความสนุกสนานว่าเรีงและความโอ้อ่าทางวัตถุเป็นประมาณ”^{๓๔}

สำหรับตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติซึ่งมีการนำข้อมูลมาจากพระไตรปิฎกนั้น ผู้เล่าก็ได้สอดแทรกความรู้สึกของบุคคลที่ปรากฏในนวนิยายว่ามีความคิดความรู้สึกอย่างไรต่อเหตุการณ์ในเรื่อง ซึ่งมีความแตกต่างจากข้อมูลในคัมภีร์ศาสนาที่มุ่งให้รายละเอียดข้อเท็จจริงเป็นสำคัญ เช่น ในตอนที่พระพุทธเจ้าปลงสังขารกำลังจะปรินิพาน การบรรยายของผู้เล่าแบบผู้รู้แจ้งแสดงให้เห็นถึงอารมณ์ ความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อเหตุการณ์ดังกล่าว โดยเฉพาะความรู้สึกของพระอานนท์ในฐานะผู้ดูแลอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด ดังนี้

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๓๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๕๔-๕๕.

“วันเวลายิ่งใกล้เข้ามา พระอานนท์ก็ยิ่งรู้สึกเหมือนหนึ่งวาระสุดท้ายที่ดวงประทีปแห่งชีวิตของท่านผู้เป็นทั้งพระบิดาพระเชษฐา และพระอาจารย์ผู้นำเคารพที่กำลังจะมอดดับไปได้ใกล้เข้ามาแล้ว... ท่านมีแต่ความระทมทุกข์และยิ่งมานึกถึงตนเองว่ายังมีได้เป็นพระอรหันต์ เพียงแต่ได้เป็นพระอริยบุคคลขั้นต้นเท่านั้น ก็สุดที่จะกลั่นความโศกสลดไว้ได้ พระอานนท์เข้าสู่ที่พักเหนี่ยวสลักเพชร คือหัวลิมประตูรำให้สะอึกสะอื้นอยู่”^{๓๕}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ผู้แต่งสามารถพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อพระพุทเจ้าในฐานะต่างๆ กันของตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ทั้งพระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระราชบิดา พระนางยโสธราผู้เคยเป็นพระชายา รวมทั้งเหล่าพระประยูรญาติพระองค์อื่นๆ เช่น ตอนพระเจ้าสุทโธทนะนำพระประยูรญาติออกต้อนรับพระพุทเจ้าพร้อมพระสวาก

พระราชบิดาทรงนำพระประยูรญาติออกต้อนรับพระโอรสด้วยพระหฤทัยเปี่ยมด้วยปีติปราโมทย์ พระหฤทัยหนึ่งอยากจะเข้าทรงสวมกอดให้สมกับที่ทรงคอยมาเป็นเวลานานกว่าจะได้ทอดพระเนตรเห็นพระปิโยรส แต่อีกพระหฤทัยหนึ่งก็ห้ามไว้มิให้ทำเช่นนั้น จึงได้แต่จ้องมอง มีพระอัสสสุชคคlopพระเนตร...^{๓๖}

การบรรยายถึงความรู้สึกสับสนภายในจิตใจของพระนางยโสธราที่ยังทรงมีความรักภักดีต่อพระพุทเจ้าในฐานะที่เป็นพระสวามีไม่เสื่อมคลายว่า

ความน้อยพระหฤทัยในการที่พระสวามีเสด็จออกทรงผนวช ประหนึ่งว่าพระนางนั้นเป็นกาลกิณี พระสวามีจึงทรงทอดทิ้งไม่เหลียวแล ทำให้ทรงพระกันแสงแล้งๆ เล่าๆ มาตลอดกาลอันนาน... ในวันที่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมานั้น พระนางทรงมีพระหฤทัยเด่นระทิกมิรู้ที่จะทำประการใด จะออกไปเฝ้าเยี่ยมพระประยูรญาติทั้งหลาย ก็ไม่แนพระหฤทัยที่จะทรงกลั่นพระอัสสสุชไว้ได้ หรือถ้าทรงรู้สึกวาทวิวถึงวิสัยญญาภาพไปก็จะทำให้เกิดโกลาหลโดยใช้ที่ ทรงกอดพระราหุลปิโยรสประทับนั่ง มีน้ำพระเนตรไหลอยู่ตามลำพัง...^{๓๗}

แม้กระทั่งความรู้สึกกระวนกระวายทุกข์ทรมานใจในฐานะปุถุชนผู้ยังลุ่มหลงอยู่ในกิเลสของพระนันทะที่ไม่ได้อยู่ร่วมกับพระชายา ผู้แต่งก็สามารถพรรณนาถึงความร้อนรนจากไฟรักในจิตใจได้อย่างชัดเจน

^{๓๕} สุชีพ ปุญญาณาภ, **เชิงฉาหิมพานต์**, หน้า ๒๔๓.

^{๓๖} สุชีพ ปุญญาณาภ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๔๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

แต่ในสมัยที่ทรงพบอุปสรรคแห่งความรัก ก็ทรงรู้สึกอีกว่าความรักนี้ทำความสดชื่นให้ก็จริง แต่เวลาทำให้ใจหดหู่ กลัดกลุ้มก็มีอำนาจรุนแรงเหลือเกิน ทำให้เห็นว่าโลกอันกว้างใหญ่นี้คับแคบ เต็มไปด้วยความไม่น่าอยู่ ทำให้คิดแล้วคิดอีกถึงคนที่ตนรัก ว่าจะมีความเป็นอยู่อย่างไร กำลังเคลื่อนไหวในอิริยาบถไหน จะคิดถึงตนบ้างหรือไม่ ตลอดเวลาคล้ายกับมีสิ่งหลอกหลอนมาทำให้เดือร้อนกระวนกระวาย ครุ่นคิดแล้วคิดอีก ว่าทำอะไรหนอเขา จึงจะทราบว่าเรากำลังคิดถึงเหลือเกิน... คิดถึงเหลือเกิน... และคิดถึงเหลือเกิน...^{๙๘}

นอกจากการอธิบายให้รายละเอียดเกี่ยวกับอุปนิสัย อารมณ์ ความรู้สึกของตัวละครแล้ว การเล่าเรื่องให้ผู้เล่าสามารถหยั่งรู้เข้าถึงจิตใจของตัวละคร ยังเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการสื่อสารหลักธรรมได้อย่างเหมาะสม คือ การให้ตัวละครในเรื่องได้ใช้สติปัญญาใคร่ครวญจนสามารถนำหลักธรรมมาใช้แก้ปัญหาที่ตนกำลังประสบอยู่ได้ ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** เมื่ออัคนีทัตมีความทุกข์ใจไม่สามารถหาทางออกให้กับตนเองได้ในเรื่องความรัก ได้นึกไปถึงหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนที่ว่า “ธรรมย่อมเป็นเหมือนร่มที่กันฝนกันแดดได้ และธรรมนั้นย่อมรักษาผู้ประพฤติมิให้ตกไปในที่ชั่ว”^{๙๙} หลังจากก็นำหลักธรรมดังกล่าวมาพิจารณาแล้วทำให้อัคนีทัตพบต้นเหตุความทุกข์และวิธีการกำจัดความทุกข์ของตน ดังนี้

ถ้าธรรมหรือคุณความดีมีอนุภาพปกป้องคุ้มครองคนให้พ้นจากทุกข์ ซึ่งเปรียบเหมือนร่มป้องกันแดดและฝนได้จริง ปัญหาแห่งชีวิตของตนครั้งนี้ก็แก้ได้ไม่ยากอะไรเลย เพียงแต่นำความเห็นแก่ตัวออกเท่านั้น การไม่เห็นแก่ตัว, การเสียสละ ก็เป็นคุณงามความดีอย่างหนึ่ง จึงจัดเป็นธรรมอย่างไม่ต้องสงสัย พอลดได้อย่างนี้อัคนีทัตก็ยิ้มออกมาได้..^{๑๐๐}

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ตอนที่สุรเสนะถูกจับตัวไปธนิยะผู้เป็นบิดามีความทุกข์ทรมานใจเพราะความห่วงใยคิดถึงบุตรชายคนเดียวของตน แต่ด้วยความที่ได้รับการอบรมมาดี จึงมีหลักธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจ เมื่อเกิดปัญหาก็สามารถนำหลักธรรม คำสอนของพระพุทธองค์มาใช้เป็นเครื่องเตือนสติให้ตนเองต้องตกอยู่ในความทุกข์จนไม่สามารถแก้ไขปัญหาในชีวิตได้ ดังนี้

“...ธนิยะก็รำลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สอนให้เห็นชีวิตเหมือนความฝัน จะเป็นเรื่องดีหรือร้ายก็ตาม พอผ่านพ้นเป็นอดีตไปแล้วก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นขึ้นเป็นอัน

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

จริงจัง ... ถ้าย่ำชีวิตร้อยปีให้เหลือเพียงวันเดียว การที่คนเกิดมาเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาว มีสามีภรรยา บุตรธิดาแล้วก็แก่เฒ่าและในที่สุดก็ตายจากกันไปนั้น ดูไม่ผิดอะไรกับสิ่งซ้ำๆ ซากๆ ที่วนเวียนเป็นรุ่นๆ อยู่ทุกๆ วัน เหมือนดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วก็ตกไป แล้วก็ขึ้นมาอีกแล้ว ตกไปอีก”^{๔๑}

การนำเสนอความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของตัวละครดังกล่าวเป็นการสื่อหลักไตรลักษณ์อันแสดงถึงความไม่แน่นอนของสรรพสิ่ง ทำให้ผู้อ่านมองเห็นว่าความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ล้วนแต่สร้างความทุกข์แก่ตนเอง เพราะแม้ว่าตัวละครดังกล่าวจะรักบุตรของตนมากเพียงใดก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงของธรรมชาติดังกล่าวได้ ดังนั้นการยอมรับและทำความเข้าใจในความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง จึงเป็นแนวทางในการแก้ไขความทุกข์จากการพลัดพรากจากสิ่งที่รักได้อย่างแท้จริง

จึงเห็นได้ว่ากลวิธีการเล่าเรื่องในนวนิยายอิงธรรมะนั้น ผู้เล่าเรื่องแบบ ผู้รู้แจ้งถือได้ว่ามีความสำคัญและมีบทบาทต่อการนำมาใช้ในการนำเสนอเนื้อเรื่องค่อนข้างมาก เนื่องจากมีการอธิบายเหตุการณ์ รายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครไปพร้อมๆ กับการสอดแทรกหลักธรรมที่ต้องการนำเสนอ ซึ่งการเล่าเรื่องผ่านวิธีดังกล่าวช่วยให้ผู้แต่งสามารถสื่อสารหลักธรรมที่ต้องการผ่านผู้เล่าได้อย่างครบถ้วนชัดเจน

๒.๒.๒ ผู้เล่าที่เป็นตัวละครในเรื่อง

อิรวดี ไตลังคะ อธิบายว่า ผู้เล่าเรื่องที่เป็นตัวละครในเรื่องหรือที่เรียกกันว่า ผู้เล่าเรื่องแบบใช้สรรพนามบุรุษที่ ๑ นั้นมีสองประเภทคือ ผู้เล่าเรื่องที่เล่าสิ่งที่ตนเองประสบมาเรียกว่า ผู้เล่าเรื่องที่เป็นตัวละครหลัก และผู้เล่าเรื่องที่เป็นพยาน^{๔๒} ซึ่งการเล่าเรื่องในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพนั้นนอกจากใช้การเล่าเรื่องแบบผู้รู้แจ้งซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการนำเสนอนวนิยายแล้ว ยังนำผู้เล่าเรื่องที่เป็นตัวละครหลักมาใช้ประกอบการนำเสนอนวนิยายเพื่อช่วยให้การเล่าเรื่องมีความสมจริงหนักแน่นน่าเชื่อถือและมีชีวิตชีวาเพราะผู้อ่านจะเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งไปกับตัวละคร เนื่องจากประสบการณ์ในอดีตของตัวละครหลักเหล่านั้น นอกจากจะช่วยให้ผู้อ่านรับรู้ถึงภูมิหลังของตัวละครแล้วยังมีบทบาทสำคัญในการนำเสนอสื่อหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านชีวิตของ ตัวละครอีกด้วย โดยในนวนิยายทุกเรื่องจะมีการกำหนดให้ตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า

^{๔๑}สุชีพ ปุญญานุภาพ, กองทัพอธรรม, หน้า ๑๐๘.

^{๔๒}อิรวดี ไตลังคะ, ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ ๒(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑-๓๖.

เหตุการณ์จากทัศนะของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเล่าเรื่องในอดีตของตนเองให้ตัวละครอื่นได้รับรู้ ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** ตัวละครหลักคืออาจารย์วิศวามิตรได้เล่าเหตุการณ์ในอดีตว่า มีนามว่า “ฉันทสุภลิจฉวี” เป็นคนหนุ่มที่มีอุปนิสัยวู่วามใจร้อน ชอบการทะเลาะวิวาทต่อสู้กับผู้อื่นแม้เพียงเรื่องเล็กน้อย ทั้งยังไม่สามารถทนฟังคำพูดของผู้อื่นที่ขัดแย้งกับความเห็นของตนได้ต้องโต้แย้งขึ้นในทันทีแต่ในบั้นปลายกลับมารับหน้าที่เป็นอาจารย์ที่สำนักวิศวามิตรอบรมสั่งสอนศิษย์ในสำนักให้มีความรู้ประกอบไปด้วยคุณธรรม ดังตัวอย่าง

“ดูก่อนราชาฆาตกรทั้งหลาย ! เราเองเมื่อยังรุ่นจำเรียววัย ก็ได้เป็นคนดีกว่าท่านทั้งหลายในทางใดเลย คงมีความรู้สึกรุนแรงกว่าทุกอย่างเท่าที่คนหนุ่มจะมีได้ บางครั้งก็ดูเหมือนจะเกินหน้าเพื่อน ๆ ไปด้วยซ้ำ เรายินดีทะเลาะวิวาทกับทุกคนแม้ในเรื่องเล็กน้อยที่สุด ใครชวนไปได้เถียงกันที่ไหนเมื่อไรไม่เคยนึกเบื้อหน้าหรือพรีนพรีน และถ้าได้เถียงด้วยเหตุผลสู้ไม่ได้ แม้จะต้องดึงดันไปด้วยทริมานะทั้งๆ ที่รู้ว่าผิด เรายังยินดีจะสู้ นอกจากจะเก่งกล้าจนบางครั้งถึงกับเป็นคนเกรแล้ว เรายังชอบการต่อสู้ทุกชนิด จะสู้กันตัวต่อตัวหรือจะนัดสู้กันเป็นกลุ่มเป็นพวก เรายังยินดี ! ”^{๔๓}

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** มีตัวละครหลักคือ “ฉนิยะ” มีอาชีพเป็นพ่อค้ากองเกวียนได้เล่าเรื่องราวในอดีตของตนให้บุตรชายฟังว่าแท้จริงเป็นเจ้าของแคว้นสุรเสนะ แต่หลังจากไม่ต้องการแย่งชิงราชสมบัติกับผู้อื่นเพราะเห็นว่ามีคู่แข่งที่ จะทำให้มีความสุขอย่างแท้จริง จึงตัดสินใจสละราชบัลลังก์ให้น้องชายต่างมารดา ส่วนตนเองก็ออกเดินทางค้าขายเป็นพ่อค้าไปยังเมืองต่างๆ ดังนี้

“ถ้าคนอื่นบอกเจ้าคงไม่เชื่อว่าพ่อนี่คือเขมฐโอรสของพระราชากรุงมธูรา นครหลวงแห่งแคว้นสุรเสนะ พ่อควรจะได้ครองราชย์สมบัติในขณะนี้ และถ้าพ่อปกครองถึงอย่างไร กรุงมธูราก็ยังคงไม่ตกอยู่ในอำนาจของพระราชากรุงแห่งแคว้นอวันตี พ่อมาดำรงชีพอย่างพ่อค้า ไม่มีใครรู้จักว่ามีสกุลหรือสืบมาอย่างไร ทั้งนี้ด้วยความตั้งใจและความพอใจของพ่อเอง ... ”^{๔๔}

นวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาวพัสตร์** ตัวละครที่เป็นภิกษุในพุทธศาสนานอกจากองค์อุลิตมาแล้ว ยังมีพระนันทียะเป็นตัวละครสำคัญที่ช่วยเสริมแนวคิดเรื่องความไม่ประมาทในชีวิตและความ

^{๔๓} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๑.

^{๔๔} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๖๐.

เพียรพยายามในการทำความดีได้อย่างชัดเจน โดยผู้แต่งให้พระนันทิยะได้สนทนากับพระองค์คุณิลและเล่าเรื่องราวในอดีตของตนว่ากว่าที่จะดำรงอยู่อย่างสงบในเพศบรรพชิตได้นั้นต้องพบปัญหาอุปสรรคน่าสังเวชใจอย่างไร ดังตัวอย่าง

“ข้าพเจ้านึกในใจว่า กำลังแขนและขาของข้าพเจ้ายังแข็งแรงพอที่จะสึกไปประกอบภารงานเลี้ยงมารดาบิดาได้ ด้วยเหตุนี้เมื่อข้าพเจ้าออกเดินทางจากที่นั่นกลับสู่เมืองสาวัตถิ จึงคิดอยู่ตลอดทางว่าจะสึก ข้าพเจ้าเป็นผู้มีบุญน้อยที่จะได้อยู่ประพฤติพรหมจรรย์เสียแล้ว...เราจะเอาแน่นอนอะไรกับชีวิต จะเอาจริงจังอะไรกับวิญญูสงสาร เมื่อมีเหตุจำเป็นจะให้ข้าพเจ้าต้องจากเพศพรหมจรรย์ ออกไปวิ่งเต้นอยู่ในฆราวาสวิสัยอีก ข้าพเจ้าก็จะลองต่อสู้กับโลกคู่สักพักหนึ่ง...”^{๕๕}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** บุตรเศรษฐีผู้เห็นแก่ตัวและตระหนี่ถี่เหนียวได้เล่าเรื่องราวของตนให้อัครนิพนธ์ฟังว่าสาเหตุที่ตนออกบวชเพราะการได้รับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าซึ่งทำให้ได้พบหนทางสว่างในชีวิตและตัดสินใจออกบวชในที่สุด

“...ชีวิตในหนหลังของข้าพเจ้าเหมือนคนที่พายเรืออยู่ในสระน้ำอันเป็นวงกลม ไม่มีทางออกไปสู่ที่อื่น พายเดียวเดี๋ยวก็ย้อนมาสู่ที่เก่าอีก เพราะข้าพเจ้าครุ่นคิดแต่เรื่องความดี ทำไรได้เปรียบผู้อื่น...”

...ดูก่อนพรหมณ์! พระโอราทส์นั้นๆ ในวันนั้นทำให้ข้าพเจ้าต้องกลับมาคิด เพราะข้าพเจ้าไม่เคยมองดูตัวเองเพื่อแก้ไขความประพฤติของตัวเองเลย เมื่อทรงเตือนให้ค้นหาข้อบกพร่องในตนเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงลองตรวจดูอย่างไม่เข้ากับตน ก็ได้พบความบกพร่องผิดพลาดมากมายหลายอย่าง...”^{๕๖}

ดังนั้นการเล่าเรื่องผ่านมุมมองของตัวละครจึงเป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านได้รับทราบเรื่องราวของตัวละครดังกล่าวไปพร้อมๆ กับตัวละครอื่นในเรื่อง และรู้สึกว่ายากติดตามเรื่องราวต่อไป ซึ่งการเล่าเรื่องผ่านประสบการณ์ในชีวิตของตัวละครดังกล่าว เป็นกลวิธีหนึ่งที่ช่วยสื่อสารหลักธรรมไปยังผู้อ่านโดยไม่ทำให้เกิดความรู้สึกว่ายากสอโดยตรง

^{๕๕} สุชีพ ปุญญาณภาพ, **ไตร่ตรองกาสาพัศตร์**, หน้า ๘๖.

^{๕๖} สุชีพ ปุญญาณภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๑๓๔.

๒.๒.๓ การเล่าเรื่องตามลำดับเวลา

การเล่าเรื่องตามลำดับเวลาเป็นการเล่าเรื่องในอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้แตงนำมาใช้ในการดำเนินเรื่อง ทั้งนี้ในนวนิยายทุกเรื่องจะให้การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่เป็นการเล่าเรื่องตามลำดับเวลาเพื่อบรรยายเหตุการณ์ต่างๆ ไป เช่น

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** มีเนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังเมืองต่างๆ ของตัวละครหลัก ผู้แตงเลือกการเล่าเรื่องตามลำดับเวลามาใช้ในการดำเนินเรื่อง ดังนี้

“สุระเสนะได้มาถึงกรุงราชคฤห์กับท่านบิดาแล้ว ด้วยความตื่นตาตื่นใจในภูมิประเทศ และอาคารร้านตลาดอันอัดแอคึกคักยิ่งกว่าพาราณสีมหานคร ราชคฤห์เป็นแหล่งชุมนุมแห่งนักปราชญ์ราชบัณฑิตและคณาจารย์เจ้าลัทธิเป็นอันมาก มีเทวาลัยและอาศรมแห่งนักบวชมากมายหลายลัทธิ...

เช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อทำภารกิจแล้ว สุระเสนะก็กล่าวขออนุญาตท่านบิดาออกเดินชมตัวเมืองแต่ผู้เดียว ท่านบิดาได้เตือนว่าอย่าไปให้ไกลนักแล้วก็อนุญาต...”^{๔๗}

นวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** ผู้แตงนำการดำเนินตามลำดับเวลามาใช้ในการเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองพันธุมดี ดังนี้

“เมื่อล่วงมาได้ ๒ เดือน ท่านบที่กัณฑ์เสร็จเรียบร้อย ระดับน้ำทางวันตีสูงขึ้นจากเดิม เป็นประโยชน์แก่ชาวฝั่งน้ำทั้งสอง ซึ่งพากันพอใจและชื่นชมในกษัตริย์หนุ่มของตน ขณะนั้นย่างเข้าสู่ฤดูร้อนได้ ๒ เดือนแล้ว สายน้ำนมมหาได้ท่านบลงมา มีระดับต่ำลงไปบ้างเมื่อมาจนถึงหน้ากรุงพันธุมดี ก็ไม่รู้สึกรว่าจะถึงกับเดือดร้อนอะไรเกินไป นอกจากมีระดับต่ำกว่าปกติ แต่ก็ยังมีน้ำจากลำธารใหญ่ๆ ไหลลงสู่ลำน้ำไม่ขาดสาย

ครั้นต่อมาอีก ๒ เดือน เข้าเขตฤดูฝน ชาวโลว์ณณะก็อาศัยน้ำฝนบริโภคแล้วก็นำไว้ใช้นำรางและคลองคู ซ้ำที่เกรงกันไปต่างๆ ก็เป็นอันระงับไปได้”^{๔๘}

๒.๒.๔ การเล่าเรื่องแบบย้อนเวลา

จากการศึกษาพบว่าในนวนิยายทุกเรื่องผู้แตงได้มีการนำเทคนิคการดำเนินเรื่องย้อนเวลามาใช้ในการให้รายละเอียดเกี่ยวกับภูมิหลังของตัวละคร เพื่อสร้างความสนใจใคร่รู้และทำให้ผู้อ่าน

^{๔๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๑๓.

^{๔๘} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ลุ่มน้ำนมมหา**, หน้า ๒๗-๒๘.

ทราบข้อมูลประวัติความเป็นมาของตัวละคร โดยนำประสบการณ์ชีวิตต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวละคร เหล่านั้นมาเชื่อมโยงเข้ากับหลักธรรมที่ตนต้องการสื่อสาร ดังนั้นการเล่าเรื่องรูปแบบดังกล่าวจึงมีส่วนสำคัญที่ช่วยเน้นให้การนำเสนอหลักธรรมมีความโดดเด่นชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ให้ตัวละครหลักคือ “ธนิยะ” เล่าเรื่องราวในอดีตของตนให้บุตรชายฟังว่าเป็นทนายทฤษฎีแต่เห็นความวุ่นวายของการแย่งชิงอำนาจ จึงสละราชสมบัติออกเดินทางมายังดงป่าเพื่อค้ากองเกวียน และดำเนินชีวิตด้วยการนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวทาง ทำให้พบความสงบสุขในชีวิตอย่างแท้จริง

นวนิยายเรื่อง **ใต้ร่มกาสาวพัสตร์** ผู้แต่งนำเทคนิคการเล่าเรื่องย้อนเวลามาอธิบายภูมิหลังความเป็นมาของตัวละครด้วยเช่นกันคือ ตอนต้นเรื่องเป็นการเล่าถึงเหตุการณ์ในปัจจุบันที่พระเจ้าปเสนทิโกศลกำลังจะเสด็จไปปราบโจรของคูลิมาลแต่พบว่าโจรของคูลิมาลได้บวชอยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์แล้ว หลังจากนั้นผู้แต่งจึงเล่าเรื่องย้อนกลับไปเหตุการณ์ก่อนหน้านั้นตั้งแต่แรกเริ่มที่ของคูลิมาลเกิดจนกระทั่งกลายเป็นโจรที่ชั่วร้ายอย่างของคูลิมาลจึงกลับกลายเป็นภิกษุผู้สำรวมน่าเลื่อมใส และตอนที่โจรของคูลิมาลได้ฟังพุทธวจนะของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความรู้สึกสว่างในใจที่มีตมิตมานาน ผู้แต่งให้ตัวละครของคูลิมาลคิดถึงเหตุการณ์ย้อนกลับไปถึงอดีตของตนสมัยวัยรุ่นที่เคยเป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อยสมชื่อ “อหิงสกะ” ซึ่งแปลว่าผู้ไม่เบียดเบียน จนกระทั่งเปลี่ยนไปเป็นโจรชั่วร้ายที่ชั่วร้ายเช่นเขาชีวิตผู้อื่น ซึ่งเมื่อได้พิจารณาแล้วของคูลิมาลจึงเกิดความสำนึกผิดในการกระทำผิดที่ผ่านมาของตน

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** นำการเล่าเรื่องแบบย้อนเวลามาใช้เป็นส่วนสำคัญในการตัดสลับเหตุการณ์ระหว่างปัจจุบันกับอดีต เพื่อเล่าถึงชีวิตและประวัติความเป็นมาของอาจารย์สำนักวิศวะมิตรพร้อมกับสอดแทรกหลักธรรมผ่านประสบการณ์ของอาจารย์วิศวะมิตรที่ต้องพบกับปัญหาอุปสรรคในชีวิตมากมายกว่าจะพบความสงบสุขที่แท้จริงในชีวิต

จึงเห็นได้ว่าผู้แต่งมักจะนำเทคนิคการเล่าเรื่องย้อนเวลามาใช้เพื่ออธิบายภูมิหลังที่ส่งอิทธิพลต่อพฤติกรรมและชีวิตในช่วงเวลาปัจจุบันของตัวละคร พร้อมกับเชื่อมโยงไปสู่หลักธรรมที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ ซึ่งเทคนิคดังกล่าวทำให้เนื้อหามีความน่าสนใจชวนให้น่าติดตามมากกว่าจะใช้กลวิธีการดำเนินเรื่องตามเวลาเพียงอย่างเดียว

๒.๓ ตัวละคร

ตัวละครจัดว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากของนวนิยาย เพราะเป็นผู้กระทำให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น มีบทบาทในเรื่อง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ตัวละครเป็นผู้ที่ทำให้เกิดเรื่องราวต่างๆ ขึ้นมานั่นเอง^{๔๔} สำหรับวรรณคดีพระพุทธศาสนาโดยมากก็มักจะมุ่งเสนอเรื่องราวของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระอัครสาวกเป็นสำคัญ ซึ่งเมื่อพิจารณาลักษณะและการสร้างตัวละครในนวนิยายของสุชีพแล้วพบว่ามีการนำบุคคลในพุทธประวัติมาสร้างเป็นตัวละครและการสร้างตัวละครสมมุติขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

๒.๓.๑ ตัวละครหลัก

การนำเสนอตัวละครหลักที่มีบทบาทสำคัญต่อการนำเสนอนวนิยายนั้น มีทั้งตัวละครที่ผู้แต่งสมมุติขึ้นและตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติ สามารถอธิบายได้ดังนี้

๑) ตัวละครสมมุติ

ในนวนิยายทุกเรื่องพบว่าผู้แต่งจะสร้างตัวละครที่สมมุติขึ้นให้มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติด้วยฐานะต่างๆ กัน ซึ่งตัวละครสมมุติที่สร้างขึ้นเหล่านี้จะมีลักษณะเด่นคือเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาในคุณความดีของพระพุทธเจ้าและพระสาวก และยึดถือแนวทางดังกล่าวมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ตัวละครที่ผู้แต่งสมมุติขึ้นยังมีบทบาทในการสื่อสารหลักธรรมที่ผู้แต่งต้องการนำเสนออีกด้วย เช่น

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ตัวละครหลักคือ “อัครนิทต” เป็นตัวละครที่ผู้แต่งสร้างขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของชีวิต ซึ่งต้องมีความทุกข์ความสุขหมุนเวียนเข้ามาตามธรรมดา ตัวละครดังกล่าวต้องพบกับความทุกข์จากปัญหาที่เข้ามาตามธรรมชาติของการใช้ชีวิตอยู่หลายต่อหลายครั้ง และจากความทุกข์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นทำให้อัครนิทตผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ได้นำพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงเทศนามาใคร่ครวญพิจารณาจนสามารถนำไปขจัดความทุกข์ในจิตใจของตนได้ ทั้งนี้ผู้แต่งได้ผูกเรื่องให้ตัวละครดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับเจ้าชายนันทะ คือกำหนดให้ตัวละครดังกล่าวเป็นบุตรของอนิมิตตซึ่งเป็นปุโรหิตในราชสำนักศากยะ ทำให้มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับเหล่าชัตติยกุมาร-กุมารีที่มาศึกษาสนทนาค้นหาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และศิลปะศาสตร์กับบิดาของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าชายนันทะและเจ้าหญิงรูปนันทาพระโอรสธิดา

^{๔๔} ธีญา สัชชพันธ์, **วรรณกรรมวิจารณ์**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นาคร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓.

ในพระเจ้าสุทโธณะและพระนางเจ้ามหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเสด็จมาสนทนาความรู้กับอโนมทัตตราชปุโรหิตเป็นประจำ

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** มีตัวละครสมมุติคือ “ธนิยะ” และ “สุรเสนะ” ซึ่งทั้งคู่ถือว่าเป็นตัวอย่างของพุทธศาสนิกชนผู้มีความศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างเปี่ยมล้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งธนิยะผู้เป็นบิดานั่น ผู้แต่งได้ผูกเรื่องให้เป็นโอรสกษัตริย์และได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดีจึงมีความรอบรู้ในทุกด้าน ต่อมาชีวิตก็พบกับความเดือนร้อนวุ่นวายเพราะการแก่งแย่งอำนาจ จึงตัดสินใจสละราชสมบัติออกมาใช้ชีวิตเป็นพ่อค้ากองเกวียนเดินทางไปตามเมืองต่างๆ จนมาพบพระพุทธองค์ที่เมืองสาวัตถีจึงมีโอกาสฟังพระธรรมเทศนาจนเกิดแสงสว่างในจิตใจ ดังนั้นตัวละครดังกล่าวจึงเป็นตัวแทนของบุคคลที่มองเห็นความไม่แน่นอนและเลือกที่จะดำเนินชีวิตด้วยความสันโดษ ดังตัวอย่าง

“ดูก่อนสุรเสนะ ! ตลอดเวลาที่ขบวนเกวียนพักอยู่ในสาวัตถี พ่อได้ไปฟังพระธรรมเทศนาทุกเวลามิได้ขาด รู้สึกว่าเหมือนกับได้ชุบตัวขึ้นใหม่ในทางศีลธรรม พระบรมศาสดาไม่ได้ทรงเกณฑ์ให้คนทุกคนต้องออกบวช เพราะธรรมะในศาสนานี้มีเป็นขั้นๆ พอเหมาะแก่คนทุกประเภทจะพึงปฏิบัติให้เป็นคนดีได้ทั้งสิ้น...”^{๕๐}

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** มีตัวละครหลักคือ “ฉันทสุภกิจจวี” ผู้เคยมีนิสัยขี้กลัว ใจร้อนไม่ยอมใคร ทำให้ชีวิตพบความเดือดร้อนไม่สงบสุขเพราะต้องคอยแก้ไขปัญหาที่มีกับผู้อื่นจากการแก่งแย่งอำนาจกันของเหล่ากษัตริย์ลิจจวี จนกระทั่งตัวละครดังกล่าวได้รับการอบรมจากอาจารย์สำนักกวีสามิตรประกอบกรับรู้เรื่องราวประวัติอันน่ายกย่องสรรเสริญของพระอานนท์ที่เสียประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม ทำให้ฉันทสุภกิจจวีตัดสินใจเลือกสืบทอดตำแหน่งอาจารย์ที่สำนักกวีสามิตรเพื่ออบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรม

“...เราขอชี้แจงให้ทราบกันทั่วไปในที่นี้ด้วยว่า ประวัติของพระเถระเจ้าทำให้เราเกิดความคิดขึ้นมาใหม่ เป็นความคิดสละราชสมบัติมาบำเพ็ญประโยชน์ในการอบรมตนเองและศิษย์ทั้งหลายให้พอใจในศีลธรรม ซึ่งจะได้ผลมิใช่เพียงภายในแคว้นวัชชีของเราเอง แต่เป็นการแผ่ความฝักใฝ่ในสันติไปทั่วทุกแคว้นที่มีผู้มาศึกษาหาความรู้จากเรา”^{๕๑}

^{๕๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๘๔.

^{๕๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๘๔.

ตัวละครหลักที่สมมุติขึ้นนอกจากจะมีคุณธรรมอันเนื่องมาจากความเลื่อมใสศรัทธาในหลักทางพุทธศาสนาแล้ว ตัวละครเหล่านั้นยังทำหน้าที่ในการสั่งสอนเผยแผ่หลักธรรมที่ตนมีความรู้ความเข้าใจไปยังตัวละครอื่นๆ ผ่านการสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ธนิยะผู้เป็นบิดาคอยพร่ำสอนสุรเสนะบุตรของตนให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรมตั้งแต่ตอนเป็นคนธรรมดาสามัญไปจนกลายเป็นกษัตริย์ผู้ครองเมือง ในเหตุการณ์ตอนที่ปราบโจรปล้นขบวนเกวียน นอกจากจะไม่ใช้อาวุธทำร้ายสร้างอันตรายใดๆ แก่เหล่าโจรแล้ว ธนิยะยังมีเมตตาให้โอกาสกลับตัวคือเมื่อจับตัวนายโจรผู้เป็นหัวหน้าพร้อมสมุนได้ก็ให้โอกาสบรรดาโจรเหล่านั้นกลับตนเป็นคนดี ด้วยการตั้งอยู่ในสรวงคมน์และรักษาศีล หลังจากนั้นก็รีบอาวุธแล้วปล่อยตัวไป ดังในคำที่ธนิยะให้เหล่าโจรกล่าวตามว่า

“ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ชีวิตและได้กลับเป็นสาธุชน เพราะอาศัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นกับทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะจนตลอดชีวิต อนึ่ง ศีลเหล่าใด ๕ ประการ คือการเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากลักขโมย เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดปด เว้นจากดื่มสุราและเมรัย อันพระศาสดาทรงบัญญัติไว้เพื่อสาธุชนทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก ข้าพเจ้าทั้งหลายขอตั้งอยู่ในศีลทั้ง ๕ นั้นตลอดกาลเพียงไรแห่งชีวิต สัจจว่าเรามีอยู่ในโลกนี้ ข้าพเจ้าได้ชีวิตเพราะอาณาภาพแห่งสัจจวาจาใด ข้าพเจ้าจักรักษาสัจจวาจานั้น คือการยืนยันยืนยันความเป็นผู้ตั้งอยู่ในสรวงคมน์และศีล ๕ ตลอดไป”^{๕๒}

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** มีตัวละครหลักคือ ฉันทสุภะลิจฉวี ผู้เป็นอาจารย์สำนักวิศวามิตร มีบทบาทในการอบรมให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมแก่ศิษย์ให้ประกอบไปด้วยความรู้และคุณธรรม ด้วยการนำเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตของตนรวมทั้งประวัติที่น่าเคารพยกย่องของพระอานนท์มาถ่ายทอดเพื่อให้ศิษย์ในสำนักวิศวามิตรนำไปเป็นแบบอย่าง ทั้งนี้ตัวละครดังกล่าวเป็นตัวอย่างของบุคคลที่เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความเสียสละอันเป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังตัวอย่าง

“นี่คือประวัติของเราที่ท่านทั้งหลายสนใจใคร่รู้ เป็นประวัติของคนที่มีกใหญ่ไม่สูง และวู่วามคนหนึ่ง แต่ด้วยได้เห็น ด้วยได้ฟัง ด้วยได้รับการอบรม รวมทั้งด้วยความเลื่อมใสในปฏิปทาของพระอานนท์เถระ เราจึงมาสู่สำนักวิศวามิตรเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมตามคำขอรับรองของท่านอาจารย์และตามความเห็นดีเห็นชอบของเราเอง...

^{๕๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๑๑.

ประวัติของเราที่เล่าให้ท่านทั้งหลายฟังนี้ ถ้าท่านทั้งหลายจะถือเป็นแบบอย่างในการ
การทำตนให้ดีงาม และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมบ้างแล้ว เราก็จะยินดีมิใช่น้อย”^{๕๓}

นวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมทา** มีตัวละครหลักคือ พระราชา เป็นผู้ที่ยกย่องให้คำชี้แนะแก่
ข้าราชการบริพารและผู้อยู่ใกล้ชิดให้ตั้งอยู่ในคุณธรรม สามารถดำเนินชีวิตของตนไปได้อย่างราบรื่น
ซึ่งตัวละครดังกล่าวมีบทบาทในการสื่อสารหลักธรรมเกี่ยวกับคุณธรรมของผู้ปกครอง ดังนี้

“ผู้ปกครองที่เบียดเบียนต่อเหตุการณ์ยุ่งยากที่เกิดขึ้น ก็ไม่ควรเข้ามารับหน้าที่
ปกครอง เพราะความวุ่นวายอลวนเป็นสิ่งธรรมดาสำหรับโลก เมื่อโลกยังเป็นโลกก็จะต้องมี
อะไรต่ออะไรที่ไม่ดีงามปะปนอยู่เป็นธรรมดา ทางที่ดีก็คือ ควรหาทางกำจัดสิ่งที่ไม่ดีนั้นๆ ทั้ง
โดยวิธีกันและวิธีแก้ การคิดแต่แก้อย่างเดียวคือตามปราบปรามผู้ประพฤตินั้น จะไม่
สามารถลดจำนวนผู้ทำผิดลงได้ แต่จะเลิกไม่ปราบปรามก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน แต่การป้องกัน
อันเท่ากับเป็นวิธีเยียวยาที่ต้นเหตุของโรค จะช่วยให้ปัญหาเรื่องการตามแก้หรือปราบปราม
ลดน้อยลงได้”^{๕๔}

การสร้างให้ตัวละครหลักเหล่านั้นมีบทบาทในการสอนตัวละครอื่นๆ ด้วยการเริ่มต้นที่
การศึกษาวิเคราะห์ให้ผู้ถูกสอนก่อน แล้วหลังจากนั้นจึงเลือกแนวทางสอนด้วยวิธีการอันหลากหลาย
ทั้งทางการกระทำและคำพูดที่มีการสรุปให้เห็นอย่างชัดเจน เป็นการถ่ายทอดสาระสำคัญที่
ต้องการสื่อไปยังผู้อ่านทางอ้อม คือไม่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าคุณกำลังผู้สอนโดยตรงเพราะผู้อ่านอยู่ใน
ฐานะของผู้สังเกตการณ์ไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์ดังกล่าว

นอกจากจะสร้างให้ตัวละครหลักที่มีบทบาทในการสั่งสอนหลักธรรมแก่ผู้อื่นแล้ว ตัวละคร
ดังกล่าวยังอยู่ในฐานะผู้เป็นแบบอย่างที่ดีของการเป็นผู้ศรัทธาเลื่อมใสและประพฤติปฏิบัติตนตาม
หลักคำสอนในพุทธศาสนาอีกด้วย ดังในนวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ตอนที่ธนิยะกล่าวแก่
สีหเสนาบดีและภิมะเสนาแห่งแคว้นวัชชี หลังจากผูกมิตรด้วยการขอโทษและแก้ไขความเข้าใจผิด
กันเรียบร้อยแล้ว

“...แต่ถ้าเป็นสมัยอื่นที่ข้าพเจ้ายังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา บางทีก็จะได้ล่วงเกินท่าน
มากทีเดียว และบางทีจะลามไปถึงการยิงธนูไฟเข้ามาเผาบ้านเมืองก็เป็นได้ ถ้าข้าพเจ้าส่ง
คนไปยิงสักสี่แห่งเท่านั้น มหานครไพศาลีก็จะกลายเป็นทะเลเพลิง ไม่ทราบว่าคุณพินาศ
เดือดร้อนจะเกิดขึ้นสักเพียงไร เพราะบ้านเรือนที่ปลูกติดต่อกันนั้นที่มุงด้วยหญ้าคาและแฝก

^{๕๓} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **เชิงฆาตกรรม**, หน้า ๒๕๐.

^{๕๔} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **ลุ่มน้ำนมมทา**, หน้า ๔๒.

ก็มีมาก แต่ก็เป็นคราวที่ข้าพเจ้าจะไม่ต้องก่อกรรมหนัก และประชาชนจะไม่ต้องเดือดร้อน ก็
 เฝอญให้ได้พบพระพุทศาสนา ก่อน...^{๕๕}

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ผู้แต่งไม่เพียงแต่สร้างให้ตัวละครหลักคือ “ธนิยะ” เป็นผู้ม
 คุณธรรมเท่านั้น แต่ยังมีความสามารถในการแก้ปัญหาอุปสรรคและดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง
 เหมาะสม เช่นการสร้างสถานการณให้ “ธนิยะ” ผู้อยู่ในฐานะเป็นผู้นำ ได้แสดงออกถึงความภาวะ
 ผู้นำที่มีความสามารถ เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติเพื่อให้ผู้อยู่ใต้การปกครองได้รับความ
 ปลอดภัย เพราะธนิยะมีหน้าที่เป็นนายกองเกี่ยวคนุมขบวนสินค้า จึงต้องมีความฉลาดรอบคอบ
 เดินทางด้วยความระมัดระวังไม่ประมาท มีการจัดให้มีพลม้าคอยสอดแนมและสำรวจขบวนเกี่ยว
 ของตน ทำให้กลุ่มโจรไม่สามารถเข้ามาปล้นขบวนเกี่ยวของตนได้ ชาวซบเกี่ยวคนอื่นๆ ที่ร่วม
 เดินทางมาด้วยกันจึงมีความศรัทธาเชื่อมั่นในตัวผู้นำของตน

๒) ตัวละครบุคคลในพุทธประวัติ

นวนิยายอิงธรรมะของสุชีพซึ่งมีการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระ
 สาวกก็ได้มีการนำบุคคลที่ปรากฏในพุทธประวัติมาเป็นตัวละครเช่นกัน การนำเสนอตัวละครที่เป็น
 บุคคลในพุทธประวัติพบในนวนิยายจำนวน ๓ เรื่องได้แก่ **ไต้ร่มกาสาพัสดร์ กองทัพธรรม**
 และ**นันทะ-ปชาบดี** ทั้งนี้การนำบุคคลในพระพุทศาสนามาเป็นตัวละครนั้น ผู้แต่งจะให้
 ความสำคัญกับบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าในฐานะต่างๆ กันคือ พระสาวกและ
 พระประยูรญาติ ทั้งนี้บุคคลเหล่านั้นล้วนเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชน เช่น องคฤมาล พระ
 สารีบุตร พระเจ้าสุทโธทนะ เจ้าชายนันทะ พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางยโสธรา เป็นต้น ซึ่ง
 ตัวละครดังกล่าวเป็นบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริงเป็นที่รู้จักของผู้อ่าน จากหลักฐานที่มีปรากฏอยู่ใน
 พระไตรปิฎก ทั้งนี้การนำเสนอผู้แต่งจะเลือกนำเสนอในแง่มุมที่น่าสนใจและมีประเด็นสำคัญที่
 เกี่ยวข้องกับพุทศาสนาเพื่อเชื่อมโยงไปยังพระพุทธเจ้าและหลักคำสอนของพระองค์ มี
 รายละเอียดดังต่อไปนี้

- พระสาวก

การนำพระสาวกซึ่งมีข้อมูลปรากฏอยู่ในพุทธประวัติมานำเสนอเป็นตัวละคร พบใน
 นวนิยายจำนวน ๓ เรื่องคือ **ไต้ร่มกาสาพัสดร์ นันทะ-ปชาบดี กองทัพธรรม** ดังตัวอย่าง

^{๕๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๑๑๙.

นวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาพัศตร์** มีตัวละครหลักคือ “พระองค์ลิมมาล” เป็นบุคคลที่มีประวัติอยู่ในพระไตรปิฎก โดยในนวนิยายนำเรื่องราวขององค์ลิมมาลเป็นโครงเรื่องหลักในการดำเนินเหตุการณ์ ทั้งนี้องค์ลิมมาลในนวนิยายกับองค์ลิมมาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคือ “อังกุลิมาลสูตร” ในพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาอังกุลิมาลสูตร จะมีความเหมือนกันในรายละเอียดหลักๆ ไม่ว่าจะเป็นชาติกำเนิดจุดหักเหในชีวิตที่ทำให้กลายมาเป็นโจร การค้นพบทางสว่างในชีวิตด้วยพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ “องค์ลิมมาล” ซึ่งเป็นบุคคลที่มีเรื่องราวอยู่ในพุทธประวัติ เมื่อถูกนำเสนอในฐานะตัวละครผู้แต่งสามารถสร้างให้เป็นตัวละครที่มีมิติและมีพัฒนาการได้อย่างน่าสนใจ ด้วยการเล่าไปถึงชาติกำเนิดว่าการเกิดที่อยู่ในสกุลพราหมณ์อันเป็นชนชั้นสูงของสังคมเป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย จิตใจดีงามสมกับชื่อ “อหิงสกะ” อันแปลว่า “ผู้ไม่เบียดเบียน” ทั้งยังได้รับการศึกษาจากสำนักทานทีศปาโมกข์ในเมืองตักศิลาอันเป็นเมืองที่ชุมนุมนักปราชญ์และเป็นเมืองแห่งวิชาความรู้ซึ่งคนชนชั้นสูงนิยมส่งบุตรหลานของตนมาศึกษาในเมืองแห่งนี้ แต่จุดเปลี่ยนที่ทำให้อหิงสกะผู้อ่อนน้อมกลายเป็นโจรของลิมมาลนั้นเกิดจากความหลงผิดเชื่อคำสอนของอาจารย์ที่ลวงว่า “ก่อนที่วิชาจะสำเร็จ จะต้องฆ่าคนให้ได้พันคนเพื่อเป็นเครื่องประกอบวิชา”^{๕๖} แม้ในตอนแรกจะไม่เห็นด้วยแต่เมื่อถูกรบเร้า อหิงสกะเชื่อมั่นในคำอาจารย์ จึงตัดสินใจออกเดินทางฆ่าคนให้ครบพันคนตามคำอาจารย์ ในตอนนี้ทำให้ได้ชื่อใหม่ว่า “องค์ลิมมาล” ที่แปลว่า “ผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลัย” แตกต่างจากชื่อเดิมอันมีความหมายว่า “ผู้ไม่เบียดเบียน” โดยสิ้นเชิง โจรของลิมมาลทำบาปเบียดเบียนชีวิตผู้อื่นสร้างความเดือดร้อนเป็นอันมาก จิตใจมีแต่ความมืดมิดเข้าครอบงำมากขึ้นทุกที แต่จุดเปลี่ยนสำคัญของตัวละครดังกล่าวเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อพบกับพระพุทธเจ้าผู้ชี้แสงสว่างแก่องคูลิมมาลให้เดินไปสู่หนทางสงบคือการอยู่ภายใต้ร่มกาสาพัศตร์ เมื่อได้ฟังพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า คือ

“พระ ! ท่านเดินอยู่ แต่กล่าวว่าเราหยุดแล้ว และกล่าวถึงข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่าไม่หยุด เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่ท่านว่าท่านหยุดและว่าข้าพเจ้าไม่หยุดนั้น จะหมายความว่าอย่างไร ?”

“ดูก่อนองค์ลิมมาล ! เราเลิกเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายแล้ว และวางศัตราวุธแล้วตลอดไป ส่วนท่านสิไม่สำรวจในสัตว์ และท่านชื่อว่ายังล้างผลาญชีวิตผู้อื่นไม่วางมือ เราจึงชื่อว่าหยุดแล้ว และท่านชื่อว่ายังไม่หยุด...”^{๕๗}

^{๕๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ไต้ร่มกาสาพัศตร์**, หน้า ๒๐.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

เมื่อได้ยินดั่งนั้นใจของคุลิมาลได้หวนคิดถึงเรื่องราวในอดีตของตนที่เคยเป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อยจนกระทั่งกลายเป็นโจรเปียดเบียนผู้คนจึงเห็นว่าสิ่งที่ตนทำโดยไม่ใส่ใจต่อความทุกข์ยากของผู้คนนั้น เป็นความรักตนเองในทางที่ผิด และเกิดคำถามในใจว่าตนจะเกิดมาเพียงเพื่อทำให้โลกเดือดร้อน แต่มิได้เกิดมาเพื่อทำประโยชน์อันใดเลยเช่นนั้นหรือ ด้วยเหตุดังกล่าวใจของคุลิมาลผู้ได้สดับธรรมภาสิตของพระพุทธเจ้าจึงคิดกลับตัวเป็นคนดี เลิกทำบาปและขอบรรพชาในพระพุทธศาสนา แม้จะต้องพบอุปสรรคหลายประการแต่เมื่อเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์แล้วพระองค์คุลิมาลก็มีความอดทนเพียรพยายามปฏิบัติธรรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมในที่สุด

เหตุการณ์หนึ่งซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงความเปลี่ยนแปลงของตัวละครหลักคือ ตอนพระองค์คุลิมาลไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีได้พบหญิงมีครรภ์แก่จวนคลอดเดินด้วยความลำบาก จึงเกิดความสงสารนำเรื่องกราบทูลพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแนะนำพระองค์คุลิมาลในการกล่าวคำให้พรแก่หญิงมีครรภ์ผู้นั้นเพื่อคลอดบุตรโดยสะดวก และต่อมาหญิงผู้นั้นก็คลอดบุตรได้โดยปลอดภัยทั้งบุตรและมารดา เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในนิสัยของพระองค์คุลิมาลได้เป็นอย่างดี ด้วยในสมัยที่บวชแล้วเพียงเห็นสตรีมีครรภ์เดินลำบากก็เกิดความสงสารเมตตากรุณาต้องการช่วยเหลือ ต่างจากในอดีตที่เคยสร้างความเดือดร้อนเปียดเบียนผู้อื่นโดยสิ้นเชิง

- พระประยูรญาติ

การนำบุคคลในพุทธประวัติที่เป็นพระประยูรญาติมานำเสนอเป็นตัวละคร พบในนวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** เพียงเรื่องเดียว มีตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติได้แก่ พระเจ้าสุทโธทนะ พระนางพิมพา พระราหุล พระนางเจ้ามहाปชาบดี เจ้าชายนันทะ เจ้าหญิงรูปนันทาและเจ้าหญิงชนบทกัลยาณี เป็นต้น สำหรับเนื้อหาที่ปรากฏในนวนิยายจะค่อนข้างให้ความสำคัญกับการนำเสนอเรื่องราวของเจ้าชายนันทะและพระนางปชาบดี ซึ่งมีปรากฏข้อมูลอยู่ในพระไตรปิฎกคือนันทสูตรในพระวินัยปิฎกและในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทั้งนี้เนื้อเรื่องตอนต้นของนวนิยายได้มีการกล่าวถึงเหตุการณ์เสด็จโปรดพระประยูรญาติครั้งแรกของพระพุทธเจ้าหลังจากที่ทรงตรัสรู้และเมื่อหมู่พระประยูรญาติได้สดับพระธรรมเทศนาแล้วก็เกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาสามารถบรรลุมรรคระดับต่างๆ เช่น พระเจ้าสุทโธทนะ

“พระราชารู้เฒ่าทรงมีพระปรีชาหลักแหลมพอที่จะเข้าใจซึ่งถึงความหมายแห่งพระคำรัส อันสูงเข้าหาธรรมของพระปิโยรส ข้อความสั้นๆ ที่ตรัสเทศนานั้น จึงปรากฏเป็นนัยแห่งธรรมมากมายหลายหลาก ทรงพิจารณาสาระ แจ่มแจ้งแล้วก็ทรงได้ธรรมจักขุคือดวงตาเห็น

ธรรม ประจักษ์แจ้งในเนื้อแท้แห่งพระพุทธศาสนา ทรงอาราธนาพระปิโยรส พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ทั้งนั้นให้เข้าสู่พระราชฐาน เสวยและบริโภคภัตตาหารซึ่งจัดเตรียมไว้อย่างประณีตบรรจง ท่ามกลางประยูรญาติน้อยใหญ่ มีพระนางเจ้ามหาปชาบดี เป็นต้น”^{๕๘}

๒.๓.๒ ตัวละครรอง

มีการสร้างตัวละครอื่นที่มีความสำคัญรองลงมาในลักษณะเป็นตัวละครคู่เปรียบที่ช่วยเทียบเคียงให้บทบาทของตัวละครหลักในนวนิยายมีความเด่นชัดมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านของคุณธรรมซึ่งผู้แต่งมักจะสร้างให้ตัวละครดังกล่าวอยู่ในฐานะคล้ายกันกับตัวละครหลัก แต่มีพฤติกรรมและคุณธรรมที่แตกต่างกันเพื่อนำเสนอหลักธรรมตลอดจนแสดงถึงเหตุและผลที่ทำให้ตัวละครเหล่านั้นได้รับผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน มีปรากฏอยู่ในนวนิยายจำนวน ๓ เรื่องคือ **กองทัพธรรม** **ลุ่มน้ำนมมหา** **เชิงผาหิมพานต์** ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** กล่าวถึงพระราชานุ่มแห่งแคว้นอวันตีเป็นตัวละครที่ฝึกฝนในอำนาจ วุฒา จึงใช้อำนาจในทางที่ผิดเบียดเบียนเมืองพันธุมดีจนบ้านเมืองของตนต้องประสบกับความเดือดร้อนต่างจากพระราชานุ่มแห่งเมืองพันธุมดีผู้ใฝ่สงบ มีความเฉลียวฉลาดรอบคอบทำให้บ้านเมืองรอดพ้นจากการคุกคามของฝ่ายตรงข้ามด้วยความสงบ ดังที่พระราชাত্রัสถึงราชานุ่มของแคว้นอวันตีว่า

“...อวันตีจะถึงความพินาศอย่างไม่เคยประสบมาก่อน โดยพวกเราไม่ต้องยกทหารไปทำสงคราม แต่เป็นความพินาศที่เกิดจากความคิดไม่รอบคอบของกษัตริย์นุ่มแห่งอวันตีเอง... แต่ในสุดท้ายอวันตีจะรู้ว่า ผู้เบียดเบียนผู้อื่นนั้น คือผู้เบียดเบียนตนเอง ผู้สงเคราะห์ผู้อื่นนั้น คือผู้สงเคราะห์ตนเอง อันเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา...”^{๕๙}

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** มีตัวละครคือ บุตรของครูดาบ เป็นคนดีที่อริไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดาต่างกับสุรเสนะที่เชื่อฟังธนิยะผู้เป็นบิดา จึงทำให้สุรเสนะได้รับความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต ส่วนจุดจบของบุตรครูดาบคือ ต้องโทษถูกจับกุมจึงเลือกหนีความผิดด้วยการฆ่าตัวตาย ซึ่งก่อนจะสิ้นใจตัวละครดังกล่าวก็ได้ระลึกถึงคำอบรมสั่งสอนของบิดา ดังตัวอย่าง

^{๕๘} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๔๙.

^{๕๙} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **ลุ่มน้ำนมมหา**, หน้า ๒๗.

“...ก่อนที่มีดีจะผ่านเนื้อหน้าอกของตนเข้าไปนั้น ความคิดของบุตรครูดาบก็แว่วไปถึงคำเตือนของบิดาที่ว่า “แม่พ่อจะได้บอกได้สอนวิชาดาบแก่เจ้าครบทุกประการแล้ว ก็ไม่แน่ว่าจะหมดคนดีที่รู้วิชาดาบยิ่งไปกว่าเจ้า ความเป็นผู้สงบเสงี่ยม การตั้งอยู่ในความอ่อนโยน อันเป็นคุณธรรมประจำวิชาดาบนี้ต่างหาก จะรักษาและส่งเสริมตัวเจ้าให้มีความเจริญรุ่งเรืองได้ยั่งยืนนาน แต่ถ้าเจ้าไม่เชื่อฟังพ่อ วันหนึ่งเจ้าจะได้รับบทเรียนจากผู้อื่นซึ่งเจ้าจะนึกถึงคำของพ่อว่าถูกต้อง ด้วยการลงทุนอันมีราคาแพงยิ่ง อาจจะเป็นเลือด หรือแผลอาวูร อาจจะเป็นน้ำตาหรืออาจเป็นชีวิตของเจ้าเอง”^{๖๐}

๒.๔ การสร้างฉากและบรรยากาศของเรื่อง

ในนวนิยายทุกเรื่องจะมีการบรรยายถึงฉากที่เป็นเมืองต่างๆ ของอินเดีย ด้วยการเลือกฉากสถานที่ซึ่งมีอยู่จริงตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนา คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา มานำเสนอโดยผสมผสานเข้ากับจินตนาการและการค้นคว้าข้อมูลของผู้แต่ง เพื่อให้รายละเอียดที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองเหล่านั้นในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ดังปรากฏคำอธิบายในนวนิยายแต่ละเรื่อง มีใจความดังนี้

“ในการเขียนเรื่องนี้ แม้จะมุ่งเพียงให้เป็นนวนิยายอิงหลักธรรม ไม่มีตัวจริงของเรื่องเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นตัวละคร เป็นแต่ได้สอดแทรกธรรมะและเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระสาวก เป็นต้นก็ตาม ท่านผู้อ่านที่ใช้วิจารณ์ญาณก็อาจทักท้วงบ้าง ผู้เขียนจึงพยายามศึกษาส่วนประกอบต่างๆ ที่นำมาผูกเป็นเรื่องขึ้น เพื่อไม่ให้ถึงกับปราศจากมูลฐานเสียทีเดียว ขอยกตัวอย่างว่า ตลอดเวลาที่เขียนในภาค ๓ นี้ ต้องมีหนังสือภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ของอินเดียสมัยพุทธกาล คือ GEOGRAPHY OF EARLY BUDDHISM ของ B.C. LAW กับ BUDDHIST INDIA ของ T.W. RHYS DAVIDS เป็นคู่มือ...”^{๖๑}

(ภาคผนวก บันทึกทางวิชาการ ของนวนิยายเรื่อง กองทัพธรรม)

“ผู้เขียนได้เดินทางไปนมัสการปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนา คือที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ประเทศเนปาล ที่ปรีนิพพาน และถวายพระเพลิงพระพุทธรูปที่ระ อันตั้งอยู่ในอำเภอกอฉกขุขะ รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย... ภาพที่ประทับใจผู้เขียนมากคือ ภูเขาหิมालัย ซึ่งมีหิมะปกคลุมอยู่บางส่วนในเบื้องบนและภูมิประเทศ ป่ามะม่วง ป่าไม้เบญจพรรณ อันติดกับเทือกเขาหิมาลัย ซึ่งในสมัยพุทธกาลเรียกว่า หิมวันตประเทศ แปลว่า สถานที่ที่มีหิมะ คำว่า “หิมวันตตะ” นักปราชญ์โบราณท่านได้ดัดแปลงมาใช้ในภาษาไทยว่า “หิมพานต์”...

^{๖๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, กองทัพธรรม, หน้า ๒๔๙.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๗.

การเขียนเกี่ยวกับต้นไม้และสัตว์ เช่น ต้นเล็บมือนาง นกเงือก และตัวลั่นได้สออบกับ ตำราทางพฤกษศาสตร์และสัตววิทยา ผสมกับที่เคยสังเกตมาเองบ้าง ประวัติเก่าแก่เกี่ยวกับวรรณคดีของอินเดีย ก็ได้สออบกับตำราทางฝ่ายอินเดียแล้วเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อมิให้เป็นนวนิยายที่เลือนลอยเกินไป...”^{๒๒}

(บทเสริมท้าย ของนวนิยายเรื่อง เชิงผาหิมพานต์)

“...อนึ่ง เมื่อดูในแผนที่จะเห็นว่า แม่น้ำนัมมทานั้นทอดขนานไปกับเทือกเขาวินธัย ถ้าถือว่าทิวเขาวินธัยเป็นเสมือนหนึ่งเส้นแบ่งเขตระหว่างอินเดียภาคเหนือกับภาคใต้ แม่น้ำนัมมทานัก็นับได้ว่าตั้งอยู่ทางภาคใต้ เพราะลำน้ำสายนี้ตั้งอยู่ขนานทางภาคใต้ของทิวเขานั้น...

อาศัยข้อเท็จจริงหลายประการ เริ่มต้นด้วยหลักฐานและหลักฐานเกี่ยวกับแม่น้ำนัมมทา ทั้งทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ดังกล่าวมา ข้าพเจ้าจึงอาศัยฉากของแม่น้ำสายนี้สร้างจินตนิยายอิงหลักฐานเรื่องนี้ขึ้น”^{๒๓}

(คำนำ นวนิยายเรื่อง ลุ่มน้ำนัมมทา)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการนำเสนอฉากที่ปรากฏในนวนิยายนั้น ผู้แต่งมุ่งเน้นการเลือกใช้ฉากที่เป็นสถานที่จริงซึ่งมีหลักฐานอ้างอิงปรากฏอยู่ในคัมภีร์ศาสนา โดยจะมีการสอดแทรกจินตนาการของตนที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าแหล่งข้อมูลต่างๆ ตลอดจนประสบการณ์ที่ได้มีโอกาสเดินทางไปประเทศอินเดีย เพื่อช่วยให้การนำเสนอเนื้อเรื่องของนวนิยายที่มีฉากเป็นประเทศอินเดียสมัยโบราณมีความน่าสนใจและทำให้เนื้อเรื่องมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ตัวละครหลักซึ่งมีอาชีพเป็นพ่อค้าขายของเกวียนต้องเดินทางผ่านเมืองต่างๆ เพื่อค้าขายสินค้า แต่ละเมืองที่ตัวละครเดินทางไปถึงนั้นผู้แต่งได้บรรยายถึงลักษณะเด่นของแต่ละเมืองที่ผู้แต่งได้ศึกษาค้นคว้ามาได้แก่ การพรรณนาถึงภูมิประเทศของกรุงราชคฤห์

“อันความงามแห่งกรุงราชคฤห์ที่เตือนตาผู้เดินทางมาแต่ไกลให้เพลิดินชมแต่ยังไม่ทันย่างเข้าสู่ประตูเมือง ก็คือทิวเขาอันขึ้นสลับซับซ้อนรายรอบเป็นห้าแห่ง จึงทำให้ราชคฤห์มีสมัญญาอีกอย่างหนึ่งว่า เบญจคีรีนคร มีลำน้ำหลายสาย เช่น คยาและเนรัญชรา อันมี ๒ ผังเป็นที่ลุ่มชุ่มไปด้วยพันธุ์พฤกษชาติหลากชนิด... ถัดภูเขาเวภาระและเวปุลละไปอีกด้าน

^{๒๒} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๒๕๒-๒๕๔.

^{๒๓} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **ลุ่มน้ำนัมมทา**, คำนำ.

หนึ่ง มีบรรพตอันมียอดดุดจนกแรง ยืนทะมึนทำท่ายแดดลมอยู่ตลอดกาล คนทั้งหลายขนานนามบรรพตนี้ว่าคิชฌกูฏ”^{๖๔}

ทั้งนี้ รายละเอียดที่เกี่ยวกับกรุงราชคฤห์และภูเขาต่างๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในนวนิยายนั้นเป็นสถานที่ที่มีอยู่จริงตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ดังนี้

[๒๑๙] ดูกรมหานาม สมัยหนึ่ง เราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เขตพระนครราชคฤห์ สมัยนั้น ณ ตำบลกาฬศิลา ข้างภูเขาอิสิคิลิ พวกนิครนถ์จำนวนมาก เป็นผู้ถือการยืนเป็นวัตรห้ามการนั่ง เสวยทุกขเวทนาแรงกล้า เผ็ดร้อน อันเกิดแต่ความพยายาม ครั้งนั้นแล เราออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น เข้าไปหาพวกนิครนถ์ถึงประเทศกาฬศิลา ข้างภูเขาอิสิคิลิ ได้กล่าวความข้อนี้กะพวกนิครนถ์เหล่านั้นว่า ดูกรนิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ไฉนเล่า พวกท่านจึงถือการยืนเป็นวัตร ห้ามการนั่ง เสวยทุกขเวทนา แรงกล้า เผ็ดร้อน? ...

(จุฬทุกขกัณฑ์ธสุตตร ม.ม. ๑๘/๒๑๙)

พ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภูเขาเวภาระนั้นแล มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอีกอย่างหนึ่ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอแลเห็นภูเขาบัณทวะนั้นหรือไม่

ภ. เห็นพระพุทธเจ้าข้า

พ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ภูเขาบัณทวะนั้นแล ก็มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอีกอย่างหนึ่ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอแลเห็นภูเขาเวปุลละนั้นหรือไม่

ภ. เห็นพระพุทธเจ้าข้า

พ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ภูเขาเวปุลละนั้นแล ก็มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอีกอย่างหนึ่ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอแลเห็นภูเขาคิชฌกูฏนั้นหรือไม่

(อิสิคิลิสุตตร ม.อ. ๒๒/๒๔๘)

จะเห็นได้ว่าการนำเสนอจากเมืองราชคฤห์ที่ปรากฏในนวนิยายนั้น มีการให้รายละเอียดเพิ่มเติมที่ช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่เนื้อเรื่อง ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้แต่งสร้างจินตนาการแก่ผู้อ่านด้วยการพรรณนาว่า กรุงราชคฤห์เป็นเมืองที่มีความเจริญมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น อีกทั้งยังเป็นแหล่งชุมนุมของบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิต รวมทั้งเจ้าลัทธิต่างๆ ทำให้เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ และภูมิประเทศที่มีทิวเขาสลับซับซ้อนล้อมรอบจำนวนห้า ลูกจนได้รับการขนานนามว่า “เบญจคีรีนคร” และเป็นที่ตั้งของภูเขาที่มียอดคล้ายนกแรงซึ่งคนทั้งหลายขนานนามว่า “คิชฌกูฏ” อีกด้วย

^{๖๔} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๑๔.

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** เมื่อบรรยายถึงเมืองไพศาลีผู้แต่งได้อธิบายเพิ่มเติมถึงการสร้างเจดีย์ที่ชาวเมืองไพศาลีถือมีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงบุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่บ้านเมือง โดยจะตั้งชื่อเจดีย์นั้นตามนามบุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์และเป็นประเพณีสืบต่อกันมาว่าเจดีย์ต่างๆ นั้นควรได้รับความเคารพและไม่กระทำการใดๆ อันเป็นสิ่งแสดงเจตนาดูหมิ่นเจดีย์สถานเหล่านั้น ซึ่งเจดีย์ที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายได้แก่ ปาวาลเจดีย์ โคตรมาเจดีย์ สัตตัมพเจดีย์ สารันทเจดีย์และพหุบุตรเจดีย์ เป็นต้น อีกทั้งเมืองไพศาลียังมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งสำคัญที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา ดังนี้

“...โดยปกติถือเป็นการประเพณีสืบต่อกันมาว่า เจดีย์ต่างๆ นั้นควรได้รับความเคารพเอื้อเฟื้อแก่บุคคลทั่วไป แม้ผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้นซึ่งจะรักษาฐานะของตนให้เป็นที่นับถือเชิดฟังของมหาชน ก็จะต้องไม่ทำการใดๆ อันเป็นการส่อสำแดงความดูหมิ่นเจดีย์สถานเหล่านั้นเป็นสำคัญด้วยข้อหนึ่ง นามแห่งเจดีย์เหล่านั้นที่รู้จักกันแพร่หลายก็มี ปาวาลเจดีย์, โคตรมาเจดีย์, สัตตัมพเจดีย์, สารันทเจดีย์และพหุบุตรเจดีย์ เป็นต้น...

ไพศาลียังเป็นแหล่งสำคัญที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา มีอารามใหญ่น้อยตั้งอยู่ทั่วไป ภายหลังที่สีหเสนาบดีเปลี่ยนจากการนับถือนิครนถ์มาเป็นอุบาสกนับถือพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นผู้สนใจส่งเสริมให้ผู้อื่นตั้งอยู่ในศีลธรรมด้วย ไพศาลีนครจึงนับว่ารุ่งเรืองทั้งภายนอกและภายใน หรือทั้งทางกายและทางจิตใจด้วยประการฉะนี้

แม้นางอัมพปาลี หญิงนครโสเภณีก็ยังมีศรัทธาในศาสนา ถวายปามะม่วงของตนให้เป็นสังฆาราม นามว่าอัมพปาลีวัน ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาเคยเสด็จมาประทับแสดงธรรมก็หลายครั้ง”^{๖๕}

ทั้งนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้งของเจดีย์ต่างๆ และเหตุการณ์การถวายปามะม่วงของนางอัมพปาลีเป็นเรื่องราวที่มีข้อเท็จจริงปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ดังนี้

“...ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังปาวาลเจดีย์ ครั้นเสด็จเข้าไปแล้วประทับนั่งบอาสนะที่ท่านพระอานนท์ปูลาดถวาย ฝ่ายท่านพระอานนท์ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นท่านพระอานนท์นั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งกะท่านว่า ดูกรอานนท์ เมืองเวสาลีนารีนรมย์ อุเทนเจดีย์ โคตรมาเจดีย์ สัตตัมพเจดีย์ พหุบุตรเจดีย์ สารันทเจดีย์ ปาวาลเจดีย์ ต่างนารีนรมย์ อิทธิบาททั้ง ๔ อันผู้ใดผู้หนึ่งเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดุจยาน กระทำให้เป็นดุจพื้น ให้ตั้งมั่นแล้วสั่งสมแล้วปรารภนาดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อจำนงอยู่ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกับ หรือเกินกว่ากับ...”

(มหาปรินิพพานสูตร ที.ม. ๑๓/๙๔)

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

“...นางอัมพาลีคณิกาอังกาศภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข ให้อัมพาลี
เพียงพอด้วยของเคี้ยวของฉันทันประณีตด้วยมือของตน ครั้นพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จ วาง
พระหัตถ์จากบาตรแล้ว นางอัมพาลีคณิกาถืออาสนะตั่งนั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอมอบอารามนี้แด่ภิกษุ
สงฆ์ผู้มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคทรงรับอารามแล้ว ทรงยังนางอัมพาลี
คณิกาให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้รื่นเริง ด้วยธรรมีกถา เสด็จจากอาสนะ
หลีกไปแล้วฯ”

(มหาปรินิพพานสูตร ที่.ม. ๑๓/๙๒)

เนื่องจากผู้แต่งใช้ประเทศอินเดียเป็นฉากและบรรยากาศของเรื่อง ดังนั้นในนวนิยายทุก
เรื่องจึงมีการสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมของชาวอินเดียในสมัยนั้นอยู่เป็นระยะ
ทั้งนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูอันเป็นศาสนาดั้งเดิม
ของชาวอินเดีย ซึ่งต่อมาเมื่อพระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้และได้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็ได้มีการปรับเปลี่ยน
ให้มีความเหมาะสม แสดงให้เห็นว่าการเข้ามาของพระพุทธศาสนามีอิทธิพลที่ช่วยสร้างความ
เปลี่ยนแปลงแก่ชาวอินเดียคือ เป็นไปในทางที่สร้างประโยชน์แก่สังคมมากขึ้น ดังนั้นผู้แต่งจึงนำ
วัฒนธรรมประเพณีของชาวอินเดียที่สืบเนื่องมาจากการนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู ซึ่งปรากฏอยู่ใน
นวนิยายมานำเสนอเพื่อเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาและนำเสนอมุมมองที่
พุทธศาสนามีต่อเรื่องดังกล่าว ทำให้การนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาในนวนิยายให้มีความ
โดดเด่นและสามารถสื่อสารธรรมได้อย่างชัดเจน เช่น ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำ
คงคาตามคติศาสนาพราหมณ์ฮินดู

ศักดิ์ศรี แยมนด์ดา กล่าวว่ “แม่น้ำคงคาในทางภูมิศาสตร์ไม่มีอะไรผิดแปลกไปกว่า
แม่น้ำสายอื่นๆ ในขนาดเดียวกัน คือเป็นประโยชน์ในทางคมนาคม และบำรุงหล่อเลี้ยงสาส์เกษตร
ให้อุดมสมบูรณ์ แต่ในทางจิตใจของอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฮินดู แม่น้ำคงคาเป็นส่วนหนึ่ง
ของชีวิตและจิตวิญญาณของเขาทีเดียว แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำที่ชาวฮินดูเทิดทูนบูชาหนักหนาว่า
เป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่สุด เพราะไหลมาจากสรวงสวรรค์ เป็นแม่น้ำที่ชำระบาปให้หมดสิ้นไป ถ้าอสุภ
แลอสังครธาตุได้ลองลอยในแม่น้ำนี้ผู้ตายจักได้ไปสวรรค์”^{๖๖}

^{๖๖} ศักดิ์ศรี แยมนด์ดา, ศักดิ์ศรีนิพนธ์. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒, หน้า ๑๒๓.

ทั้งนี้ในนวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาพัสตร์** มีการนำเสนอความเชื่อเรื่องดังกล่าวพร้อมกับพรรณนาที่มีต่อเรื่องแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ในมุมมองของพุทธศาสนา พร้อมกับยกพุทธพจน์ซึ่งมีใจความสรุปว่า “บุคคลจะบริสุทธิ์ได้ก็ด้วยการประพฤติปฏิบัติมีศีลธรรมเป็นเครื่องมือขัดเกลาจิตใจ” เป็นการแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับเรื่องการประพฤติปฏิบัติเป็นหลัก ดังนี้

“ดูก่อนภราดา ข้าพเจ้าเคยได้ฟังมาแต่สมัยยังมีได้ออกบรพชาว่า แม่คงคานี้เป็นธाराแห่งสวรรค์ ไหลผ่านเศียรพระศิวะผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์ทั้งหลาย เคยมีพราหมณ์หลายคนมาชักชวนบิดาและข้าพเจ้าให้เดินทางไปเมืองพาราณสี เพื่อลงสนานกายลอยบาปไปตามกระแสน้ำในพิธี ‘ศิวราตรี’ คือดิถี ๑๔ แห่งกาฬปักข์ในเดือนมาฆะ ซึ่งพวกพราหมณ์จะบำเพ็ญพรตอดอาหารอย่างเคร่งครัดเพื่อบูชาพระศิวะและสนานกายลอยบาปในแม่คงคาเป็นพิธีประจำปี...พระศาสดาของข้าพเจ้าทรงแสดงว่า กาย วาจา นั้นจะทำให้สะอาดได้ก็ด้วยแม่น้ำคือศีล ซึ่งลงอาบได้โดยไม่ทำให้ผู้อาบมีกายเปื่อย ผู้รักษาศีลเว้นจากความประพฤติชั่วทางกาย ชื่อว่ามีกายสะอาด เว้นจากความประพฤติชั่วทางวาจา ชื่อว่ามีวาจาสะอาดผู้มีกายวาจาอันสะอาดแล้วย่อมลอยบาปได้ น้ำทุกชนิดจะเป็นน้ำดีมน้ำใช้ก็กลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปตาม ส่วนผู้ใดยังประพฤติชั่วทางกายวาจา ย่ำว่าแต่จะอาบน้ำวันละ ๓ ครั้งเลย แม้งแช่อยู่ในน้ำนั้นตลอดวัน ก็หาชื่อว่ามีกายวาจาสะอาดไม่...”^{๖๗}

เพื่อให้มีความสมจริงสอดคล้องกับช่วงเวลาและบรรยากาศของเรื่อง ดังนั้นการนับวันเดือนปีที่ปรากฏในนวนิยายผู้แต่งจะใช้วิธีการนับตามแบบที่ชาวอินเดียสมัยโบราณใช้กัน ซึ่งชาวอินเดียในสมัยนั้นนับเวลาโดยการชี้ท้องฟ้าเป็นหลักคือ การนับวันกำหนดด้วยดวงจันทร์ข้างขึ้นข้างแรมเป็นขึ้นที่ค่ำ แรมที่ค่ำ วิธีกำหนดเดือนและเรียกชื่อเดือนใช้วันพระจันทร์เต็มดวงเป็นหลัก พระจันทร์เต็มดวงในเดือนไหน ผ่านกลุ่มดาวอะไร ก็เรียกชื่อเดือนตามกลุ่มดาวนั้น เช่น พระจันทร์เต็มดวงผ่านกลุ่มดาวชื่อกัตติกา ก็เรียกเดือนนั้นว่าเดือนกัตติกะ ซึ่งตรงกับเดือน ๑๒ ของไทย^{๖๘} นอกจากนี้การแบ่งช่วงเวลาในแต่ละวันนั้นจะมีการแบ่งออกเป็น ๓ ช่วงคือ ๑. ปฐมยาม ๒. มัชฌิมยาม ๓. ปัจฉิมยาม ซึ่งยามตามชื่อภาษาบาลีดังกล่าวนี้จะกำหนดยามละ ๔ ชั่วโมง คือ ตั้งแต่เวลา ๑๘.๐๐ น.- ๒๒.๐๐ น. หรือ ๖ โมงเย็นถึง ๔ ทุ่ม เป็นยามที่ ๑ เรียก ปฐมยาม, ตั้งแต่เวลา ๒๒.๐๐

^{๖๗} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **ไต้ร่มกาสาพัสตร์**, หน้า ๖๗.

^{๖๘} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, หน้า ๖๓.

น. - ๐๒.๐๐ น. หรือ ๔ ทุ่ม ถึง ตี ๒ เป็นยามที่ ๒ เรียก มัชฌิมยาม และตั้งแต่เวลา ๐๒.๐๐ น. - ๐๖.๐๐ น. หรือ ตี ๒ ถึง ๖ โมงเช้า เป็นยามที่ ๓ เรียก ปัจฉิมยาม^{๖๔} ดังตัวอย่าง

“การก่อสร้างและตกแต่งในบริเวณพระพุทธรูปเสร็จสิ้นลงแล้ว กำหนดงานฉลองเป็นพุทธบูชา ก็เป็นที่ทราบกันทั่วไปทั้งในแคว้นโสวัตถะและแคว้นอื่นๆ คือเอาวันเพ็ญเดือนกัตติกาเป็นวันสำคัญ...ครั้นแล้วการแสดงในปฐมราตรีก็มาถึง พระราชาพร้อมด้วยมหาอำมาตย์ราชบริพารเสด็จและตามเสด็จถึงที่แสดง มีที่สำหรับมหาชนร่วมดูด้วยโดยจัดไว้อย่างมีระเบียบ แสงประทีปน้ำมันและคบหย้าก็รุ่งเรืองประหนึ่งเวลากลางวัน”^{๖๕}

“คืนนั้นเป็นคืนที่ ๑๔ แห่งชุนหวัชร์เดือนจิตระ พอตะวันตกได้พักใหญ่ดวงจันทร์เกือบเต็มดวงก็โผล่ขึ้นทางทิศบูรพา และไม่นานนักก็สูงขึ้นพ้นยอดไม้”^{๖๖}

“บัดนี้ย่างเข้ากลางเดือนชฎาสระแล้ว ฝนเริ่มมีบ้างประปราย ครั้งแรกธนิยะตั้งใจจะพักตลอดฤดูฝน ณ สวตถิณี แต่เนื่องจากการค้าในเที่ยวนี้ได้ผลดีเกินคาด อาจเดินทางกลับได้ไววกว่ากำหนด ธนิยะจึงคิดว่าจะกลับไปให้ถึงพาราณสีทันก่อนสิ้นเดือนอาสาฬหะ...”^{๖๗}

ท่านอาจารย์กล่าวว่า “เป็นเรื่องไม่ยาก ถ้าสนใจเพียงเล็กน้อยก็จะอ่านท้องฟ้าออก เช่นคืนวันนี้เป็นคืนที่ ๕ กาฬปักข์แห่งเดือนมัสศุณะ ดวงจันทร์ย่อมขึ้นในเวลาปลายปฐมแห่งราตรี และจะโคจรอยู่ระหว่างกลุ่มดาวสามกลุ่มคือ จิตรา สวาตี และวิสาขา แม้ท่านจะย้อนหลังไปสอบสวนดูที่ล่วงมาแล้วถึงร้อยปี เมื่อถึงคืนที่ ๕ กาฬปักข์แห่งเดือนนี้ ลักษณะการโคจรของดวงจันทร์ก็จะคงอยู่ในลักษณะนี้ไม่เปลี่ยนแปลง...”^{๖๘}

จึงเห็นได้ว่าการนำเสนอนวนิยายอิงธรรมะที่มีการใช้จากประเทศอินเดียสมัยโบราณ โดยนำหลักฐานข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ศาสนาพุทธมาผสมผสานเข้ากับจินตนาการและการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่างๆ นั้น ช่วยให้การนำเสนอนวนิยายที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติและหลักธรรมทางพุทธศาสนามีความสมจริงและช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่เนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดี

^{๖๔}ประกาศ สุระเสน, พระคัมภีร์อนาคตวงศ์, (กรุงเทพฯ: สุรวัดณ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

^{๖๕}สุชีพ ปุญญาภภาพ, ลุ่มน้ำนมมทา, หน้า ๒๒๑.

^{๖๖}สุชีพ ปุญญาภภาพ, กองทัพธรรม, หน้า ๕๘.

^{๖๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๖๘}สุชีพ ปุญญาภภาพ, เชิงผาหิมพานต์, หน้า ๖๒-๖๓.

๒.๕ บทสนทนา

บทสนทนามีหน้าที่ในการช่วยดำเนินเรื่องแทนการบรรยายของผู้แต่ง การใช้บทสนทนา สลับกับบรรยายทำให้เรื่องไม่น่าเบื่อและมีชีวิตชีวาขึ้น ช่วยให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครในเรื่องโดยที่ผู้แต่งไม่ต้องบรรยายตรงๆ เพราะบทสนทนาสามารถแสดงลักษณะของตัวละครในด้านสถานภาพ ภูมิหลัง ลักษณะนิสัย ความคิด มุมมองและอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้ และช่วยเพิ่มความสนุกสนานซึ่งมาจากบทสนทนาที่ตัวละครพูดจาโต้ตอบถ้อยคำที่ทันกัน หรือด้วยความสามารถในการยกย่อนที่ทัดเทียมกัน ตัวละครแสดงความคิดเห็นขัดแย้งกันโดยต่างคนต่างก็มีเหตุผลของตัวเอง หรือการที่คำพูดของตัวละครจุดความสงสัยขึ้นในใจของผู้อ่าน^{๓๔}

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับพุทธประวัติจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่ใช้ประกอบการนำเสนออยู่ในเนื้อเรื่อง ผู้แต่งก็ได้ปรับเปลี่ยนให้เป็นบทสนทนาที่มีความสมจริงในรูปแบบนวนิยาย โดยมีการสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกไปตามพฤติกรรมของตัวละครเพื่อให้เป็นธรรมชาติมากขึ้น เช่น นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ตอนพระพุทธเจ้าตรัสถามให้พระนันทะเปรียบเทียบความงามของสตรีตรงหน้ากับเจ้าหญิงชนบทกัลยาณี ทำให้เห็นว่าพระนันทะยังคงเป็นผู้ลุ่มหลงอยู่ในกิเลสที่แม้ว่าจะอยู่ในเพศบรรพชิตก็ยังไม่อาจสงบจิตใจระงับตัณหาความอยากของตนได้

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามพระอนุชาว่า

“ดูก่อนนันทะ ! สตรีผู้มีความงามเป็นเลิศเหล่านี้เธอรู้สึกอย่างไรบ้าง?”

“พระเจ้าข้า ! ข้าพระองค์ไม่เคยคิดมาก่อนว่าจะได้เห็นสตรีงามปานนี้”

“ดูก่อนนันทะ ! เธอลองเปรียบเทียบน้องหญิงชนบทกัลยาณีกับหญิงเหล่านี้ได้หรือไม่ ว่าเป็นอย่างไรบ้าง ?”

“พระเจ้าข้า ! ถ้าเปรียบเทียบเฉพาะรูปร่างกันแล้ว น้องหญิงชนบทกัลยาณีก็พ่ายแพ้อย่างหลดล้วย จนแทบจะเทียบกับนางสิงรุณีที่ได้รับทุกขเวทนาจากไฟป่าที่ทรงชี้ให้เห็นนั่นทีเดียว”

“ดูก่อนนันทะ ! เธอต้องการหญิงงามเหล่านี้หรือไม่ ?”

“พระเจ้าข้า ! ข้าพระองค์ต้องการ แม้จะทรงดำนิว่าเปลี่ยนใจรวดเร็วก็ขอยอมรับผิด ข้าพระองค์ชอบจริงๆ ไม่เคยเห็นคนงามอย่างนี้เลย” พระนันทะตอบตรงไปตรงมาไม่ปิดบังความรู้สึกของพระองค์ เพราะในสมัยนั้นบุรุษผู้มีฐานะดีจะมีภรรยาสักกี่คนก็ได้...^{๓๕}

^{๓๔} สุพรรณิ วราทร, **ประวัตินวนิยายไทยตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๒๕.

^{๓๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๙๘.

นอกจากการใช้บทสนทนาเพื่อในการดำเนินเรื่องและสะท้อนบุคลิกภาพ ความคิดของตัวละครแล้ว ผู้แต่งยังใช้บทสนทนาในการถามตอบหรือปุจฉา – วิสัชนาเพื่อนำเสนอหลักธรรมอีกด้วย ดังที่ *ประพจน์ อัครวิรุฬหการ* กล่าวว่า ปุจฉา-วิสัชนาเป็นกลวิธีในการสื่อสารและสั่งสอนพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าและพระสาวก เป็นกลวิธีดำเนินเรื่องเพื่ออธิบายพุทธธรรม ดังปรากฏในพระสูตรต่างๆ ในคัมภีร์พุทธศาสนา การถามตอบปัญหาธรรมเป็นของเก่าแก่มีมาในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสูตรต้นตปิฎก เมื่อพระพุทธเจ้าจะตรัสข้อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็มักจะทรงตั้งปัญหาขึ้นเป็นการปรารภเรื่อง^{๗๖}

พิสิทธิ กอบบุญ อธิบายว่า วรรณคดีพุทธศาสนายุคต้นซึ่งถือเอาพระไตรปิฎกเป็นจุดเริ่มต้นนั้น จะเห็นได้ว่าปุจฉา-วิสัชนาเป็นกลวิธีการสอนธรรมะของพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก ในแง่ที่เป็นกลวิธีใ้มน้ำใจผู้ที่มีความเชื่อต่างไปให้เข้าใจพุทธศาสนา^{๗๗} ซึ่งปุจฉา-วิสัชนาหรือการถาม-ตอบปัญหาธรรมนี้ เป็นวัฒนธรรมทางศาสนาที่สำคัญประการหนึ่งในการเผยแพร่ลัทธิความเชื่อของเจ้าสำนักต่างๆ กล่าวเฉพาะในสังคมร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าก็พบว่ามีการปุจฉา-วิสัชนาระหว่างเจ้าลัทธิต่างๆ ซึ่งต่างฝ่ายต่างพยายามนำเสนอความคิดของตน การถามคำถามและตอบอย่างมีวาทศิลป์เพื่อให้ฝ่ายตรงกันข้ามไม่สามารถตอบได้^{๗๘} ในคัมภีร์พุทธศาสนา นั้นลักษณะการถามตอบปัญหาธรรมเป็นของเก่าแก่มีมาในพระไตรปิฎก ดังนั้นปุจฉา-วิสัชนาจึงเป็นกลวิธีสำคัญในการนำเสนอสาระธรรมที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในวรรณคดีพุทธศาสนาทั้งในพระไตรปิฎกและวรรณคดีพุทธศาสนาหลังพระไตรปิฎก^{๗๙}

พิสิทธิ กอบบุญ อธิบายว่า ในพระสูตรเราจะพบว่ามักมีผู้มาถามปัญหากับพระพุทธองค์และสาวกอยู่เสมอด้วยเหตุผลต่างๆ ดังปรากฏในพระสูตรว่า การที่บุคคลจะปุจฉานั้นอาจเพราะความไม่รู้และต้องการจะรู้ หรือเพื่อต้องการถามเพื่อเทียบเคียงความรู้ของตน หรือเพื่อต้องการทดสอบความรู้ของภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์และสาวกได้มีแนวทางการตอบเพื่อความเหมาะสมกับบุคคลและโอกาสสอดคล้องกับแนวทางการตอบที่เป็นแนวคิดทางพุทธศาสนา ได้แก่^{๘๐}

^{๗๖} ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, อ้างใน พิสิทธิ กอบบุญ, *ปุจฉา-วิสัชนา กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา*, (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๗๘} Hermann Oldenberg, อ้างใน พิสิทธิ กอบบุญ, *ปุจฉา-วิสัชนา กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา*, (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

๑. **เอสสังพยากรณ์ปัญหา** คือ ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว หมายถึงการตอบปัญหาอย่างตรงไปตรงมา ชัดเจนตามที่ถูกถามปัญหาด้วยพระองค์ มูลเหตุของการถามเกิดขึ้นจากการที่ผู้ถามต้องการได้รับความรู้ที่ถูกต้องจริงๆ ถามด้วยบริสุทธิ์ใจ
๒. **วิภังชพยากรณ์ปัญหา** คือ ปัญหาที่ควรแยกตอบหรือตอบอย่างมีเงื่อนไขซึ่งเกิดขึ้นจากมีเนื้อหาที่คลุมเครือ เจตนาของการถามอาจเกิดจากการต้องการทดสอบ หรือต้องการให้จนมุมหากไม่สามารถตอบได้ วิสัยทัศน์ต้องชี้แจงให้รายละเอียดในแง่มุมต่างๆ ซึ่งอาจตอบได้หลายทาง รวมทั้งขยายความเพื่อให้เข้าใจอย่างถูกต้อง แม่นตรง
๓. **ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา** คือ ปัญหาที่ควรแยกตอบโดยย้อนถาม ปัญหาที่ถามนั้นส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความเห็นผิด วิสัยทัศน์จึงเป็นการตั้งปุจฉาย้อนถามเพื่อมุ่งให้ผู้ถามปัญหานั้นได้เข้าใจด้วยตนเอง
๔. **รูปนัยปัญหา** คือ ปัญหาที่ควรงดตอบ ปัญหาลักษณะนี้คือปัญหาที่พระพุทธเจ้าเห็นว่าไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์อะไร ไม่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์

การใช้กลวิธีปุจฉา-วิสัยทัศน์มีปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาได้แก่ คัมภีร์มิลินปัญหา ผู้แต่งคือพระปิฎกจุฬาทักขิณผู้แต่งขึ้นเมื่อประมาณพุทธศักราช ๕๐๐ โดยมีจุดประสงค์จะอธิบายชี้แจงข้อธรรมะในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ลักษณะการแต่งเป็นการแต่งตามแนวของพระสูตร โดยให้เป็นบทสนทนาระหว่างพระราชาทรงพระนามว่า มิลินท์ และพระนาคเสนเถระ เกี่ยวกับเรื่องที่เป็นปัญหาในพุทธศาสนา เนื้อความในคัมภีร์พระยามิลินท์เป็นผู้ตรัสถามปัญหาและพระนาคเสนเถระทูลแก้ปัญหานั้นๆ ทั้งนี้ปัญหาที่พระยามิลินท์ตรัสถามนั้นมีมากมาย เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับความรู้ต้องใช้สติปัญญา และใช้ปฏิภาณ ซึ่งพระนาคเสนก็สามารถชี้แจงให้เข้าใจแจ่มแจ้งจนหมดข้อสงสัยทุกปัญหา แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งคัมภีร์เรื่องนี้เป็นผู้ชำนาญพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน อาจจะอ้างได้ทุกคัมภีร์ ฉลาดทั้งในการวินิจฉัยและตอบปัญหาพระธรรมวินัยให้เข้าใจด้วยการอุปมาเปรียบเทียบ^{๔๐}

นวนิยายของสุชีฟ้าซึ่งเป็นนวนิยายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ก็ได้นำกลวิธีดังกล่าวมาใช้เช่นกันดังในตอนที่ได้ถึงการถาม-ตอบปัญหากัน โดยลักษณะดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในนวนิยายทุกเรื่อง เช่น

^{๔๐}วินัย ภูระหงษ์, เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย ๔: วรรณคดีไทย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๖), หน้า ๓๔๑.

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ที่มีการยกย่องเชิดชูความเป็นผู้มีความรู้ทางหลักธรรมอย่างแตกฉานของพระสารีบุตร ในเหตุการณ์ที่ตัวละครหลักคือ สุรเสนะไปพบเหตุการณ์สหัสสวาทะได้ตอบคำถามระหว่างนางชัมพูปริพาชิกากับภิกษุสูงอายุ ทั้งนี้ผู้แต่งได้เฉลยในตอนท้ายว่าตัวละครดังกล่าวคือพระสารีบุตร ส่วนชัมพูปริพาชิกาลงจากที่บวชเป็นภิกษุณีแล้วก็ปรากฏนามใหม่ว่า “กุณฑลเกสีเถรี” โดยการถามในตอนต้นนั้นนางชัมพูปริพาชิกาเป็นผู้ถาม ซึ่งคำถามส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับคัมภีร์พระเวทอันเป็นความรู้ในศาสนาพราหมณ์ ดังนี้

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! โลกที่เราอาศัยอยู่นี้มีอายุนานเท่าไร?”

“ดูก่อนปริพาชิกา! ๑ ปีก่อนเกิดโลกนี้นับมาจนบัดนี้ได้กี่ปี ท่านจงนับดูแล้วตัดออกเสีย ๑ ปี นั้นแหละอายุของโลกนี้”

“ท่านจะนับให้ข้าพเจ้าทราบเองได้ไหมเล่า?”

“ขอให้ท่านตอบมาก่อนว่า ท่านนับไม่ได้ จะได้รู้กันว่าพอเริ่มต้นวาทะท่านก็จำจนแล้ว” ภิกษุสูงอายุกล่าวตอบ

“เอาละ เป็นอันว่าข้าพเจ้าจะถามปัญหาท่านใหม่อีกต่อไป” นางชัมพูปริพาชิการิบเลียงด้วยเกรงจะชื่อว่าเป็นผู้แพ้ในวาทะ “โลกนี้เกิดมาเองหรือมีผู้สร้าง?”

“ดูก่อนปริพาชิกา! คำว่าเกิดเอง ถ้าท่านหมายความว่าเกิดขึ้นลอยๆ โดยไม่มีเหตุอยู่ดีๆ ก็ปรากฏขึ้นดังนี้ โลกนี้ก็มิได้เกิดเอง คำว่ามีผู้สร้าง ถ้าท่านหมายถึงใครผู้หนึ่งซึ่งมีฤทธิ์อำนาจอาจสร้างสรรค์สิ่งทั้งปวงได้ โลกนี้ก็มิได้มีผู้สร้าง”

“ท่านผู้เจริญ! เมื่อท่านปฏิเสธทั้งสองทางว่าโลกมิได้เกิดเองและมีได้มีผู้สร้างแล้ว โลกนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไรเล่า?”

“ดูก่อนปริพาชิกา! หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นต้องมีเหตุปัจจัย ไม่ใช่เกิดขึ้นลอยๆ แต่คำว่าเหตุปัจจัยในที่นี้ไม่จำเป็นต้องหมายถึงผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งมีฤทธิ์อำนาจมาสร้างสรรค์ลบนันดาล การที่ใบไม้ผลิหรือใบไม้หล่นไม่จำเป็นต้องมีผู้มาดลบันดาลอันใด การเกิดขึ้น การทำลายไปแห่งโลกก็เป็นฉนั้นนั่น สิ่งทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า **ธรรมดา**”^{๒๖}

หลังจากที่ภิกษุสูงอายุตอบคำถามทั้งหมดของนางชัมพูปริพาชิกาอย่างถูกต้อง ละเอียดชัดเจนเรียบร้อยแล้ว จึงกลับเป็นฝ่ายตั้งคำถามเกี่ยวกับทุกข์และวิธีการดับทุกข์อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาให้นางชัมพูปริพาชิกาเป็นฝ่ายตอบบ้าง แต่ชัมพูปริพาชิกาไม่สามารถตอบคำถามของพระสารีบุตรได้ พระสารีบุตรจึงเฉลยคำตอบจากหลักธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางแนวทางไว้ ดังนี้

^{๒๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๒๓๕-๒๓๖.

“สมเด็จพระบรมศาสดาได้วางแนวทางไว้ เรียกว่าข้อปฏิบัติสายกลาง เป็นข้อ
อบรมปัญญา ๒ ประการ คือความเห็นชอบกับคำวิชอบ เป็นข้ออบรมความมีระเบียบทาง
กาย วาจา ๓ ประการ คือ เจริญชอบ กระทำชอบ และเลี้ยงชีวิตชอบ เป็นข้ออบรมจิตใจ ๓
ประการคือ พยายามชอบ ตั้งสติชอบ และตั้งใจมั่นเป็นสมาธิชอบ รวมเป็นข้อปฏิบัติชอบ ๘
อย่าง มีไว้สำหรับปฏิบัติเพื่อตัดต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย อันแม้จะต่างกันโดยรายละเอียด
แต่ก็มีมูลรากและลักษณะที่ชื่อว่าเป็นทุกข์ทำนองเดียวกัน”^{๘๓}

เนื้อหาในตอนดังกล่าวแสดงถึงลักษณะการตั้งคำถามของพระสาวกที่นำไปเพื่อให้
คู่สนทนาได้มีโอกาสทบทวนความคิดด้วยตนเองอย่างถี่ถ้วนรอบด้านก่อนที่จะตัดสินใจ และเมื่อ
ฝ่ายตรงข้ามไม่สามารถตอบคำถามเหล่านั้นได้จึงอธิบายด้วยเหตุผลอย่างกระจ่างแจ้ง ทำให้
ผู้ตอบมีความรู้ผ่านการใคร่ครวญด้วยเหตุและผลก่อนจะตัดสินใจเชื่อ อันเป็นแนวทางตามหลัก
พุทธศาสนา

นอกจากนี้ในนวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ซึ่งมีเนื้อหาในการสรรเสริญคุณพระสาวกถึงความ
ความเป็นแม่ทัพเสนาบดีสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้มีการกล่าวถึงความสามารถใน
การโต้ตอบปัญหากับบุคคลอื่นอยู่หลายตอน เช่น เหตุการณ์หลังจากพระสาวกปริณิพพานแล้ว
มีพระเถระผู้หนึ่งได้กล่าวพรรณนาความดีงามของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นผู้มีปัญญา
ของพระสาวกที่นำวิธีการถามปัญหามาช่วยให้ผู้ฟังเกิดปัญญาบรรลุมรรค ในตอนที่พระยมกผู้มี
ความเห็นผิดว่าพระอรหันต์ตายแล้วสูญ ภิกษุอื่นต่างว่ากล่าวตักเตือนพระยมกให้คลายความเห็น
ผิด แต่พระยมกไม่เชื่อฟังจึงต้องเชิญพระสาวกไปช่วยว่ากล่าว

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย!” ท่านสาวกถามว่า “ยมกะ! ท่านสำคัญความว่าอย่างไร?
ท่านเห็นว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเรียกว่าขันธ ๕ นี้ว่าเป็นพระชินาสพคือ
ท่านผู้สิ้นอาสวะกิเลสหรือ?”

“ไม่ใช่เช่นนั้น”

“ท่านเห็นพระชินาสพในขันธ ๕ นั้นหรือ?”

“ไม่ใช่เช่นนั้น”

“ท่านเห็นว่าพระชินาสพเป็นขันธ ๕ หรือ?”

“ไม่ใช่เช่นนั้น”

“ท่านเห็นว่าพระชินาสพไม่มีขันธ ๕ หรือ?”

“ไม่ใช่เช่นนั้น”

^{๘๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

“ยมกะ! ท่านหาพระชีนาสพในชั้นนี้ ๕ นั้นไม่ได้ตามความจริงอย่างนี้ ควรหรือที่จะพูดยืนยันอย่างนั้นว่า พระชีนาสพตายแล้วดับสูญ?”

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย! พระยมกะได้กล่าวตอบท่านพระสารีบุตรว่า แต่ก่อนข้าพเจ้าไม่รู้ จึงได้มีความเห็นผิดเช่นนั้น บัดนี้ข้าพเจ้าได้ฟังท่านกล่าวแล้ว จึงละความเห็นผิดนั้นได้และได้บรรลุธรรมพิเศษด้วย”^{๔๔}

ในนวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ปราภูกฏการตั้งคำถาม-คำตอบระหว่างพราหมณ์อัคนิทัต และพระภิกษุเช่นกัน แต่มิได้เป็นในเชิงสหัสสวาทะ เนื่องจากเป็นการนำเสนอหลักธรรมให้กระจ่างด้วยการตอบคำถามโดยตรงไปตรงมาในเรื่องโรคเรื้อนทางจิตใจว่า

“ดูก่อนพราหมณ์! บัดนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวให้ใกล้เคียงถึงเรื่องที่ท่านกำลังกังวลใจอยู่ คือเรื่องโรคเรื้อนรวมทั้งโรคอื่นๆ ท่านลองออกความเห็นให้ข้าพเจ้าฟังสักหน่อยว่าตามความเห็นของท่านโรคอะไรร้ายแรงที่สุด”

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้ากำลังวุ่นวายใจด้วยโรคเรื้อน จึงเห็นว่าโรคนี้ร้ายแรงที่สุด เพราะทำให้รูปร่างหน้าตาผิดปกติน่ารังเกียจอย่างยิ่ง”

“ดูก่อนพราหมณ์! คนเป็นโรคเรื้อนที่น่ารักน่าชอบใจไม่มีบ้างเลยหรือ?”

“จะน่ารักได้อย่างไรเล่า ท่านผู้เจริญ! ในเมื่อมองดูเมื่อใดก็น่าเกลียดเมื่อนั้น”

“ดูก่อนพราหมณ์! เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุไฉนท่านจึงไม่ทอดทิ้งพราหมณ์ผู้เป็นภริยาของท่าน?”

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! เพราะการทอดทิ้ง ในเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นนั้น ย่อมบ่งถึงความเลวทรามต่ำช้าทางจิตใจ และความน่ารังเกียจเสียยิ่งกว่าคนที่เป็นโรคเรื้อนอีก”

“ดูก่อนพราหมณ์! ข้าพเจ้าพอใจในคำตอบของท่าน การที่ท่านตอบอย่างนี้ย่อมแสดงว่า โรคเรื้อนทางจิตใจนั้นน่ารังเกียจ น่าหวาดกลัวยิ่งกว่าโรคเรื้อนทางร่างกายใช่หรือไม่?”

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าไม่เคยคิดถึงเรื่องนี้มาก่อน แต่เมื่อท่านมาชี้ให้เห็น ข้าพเจ้าก็ขอยอมรับว่าเป็นความจริง คนที่รูปร่างหน้าตาดีๆ แต่ถ้าเป็นโรคเรื้อนทางจิตใจ มีใจโสโครก ไม่เห็นอกเห็นใจคนอื่น ปราศจากเมตตากรุณา ไม่ยอมเสียสละอะไรเพื่อผู้อื่นบ้างเลย คิดแต่จะเอาเปรียบโดยส่วนตัว ก็เป็นคนที่น่าเกลียดน่ากลัวยิ่งกว่าผู้เป็นโรคเรื้อนทางกายหลายเท่า”^{๔๕}

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๖.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

ในนวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** ตอนที่ตัวละครชายชราเลือกนำประวัติตอนหนึ่งของ พระอานนท์มาพรรณนาในที่สาธารณะ เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่พระอานนท์ชี้แจงหลักธรรมด้วยวิธี ปุจฉา-วิสัชนาแก่พราหมณ์ผู้ต้องการทดสอบโหราทางธรรมว่า เมื่อครั้งที่พระอานนท์อยู่กรุง โกสัมพี มีพราหมณ์ผู้หนึ่งนามว่า “อุณณาภะ” มาพบแต่มิได้ถวายนมัสการ ทั้งยังตั้งคำถามกับ พระอานนท์ว่า

“พระอานนท์ผู้เจริญ ! ท่านประพฤติพรมจรรย์ในศาสนาของพระสมณโคดมเพื่อความ ประสงค์อะไร?”

คำถามดังกล่าวหากตอบเป็นและอธิบายเป็น ไม่ว่าจะตอบอย่างไรก็ถูกทั้งนั้น แต่ด้วย สังเกตว่าพราหมณ์ผู้นี้เป็นผู้เชี่ยวชาญในโหรา จึงควรจะใช้วิธีตอบให้เกิดปัญหาทางโหรา เพื่อเปิดโอกาสให้พราหมณ์ผู้นั้นจะได้รู้ให้จําแนก ซึ่งหลังจากนั้นหากท่านสามารถอธิบายได้ ดีก็จะได้คนต่างศาสนาผู้มีความรู้ มาตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาอีกคนหนึ่ง พระอานนท์จึงตอบว่า “ เราประพฤติพรมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเพื่อละ ‘ความพอใจ’”^{๔๖}

พราหมณ์นั้นจึงถามถึงข้อปฏิบัติว่ามีอะไรบ้างที่จะทำให้ละความพอใจได้ ซึ่งพระอานนท์ ได้กำหนดให้เกิดช่องโหว่ในปัญหาอยู่ก่อนแล้วจึงตอบว่า ข้อปฏิบัติที่จะทำให้ละความพอใจได้นั้น ก็คืออิทธิบาท ได้แก่ คุณธรรม เครื่องทำให้บรรลุความสำเร็จผล ๔ ประการ มีฉันทะ ความพอใจ เป็นต้น มีวิมังสา การไตร่ตรองหาเหตุผล เป็นข้อสุดท้าย หากพิจารณาโดยผิวเผินย่อมเห็นว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่จะนำฉันทะความพอใจมาละความพอใจด้วยกัน ทำให้อุณณาภะเห็นเป็นช่องโหว่กล่าวแย้ง แต่พระอานนท์ได้ใช้วิธีถาม-ตอบเพื่อชี้แจงข้อโต้แย้งดังกล่าวว่า

“เป็นอันว่าพระเถระเจ้าได้โอกาสอันประเสริฐ ที่จะชี้แจงแก่พราหมณ์ถึงความ ละเอียดอ่อน ประกอบไปด้วยเหตุผลแห่งคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ท่านจึง กล่าวว่ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะขอย้อนถามท่าน ถ้าเห็นควรอย่างไรก็ขอให้ตอบตาม ความรู้สึกจริงใจนั้นเถิด ดูก่อนพราหมณ์! ก่อนที่ท่านจะเดินทางมาสู่อารามนี้ ท่านมีความ พอใจที่จะมาใช้หรือไม่?”

“พราหมณ์ตอบรับว่าใช่”

“พระเถระจึงกล่าวต่อไปว่า เมื่อท่านมาถึงอารามนี้แล้ว ความพอใจที่จะเดินทางมา ก็สงบระงับไปใช่หรือไม่?”

“พราหมณ์ยอมรับอีกว่า เป็นเช่นนั้น”

^{๔๖} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๒๓๓.

“พระเถระถามต่อไปอีกว่า ความเพียรก็ดี ความคิดก็ดี ความไตร่ตรองก็ดี ที่เรียกว่า วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่จะมาสู่อารามนี้ อันมีในเบื้องต้นนั้น เมื่อมาถึงอารามนี้แล้วยอมสงบระงับไปหรือไม่”

“พราหมณ์ยอมรับว่าสงบระงับ”

“พระเถระจึงกล่าวคำอุปไมยว่า ตัวอย่างในเรื่องความรู้สึกพึงพอใจเป็นต้นของท่าน ย่อมสงบไปได้ด้วยความพอใจนั่นเองฉันใด ความพอใจหรือความคิดในบางสิ่งบางอย่าง ตามวิสัยของปุถุชนนั้น เมื่ออาศัยอิทธิบาทคือ คุณธรรมที่ทำให้บรรลุความสำเร็จเข้าช่วยในการประพฤติปฏิบัติ ความพอใจในอิทธิบาทก็จะช่วยให้ละความพอใจ อันเป็นกิเลสได้ในที่สุด”^{๔๗}

จากการโต้ตอบปุจฉา-วิสัชนาดังกล่าวทำให้พราหมณ์อุณณาภะผู้จ้องจับผิดพระอานนท์ในเรื่องโวหาร กลับมีความชื่นชมในคำตอบอันอาศัยความเห็นจริงของผู้ฟังเป็นพื้นฐาน จึงแสดงความเคารพต่อพระเถระพร้อมกับปฏิญาณตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา

มีข้อสังเกตว่าในเกี่ยวกับกลวิธีปุจฉา-วิสัชนาในนวนิยายนั้น ผู้แต่งมิได้เพียงแต่นำเสนอในเรื่องการถาม-ตอบระหว่างบรรพชิตกับฆราวาสหรือนักบวชศาสนาอื่นเท่านั้น แต่ยังมี การปรับเปลี่ยนนำวิธีการถามตอบมาใช้กับตัวละครอื่นที่มีสถานะเป็นฆราวาสด้วยกันเช่น การถาม-ตอบระหว่างกษัตริย์-อำมาตย์ เป็นต้น ทั้งนี้ยังคงจุดประสงค์ในการเสนอและอธิบายความคิดเชิงปรัชญาและศาสนาเช่นเดิม ดังปรากฏในนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** ตอนที่พระราชสาสนทนาจับ บัณฑิตหนุ่มผู้เข้ารับราชการมีการตั้งคำถามว่า

ครั้นแล้วจึงมาถึงปัญหาที่ว่า คนเราประกอบกรณียกิจอยู่ทุกวันนี้อาจกล่าวให้ชอบ ควรกล่าวว่าทำงานเพื่ออะไร

บัณฑิตหนุ่มกราบทูลตามความคิดเห็นของตนว่า ควรแบ่งตามลักษณะของการทำงาน คือถ้าการทำงานนั้นมีลักษณะเพื่อประโยชน์ส่วนตน เช่นการทำไร่ไถนา การทำงานนั้นก็ประโยชน์ส่วนตนเป็นที่หมาย ถ้าการทำงานมีลักษณะเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เช่นประกอบราชการก็ตามที่ได้รับมอบหมายให้ไปอำนวยความสะดวกสภาสงบแก้มหาชน การทำกรานั้นก็ควรมุ่งประโยชน์ของส่วนรวม...

พระราชตราตรัสว่า “ที่เจ้ากล่าวมาตามลักษณะของการทำงานก็ถูกโดยปริยายหนึ่ง แต่ก็ควรเพิ่มลักษณะของจิตใจของผู้ทำงานนั้นๆ ด้วย คือจิตใจที่ยังไม่เจริญ ไม่อาจจะทำงานชนิดไหน ก็จะมีมุ่งอย่างเดียวแต่เพื่อประโยชน์ส่วนตน จิตใจที่เจริญเติบโตกว่านั้น ย่อมมุ่งทั้งประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ส่วนรวม...”^{๔๘}

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๔.

^{๔๘} สุชีพ ปุญญาภภาพ, ลุ่มน้ำนมมหา, หน้า ๒๐-๒๑.

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** มีการตั้งคำถามของอาจารย์วิศวามิตรเช่นกัน โดยใช้การตั้งคำถามจากธรรมชาติของไหลของแม่น้ำในการเสนอคติเตือนใจบรรดาศิษย์เรื่องการควบคุมชีวิตของตนให้ตั้งอยู่ในความดีงามเพื่อมีชีวิตที่สุขสงบไม่พบกับความเดือดร้อนวุ่นวาย ดังนี้

“ดูก่อนราชกุมารทั้งหลาย! เราได้เดินทางข้ามสะพานเหมือนที่ใช้น้ำจากแม่น้ำโรหิตีเข้าไปใช้ในไร่นามาแล้ว ถ้าเหมืองหรือลำรางมีลักษณะต่างจากลำน้ำโรหิตีอย่างไรบ้าง?”

“ข้าแต่ท่านอาจารย์! ถ้าเหมืองหรือลำรางต่างจากแม่น้ำโรหิตีคือเล็กกว่าและเป็นของที่มีมนุษย์ขุดทำขึ้น ส่วนแม่น้ำโรหิตีนั้นเกิดเองโดยธรรมชาติ”

“ดีแล้ว ราชกุมารทั้งหลาย! เรากำลังจะได้ประโยชน์จากเรื่องนี้แล้ว ความต่างกันอีกอย่างหนึ่งระหว่างลำรางที่มีมนุษย์ขุดขึ้นกับแม่น้ำโรหิตีก็คือ มนุษย์ขุดลำรางเป็นทางตรงโดยมาก จะลดเลี้ยวก็ต่อเมื่อมีความมุ่งหมายให้น้ำเดินทางไปที่ยื่น แต่โดยปกติเขาขุดเป็นทางตรงแล้วทำเป็นลำรางน้อยซอยไปจากลำรางใหญ่อีกต่อหนึ่ง”

“ดูก่อนราชกุมารทั้งหลาย! ชีวิตคนเราก็ฉันนั้น ถ้าปล่อยให้ไปตามสิ่งแวดล้อมเหมือนแม่น้ำมันก็จะคดเคี้ยวไปตามสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่ถ้าเราจะไม่ปล่อยให้ไปตามบุญตามกรรม โดยการศึกษาและควบคุมชีวิตให้ดี ก็จะเป็นเหมือนเราขุดลำราง เราอาจทำให้ตรงไม่คดเคี้ยว และอาจนำน้ำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้แม้ในที่ไกล”^{๕๕}

ในข้อความข้างต้นมีลักษณะคล้ายกับ “เอสสังพยากรณ์ปัญหา” คือ ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียวอย่างตรงไปตรงมา ชัดเจน มูลเหตุของการถามเกิดขึ้นจากการที่ผู้ถามต้องการได้รับความรู้ที่ถูกต้องจริงๆ ถามด้วยบริสุทธิ์ใจ แต่ในตอนดังกล่าวนี้มีรายละเอียดที่แตกต่างจากปุจฉา-วิสัชนาที่พบในคัมภีร์ศาสนา คือ ผู้ถามตั้งคำถามต้องการทราบความเห็นและในขณะเดียวกันก็ต้องการเพิ่มเติมความรู้ ข้อเสนอแนะหลักปฏิบัติที่ถูกต้องไปพร้อมกันด้วย เป็นการสอนด้วยการอุปมาเปรียบเทียบว่าแม้การดำเนินชีวิตของคนเราเหมือนกับการไหลของกระแส น้ำ แต่หากเราไม่ปล่อยให้ชีวิตไปตามโชคชะตา ก็จะสามารถควบคุมให้ชีวิตของเราให้เป็นไปในทางที่ดีงามและถูกต้องได้ เหมือนกระแสน้ำที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หากรู้จักควบคุมให้ไหลไปตามทางที่กำหนด

จะเห็นได้ว่ากลวิธีปุจฉา-วิสัชนาเป็นกลวิธีหนึ่งของวรรณคดีพุทธศาสนาที่ใช้ในการสอนหลักธรรม โดยผู้แต่งได้นำแนวทางการสอนหลักธรรมดังกล่าวมาปรับใช้ในนวนิยายได้อย่างเหมาะสม ด้วยการนำเสนอในรูปแบบของบทสนทนาที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำเสนอหลักธรรม

^{๕๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๔-๑๕.

แก่ผู้อ่าน ทำให้ได้ร่วมขบคิดหาคำตอบไปพร้อมๆ กับตัวละครในเรื่องซึ่งเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านได้ฝึกการคิดอย่างเป็นระบบและได้เข้าไปมีส่วนร่วมในนวนิยาย

จากการศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอนวนิยายอิงธรรมชาติของสุชีพ ปุญญานุภาพ สามารถสรุปได้ว่า ผู้แต่งใช้กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมในรูปแบบนวนิยายที่อิงอาศัยลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนาทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาได้แก่ การนำเรื่องราวในพุทธประวัติและอรรถกถาชาดกมานำเสนอเป็นโครงเรื่อง การสร้างตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติ การใช้ฉากประเทศอินเดียสมัยโบราณ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม เนื่องจากมีการใช้รูปแบบการแต่งที่ผูกเรื่องตามลักษณะของนวนิยายแต่ยังคงเอกลักษณ์ของการเป็นวรรณกรรมศาสนาด้วยการใช้กลวิธีการนำเสนอที่อิงอาศัยลักษณะที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนา ตลอดจนการเลือกใช้เรื่องราวในคัมภีร์ศาสนาที่น่าสนใจในนวนิยายที่นอกจากจะเป็นวิธีการหนึ่งในการเผยแพร่และสืบทอดพระพุทธศาสนาตามความมุ่งหมายของผู้แต่งแล้ว การนำเสนอข้อมูลที่มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์ศาสนายังมีบทบาทสำคัญที่ช่วยเสริมให้การนำเสนอหลักพุทธธรรมมีน้ำหนัก ตลอดจนสร้างความศรัทธาและความน่าเชื่อถือให้แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

บทที่ ๓

กลวิธีทางภาษากับการนำเสนอหลักพุทธธรรม

จากการศึกษากลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุณฺณานุภาพ พบว่า รูปแบบและสำนวนการใช้ภาษานั้น แสดงถึงการได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ศาสนาที่มีอยู่อย่างชัดเจน สอดคล้องกับกลวิธีการนำเสนอของนวนิยายซึ่งอิงอาศัยลักษณะที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนา ดังนั้นกลวิธีทางภาษาจึงถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้การสื่อสารหลักพุทธธรรมไปยังผู้อ่านมีความชัดเจน สมบูรณ์และกลมกลืนกับเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา สามารถอธิบายได้ดังนี้

๓.๑ การยกพุทธพจน์ประกอบการนำเสนอหลักธรรม

จากการศึกษาพบว่าการยกพุทธพจน์มาประกอบการนำเสนอหลักธรรมในนวนิยาย โดยปรากฏทั้งในรูปแบบที่เป็นพุทธภาษิตเพื่อเป็นคติเตือนใจและข้อความพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลในแต่ละโอกาสต่างสถานที่และช่วงเวลา ซึ่งพุทธพจน์ที่ปรากฏนั้น ส่วนใหญ่จะมีที่มาจากพระสูตรต้นตปิฎกหรือพระสูตรอันเป็นการประมวลพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่บุคคลต่างชั้น ต่างวรรณะตามโอกาสต่างๆ โดยรูปแบบของพระสูตรในแต่ละสูตรนั้น จะมีทั้งบทนำ เนื้อหาสาระของพระเทศนาและบทสรุปว่าหลังจบพระเทศนาแล้วผู้ฟังได้รับผลอย่างไรบ้าง^๑

ทั้งนี้ พุทธพจน์ที่ผู้แต่งยกมาประกอบการสื่อสารหลักธรรมในนวนิยายนี้มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑.๑ การนำพุทธพจน์มาใช้ในต้นบท

การนำพุทธพจน์ที่เป็นการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้ามาในต้นบทนั้นมีปรากฏอยู่ในนวนิยายทุกเรื่อง โดยผู้แต่งได้มีการนำเสนอผ่านการเล่าเรื่องของผู้เล่าแบบรู้แจ้ง รวมทั้งการกำหนดให้ตัวละครในเรื่องเป็นผู้ยกข้อความดังกล่าวเพื่อสื่อหลักธรรมที่ต้องการนำเสนอ ทั้งนี้การ

^๑เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

นำพุทธพจน์จากพระไตรปิฎกมานำเสนอในนวนิยาย ผู้แต่งได้มีการปรับสำนวนภาษาด้วยการตัดทอนหรือขยายความให้ผู้อ่านเข้าใจในหลักธรรมได้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งยังมีการเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กับเหตุการณ์ในเรื่องเพื่อนำไปสู่หลักธรรมที่ต้องการนำเสนอได้อย่างเหมาะสม โดยที่ยังคงเนื้อความสาระหลักธรรมซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วนและมีความน่าเชื่อถือ เพราะเป็นหลักธรรมที่นำมาจากพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์โดยตรง ทำให้การนำเสนอหลักธรรมของนวนิยายมีความถูกต้องชัดเจนไม่คลาดเคลื่อนไปจากหลักคำสอนตามที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น

นวนิยายเรื่อง **ไตรัมภกาสาวพัสดร์** ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวัตรปฏิบัติและการดำรงเพศบรรพชิตค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงมีการนำพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าแสดงโปรดพระสาวกโอกาสต่างๆ ซึ่งปรากฏหลักฐานอยู่ในพระสูตรมาสอดแทรกเพื่อนำเสนอหลักธรรมอยู่เป็นระยะ เช่น การบรรลุธรรมที่นำเนื้อความจาก “สัทธัมมปฏิรูปกสูตร” ในหมวดสังยุตตนิกายซึ่งเป็นการรวบรวมเรื่องราวของพระมหากัสสปะ ทั้งนี้การนำเนื้อความจากพระสูตรดังกล่าวมานำเสนอผู้แต่งเลือกเฉพาะตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระมหากัสสปะทูลถามพระพุทธเจ้าถึงสาเหตุที่ปัจจุบันมีลูกขาบหมากขึ้นแต่ผู้สำเร็จอรหัตผลกลับน้อยลง พระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุสำคัญที่ทำให้พระสัทธรรม(ธรรมที่ดี) เสื่อมนั้น มีอยู่ ๕ ประการ ซึ่งในนวนิยายผู้แต่งได้นำพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระมหากัสสปะมานำเสนอได้อย่างเหมาะสม แม้ว่าจะมีการปรับหรือตัดทอนถ้อยคำให้สั้นและกระชับแต่ก็ยังคงสาระสำคัญที่เกี่ยวกับหลักปฏิบัติเพื่อสืบทอดให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน ดังนี้

“ดูก่อนกัสสปะ ! เมื่อสัตว์เสื่อมลงและพระสัทธรรมกำลังอันตรธาน ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลก็น้อยลง พระสัทธรรมจะไม่อันตรธานตราบเวลาที่สัทธรรมปลอมยังไม่เกิดขึ้นในโลก. ดูก่อนกัสสปะ ! สัทธรรมปลอมเกิดขึ้นในโลก ในกาลนั้นพระสัทธรรมย่อมอันตรธานไป. เปรียบเหมือนเงินทองที่บริสุทธิ์ จะไม่อันตรธานตราบเวลาที่เงินทองปลอมยังไม่เกิดขึ้นในโลก.”^๒

[๕๓๒] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกองกัสสป ชื่อนั้นเป็นอย่างนี้คือ เมื่อหมู่สัตว์เลวลง พระสัทธรรมกำลังเลือนหายไป ลูกขาบหมากมีมากขึ้น ภิกษุที่ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลจึงน้อยเข้า สัทธรรมปฏิรูปยังไม่เกิดขึ้นในโลกตราบใด ตราบนั้นพระสัทธรรมก็ยังไม่เลือนหายไป และ สัทธรรมปฏิรูปเกิดขึ้นในโลกเมื่อใด เมื่อนั้นพระสัทธรรมจึงเลือนหายไป ทองเทียมยังไม่เกิดขึ้นในโลก ตราบใดตราบนั้นทองคำธรรมชาติก็ยังไม่หายไป และเมื่อทองเทียมเกิดขึ้น ทองคำ

^๒สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, ไตรัมภกาสาวพัสดร์, หน้า ๔๐.

ธรรมชาติจึงหายไป ฉันทใด พระสังฆธรรมก็ฉันทนั้น สังฆธรรมปฏิรูปยังไม่เกิดขึ้นในโลกตราบใด
ตราบนั้นพระสังฆธรรมก็ยังไม่เลือนหายไป เมื่อสังฆธรรมปฏิรูปเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นพระ
สังฆธรรมจึงเลือนหายไป ฯ

(สังฆัมมปฏิรูปกสูตร ส.นิ.๒๖/๕๓๒)

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า “สังฆธรรมปฏิรูป” หมายถึง สังฆธรรมปลอม,
สังฆธรรมเทียม ซึ่งคำว่า “สังฆธรรม” นั้นมีความหมายว่า ธรรมที่ดี , ธรรมที่แท้ , ธรรมของคนดี ,
ธรรมของสัตบุรุษมี สังฆธรรม ๓ คือ ๑. ปริยัติธรรม สังฆธรรมคือสิ่งที่พึงเรียน ได้แก่ พุทธพจน์ ๒.
ปฏิบัติสังฆธรรม สังฆธรรมคือสิ่งที่ถือปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา ๓. ปฏิเวธสังฆธรรม สังฆธรรมคือผลที่ถึง
บรรลู่ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน, สังฆธรรม ๗ คือ ๑. ศรัทธา ๒. หิริ ๓. โอตตปปะ ๔. พาหุ-สังจะ
๕. วิริยารัมภะ ๖. สติ ๗. ปัญญา” ทั้งนี้การนำเสนอหลักธรรมในนวนิยายเรื่อง “ใต้ร่มกาสาพัสตร์”
มีความสอดคล้องกับชื่อเรื่องคือต้องการนำเสนอการดำเนินชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนาที่มีความ
สงบสุขภายใต้ร่มกาสาพัสตร์ โดยผู้แต่งจะให้ความสำคัญและเน้นย้ำถึงหลักอันควรปฏิบัติและ
ยึดถือของภิกษุอยู่เป็นระยะโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความโลภหรือความอยากซึ่งเป็นกิเลสขัดขวาง
การบรรลุธรรมของบรรพชิต เช่น เรื่องลามกสักการะที่ใช้เนื้อความพระธรรมเทศนาจาก “เอฬุกสูตร”
มานำเสนอเพื่อเน้นย้ำให้เห็นถึงโทษของการลุ่มหลงในชื่อเสียงและลามกสักการะของบรรพชิตที่ทำ
ให้ไม่เกิดประโยชน์ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ! เหมือนอย่างว่าหนอนที่กินอุจจาระมีอุจจาระเต็มท้อง และมี
อุจจาระกองใหญ่ตั้งอยู่ข้างหน้า มันย่อมดูหมิ่นหนอนตัวอื่นซึ่งอดอยากว่าไม่เหมือนมันอย่าง
นี้ๆ ฉันทใด ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็ฉันทนั้นแล อันลามก สักการะ ชื่อเสียงครอบงำรัถริงจิต
แล้วเข้าสู่คามนิคมเพื่อบิณฑบาตไปฉันทในที่นั้นๆ อิมหน้าตามต้องการ ทั้งยังได้รับนิมนต์เพื่อ
ฉันทในวันรุ่งอีก เธอบริบูรณ์ด้วยบิณฑบาตกลับสู่วัด ก็กล่าวอวดในท่ามกลางหมู่ภิกษุถึง
การที่ตนได้ปัจจัย ๔ ดูหมิ่นผู้อื่นว่ามีบุญน้อย มีศักดิ์น้อย ชื่อนั้นย่อมเป็นไปเพื่อความไม่
เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์แก่โสมนัสบุรุษนั้น สิ้นกาลนาน.”^๕

[๕๔๘] ดูกรภิกษุทั้งหลาย แมลงวันกินขี้เต็มท้อง และข้างหน้ายังมีกองขี้ใหญ่ มัน
พึงดูหมิ่นแมลงวันเหล่าอื่นว่า เรากินขี้เต็มท้องแล้ว และเรายังมีกองขี้ใหญ่อยู่ข้างหน้าอีก
ฉันทใด ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ อันลามกสักการะและชื่อเสียงครอบงำ ย่ำยีจิตแล้ว ก็ฉันทนั้น

^๕พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑(กรุงเทพฯ: เอส.อาร์.
พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๗.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

เวลาเช้า นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคม ฉันทอยู่ ณ ที่นั้น พอแก่ความต้องการแล้ว และทหายกนิมนต์เพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น แม้บิณฑบาตของเธอจะเต็มแล้ว เธอไปอารามแล้ว อดอ้างที่ทำมกลางหมู่ภิกษุว่า ผมฉันพอแก่ความต้องการแล้ว ทหายกยังนิมนต์เพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น บิณฑบาตของผมนักเต็มและยังจะได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และศิลาณปัจจัยเภสัชบริขารอีก...เธออันลามกสักการะและความสรรเสริญครอบงำย่ำยีจิตแล้วย่อมดูหมิ่นภิกษุเหล่าอื่นผู้มีศีลเป็นที่รัก ข้อนั้นของโสมนัสบุรุษนั้นย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน ลามกสักการะและความสรรเสริญ ทารุณ ฯลฯ อย่างนี้แล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แหละ.

(เอฬกสูตฺร สํ.น. ๒๖/๕๔๘)

นอกจากนี้ในนวนิยายเรื่อง **ไตรัมภกาสาวพัสตร์** ที่มีการนำเรื่องราวจากพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องนั้น ในตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญของเรื่องคือ พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดโจรงคูลิมาล ผู้แต่งยังคงนำพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสและมีบทบาทสร้างการเปลี่ยนแปลงแก่โจรงคูลิมาลมานำเสนอในนวนิยายเช่นเดียวกับเนื้อความที่ปรากฏในพระสูตร เป็นเหตุการณ์ตอนที่โจรงคูลิมาลเดินตามพระพุทธเจ้าแต่แม้จะพยายามวิ่งตามด้วยความเร็วเท่าใดก็ไม่สามารถตามพระพุทธเจ้าผู้เสด็จดำเนินไปตามปกติได้ จึงร้องตะโกนออกไปว่า

“หยุดก่อน พระ !”

มีเสียงตอบมาว่า “เราน่ะหยุดแล้ว องคูลิมาล ! ท่านต่างหากยังไม่หยุด ท่านจงหยุดสิ.”

...

“พระ ! ท่านเดินไปอยู่ แต่กล่าวว่าเราหยุดแล้ว และกล่าวถึงข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่าไม่หยุด เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่ท่านว่าท่านหยุดและว่าข้าพเจ้าไม่หยุดนั้น จะหมายความว่าอย่างไร?”

“ดูก่อนองคูลิมาล ! เราเลิกเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายแล้ว และวางศัสตราวุธแล้วตลอดไป ส่วนท่านสิไม่สำรวจในสัตว์ เทียวเบียดเบียนล้างผลาญชีวิตผู้อื่นไม่วางมือ เราจึงชื่อว่าหยุดแล้ว และท่านชื่อว่ายังไม่หยุด.”^๕

จงหยุดก่อนสมณะ จงหยุดก่อนสมณะ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราหยุดแล้ว องคูลิมาล ท่านเล่าจงหยุดเถิด. ...

“ดูก่อนสมณะ ท่านกำลังเดินไป ยังกล่าวว่า เราหยุดแล้ว และท่านยังไม่หยุดยังกล่าวแก่ข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่าไม่หยุด ดูก่อนสมณะ ข้าพเจ้าขอถามเนื้อความนี้แก่ท่าน ท่านหยุดแล้วเป็นอย่างไร ข้าพเจ้ายังไม่หยุดแล้วเป็นอย่างไร.”

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

“ดูก่อนองคฺลิมาล เราวางอาชญาในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่าหยุดแล้วในกาลทุกเมื่อ ส่วนท่านไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าหยุดแล้ว ท่านยังไม่หยุด.”

(อังคฺลิมาลสูตร ม.ม.๒๑/๕๒๕)

ทั้งนี้พุทธพจน์ข้างต้นมีความสำคัญซึ่งแสดงถึงความหมายของคำว่า “หยุด” ที่ต่างกันของ พระพุทธเจ้าและองคฺลิมาล โดยองคฺลิมาลหมายความว่าหยุดที่เป็นกริยาอาการหรือกระทำ ในทางโลก ส่วนความหมายของพระพุทธเจ้าคือการหยุดในทางธรรม นั่นก็คือการละเว้นจากการ เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น เป็นพุทธพจน์ที่ทรงแสดงเพียงสั้นๆ แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งจนทำให้อองคฺลิมาลใจผู้เห็นห่างจากศีลธรรมได้พบกับแสงสว่างหยุดการทำบาปเบียดเบียนผู้อื่นและออกบวชเป็นบรรพชิตในที่สุด

ตอนท้ายเรื่องกล่าวถึงความทุกข์จากวิบากกรรมที่พระองคฺลิมาลที่ได้รับ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายในเขตวนารามให้มาประชุมกัน ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับหลักธรรมชาติของความทุกข์ โดยถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ทุกคนจะต้องประสบเว้นแต่เฉพาะในบุคคลที่หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงอย่างพระอรหันต์เท่านั้นที่จะไม่ต้องประสบความทุกข์ทางใจ ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! โรคได้แก่สิ่งที่เสียดแทงทำลายความผาสุกมี ๒ อย่างคือ โรคทางกายกับโรคทางใจ สัตว์ทั้งหลายที่ยืนยันอยู่ถึงความไม่มีโรคทางกายตลอด ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง หรือยิ่งกว่านั้นบ้าง ดังนี้พอจักหาได้ แต่สัตว์ที่จะยืนยันถึงความไม่มีโรคทางใจ แม้ชั่วเวลาเพียงครู่เดียว เว้นพระชินาสพแล้ว นับว่าหาได้ยากในโลก”^๖

[๑๕๗] ดูกรภิกษุทั้งหลาย โรค ๒ อย่างนี้ โรค ๒ อย่างเป็นไฉน คือโรคทางกาย ๑ โรคทางใจ ๑ ปรากฏอยู่ว่าสัตว์ทั้งหลายที่ยืนยันว่าไม่มีโรคทางกายตลอดเวลา ๑ ปีก็มี ยืนยันว่าไม่มีโรคทางกายตลอดเวลา ๒ ปีก็มี ๓ ปีก็มี ๔ ปีก็มี ๑๐ ปีก็มี ๒๐ ปีก็มี ๓๐ ปีก็มี ๔๐ ปีก็มี ๕๐ ปีก็มี ๑๐๐ ปีก็มี ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีก็มี แต่ว่าผู้ที่ยืนยันว่าไม่มีโรคทางใจแม้เพียงเวลาครู่เดียว นั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระชินาสพ

(โรคสูตร อภ.จตุกก.๓๕/๑๕๗)

นอกจากตัวละครบุคคลที่อ้างอิงจากพุทธประวัติแล้ว ตัวละครหลักที่สร้างขึ้นคือ “พระนันทิยะ” ก็เกิดจุดเปลี่ยนสำคัญของชีวิตคือพบความสุขสงบที่แท้จริงภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

เพราะการได้สดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าเช่นกัน ดังในตอนพระนันทิยะตัดสินใจออกบวช และตอนท้ายเรื่องที่จะสืบจากเทศบวรพิตเพื่อไปดูแลหาเลี้ยงบิดามารดา ได้มีโอกาสเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังพระธรรมเทศนาเป็นครั้งสุดท้าย ในตอนดังกล่าวมีการยกพระธรรมเทศนาใน “มาตุโปสกสูตร” ประกอบ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ! พรหมณ์ผู้เลี้ยงมารดาบิดาคนหนึ่ง เคยเข้ามาสนทนาปราศรัย แล้วกล่าวกะเราว่า ‘พระโคตมผู้เจริญ ! ข้าพเจ้าแลแสวงหาภิกษาโดยชอบธรรม ครั้งแสวงหา มาโดยชอบธรรมแล้ว ก็เลี้ยงบิดามารดาดังนี้ ข้าพเจ้าจะได้ชื่อว่าทำสิ่งที่ควรทำหรือไม่.’

“ภิกษุทั้งหลาย ! เราตอบว่า ‘พรหมณ์ ! ท่านชื่อว่าทำสิ่งที่ควรทำแล้ว ผู้แสวงหา ภิกษามาโดยชอบธรรมแล้วเลี้ยงมารดาบิดา ย่อมชื่อว่าก่อสร้างบุญเป็นอันมาก. ผู้ที่นั้นย่อม ได้รับสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์.’^๔

[๗๑๓] สาวตถีนินทาน.

ครั้งนั้น มาตุโปสกพรหมณ์ผู้เลี้ยงมารดาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ สนทนา ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยกันตามทำเนียมแล้ว นิ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง มาตุโปสกพรหมณ์นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ผู้เจริญ ข้าพเจ้าแสวงหาภิกษาโดยธรรมแล้วเลี้ยงมารดาและบิดา ข้าพเจ้าทำเช่นนี้ ชื่อว่าทำกิจที่ควร ทำหรือไม่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ขอบยี่ พรหมณ์ ท่านทำดังนี้ ชื่อว่าได้ทำกิจที่ควรทำ แล้ว ด้วยว่า ผู้ใดแสวงหาภิกษาโดยธรรมแล้ว เลี้ยงมารดาและบิดา ผู้ที่นั้นย่อมได้บุญเป็นอัน มาก.

[๗๑๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้จบแล้ว จึง ได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

บุคคลใดเลี้ยงมารดาและบิดาโดยธรรม เพราะการบำรุงมารดาและบิดานั้นแล บัณฑิตย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ที่เดียว บุคคลนั้นจะไปจากโลกนี้แล้วย่อมบันเทิงใน สวรรค์.

(มาตุโปสกสูตร ส.ส.๒๕/๗๑๓-๗๑๔)

นอกจากพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนและหลักธรรมแล้ว ยังมีการนำพุทธพจน์ที่ เกี่ยวข้องกับแนวทางการปกครองด้วยการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ทำให้บริหาร จัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น นวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** โดยนำเสนอพุทธพจน์ผ่าน

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างตัวละครหลักของเรื่องคือ พระราชากับอำมาตย์ เพื่อแสดงถึงบทบาทของหลักพุทธธรรมในฐานะเครื่องมือที่ช่วยสร้างความสงบสุขของคนในสังคมได้อย่างแท้จริง เช่น การยกพุทธพจน์ใน “กฎทนต์สูตร” ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดกฎทนต์พราหมณ์มีเนื้อความเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมซึ่งพราหมณ์ปุโรหิตกล่าวถวายแก่พระเจ้ามหาวิชิตราช เป็นหลักที่เกี่ยวกับแนวทางการปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขปราศจากผู้ร้ายมีใจความดังนี้

“การปราบโจรผู้ร้ายด้วยวิธีเท่านั้น จะมีตัวตายตัวแทนกันอยู่ตลอดไป แต่ถ้าแก้ด้วยวิธีทำให้ทุกคนมีงานอาชีพอันดี เช่น ช่วยขานาด้วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหาร ช่วยพ่อค้าในเรื่องทุน ช่วยข้าราชการด้วยการเพิ่มให้ซึ่งรายได้แก่ผู้ปฏิบัติงานได้ผลดี อย่าให้มีใครตกต่ำในอาชีพ หรือเห็นอาชีพในการโจรกรรมเป็นทางลัดแล้ว ทุกบ้านเรือนก็จะไม่ต้องลงลิ้มสลักชนทั้งหลายจะร่าเริงผาสุก ยิ่งเด็กน้อยให้พ่อนอกบอกได้โดยไม่ต้องหวาดระแวงภัย”^๕

...บางคราวพระองค์จะทรงพระดำริอย่างนี้ว่า เราจักปราบปรามเสี้ยนหนาม คือ โจร ด้วยการประหาร ด้วยการจองจำ ด้วยการปรับไหม ด้วยการดำเนินโทษหรือเนรเทศ อันการปราบปรามด้วยวิธีเช่นนี้ ไม่ชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะถ้าโจรบางพวกที่เหลือจากถูกกำจัดจักยังมีอยู่ ภายหลัง มันก็จักเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ แต่ว่าการปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจรนั้น จะชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอาศัยวิธีการดังต่อไปนี้ พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ชะมักเขม้นในกสิกรรมและโครักขกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่พลเมืองเหล่านั้นในโอกาสอันสมควร พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ชะมักเขม้นในพาณิชย์กรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้นในโอกาสอันสมควร

...พลเมืองนั้นนั่นแหละ จักเป็นผู้ชวนชวายเป็นการงานของตนๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่ง กองพระราชทรัพย์มีจำนวนมาก จักเกิดแก่พระองค์ บ้านเมืองก็จะตั้งมั่นอยู่ในความเกษม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกัน ยังบุตรให้พ่อนอกอยู่ นอก จักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่

(กฎทนต์สูตร ที.สี.๑๒/๒๐๖)

นวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** ซึ่งมีช่วงเวลาหลังสมัยพุทธกาลผู้แต่งให้ตัวละครในเรื่องเป็นผู้นำเสนอบุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนา โดยนำมาเชื่อมโยงเข้ากับหลักธรรมที่ต้องการสื่อสารในเนื้อเรื่อง ดังนี้

^๕สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, ลุ่มน้ำนมมหา, หน้า ๔๓.

“...พระองค์ตรัสว่า แม้ใครจะจับชายสังฆาฏิของพระองค์ติดตามไปทุกหนทุกแห่ง ก็หาชื่อว่าอยู่ใกล้ชิดพระองค์ไม่ แต่ผู้ใดแม้จะอยู่ห่างไกล แต่ถ้าประพฤติดีประพฤติชอบ ตั้งอยู่ในธรรม ผู้นั้นก็ชื่อว่าอยู่ใกล้พระองค์”^{๙๙}

[๒๗๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้ภิกษุจับชายสังฆาฏิแล้วพึงเป็นผู้ติดตามไปข้างหลังๆ เดินไปตามรอยเท้าของเราอยู่ไซ้ แต่ภิกษุนั้นเป็นผู้มีอภิขมาเป็นปกติ มีความกำหนัดแรงกล้าในกามทั้งหลาย มีจิตพยาบาท มีความดำริแห่งใจชั่วร้าย มีสติหลงลืม ไม่รู้สีกตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตหมุนไปผิด ไม่สำรวมอินทรีย์ โดยที่แท้ภิกษุนั้นอยู่ห่างไกลเราทีเดียว และเราก็อยู่ห่างไกลภิกษุนั้น เพราะเหตุไร? เพราะภิกษุนั้นยอมไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรมยอมเชื่อว่าไม่เห็นเรา...

(สังฆาฏิสูตร พุ.อิติ.๔๕/๒๗๒)

๓.๑.๒ การนำพุทธภาษิตมาเพื่อสื่อหลักธรรม

การนำเสนอหลักธรรมที่เป็นข้อคิดเตือนใจในนวนิยาย นอกจากจะนำข้อความพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์แสดงมานำเสนอแล้ว ในนวนิยายทุกเรื่องจะพบว่ามีการใช้พุทธพจน์ที่มีลักษณะเป็นภาษิตหรือคติเตือนใจ ซึ่งมีบทบาทที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้การอธิบายหลักธรรมเกิดความชัดเจนและมีความกระชับยิ่งขึ้น เนื่องจากพุทธภาษิตเป็นข้อความที่มีขนาดสั้นแต่มีความหมายลึกซึ้งทั้งยังสามารถจดจำได้ง่าย ดังตัวอย่าง

ในนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมทา** ได้นำพุทธภาษิตที่เกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติตนมานำเสนอ ดังนี้

น ชจุจา วสโล โหติ น ชจุจา โหติ พราหมเณ

กมฺมุนา วสโล โหติ กมฺมุนา โหติ พราหมเณ

“คนเรามีได้เป็นคนถ้อยเพราะชาติ มิได้เป็นคนประเสริฐเพราะชาติ คนเราจะเป็นคนถ้อย หรือคนประเสริฐ ก็เพราะการกระทำของตน”^{๑๐}

จะเห็นได้ว่าพุทธภาษิตดังกล่าวมีเนื้อความตรงกับที่ปรากฏใน “วสลสูตร” ดังนี้

“บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่ เป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติก็หาไม่ แต่เป็นคนเลวเพราะการกระทำ เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ”

(วสลสูตร พุ.สุ.๔๖/๓๐๖)

^{๙๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

^{๑๐}สุชีพ ปุญญานุภาพ, ลุ่มน้ำนมมทา, หน้า ๖๑.

ในนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** มีการนำเสนอพุทธภษิตที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความเพียร ดังนี้

“ผู้มีปัญญาย่อมตั้งตัวได้ด้วยทรัพย์อันเป็นต้นทุนแต่น้อย เปรียบเหมือนคนก่อไฟ
กองน้อยให้เป็นไฟกองใหญ่ฉะนั้น”^{๑๑}

จะเห็นได้ว่าพุทธภษิตดังกล่าวมีเนื้อความตรงกับที่ปรากฏใน “จุลลมหาศระฐีชาดก ”
ดังนี้

ผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดย่อมตั้งตนได้ด้วยต้นทุนแต่น้อย เหมือนคนก่อไฟน้อยขึ้น
ฉะนั้น

อุปปกณปิ เมธาวี ปากฏณ วิจกขณ สมภูฐาเปติ อตุตทานิ อณ
อคคิวิ สนุธม

(จุลลมหาศระฐีชาดก พุ.ชา.๕๕/๔)

ในนวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ผู้แตงนำพุทธภษิตที่เกี่ยวข้องกับการเป็นคนดีอย่าง
สมบูรณ์ที่ต้องมีความรู้และมีความประพฤติปฏิบัติดี ดังนี้

“สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงวางหลักไว้ถึงผู้ที่ประเสริฐแท้จริงว่า **ผู้ที่มีทั้งความรู้
ดีทั้งความประพฤติดีนั้น** นับว่าเป็นผู้ประเสริฐในหมู่เทวดาและมนุษย์”^{๑๒}

พุทธภษิตดังกล่าวมีเนื้อความตรงกับที่ปรากฏใน “อัมพัฏฐสูตฺร ” ดังนี้

[๑๖๑] กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนผู้รังเกียจด้วยโคตร **ท่านผู้ถึงพร้อม
ด้วยวิชาและจรรยาเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์**

(อัมพัฏฐสูตฺร ที.สี.๑๑/๑๖๑)

นอกจากการนำพุทธภษิตมาใช้มีส่วนช่วยให้การนำเสนอหลักธรรมเกิดความน่าสนใจ
แล้ว ผู้แตงยังนำภษิตอินเดียโบราณที่เป็นคติเตือนใจมาสอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง ซึ่งนอกจากจะ
ช่วยให้การนำเสนอนวนิยายมีความกลมกลืนกับเนื้อเรื่องที่มีฉากเป็นประเทศอินเดียสมัยพุทธกาล
แล้วยังช่วยสะท้อนให้ผู้อ่านได้เห็นถึงวัฒนธรรม ค่านิยมและความคิดของชาวอินเดียในสมัย
โบราณอีกด้วย เช่น

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๑๒}สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๘๗.

นวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาพัสตร์** ตอนพราหมณ์สองสามีภรรยาเป็นบิดามารดาของ “อหิงสกะ” ปรีภิกษากันเรื่องส่งบุตรไปศึกษาหาความรู้ มีการสอดแทรกภาสิตที่แสดงถึงการให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้และการดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม ๔ ตามหลักศาสนาพราหมณ์ยืนดูอย่างเคร่งครัดของคนในวรรณะพราหมณ์ ดังนี้

“ไม่มีลูก ๑ ลูกตาย ๑ ลูกโง่ ๑ สองข้อข้างต้นดีกว่า ข้อหลังไม่ได้เลย เพราะสองข้อข้างต้นทำทุกขให้คราวเดียว แต่ข้อหลังทำทุกขให้ตลอดชีวิต”

“บิดาชื่อว่าเป็นผู้จองเวร มารดาชื่อว่าเป็นศัตรู เพราะไม่ให้บุตรของตนศึกษา บุตรนั้นย่อมสิ้นสง่าในที่ประชุม เหมือนนกยางอยู่กลางฝูงหงส์ฉะนั้น”^{๑๓}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ตอนเริ่มเรื่องตัวละครหลักเป็นผู้ที่มีความสามารถในทางกวี นึกถึงสุภาสิตโบราณที่กล่าวถึงความแตกต่างกันระหว่างคนดีกับคนพาล ดังนี้

“สุภาสิตโบราณที่อัคนิทตนี้ท่อนที่อยู่ในใจนั้น มีใจความว่า แมื่กาก็บนกดูเหว่จะมีรูปร่างคล้ายคลึงกัน แต่ถึงวสันตฤดูคือฤดูใบไม้ผลิเมื่อใด เมื่อนั้นก็จะรู้ได้เพราะนกดูเหว่จะส่งเสียงร้องไพเราะ ส่วนนกาก็คงร้องเสียงเป็นกา อันเทียบได้กับสาธุชนและพาลชน บางครั้งก็ปนกันและดูละม้ายกันแต่พอถึงสมัยที่เปล่งวาจาออกมา วาจา นั้นเองก็พอจะทำให้ดูออกว่าใครเป็นใคร”^{๑๔}

๓.๒ การสอดแทรกบทประพันธ์ร้อยกรอง

การนำเสนอหลักธรรมด้วยการแต่งคำประพันธ์ในลักษณะของบทกวีเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่พบในคัมภีร์พุทธศาสนา ดังในพระไตรปิฎกซึ่งมีธรรมเนียมเป็นการประมวลบทกวีบรรยายธรรมที่มีข้อความลึกซึ้งกินใจแต่งด้วยภาษากวีอันไพเราะ เข้าใจง่ายและข้อธรรมก็สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ใน “ลลิตวิสูตร” อันเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาว่าด้วยชีวิตประวัติของพระพุทธเจ้า ที่มีการใช้บทร้อยกรองหรือโคลงที่มีความไพเราะแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง ซึ่งการสอดแทรกบทร้อยกรองดังกล่าวช่วยทำให้มีลักษณะเป็นวรรณคดีมากกว่าจะเป็นตำราทั่วไป^{๑๕}

ทั้งนี้ในนวนิยายผู้แต่งก็ได้นำบทกวีมาใช้เป็นกลวิธีหนึ่งที่ช่วยให้การนำเสนอหลักธรรมมีความน่าสนใจสัมพันธ์กับเนื้อหาของนวนิยาย ซึ่งนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มีช่วงเวลา

^{๑๓} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **ไต้ร่มกาสาพัสตร์**, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๔} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๓.

^{๑๕} ศักดิ์ศรี แย้มนั้ดดา, **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**, หน้า ๑๘๐.

และสถานที่อยู่ในสมัยอินเดียโบราณ โดยมีการเลือกใช้คำประพันธ์ที่มีลักษณะเป็นบทร้อยกรอง ประเภทเดียวกันกับที่พบในคัมภีร์พุทธศาสนา คือ โคลงและฉันท์ รวมถึงการแต่งในลักษณะเป็น บทเพลงสำหรับขับร้องเป็นคติเตือนใจ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ การแทรกบทร้อยกรองประเภทโคลงและฉันท์

การนำบทร้อยกรองโคลงและฉันท์มาสอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องนั้นมีปรากฏอยู่ในนวนิยาย จำนวน ๓ เรื่องได้แก่ **นันทะ-ปชาบดี กองทัพธรรม** และ **ไต้ร่มกาสาวพัสตร์** ทั้งนี้ บทร้อยกรองดังกล่าวมีบทบาทในการสื่อสารหลักธรรมให้ผู้อ่านได้คิดพิจารณาในสิ่งที่บทประพันธ์นำเสนอ เนื่องจากการนำเสนอหลักธรรมเป็นบทร้อยกรองจะไม่ได้อธิบายรายละเอียด แต่จะใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบให้เกิดการคิดวิเคราะห์และตีความอย่างลึกซึ้งตามความเข้าใจ จึงช่วยสร้างความน่าสนใจแก่ผู้อ่านได้อีกทางหนึ่ง

ศักดิ์ศรี แยมันดดา อธิบายว่า โคลงเป็นแบบคำประพันธ์ที่กล่าวกันว่าเหมาะสมแก่ลีลา การแต่งกวีนิพนธ์ หรือคำประพันธ์โรมานติคยิ่งกว่าแบบแผนคำประพันธ์ชนิดอื่นๆ จนถึงกับถือว่า โคลง เป็นแม่บทที่ใช้ในการแต่งคำประพันธ์สันสกฤตเกือบทุกชนิด ตั้งแต่สมัยพระเวท อันได้แก่ สมัยมหากาพย์ ปุราณะ ฯลฯ เรื่อยมา^{๖๖} ทั้งนี้ โคลงมีวรรคละ ๘ คำ และ ๔ วรรค เป็น ๑ บท(หรือ ๑ บทย์) มีบังคับครุ-ลหุตามตำแหน่งเฉพาะคำที่ ๔,๖,๗ ของแต่ละวรรคเท่านั้น ส่วนที่เหลือออกนั้น ไม่บังคับ จะให้ตรงไหนเป็นลหุ หรือ ครุ ก็ได้^{๖๗}

ทั้งนี้การสอดแทรกบทร้อยกรองเพื่อสื่อสารหลักพุทธธรรมในนวนิยายมีปรากฏตาม ตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** ที่มีการนำเสนอบทร้อยกรองอินทรวิชัยรจนท์เป็นภาษาบาลี พร้อมกับคำแปลและอธิบายความ ดังนี้

“ขณะที่คนทั้งหลายตื่นเต้นไปกับเหตุการณ์เฉพาะหน้านั้น ก็มีเสียงเพลงร้องขึ้น
อย่างดังเบื้องหลังกลุ่มคนว่า :-

สมปุรคณกมุโภา น กโเวติ ศพพทโร โข มัญญ เสาษมุไปติ นิตยุม

เพลงนี้เป็นอินทรวิชัยรจนท์อันไพเราะ แต่เหน็บแนมเสียดแทงหัวใจนักเลงสกาวยิ่ง
นัก ผู้ร้องได้ร้องซ้ำ ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ด้วยเสียงอันทุ้มและกระแทกในบางตอนอย่างตั้งใจ ทำให้

^{๖๖} ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ความรู้ทางประพันธ์ศาสตร์. ใน วรรณวิทยา, หน้า ๑๐๗, ๒๕๓๔.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

เล่าเพลงนี้จะไม่เสียดแทงหัวใจของนักเลงสกาในเมื่อมีความหมายเปรียบเปรยว่า “หม้อเต็ม ไม่ส่งเสียงเลย หม้อพร้อมต่างหากที่ส่งเสียงอยู่เบื้องนิตย” อันแสดงว่าผู้วาดตัวนั้นเป็นผู้ไม่ค่อยมีอะไรดีมากนัก คนที่มีอะไรดีเขามากไม่อวดตัว”^{๑๔}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ตัวละครหลักในเรื่องคือ อัครนิทิต เป็นบุตรพราหมณ์ผู้มีความสามารถทางกวี ทั้งนี้การแต่งโคลกและคำฉันท์เป็นกิจกรรมได้รับความนิยมในชนชั้นสูงของสังคมอินเดีย ดังปรากฏในเนื้อเรื่องของนวนิยายที่มีการแต่งโคลกเพื่อสรรเสริญบุคคลและเพื่อแสดงข้อคิดคติเตือนใจอยู่เป็นระยะ เป็นการช่วยสื่อหลักธรรมอันเป็นข้อคิดไปยังผู้อ่านได้อีกประการหนึ่ง ดังนี้

“ดอกไม้ย่อมมีหลายลำดับ คือตูม, แยม, บาน และร่วงหล่น ดูก่อนกุมารและกุมารีทั้งหลาย ! ชีวิตก็เปรียบเหมือนดอกไม้ฉันนั้น ผู้ใดรู้ ผู้นั้นเป็นบัณฑิต

ความรู้ก็มีหลายอย่าง คือรู้ตามเขาว่า หรือรู้ตามตำรา ก็รับรู้ทันรู้เท่าหรือรู้แล้วหาประโยชน์ได้ ดูก่อนกุมารและกุมารีทั้งหลาย ! จงรู้เท่าทันชีวิต ท่านก็จะไม่ตีใจจนลืมหูลืมตาเมื่อรุ่งเรือง จะไม่เสียน้ำตาเศร้าโศกเมื่อร่วงโรย”^{๑๕}

นวนิยายเรื่อง **ไตรัมกาสาวพัสดร์** ตอนปิดเรื่องเป็นการกล่าวถึงพระองค์คูลิมาลหลังจากที่นำธรรมะของพระพุทธองค์มาชำระกิเลสจากจิตด้วยการบำเพ็ญสมาธิจนจิตสงบปราศจากกิเลสแล้วได้เปล่งอุทาน มีเนื้อความกล่าวสรุปเรื่องราวทั้งหมดในชีวิตของตน พร้อมสรุปข้อธรรมปฏิบัติที่เป็นหลักคำสอนทางพุทธศาสนาและเป็นแก่นสำคัญของนวนิยายคือ การมุ่งเน้นให้ผู้อ่านเห็นถึงความไม่แน่นอนในชีวิต จึงไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาทปล่อยให้กิเลสตัณหานำพาชีวิตไปในทางผิด แต่ควรประกอบกรรมดีเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งบทร้อยกรองดังกล่าวเป็นการนำ “บทอุทาน”^{*} ในฉบับบาลีเป็นคาถา(คำฉันท์) มาแปลสรุปเป็นภาษาไทยเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจ มีจำนวนทั้งสิ้น ๑๕ บท ดังตัวอย่าง

^{๑๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๒๐๗.

^{๑๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๒๐.

*ในวรรณคดีบาลี “อุทาน” มีความหมายถึงคำพูดที่เปล่งออกมาเนื่องจากเกิดความประทับใจในบุคคลใดหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรืออาจเนื่องมาจากเห็นสังขรณ์บางอย่างอันเป็นของน่าอัศจรรย์ หรือที่ทำให้เกิดการประจักษ์แจ้งในความจริงแห่งชีวิต คำอุทานนี้เป็นทั้งที่อยู่ในรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง มีทั้งที่เป็นคำอุทานของพระพุทธเจ้าและของพระสาวก(สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, หน้า ๒๑.)

๑๓

อย่าเอื่อยอย่าประกอบ
 ความชอบชื่นใจในประมาท
 อย่าคลุกคลีหลงไหลในรสชาติ
 แห่งกามซึ่งมีธาตุความหลง
 ผู้ไม่ประมาทเพ่งพินิจ
 ย่อมประสบสุขจิตอันใหญ่หลวง
 ได้รู้แจ้งเห็นจริงสิ่งทั้งปวง
 ไม่หลงสิ่งล่อลวงต่อไปเลย.^{๒๐}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ผู้แต่งใช้บทประพันธ์โคลกมาสอดแทรก เพื่อกล่าวถวาย
 พระพรเจ้าชายนันทะหลังจากที่ทรงออกบวชและจะเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ ทั้งนี้เป็นการ
 สอดแทรกโคลกที่มีลักษณะเดียวกันกับมาลินีฉันท์ อันเป็นฉันท์ที่มักจะใช้แต่งในเวลาที่เกี่ยวข้อง
 เครื่องขีมนำยำเกรง หรือใช้แต่งพรรณนาซ้ำๆ เป็นเชิงกลบท^{๒๑} แต่งเป็นภาษาบาลีมีใจความดังนี้

ขอเจ้าชายจงมีชัย ! วันหนึ่งคงเสด็จกลับมาอีก และกลับมาด้วยชัยชนะ อ้า !
 เจ้าชายนันทะผู้เป็นที่รัก ผู้เป็นที่รัก...

ชยตุ ชยตุ นนุโท นนุโท เม ปิโย เม
 ชยตุ ชยตุ นนุโท นนุโท เม ปิโย เม
 ชยตุ ชยตุ นนุโท นนุโท เม ปิโย เม
 ชยตุ ชยตุ นนุโท นนุโท เม ปิโย เม

แปลว่า “ขอเจ้าชายนันทะ ผู้เป็นที่ชื่นใจของข้าพเจ้า ผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้า จงทรง
 ชำนาญ จงทรงชำนาญ”^{๒๒}

นอกจากการแต่งบทกวีในรูปแบบของโคลกหรือคำฉันท์แล้ว ยังมีการแต่งบทกวีใน
 รูปแบบของเพลงขับเพื่อนำเสนอคติธรรมเช่นกัน ดังในนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** มีการ
 นำเสนอหลักไตรลักษณ์ผ่านการแสดงที่มีการขับเพลงประกอบเสียงพิณมีเนื้อหาว่า

“ท่านผู้ใดหนอเป็นผู้มีโชคอย่างสูงส่ง เหนือโชคของมวลมนุษย์ เพราะโชคของท่าน
 ทำให้ท่านมีน้ำใจสม่าเสมอ ในความสูงๆ ต่ำๆ ขึ้นๆ ลงๆ แห่งชีวิต มองเห็นโชคดีโชคร้าย
 ราคาเดียวกัน เหมือนเห็นลูกคลื่น คือเห็นว่าทั้งคลื่นลูกที่กำลังสูงขึ้น และคลื่นลูกที่กำลังลด

^{๒๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ไตร่กรมภัสสร**, หน้า ๑๑๘.

^{๒๑} พรทิพย์ แฟงสุด, **ฉันทลักษณ์ไทย**, (กรุงเทพฯ: พิสิษฐ์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๘.

^{๒๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๙๐.

ต่ำลงก็เป็นน้ำด้วยกัน สรรพสังขาร คือ สิ่งที่ยังปรุงแต่งทั้งปวง แม้จะมีสภาพผิดแผกแตกต่างกันตามสมมติ ว่ารุ่งเรืองหรือตกต่ำ แต่ก็ยังเป็นสังขารอยู่นั่นเอง กล่าวคือ มีอันจะต้องเปลี่ยนแปลง คงอยู่ไม่ได้ และในที่สุดก็สลายตัวจากสภาพเดิมด้วยกันทั้งสิ้น”^{๒๓}

๓.๒.๒ การใช้บทเพลงเพื่อนำเสนอหลักธรรม

การใช้บทเพลงเพื่อนำเสนอหลักธรรมมีปรากฏอยู่ในนวนิยายจำนวน ๒ เรื่องคือ **กองทัพธรรม** และ **นันทะ-ปชาบดี** โดยมีการนำบทเพลงมานำเสนอเพื่อแสดงถึงความสำคัญของการใช้ “ปัญญา” เป็นเครื่องมือกำกับเพื่อการคิดพิจารณาให้รู้เท่าทันความจริงของชีวิตคือ “หลักไตรลักษณ์” อันเป็นหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา พร้อมกับกล่าวสรรเสริญบูชาพระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้ตื่นจากอวิชชาความลุ่มหลงทั้งปวง โดยใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของการมีปัญญารู้เท่าทันสิ่งทั้งปวง ดังนี้

“ดอกบัวเป็นเครื่องหมายของปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงแห่งสิ่งทั้งปวง ในหมู่คนที่ตื่นทำการใดๆ ได้พูดอะไรก็ได้ และคิดอะไรก็ได้ นั่น มีอยู่เป็นอันมากที่ชื่อว่าเป็นคนหลับ เพราะเขาเหล่านั้นขาดสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงแห่งสิ่งทั้งปวง ท่านผู้นั่งเหนือดอกบัว นอนเหนือดอกบัว เดินและยืนเหนือดอกบัวคือท่านผู้มีปัญญากำกับอยู่ทุกอิริยาบถ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอนมัสการพระผู้มีพระภาค ผู้มีพระอิริยาบถเหนือดอกบัว คือ ท่านผู้ตื่นในท่ามกลางผู้หลับทั้งหลายพระองค์นั้น”^{๒๔}

การนำเสนอข้อคิดให้ผู้อ่านพิจารณาคิดตามไปกับบทเพลงที่ตัวละครหลักได้ฟังชาววัชชีขับร้อง ดังนี้

“ทะเลนี้มองไปบางทิศไม่เห็นฝั่ง แต่ถ้าใช้นาวาแล่นตัดตรงไปไม่ช้าก็เร็วคงพบฝั่งจนได้ บางครั้งก็ราบเรียบ บางคราวก็มีคลื่นลม ใครจะชอบหรือจะชังใครจะอยากผ่านไปหรือไม่ ทะเลไม่เอาใจใส่ ชีวิตของมนุษย์เรานี้ก็ไม่ผิดอะไรกับทะเลดังกล่าว มองไปไม่เห็นฝั่ง มองไม่เป็นก็ให้รู้สึกอ้างว้างเสียนี้กระไร...

ชาววัชชีเราเอ๋ย ! จงรู้จักทั้งทะเลสาบและทะเลชีวิต จงรู้จักสภาพที่แท้จริงของดวงจันทร์ จงถนอมรักษาโบราณธรรมของวัชชีไว้เพื่อจะได้ขับเพลงแห่งชีวิตได้ยืนนาน”^{๒๕}

^{๒๓} สุชีพ ปุญญาภุภาพ, **ลุ่มน้ำนมมทา**, หน้า ๖๓.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

^{๒๕} สุชีพ ปุญญาภุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๑๓๘.

การใช้บทเพลงเพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญของความเพียรด้วยการยกตัวอย่างที่มีจำนวนมากกว่าหนึ่งตัวอย่างประกอบ พร้อมทั้งใช้ภาพพจน์บุคคลาธิษฐานเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นความสำคัญของการมีความเพียรพยายามในการกระทำกิจการงานต่างๆ เพื่อการประสบผลสำเร็จ สัมพันธ์กับแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่เน้นให้ประพฤติปฏิบัติในทางพึงพาตนเอง ดังนี้

“มะม่วงผลเดียว เมื่อนำไปปลูกให้ผลนับจำนวนไม่ถ้วนก็จริง แต่ระหว่างเวลาที่ผลยังไม่เกิด คนเขลาข่มตนคอยอยู่ไม่ได้ คนที่ทำในวันเดียวต้องการให้ข้าวออกรวง ทำสวนวันเดียวต้องการเก็บผลไม้ได้นั้นมีอยู่มาก คนเหล่านี้ เมื่อได้ผลอะไรไม่ทันใจ ก็ทอดทิ้งความเพียรเสียโดยมาก...

“คนโง่งยอมทำการเหมือนไฟไหม้ฟาง คึกคักแต่เวลาแรกแล้วรามือไป ทำอะไรไม่ติดต่อเพราะชอบรับแต่ผล แต่เกียจคร้านที่จะประกอบเหตุ...

“ความเพียรเป็นประหนึ่งศัตรูในตอนแรก แต่เป็นญาติสนิทในตอนหลัง ส่วนความเกียจคร้านเป็นญาติสนิทในเบื้องต้นแรก เป็นศัตรูในเบื้องปลาย ท่านจะเลือกคบใครก็คบเถิด”^{๒๖}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ตัวละครหลักในเรื่องต้องการเผยแผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนาด้วยวิธีการแต่งเพลงเป็นข้อคิดเตือนใจ จึงได้แต่งบทเพลงชื่อ “ความจน” ขึ้น โดยมีการสรุปหลักปฏิบัติที่สอดคล้องหลักทางพุทธศาสนา คือ แนวทางตามมรรค ๘ อันเป็นหนทางสู่ความเจริญ คือ สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) และสัมมาภิมันตะ (การงานชอบ) ดังนี้

“ดูก่อนมนุษย์ทั้งหลาย ถ้าท่านอยากพ้นจากเรา
จงขยันหมั่นเพียรเข้าเถิด
จงใช้จ่ายพอเหมาะสมควร อย่าลืมหักตัว
จงอย่างอ้อมมืออเท้า คอยโชค
จงเร่งหาวิชาความรู้
จงฝึกหัดให้เชี่ยวชาญในอาชีพ
จงลงมือทำการงานเสียแต่วันนี้
จงอย่าดูหมิ่นการประหยัดทีละน้อย
แล้วท่านก็จะพ้นจากเราคือความจนโดยแท้”^{๒๗}

^{๒๖} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **ลุ่มน้ำนมมหา**, หน้า ๑๓๔.

^{๒๗} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๑๕๓.

๓.๓ การใช้ภาพพจน์อุปมาเพื่อสื่อหลักธรรม

ภาพพจน์คือ คำหรือกลุ่มคำที่เกิดจากกลวิธีการใช้คำเพื่อให้เกิดภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้งขึ้นในใจของผู้อ่านและผู้ฟังภาพพจน์ เป็นผลของการใช้คำอย่างมีศิลปะโดยกลวิธีการเปรียบเทียบซึ่งมีต่างๆ กัน^{๒๘} ทั้งนี้ บุญชอบ เจริญทรัพย์ กล่าวไว้ว่า การใช้ความเปรียบมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีพุทธศาสนา โดยเฉพาะการใช้เป็นเครื่องมือแสดงออกซึ่งสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และยังเป็นการสร้างสุนทรียะก่อเกิดความประณีตทางภาษา เนื่องจากหลักคำสอนในพุทธศาสนาโดยมากมักจะเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรมไม่มีรูปร่าง จับต้องไม่ได้ การกล่าวหรือบรรยายออกมาโดยตรง อาจทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ยาก ดังจะเห็นได้จากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าที่พบอยู่บ่อยๆ ว่า พระองค์ทรงเปรียบสิ่งที่พระองค์กำลังสอนหรือหลักธรรมกับสิ่งที่ผู้ฟังคุ้นเคยรู้จักกันดีอยู่^{๒๙}

สุภาพรรณ ณ บางช้าง กล่าวไว้ว่า “วิธีการอธิบายธรรมด้วยการยกอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบเป็นวิธีการสอนธรรมที่ได้ผลมาก เพราะตามปกติเรารู้จักสิ่งต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมมากกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม เพราะสิ่งที่เป็นรูปธรรมเราสามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ส่วนนามธรรมเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งกว่า เป็นเรื่องประสบการณ์ภายในของแต่ละบุคคลที่ต้องสัมผัสทางใจด้วยตนเอง โดยที่ไม่สามารถจะรู้นามธรรมของคนอื่นได้โดยตรง พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับนามธรรมมาก ดังนั้น การนำนามธรรมไปเปรียบเทียบกับรูปธรรมบางอย่างที่รู้จักกันดีจึงช่วยให้เข้าใจนามธรรมนั้นดีขึ้น”^{๓๐}

จากการศึกษาพบว่าในนวนิยายทุกเรื่องมีการใช้ภาพพจน์ความเปรียบเพื่อแสดงถึงหลักธรรมที่ต้องการสื่อสารไปยังผู้อ่าน โดยมีการใช้ความเปรียบที่มีลักษณะเป็นการเปรียบเทียบซ้อนกันอยู่บ่อยครั้ง กล่าวคือ มีการใช้สิ่งของที่นำมาเปรียบจำนวนมากว่าหนึ่งสิ่งเพื่ออธิบายถึงสิ่งที่ต้องการสื่อได้อย่างชัดเจนจัดเป็นการอุปมาหลายชั้น ทั้งนี้เป็นวิธีการอุปมาเพื่อแสดงหลักธรรมที่มีความคล้ายคลึงกับการใช้ความเปรียบเพื่ออธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก ที่มักจะมีการอุปมายกสิ่งๆ หนึ่งนำมาเปรียบจำนวนมากว่าหนึ่งเพื่อเปรียบเทียบอธิบายหลักธรรมให้มีความชัดเจน สิ่งๆ หนึ่งนำมาอุปมาจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณของความใกล้ชิด ความเข้าใจ หรือรู้จักของผู้ฟัง

^{๒๘}กาญจนา นาคสกุล และคณะ, *การใช้ภาษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๔๑.

^{๒๙}บุญชอบ เจริญทรัพย์ อ่างใน เทวัญกานต์ มุ่งปั้นกลาง, *กามนิต: กลวิธีการนำเสนอกับแนวคิดทางพุทธศาสนา*, หน้า ๑๒๓.

^{๓๐}สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*, หน้า ๑๖๗.

หรือคนทั่วไป สิ่งที่เราจักมากใกล้ชิดมาก ก็นำมาอุปมามาก สิ่งที่เราใจไม่มาก ใกล้ชิดไม่มากนัก หรือเป็นที่รู้จักในวงแคบก็นำมาเป็นอุปมาน้อยตามควรแก่โอกาสและบุคคล^{๑๑} เช่น

นวนิยายเรื่อง **ใต้ร่มกาสาพัสตร์** ผู้แต่งใช้พฤติกรรมของผู้เป็นโรคเรื้อน การบริโภคของสุนัขรวมทั้งความพึงพอใจของบุคคลมาเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงโทษของความลุ่มหลงอยู่ในกามกิเลสตัณหาอันเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดทุกข์ ดังนี้

“...ความรู้สึกเอิร์ดอ่อยในการเกา การย่ำตัวของคนเป็นโรคเรื้อนก็เช่นเดียวกับ ความรู้สึกพอใจในกามของผู้เป็นโรคคือกิเลส ความไม่ปรารถนาจะเกาและย่ำตัวอีกของผู้หายโรคแล้วย่อมเปรียบได้กับความไม่ปรารถนาความสุขของผู้ทำกิเลสให้สิ้นได้แล้ว

อีกอย่างหนึ่งต่างว่าสุนัขซึ่งพอใจกินเศษอาหารและซากศพ ตลอดจนของโสโครก อื่นๆ อย่างรู้สึกเป็นสุขยิ่ง ครั้นตายไปแล้วเกิดเป็นมนุษย์ได้รับความสุขของมนุษย์เปรียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ และถ้าผู้นั้นระลึกชาติได้ว่าคนเคยเป็นสุนัขกินซากศพเป็นต้นก็ ย่อมมั่งเกียจความสุขในสมัยเป็นสุนัข...แม้ในชั่วชีวิตคนหนึ่งๆ ต่างว่าผู้นั้นเคยเป็นชาวนา ได้รับความสุขอย่างชาวนา ครั้นต่อมาได้เป็นอำมาตย์ก็เห็นความสุขของชาวนาต่ำกว่าสุข ของตน...บุคคลพิจารณาด้วยปัญญาให้เห็นโลกตามความเป็นจริงแล้วย่อมแลเห็นได้ว่า ความสุขอย่างไรเป็นสุขอย่างต่ำ อย่างกลางและอย่างสูง...”^{๑๒}

การใช้ภาพพจน์อุปมาเพื่ออธิบายโทษความลุ่มหลงในลาภสักการะและชื่อเสียง ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ! เหมือนอย่างว่าหนอนที่กินอุจจาระมีอุจจาระเต็มท้อง และมี อุจจาระกองใหญ่ตั้งอยู่ข้างหน้า มันย่อมดูหมิ่นหนอนตัวอื่นซึ่งอดอยากว่าไม่เหมือนมันอย่าง นี้ๆ ฉันทใด ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็ฉันทนั้นแล อันลาภ สักการะ ชื่อเสียงครอบงำรัตรังจิต แล้วเข้าสู่คามนิคมเพื่อบิณฑบาตไปฉันทในที่นั้นๆ อิมหันตามต้องการทั้งยังได้รับนิมนต์เพื่อ ฉันทในวันพรุ่งอีก...

“สุนัขจึงจอกตัวนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย ! เวลามันเป็นโรคชนิดหนึ่งชื่ออุกถันณะซึ่ง เกิดในฤดูหนาว เมื่อโรคนี้เกิดขึ้นแล้ว ขนของมันร่วมหลุดจากตัวไปสิ้น. ตัวของมันซึ่ง ปราศจากขนนั้น เป็นแผลพุพองโดยรอบ แผลนั้นๆ ครั้นถูกลมโกรกก็กำเริบหนัก. มันวิ่งไปบน บกก็ไม่รู้สึกยินดีหรือจะไปที่โคนไม้ ไปในที่แจ้งก็ไม่รู้สึกยินดี...

“ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็ฉันทนั้น อันลาภสักการะชื่อเสียง ครอบงำรัตรังจิตแล้ว ไปสู่สุญญาคาราก็ไม่รู้สึกยินดี ไปที่โคนต้นไม้หรือไปในที่แจ้งก็ไม่รู้สึก

^{๑๑}บุญชอบ เจริญทรัพย์, “อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖.

^{๑๒}สุชีพ ปุญญาภภาพ, ใต้ร่มกาสาพัสตร์, หน้า ๔๑.

ยินดี จะยืน เดิน นั่ง นอน ในที่ใดๆ ก็ถึงความวิบัติในที่นั้นๆ. เพราะเหตุนั้นแล พวกเธอพึง
สำเหนียกอย่าให้ลามก สักการะ ชื่อเสียงครอบงำจิตตั้งอยู่ได้.”^{๓๓}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** ตอนที่เจ้าชายนันทะออกบวชสร้างความเศร้าเสียใจแก่
เจ้าหญิงชนบทกัลยาณีผู้เป็นพระชายาอย่างมากเพราะต้องเป็นหม้ายหลังจากที่เข้าพิธีอภิเษก
สมรสได้ไม่นาน แต่พระนางปชาบดีเข้าใจสาเหตุที่พระพุทธเจ้าให้เจ้าชายนันทะออกบวชว่า
เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางธรรมในภายภาคหน้า จึงอธิบายให้เจ้าหญิงชนบทกัลยาณีคลายความ
เศร้าโศกด้วยการอุปมาเปรียบเทียบ ดังนี้

บัดนี้แม่เข้าใจอย่างที่เจ้าพี่หญิงยโสธราเข้าใจแล้ว จึงจะขอกล่าวข้ออุปมาให้ลูกฟัง

“วันหนึ่งเด็กหลายคนกำลังเพลิดเพลินสนุกสนานอยู่กับการเล่นก่อบ้านสร้างเรือน เล่น
ตุ๊กตาและยวดยานจำลองต่างๆ ผู้ใหญ่ก็รีบพาเด็กออกไปจากบ้านนั้น ท่ามกลางเสียงร้องไห้
และความขัดขืนของเด็กทั้งหลาย แต่เมื่อพาออกไปพ้นบ้านนั้นแล้วเด็กๆ จึงได้เห็นว่าไฟกำลัง
ไหม้บ้านนั้นอยู่...”

“อีกอุปมาหนึ่ง ราชกุมารกำลังเพลิดเพลินเล่นอยู่กับพระสหาย พระราชบิดาตรัสเรียกให้
ไปพบ ทรงสั่งให้รีบออกเดินทางไปเมืองไกลเพื่อทรงศึกษาศิลปวิทยา อันเป็นการขัดกับพระสงค์
และความสนุกสนานร่าเริงของราชกุมารนั้นอย่างยิ่ง...เมื่อทรงศึกษาไปก็ค่อยๆ ทรงเห็นพระคุณ
ของพระราชบิดาขึ้นโดยลำดับว่าวิชาความรู้ที่สูงยิ่ง ประณีตยิ่ง เป็นประโยชน์ยิ่งและน่าเสียดาย
ยิ่งถ้าไม่ได้เรียนรู้...”^{๓๔}

ด้วยเหตุที่การใช้อุปมาเพื่อสื่อสารหลักธรรมมีปรากฏอยู่มากมายในพระไตรปิฎก อีกทั้ง
การใช้บทอุปมาอุปไมยที่มีความคมคาย ชัดเจน ยังเป็นวิธีการเสนอธรรมที่เด่นที่สุดในธรรมบทอีก
ด้วย^{๓๕} ดังนั้นจึงพบว่าบางครั้งการใช้ภาพพจน์อุปมาที่ปรากฏอยู่ในนวนิยาย สิ่งของที่ถูกนำมาใช้
เปรียบเทียบจะพบว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับที่ใช้ประกอบการเปรียบเทียบเพื่ออธิบายหลักธรรมใน
พระไตรปิฎก เนื่องจากคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ผู้แตงนำมาใช้ประกอบการ
แตงนวนิยาย ลักษณะดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของคัมภีร์ศาสนาที่ปรากฏในนวนิยายได้
อย่างชัดเจน ดังการเปรียบเทียบเพื่อแสดงหลักไตรลักษณ์ในการอธิบายความจริงของสิ่งทั้งปวงที่
ไม่เที่ยงแท้แน่นอนที่การยึดมั่นถือมั่นย่อมก่อให้เกิดทุกข์ โดยเปรียบเทียบสิ่งที่ได้ครอบครองว่า

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๓๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๖๘.

^{๓๕} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีในอินเดียและลังกา**, หน้า ๘๒.

เหมือนสิ่งของที่เยี่ยมเขามาไม่ควรยึดติด ซึ่งในพระไตรปิฎกก็มีการเปรียบเทียบว่าความสุขเป็นของไม่ถาวรแน่นอนเหมือนของที่ขอยืมเขามาเช่นกัน ดังนี้

“ความสุขทางโลกเปรียบดังความฝันและของขอยืมเขามา คนนอนฝันเห็นสวนไม้ดอกไม้ผล ป่าภูมิสถานและสระน้ำอันน่านรมย์ ครั้นตื่นขึ้นอารมณ์ที่เห็นในฝันนั้นก็หายไป บุคคลขอยืมของของผู้อื่นมาเป็นต้นว่าเครื่องประดับและเครื่องใช้แต่งตัวงดงาม ขึ้นสู่ยานอันแวดล้อมพร้อมพรั่งด้วยของแต่ล้วนยืมเขามาทั้งสิ้น ใครๆ เห็นก็พากันกล่าวว่านายคนนี้มีมั่งมีจริงหนอ แต่พอเจ้าของเขามาพบเข้า เขาก็ทวงของเขาคืนไปเช่นนี้ ความเป็นคนมั่งมีอันปลอมของผู้นั้นก็สิ้นสุดลง ฉันทใด ความสุขทางโลกซึ่งมีชั่วคราวช่วยยามแล้วเปลี่ยนแปลงเป็นทุกข์ หรือผู้เสวยยังไม่ทันอิ่มเอนในสุขแล้วต้องสิ้นชีวิตเสียก่อนก็เปรียบเหมือนความฝันและของขอยืมเขามาฉันทันนั้น”^{๓๖}

“...เราทุกคนเสมือนหนึ่งผู้ขอยืมร่างกายเขามาใช้ ทั้งมีข้อผูกพันที่จะต้องเลี้ยงดูเอาใจใส่ร่างกายนี้จนกว่าจะส่งคืนเขาไป แต่โดยปกติไม่มีใครยอมรับว่าขอยืมเขามา เพราะทุกคนล้วนประกาศความเป็นเจ้าของกันทั้งสิ้น... เมื่อใดเราพากันยอมรับว่าชีวิตร่างกายนี้ไม่มีอะไรเป็นของเราอย่างแท้จริงเลย เป็นเสมือนหนึ่งของขอยืมเขามาเพียงชั่วคราวแล้ว เมื่อนั้นความกังวลห่วงใย ความยึดมั่นถือมั่น ความยึดถือต่างๆ ก็จะเบาบางลง เปิดโอกาสให้คิดไตร่ตรองอย่างอื่นได้บ้าง...”^{๓๗}

...กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเปรียบด้วยร่างกระดูก มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยชิ้นเนื้อ มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยคบเพลิง มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยความฝัน มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยของขอยืม มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยผลไม้ มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยหอกและของคม มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยหอกและหลาว มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยห้วง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษใหญ่... ยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ๋ ขอท่านผู้มีอายุ จงยินดียิ่งในพรหมจรรย์ จงอย่าทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้บรรลุในสิกขา...

(ทุติยโยธาวชิราสูตร อง.ปญจก.๓๖/๗๖)

^{๓๖} สุชีพ ปุญญาภภาพ, ใต้ร่มกาสาवพัสดุ, หน้า ๔๙.

^{๓๗} สุชีพ ปุญญาภภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๑๒๗.

การเปรียบเทียบผลของการทำบาปว่าสุดท้ายย่อมย้อนกลับมายังผู้กระทำ เปรียบได้กับ
ฝุ่นหรือธุลีที่พัดพวนลม ดังนี้

“ในที่สุดกองทัพกัมปิลละทั้งสิ้นก็ตกอยู่ในมือของอโยธยา กษัตริย์กัมปิลละผู้ให้
วจาสัตย์แต่ไม่รักษาสัตย์ พยายามทุกทางที่จะทำร้ายผู้ซึ่งมิได้คิดร้ายต่อตน จึงเป็นเสมือน
หนึ่งผู้ขัดฝุ่นไปพวนลมและต้องได้รับฝุ่นนั่นเอง แต่ฝุ่นจริงๆ เป็นเพียงทำให้ประอะเปื้อนหรือ
สำคัญหายใจไม่สะดวกเท่านั้น ส่วนฝุ่นคือผลกรรมนี้รุนแรงกว่านั้น กษัตริย์แห่งกัมปิลละจึง
ต้องทำลายพระชนมชีพของพระองค์เอง”^{๓๔}

[๗๘๖] บรูษผู้กำฝุ่นไว้ในมือ ฟุ้งขัดฝุ่นไปในที่พวนลม ละอองฝุ่นนั้นย่อมพวน
กลับมากระทบบรูษนั้นเอง เหมือนบรูษถูกงัดตายแล้ว ฉะนั้น.

[๗๘๗] ผู้ใดประทุษร้ายคนผู้ไม่ประทุษร้ายตน เป็นคนบริสุทธิ์ไม่มีความผิดเลย
บาปย่อมกลับมาถึงคนพาลผู้หนึ่งเอง เหมือนกับละอองละเอียดยที่บุคคลขัดไปพวนลม ฉะนั้น.

(สาลิยชาดก พุ.ชา. ๕๘/๗๘๖-๗๘๗)

ในด้านแนวทางปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนาก็เป็นสิ่งที่ผู้แต่งให้ความสำคัญ โดยมีการ
อุปมาเปรียบเทียบประกอบกรณำเสนอหลักธรรมที่สื่อถึงแนวทางการประพฤติตน ดังนี้

การอธิบายถึงโทษและความยากลำบากของการกล่าวเท็จโดยเปรียบกับการนำทรายร่วน
มาปั้นและการนำตะกร้ามาตักน้ำ ซึ่งการกระทำทั้งสองอย่างไม่สามารถเกิดผลสำเร็จได้ ดังนี้

“นี่แลราชกุมารทั้งหลาย โทษของการพูดเท็จ โทษของการให้ร้ายใส่ความผู้อื่น เป็น
โทษที่ทำให้สับสนวุ่นวายใจตั้งแต่แรกเกิด ครั้นลงมือทำแล้วก็ต้องระมัดระวังให้คำพูดอัน
ปราศจากความจริงของตนมีเหตุผลกลายเป็นความจริงขึ้นมาให้จงได้ ความลำบากในการ
ทำเรื่องไม่จริงให้เป็นจริงนั้น ไม่ต่างอะไรกับการนำทรายอันร่วนมาปั้นให้ยึดจับกัน โดยไม่มี
ยางเหนียวใดๆ ผสมอยู่ด้วยหรือเปรียบเหมือนคนนำตะกร้ามาตักน้ำ พยายามใช้มือปิด
ช่องรั่วต่างๆ เพื่อให้ชั่งน้ำไว้ น้ำอาจจะไม่รั่วตรงที่มือปิดกั้นไว้ แต่ก็รั่วตรงอื่นไม่สามารถ
กักน้ำให้อยู่ในนั้นได้สำเร็จ”^{๓๕}

^{๓๔} สุชีพ ปุญญาณาภ, กองทัพนธรรม, หน้า ๒๘๗.

^{๓๕} สุชีพ ปุญญาณาภ, เข็มผาหิมพานต์, หน้า ๑๕๐.

การปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาเพื่อความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตซึ่งมีอยู่ ๓ ชั้น ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้แต่งได้เปรียบเทียบอย่างเป็นขั้นตอนพร้อมทั้งสรุปความสำคัญ เพื่อให้เห็นถึงประโยชน์และความสัมพันธ์ที่ช่วยเกื้อกูลซึ่งกันและกันในหลักปฏิบัติดังกล่าว คือ

“ถ้าจะเปรียบด้วยการสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นในจิตใจแล้ว ศีลก็เทียบด้วยการทำพื้นให้เรียบ รวมทั้งการลงรากด้วย สมาธิอุปมาด้วยการสร้างที่อยู่ขึ้นในจิตใจ เพื่อเป็นที่อาศัย ป้องกันแดด ฝน และสัตว์เลื้อยคลาน คือความชั่วช้าเสียหายต่างๆ อันจะมาย่ำยีจิตใจ เพราะฉะนั้นบางครั้งอารมณ์ของสมาธิจึงเรียกว่าวิหารธรรม คือธรรมอันเป็นที่อยู่ของจิต ส่วนปัญญานั้นเสมือนหนึ่งดวงประทีปภายในที่ส่องสว่าง ทำให้ผู้อยู่อาศัยอยู่ในวิหารธรรมนั้น ได้ชื่อว่ามีแสงสว่างพอที่จะประกอบภารงานต่างๆ ได้ด้วยดี เพราะแม้จะมีที่อยู่อาศัย ถ้ามีแต่ความมืดก็ต้องลำบากในการที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวไปมาได้สะดวก”^{๕๐}

การใช้ความเปรียบเพื่อแสดงหลักการประพฤติตนที่ตามหลักพุทธศาสนาที่มีศีลธรรมเป็นเครื่องกำกับ สอดคล้องกับพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติโดยมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ เช่น

“...คนที่ขาดคุณธรรมมีความประพฤติบกพร่องนั้นเปรียบเหมือนไม้ที่ถูกไฟไหม้ทั้งสองด้าน ทั้งตรงกลางก็เปื้อนอุจจาระ จึงให้ประโยชน์อะไรไม่ได้ทั้งในป่าหรือในบ้าน”^{๕๑}

“ผู้ต้องการโชคลาภเพราะการพนันนั้นเหมือนหนึ่งผู้ต้องการพึ่งร่มเงาของก้อนเมฆ อาจจะได้ผลบ้างเพียงชั่วครู่ยาม พอก้อนเมฆเคลื่อนไป แสงแดดกล้าร้อนแรงก็จะกราดลงมา ทำความเดือดร้อนให้มีผู้สร้าง ส่วนผู้คิดตั้งตนด้วยความขยันหมั่นเพียร เปรียบเหมือนผู้สร้างบ้านมุงหลังคาเรียบร้อย ซึ่งจะป้องกันแดดและฝนได้ยั่งยืน ไม่ลุ่มๆ ดอนๆ เหมือนอาศัยเงาเมฆ”^{๕๒}

“ดูก่อนทักษิณายู ! ชีวิตของแต่ละบุคคลซึ่งชื่อว่าเป็นโครงการเล็กประจำตัวของแต่ละบุคคลนั้น ย่อมมีอุปสรรคน้อยกว่าโครงการใหญ่ คือชีวิตของคนส่วนรวมมากนัก เปรียบเหมือนเงาของคนคนเดียว ถึงอย่างไรก็ย่อมไม่ใหญ่โตเท่าเงาของภูเขา อุปสรรคทั้งหลายไม่ผิดอะไรกับเงา ย่อมเกิดตามตัวของสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ เพราะฉะนั้นก่อนที่จะต่อสู้กับอุปสรรคใหญ่ เราขอให้เจ้าจงลองต่อสู้กับอุปสรรคเล็กน้อยอันเป็นเพียงการส่วนตัวก่อน...”^{๕๓}

^{๕๐} สุชีพ ปุญญาภาพ, ลุ่มน้ำนมมทา, หน้า ๑๙๖.

^{๕๑} สุชีพ ปุญญาภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๑๓๕.

^{๕๒} สุชีพ ปุญญาภาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๑๙๖.

^{๕๓} สุชีพ ปุญญาภาพ, ลุ่มน้ำนมมทา, หน้า ๑๒๙.

“ดินและทรายที่คนทั้งหลายเหยียบย่ำนั้น ถ้านำมาผสมกันเผาทำเป็นแผ่น กระเบื้องมุงหลังคา ก็กลายเป็นของสูงอยู่เหนือศีรษะคนได้ฉันใด บุคคลทุกคนในโลกนี้ แม้ เบื้องต้นจะตกต่ำยากแค้นแสนเข็ญ ถ้ามีความพยายาม ถ้าตั้งอยู่ในคุณงามความดี ก็อาจ เพื่อพุ่งมีฐานะสูงกว่าเดิม และสูงเหนือคนทั้งหลายอย่างไรก็ได้ฉันนั้น”^{๔๔}

“ความรู้ในเรื่องศาสนาหรือศีลธรรมนั้น ควรจัดป็นไว้ในวิชาทั้งหลาย เพราะถ้าจะ เปรียบวิชาทั้งหลายเป็นดิน ก็ควรเปรียบวิชาศาสนาหรือศีลธรรมเป็นน้ำ โบราณท่านย่อม กล่าวว่ ดินที่จับกันเป็นก้อนเพราะอาศัยน้ำช่วยสมานไว้ บางครั้งจะเห็นเป็นดินแห้ง แต่ก็มี น้ำแฝงอยู่อย่างไม่ปรากฏตัว ต่อเมื่อนำไปเผาไฟจึงเห็นควันขาวๆ หรือไอน้ำออกมา ถ้าพังดิน ล้วนๆ ที่ไม่มีน้ำผสมอยู่ย่อมแยกกันและกลายเป็นฝุ่นฟุ้งได้โดยง่าย คนที่รู้วิชาทั้งหลายโดยไม่มี ศีลธรรมกำกับเลย ก็มีทางที่จะฟุ้งซ่านปราศจากเครื่องยึดเหนี่ยวหรือนำวิชาไปใช้ผิดทาง ได้”^{๔๕}

“ขอให้ทราบเถิดว่า ท่านทั้งหลายมาเพื่อศึกษาศิลปะศาสตร์ แต่ศิลปะศาสตร์ที่จะ ยังประโยชน์ให้สำเร็จนั้น จำเป็นจะต้องมีคุณงามความดีหรือธรรมจริยาผสมอยู่ด้วย มิเช่นนั้น ก็ จะเป็นเหมือนเชื้อไฟที่ไม่มีเตาเป็นขอบเขต คงจะใช้ประโยชน์ได้น้อยกว่า และมีโทษมากกว่า เพราะอาจลุกลามก่อความเสียหายให้โดยง่าย”^{๔๖}

“คำว่าคณนานั้นเราใช้คำว่า มริยาทบ้าง มารยาทบ้าง นาที่ไม่มีคณยอมไม่สามารถ เก็บน้ำไว้ใช้ในคราวที่ต้องการได้ หรือเมื่อน้ำมากเกินไปก็ไม่มีทางป้องกันน้ำท่วมได้ จึงมี โอกาสเสียหายไม่ได้ผลตามที่ต้องการ ... คณนอันถมไว้สูงก็จะช่วยป้องกันมิให้น้ำท่วมได้ง่าย เกินไป นอกจากนั้นในฤดูกาลที่ข้าวกล้าเจริญงอกงามออกรวง คนได้อาศัยคณนเป็นทางเดิน ได้สะดวก ไม่ต้องเหยียบย่ำไปบนกอข้าว คนเราก็คณนนั้น จำเป็นต้องมีคณมีขอบเขต ซึ่งได้แก่ มริยาท หรือมารยาท อันหมายถึงความประพฤติดีงาม มิใช่ว่าอยากทำอะไรอยากพูดอะไรก็ ทำก็พูดตามความพอใจ โดยไม่มีกำหนดไม่มีการยับยั้งชั่งใจ ไม่มีการไตร่ตรองว่าควรหรือไม่ ควร เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงหาประโยชน์จากเรื่องคณนนี้ควบคุมชีวิตของตนให้มี มารยาท มีขอบเขต มีความดีงาม และเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป”^{๔๗}

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๔๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, เข็มผาหิมพานต์, หน้า ๑๐.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

การเปรียบเทียบเพื่อแสดงถึงโทษของความยึดมั่นถือมั่น กลุ่มหลงในกิเลสอันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ของคนในสังคม เช่น

“ดูก่อนราชากุมาร! ความมักใหญ่ใฝ่สูงและมัวเมาในการที่จะมีอำนาจนั้นเป็นเหมือนก้อนเหล็กแดงใหญ่ที่ถูกร้อนเป็นเปลวรุ่งโรจน์ ซึ่งคนทั้งหลายเห็นเป็นดอกไม้อันน่าอัศจรรย์เชยชมแล้วพากันแย่งเข้ากอดรัด ผลที่ได้รับจึงพากันวุ่นวายเดือนร้อนหาความสุขมิได้ เพราะฉะนั้นเธอจะต้องระมัดระวังในการที่จะหลงเข้าไปแบกหรือกอดรัดก้อนเหล็กแดงนั้น”^{๔๘}

“ในสัตว์ชั้นต่ำเช่นเปิดไก่ เมื่อเราโยนข้าวเปลือกให้มันกิน ถ้าเป็นฝูงเปิดมันก็จะตรงเข้าใช้กินโดยรวดเร็ว ใครว่องไวก็กินได้มาก ใครช้าก็กินได้น้อยแต่มันไม่จิกตีข่มเหงกันในเวลากิน ส่วนไก่นั้นตรงกันข้าม มันไม่หวงกันกินเฉพาะแม่ไก่ที่เลี้ยงลูกเล็กๆ และไก่ตัวผู้ที่ต้องการเอาใจไก่ตัวเมียเท่านั้น นอกจากนี้ถ้าในหมู่ตัวผู้หรือตัวเมียล้วนๆ แม้มีเพียง ๒ ตัวเท่านั้น ถึงข้าวที่โยนให้จะมากสักเพียงไร มันก็จะจิกตีข่มเหงกัน ยังเวลาที่ควรจะได้กินให้เสียไปเป็นอันมาก บางทีเปิดมาแย่งกินหมด... ความริษยา ความข่มเหงรังแกกันเป็นไปมากในหมู่ไก่อย่างนี้ ไก่จึงอยู่รวมกันไม่ค่อยได้ มักแตกพวกหมู่ไม่เป็นผาสุก ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน หมู่ใดแก่งแย่งข่มเหงเบียดเบียนริษยากัน แม้บ้านเมืองนั้นจะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ คนในหมู่นั้นก็ไม่เป็นอันกินอันนอนได้โดยผาสุก...”^{๔๙}

“ผู้ละเมอเพื่อคลั่งกับชีวิตของตน จนไม่มีเวลาจะใช้ปัญญาพิจารณาดูให้เห็นเป็นเพียงของเด็กเล่นเท่านั้น ก็จะเป็นเด็กอยู่จนแก่ จะหัวเราะและร้องไห้กับความขื่นๆ ลง ของชีวิตนี้ เหมือนเด็กๆ ที่หลงของเล่นแล้วหัวเราะเมื่อได้มาและร้องไห้เมื่อมีผู้แย่งไปหรือของนั้นแตกสลายลง”^{๕๐}

“ชีวิตเหมือนดวงอาทิตย์ ไม่มีการหยุดอยู่กับที่ ย่อมมีรุ่งอรุณ แล้วก็สลาย เทียง ป่ายเย็น จนลับดวงไปตามลำดับ ใครจะอ่อนวอนขอร้องให้คงอยู่ย่อมเป็นไปไม่ได้ อีกนัยหนึ่งชีวิตเปรียบเหมือนอากาศ กระแสน้ำ หรือกองแกลบ ใครๆ ไม่สามารถปลูกบ้านในอากาศ ในกระแส น้ำ หรือบนกองแกลบได้ฉันใด บุคคลย่อมไม่ควรมีความยึดถือมากเกินไปในชีวิตฉันนั้น”^{๕๑}

^{๔๘} สุชีพ ปุญญาภาพ, กองทัพอธรรม, หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔-๘๕.

^{๕๑} สุชีพ ปุญญาภาพ, ลุ่มน้ำนมมทา, หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

จะเห็นว่าการนำภาพพจน์ความเปรียบมาใช้เพื่อนำเสนอหลักธรรมในนวนิยาย เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยให้การนำเสนอหลักธรรมมีความชัดเจน เนื่องจากการใช้วิธีอุปมาจะช่วยสร้างภาพสื่อความเข้าใจให้ชัดเจนด้วยการนำหลักธรรมหรือแนวคิดอันเป็นนามธรรมมาเปรียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมทำให้สามารถเชื่อมโยงความหมายในสารที่ผู้แต่งต้องการสื่อได้ชัดเจนลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังนั้นการใช้ภาพพจน์ความเปรียบจึงเป็นเครื่องมือในการอธิบาย “สาร” อันเกี่ยวเนื่องกับหลักธรรม ที่สร้างความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนาในมิติต่างๆ ให้แก่ผู้อ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๔ การใช้ประโยคคำถามชวนให้คิดหรือปฏิบัติ

เป็นศิลปะการใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบของผู้แต่ง เพราะมุ่งให้คำถามนั้นเป็นสื่อนำความคิดของผู้อ่านหรือเป็นเครื่องเรียกร้องความสนใจของผู้อ่านมากกว่าต้องการคำตอบ^{๕๒} ทั้งนี้ การใช้คำถามชวนให้คิดที่พบในนวนิยาย มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักธรรมผ่านผู้เล่าและตัวละครในนวนิยายด้วยการตั้งคำถามที่ไม่ได้ต้องการคำตอบ ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง “นันทะ-ปชาบดี” ตอนอัคนิทตได้ฟังข่าวจากสวาคตะว่าสัจจมานีผู้หญิงที่ตนหมายปองกำลังจะถูกบุตรพราหมณ์มหาศาลสกุลหนึ่งมาสู่ขอ ขาวนี้สร้างความทุกข์ใจให้แก่อัคนิทตและสัจจมานีมากด้วยเกรงว่าความรักของตนจะต้องพบอุปสรรค ในตอนดังกล่าวบรรยายว่า

“ข่าวที่สวาคตะเล่าให้คนทั้งสองฟัง ก็เป็นเพียงแต่เสียงที่พูดค่อยๆ พอได้ยินมิใช่หรือ แต่เหตุใดเล่า เสียงค่อยๆ นั้นจึงมีอำนาจทำให้เกิดความเดือดร้อนยิ่งเสียกว่าเสียงดังอื้ออึง ซึ่งเคยได้ยินมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน หูของมนุษย์เป็นปากทางที่นำไฟเข้าไปเผาในจิตใจได้จริงๆ หรือ อัคนิทตคงจะยังมีได้คิดถึงปัญหานี้ บางทีถ้าเขาคิดก็อาจแต่งโคลกที่ไพเราะขึ้นสอนใจได้สักบทหนึ่งหรือสองบท”^{๕๓}

ข้อความข้างต้นสัมพันธ์กับหลัก “อายตนะ” เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่อธิบายถึงช่องทางอันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า “อายตนะ” หมายถึง ที่ติดต่อ, แดนต่อความรู้, เครื่องรู้และสิ่งที่รู้ เช่น ตา เป็นเครื่องรู้ รูปเป็นสิ่งที่รู้, หูเป็นเครื่องรู้ เสียงเป็นสิ่งที่รู้ เป็นต้น จัดเป็น ๒ ประเภท คือ อายตนะภายใน ๖ หมายถึง เครื่องต่อ

^{๕๒} สายทิพย์ นุกุลกิจ, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ: บริษัท เอส.อาร์.พี.ริ้นติ้ง แอนด์โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า

^{๕๓} สุชีพ ปุญญาภภาพ, *นันทะ-ปชาบดี*, หน้า ๒๕.

ภายใน, เครื่องรับรู้ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ๖ หมายถึง เครื่องต่อ
ภายนอก, สิ่งที่ถูกรู้ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์^{๕๔} ซึ่งตัวละครทั้งสองต่างก็ได้รับความ
ทุกข์ที่เกิดจากการรับฟังสิ่งที่ไม่ตรงกับความต้องการ จึงก่อให้เกิดความทุกข์ใจ อีกทั้งในตอนท้ายผู้
เล่ายังตั้งคำถามให้ขบคิดต่อไปอีกว่า

“อะไรเล่าคือเหตุแห่งสุขในโลกนี้ ? ทรัพย์หรือ ? ถ้าทรัพย์เป็นเหตุให้เกิดสุขจริง เหตุ
ไฉนจึงมาเป็นผู้เป็นธิดาเศรษฐีมีทรัพย์นับประมาณมิได้จึงมีความสุขอย่างสาหัส ? ความ
สมหวังในความรักหรือ ? ถ้าความสมหวังดังกล่าวเป็นเหตุให้เกิดความสุขจริง ไฉนผู้ที่สมหวัง
มาแล้ว จึงกลับฆ่ากันเพราะเรื่องความรักนั้น หรือบางรายไม่ถึงขนาดนั้น แต่ก็ต้องแตกแยก
อยู่ร่วมกันไม่ได้อีกต่อไป ?”^{๕๕}

ข้อความข้างต้นเป็นคำถามที่ต้องการให้ผู้อ่านได้คิดพิจารณาด้วยเหตุและผลว่าแท้จริง
แล้วความสุขของมนุษย์นั้น มิได้อยู่ที่ทรัพย์สิน เงินทองหรือส่วนประกอบภายนอก ทั้งนี้คำถาม
ดังกล่าวเป็นการสื่อถึงหลักวัฏจักรที่เป็นธรรมชาติของโลกคือทุกสิ่งย่อมเปลี่ยนแปลงไปไม่มีสิ่งใด
คงทนถาวรด้วยการยกหลักโลกธรรม ๘ ได้แก่ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา
สุข ทุกข์

นอกจากนี้ผู้แต่งยังแสดงทรรศนะของตนผ่านการตั้งคำถามเพื่อวิเคราะห์หลักธรรม ให้
ผู้อ่านได้พิจารณาใคร่ครวญไปพร้อมกันใน นวนิยายเรื่อง “ลุ่มน้ำนมมหา” มีการวิเคราะห์
แนวทางการสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติพึ่งพาตนเอง สามารถตั้งตนให้อยู่ใน
หลักศีลธรรมได้อย่างมั่นคงก่อน มิใช่เป็นการสอนให้คนเห็นแก่ตัวเพราะก่อนที่จะช่วยเหลือผู้อื่น
ได้นั้นเราจะต้องสามารถตั้งตนให้แข็งแรงได้ก่อนเป็นสิ่งสำคัญ โดยในนวนิยายได้กล่าวไว้ดังนี้

“การที่พระบรมศาสดาทรงสอนเน้นหนักให้ประพฤติปฏิบัติอมรมกายวาจาใจให้ดี
ยิ่งขึ้นโดยลำดับนั้น เป็นการสอนอย่างวางรากฐานสำคัญให้บุคคลตั้งตัวเองได้ทางศีลธรรม
มิใช่สอนแคบให้เอาแต่ตัวรอดอย่างที่เข้าใจ เพราะแม้พระพุทธเจ้าเองถ้าไม่ประพฤติชอบ
ด้วยพระองค์เองก่อน ไม่ทรงค้นคว้าอบรมพระปัญญาให้ได้ตรัสรู้ก่อน พระองค์จะเป็น
พระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระองค์จะช่วยผู้อื่นได้หรือไม่? คนที่คิดแต่จะเป็นครูสอนผู้อื่น แต่
ตนเองไม่มีความรู้เลย ทั้งไม่คิดจะหาความรู้ด้วย จะชื่อว่าคนโง่ หรือคนฉลาด? คนที่ว่ายน้ำ
ไม่เป็น แต่คิดกระโดดน้ำลงไปช่วยผู้อื่นนั้น จะช่วยได้สำเร็จหรือไม่?”^{๕๖}

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๔๕.

^{๕๕} สุชีพ ปุญญาภภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๓๖.

^{๕๖} สุชีพ ปุญญาภภาพ, ลุ่มน้ำนมมหา, หน้า ๑๑๒.

นวนิยายเรื่อง “กองทัพธรรม” มีตัวละครแสดงความเห็นด้วยการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับผู้สละทางโลกมาสู่ทางธรรมด้วยการออกบวชว่า บุคคลผู้นั้นอาจเป็นผู้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ทางโลกได้ เพราะการอยู่ในเพศบรรพชิตทำให้ตนเองมีความสุขสบายกว่า ซึ่งผู้แต่งให้ตัวละครที่เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาได้ตั้งคำถามแก่ตัวละครที่สงสัยในเรื่องดังกล่าวได้พิจารณาตัดสินจากคำถามดังนี้

“...ถ้าการอยู่ครองเรือนเป็นของยากเย็นจนต้องหนีมาพึ่งศาสนาแล้ว คนในโลกที่อยู่ครองเรือนอันมีมากกว่าผู้ออกบวชนั้น จะมิตายกันหมดแล้วหรือ เหตุใดจึงมีคนครองเรือนได้มากเล่า นี่ก็แสดงว่า การครองเรือนนั้นง่ายกว่าการออกบวช ผู้ครองเรือนไม่มีความจำเป็นจะเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล นึกจะบริโภคในเวลาใดก็บริโภคได้ จะหาความสนุกสำราญในทางโลกียะอย่างไรก็ไม่มีที่ขัดข้อง แต่การออกบวชนี้จะต้องสละทุกอย่าง อย่างไม่ว่า ทรัพย์สมบัติหรือบุตรภรรยา เคสสถาน...”^{๕๗}

จะเห็นว่าการใช้คำถามเชิงวรรณศิลป์เป็นกลวิธีหนึ่งที่ช่วยให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในหลักธรรมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการนำเสนอมุมมองหรือสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจจะมีบุคคลที่ยังขาดความเข้าใจอย่างแท้จริงจึงมีข้อสงสัยหรือข้อโต้แย้ง ดังนั้นการตั้งคำถามจึงช่วยชี้แนะให้ผู้อ่านได้ขบคิดและวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ ตามหลักการและเหตุผล แม้ผู้แต่งจะมีได้กล่าวโดยตรงว่าเป็นหลักธรรมข้อใดในพระพุทธศาสนาแต่ผู้อ่านสามารถรับสาระทางธรรมได้จากการวิเคราะห์คำถามเพื่อหาคำตอบด้วยตนเอง อันเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของแนวทางสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เน้นให้บุคคลคิดพิจารณาด้วยปัญญาเป็นสำคัญ

๓.๕ การใช้สำนวนโวหาร

การนำเสนอหลักพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพนั้น การใช้โวหารถือว่าเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญคือ ช่วยให้การถ่ายทอดสาระทางธรรมเป็นไปอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งและเข้าใจในหลักพุทธธรรมอย่างชัดเจน ทั้งนี้ในนวนิยายมีการใช้โวหารหลายชนิดซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กัน เพื่อช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสม เช่น การใช้เทศนาโวหารและสาธกโวหารเพื่อแสดงหลักธรรมพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจน

^{๕๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, กองทัพธรรม, หน้า ๑๙.

ยิ่งขึ้น อีกทั้งช่วยส่งเสริมศรัทธาและความเลื่อมใสในพุทธศาสนาให้แก่ผู้อ่าน โดยสามารถอธิบายรูปแบบโวหารที่ปรากฏได้ ดังนี้

๓.๕.๑ บรรยายโวหาร

บรรยายโวหาร หมายถึง สำนวนที่อธิบายเรื่องราวโดยถ้อยคำ เล่าเรื่องตามความรู้ของผู้แต่ง ได้แก่ การเล่าประวัติ ตำนาน รายงานหรือจดหมายเหตุและเรื่องราวต่างๆ ข้อสำคัญในการแต่งบรรยายโวหารนั้นคือ ต้องมีความรู้ทั้งทางภาษาและเรื่องราวดีและมีศิลปะในการแต่งดี^{๕๘} การนำเสนอข้อมูลความรู้ทางพุทธศาสนาโดยใช้การบรรยายเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่พบในนวนิยาย ซึ่งมีความมุ่งหมายที่จะให้ความรู้ทางพุทธศาสนาแก่ผู้อ่านทั้งในด้านที่เกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนและเรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริงทางพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ ดังจะเห็นได้จากการสอดแทรกข้อความเพื่ออธิบายให้ความรู้ในเรื่องที่ต้องการเน้นย้ำอย่างละเอียด เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับบรอยพระพุทธรูป

“มหาบพิตร ! ข้อความที่พระองค์โปรดให้จารึก เพื่อให้รู้ประเพณีเกี่ยวกับการใช้รูปบาทแทนผู้ที่บุคคลเคารพ เช่น มารดา บิดา หรือครูอาจารย์ รวมทั้งพระบรมศาสดานั้นย่อมจะทำให้คนเข้าใจความหมายเป็นประการแรกว่า การเคารพพระบาทมิใช่การหลงมกมายกราบไหว้รอยเท้าของใครคนหนึ่ง แต่แท้จริงเป็นเพียงเครื่องหมายให้ระลึกถึงคุณความดีของท่านผู้นั้น เพราะเหตุนี้ ผู้เคารพจึงไม่จำเป็นต้องกังวลใจว่ารอยเท้าของท่านผู้นั้นเหยียบไว้จริงๆ หรือทำจำลองขึ้น เพราะถึงอย่างไรความเคารพก็ได้ไปติดไปตันอยู่เพียงแค่อรอยเท้าเท่านั้น แต่ความเคารพได้ลึกซึ้งไปถึงบรรดาคุณงามความดีที่พระบรมศาสดาทรงบำเพ็ญอันย่อความหมายแสดงออกด้วยรอยพระบาท”^{๕๙}

การบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับหลักธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้อ่าน ในนวนิยายเรื่อง “นันทะ-ปชาบดี” ตอนพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระราชบิดามีใจความว่า “บุคคลไม่พึงประมาทในความเพียร พึงประพฤติสุจริตธรรม ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” ผู้แต่งอธิบายถึงหลักทางพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นในด้านการปฏิบัติตนเป็นสำคัญ โดยการแสดงเหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการประพฤติตนด้วยความสุจริต ดังนี้

^{๕๘} อุกิตติศิลปสาร, พระยา, **หลักภาษาไทย: อักษรวิธี วจวิภาค วากสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓๘.

^{๕๙} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **ลุ่มน้ำนมมทา**, หน้า ๑๑๖.

“ข้อนี้ควรพิจารณาอยู่ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นประโยชน์อันใดหรือ จึงทรงเน้นแล้วเน้นเล่าให้ประพาศุจริตรธรรม ให้เว้นทุจริตอย่างเด็ดขาด ทั้งยังทรงแสดงผลแห่งการประพาศุจริตรธรรมว่าจะเป็นเหตุให้ได้ประสบความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

แท้จริงการทรงแสดงธรรมครั้งนี้เป็นการชี้ให้เห็นโดยตรงไปตรงมาถึงความมุ่งหมายว่า ศาสนาของพระบรมศาสดานั้นต้องการเปลี่ยนพื้นฐานแห่งความประพฤติปฏิบัติอย่างแท้จริง คือการประพาศุจริตชั่วๆ ทุจริตล้วนๆ ก็ดี การประพาศุจริตบ้าง ทุจริตบ้างปนกันก็ดี มิใช่พื้นฐานทางพระพุทธานุศาสน์ เพราะพื้นฐานแห่งศาสนานี้ มีเพียงอย่างเดียวคือการประพาศุจริตเป็นธรรมและสุจริตเท่านั้น”^{๖๐}

๓.๕.๒ พรรณนาโวหาร

กุหลาบ มัลลิกะมาส อธิบายว่า พรรณนาโวหารเป็นการเรียบเรียงข้อความโดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคล สิ่งของ ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ตลอดจนความรู้สึกต่างๆ ของผู้เขียน เพื่อจะทำให้ผู้อ่านมีส่วนได้เห็น ได้ยิน และมีความรู้สึกเหมือนตัวผู้เขียน แต่ไม่มีพฤติกรรมเป็นการดำเนินเรื่อง^{๖๑} ในการนำเสนออธิบายอิงธรรมะเมื่อมีการพรรณนาฉาก บรรยากาศของเรื่อง ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครนั้น ผู้แต่งใช้พรรณนาโวหารมาช่วยเสริมให้การนำเสนอรายละเอียดดังกล่าวมีความสมบูรณ์และสร้างความสมจริงให้กับเนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดี เช่น ตอนพรรณนาถึงบรรยากาศของเมืองราชคฤห์ที่มีทั้งความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญและงดงามน่าอยู่สำหรับคนในสมัยนั้น ดังนี้

“อันความงามแห่งกรุงราชคฤห์ที่เดือนตาผู้เดินทางมาแต่ไกลให้เพลินชมแต่ยังไม่ทันย่างเข้าสู่ประตูเมือง ก็คือทิวเขาอันขึ้นสลับซับซ้อนรายรอบเป็นห้าแห่ง จึงทำให้ราชคฤห์มีสมัญญาอีกอย่างหนึ่งว่าเบญจคีรีนคร มีลำน้ำหลายสาย เช่น คยาและเนรัญชรา อันมี ๒ ผังเป็นที่ลุ่ม ชุ่มไปด้วยพันธุ์พฤกษชาติหลากหลาย... กระแสลมประจำฤดูซึ่งพัดมาแต่ทักษิณทิศก็โบกโบยกลิ่นหอมดังรวงผึ้งของดอกประดู่ให้แก่คนลุ่มไปทั่วพระมหานคร ถัดจากอุทยานมาทางบูรพาทิศ จะแลเห็นพระบรมมหาราชวังอันวิจิตรมโหฬาร แล้วก็มีสนามหญ้าไปจนถึงปราการอันเรียงรายสลับชั้นด้วยซุ้มประตู มีถนนสายใหญ่ๆ มาบรรจบกันตามทางแยก ทั้งยังแยกออกออกเป็นตรอกเป็นซอยสะดวกแก่การสัญจร เส้าประทีปน้ำมันทั่วพระมหานครซึ่งเป็นแนวไปตามมรรคนั้น ในยามราตรีก็ส่องสว่างสะพรั่งด้วยแสงไฟละลานตา...”^{๖๒}

^{๖๐} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๕๐.

^{๖๑} กุหลาบ มัลลิกะมาส และวิฑู โสภางค์, **การเขียน ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕-

^{๖๒} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๑๔.

การใช้พรรณนาธรรมชาติเพื่อสื่อถึงบรรยากาศในเรื่อง เช่น นวนิยายเรื่อง “นันทะ-ปชาบดี” ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ ทั้งก่อนการเสด็จมาถึงและหลังจากทรงแสดงพระธรรมเทศนา ผู้แต่งได้บรรยายถึงบรรยากาศที่เต็มไปด้วยความสดชื่นรื่นรมย์ การผลิบานของใบไม้เพื่อรับกับความสดใสของฤดูกาล เช่นเดียวกับความรู้สึกปลื้มปิติอิ่มเอมใจในธรรมของหมู่พระประยูรญาติและชาวเมืองกบิลพัสดุ์ที่ได้มีโอกาสสดับพระธรรมเทศนาอันเปี่ยมไปด้วยความสงบร่มเย็น ดังนี้

“ในที่สุดฤดูใบไม้ผลิก็ผ่านมาถึง หมู่ไม้ใหญ่เริ่มแตกใบอ่อนเห็นได้ชัด มะม่วงที่พร้อมจะตกผลก็แตกช่องดงามนำเจริญตา นกดูเหว่าซึ่งส่งเสียงมาตลอดฤดูหนาวปรากฏกายโฉบบินจากกิ่งไม้ในนันทะปชาบดี ส่งเสียงเรไรร้องนำรื่นรมย์ แต่หมอกในเวลาเช้ายังมีอยู่และค่อยจางหายไปในเวลาสาย”^{๒๓}

“แม้ว่าจะเป็นเวลาสายแล้ว เมฆสีขาวแห่งวันฤดูก็บังแสงแดดไว้ กลิ่นไอแห่งความโคกกำสรดมิได้มีอีกแล้วในพระราชฐาน มีแต่ความซาบซึ้งในรสพระธรรมอันบริสุทธิ์สะอาด ลมเย็นยังพัดอยู่ทำให้ทุกษชาติในเขตพระราชมนเทียรไหวกิ่งและใบประหนึ่งจะพลอยรับรู้ในพระปิติโสมนัส ที่เกิดแก่ศากยสกุลในครั้งนี้ พร้อมทั้งความพลอยชื่นชมยินดีแห่งสิ่งแวดล้อมทั้งปวง”^{๒๔}

เมื่อมีการพรรณนาถึงอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติ การพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลดังกล่าวอย่างละเอียดได้ช่วยเสริมให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกซาบซึ้งไปกับตัวละคร ทั้งยังมีความเข้าใจในความคิดและพฤติกรรมต่างๆ ที่ตัวละครแสดงออกได้อย่างชัดเจน ซึ่งการพรรณนารายละเอียดดังกล่าวช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่ตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติได้เป็นอย่างดี เช่น การพรรณนาถึงความรักของพระนางยโสธราที่มีต่อสามเณรราหุลในฐานะมารดากับบุตร

“พระนางเจ้ายโสธราทอดพระเนตรดูสามเณรราหุลด้วยพระหฤทัยระทึก มีพระอัสสสุชลคลอแล้วก็พุดออกมาอาบพระพักตร์ นี่ถ้าพระโอรสมีได้ครองกาสาวพัสตร์ พระนางเจ้าก็คงจะทรงดูขุ่นอย่างนั้นมิได้ คงจะทรงโลดแล่นเข้าประคองกอดแล้วกันแสง พระนางเจ้าจ้องดูประหนึ่งว่าจะมิให้พระโอรสคลาดสายพระเนตรไปสู่ที่อื่นได้...”^{๒๕}

^{๒๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๔๔.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.

ความรู้สึกล้อล้ออวอร์ดเจ้าหญิงชนบทกัลยาณีของพระนันทะเมื่อต้องเสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ ดังนี้

“ในตอนเสด็จกลับทรงพยายามมองไปยังทิศทางที่พระตำหนักใหม่ของพระองค์ตั้งอยู่ แต่ก็ไกลกันและมีสิ่งอื่นปิดบังจนไม่สามารถทรงเห็นได้ แม้เช่นนั้นก็ยังดีทรงอยากมองให้สิ่งกีดขวางปิดบังทั้งหลายพินาศไปในพริบตา จะได้เห็นพระตำหนักซึ่งเจ้าหญิงชนบทกัลยาณีประทับอยู่อย่างชัดเจน แต่ก็ไม่มีอะไรมาช่วยให้สำเร็จพระประสงค์ได้ จึงเสด็จกลับนิโครธารามด้วยความรู้สึกกรันทออย่างเหลือที่จะประมาณได้...”^{๖๖}

๓.๕.๓ เทศนาโวหาร

เทศนาโวหาร หมายถึง จำนวนที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความให้กว้างขวางออกไป โดยเอาเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบตามความรู้ความเห็นของผู้แต่งด้วยความมุ่งหมายจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจความหมายชัดเจน และเพื่อให้เห็นจริงและเชื่อถือตามเป็นข้อใหญ่ ดังนั้นข้อความที่ใช้เทศนาโวหารนี้จึงมักเป็นข้อปัญหา ความเห็น วิชาและข้อจรรยาหรือสุภาษิต ฯลฯ ซึ่งผู้แสดงต้องการจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเชื่อถือ^{๖๗} จากการศึกษาพบว่าในนวนิยายจะปรากฏการใช้เทศนาโวหารผ่านการแสดงความเห็นด้วยการวิเคราะห์หลักธรรมคำสอน ด้วยการชี้เหตุการณ์ที่ปรากฏในนวนิยายเป็นตัวอย่างประกอบ เช่น

นวนิยายเรื่อง “กองทัพธรรม” ตัวละครหลักในเรื่องซึ่งมีอาชีพเป็นนายกองเกวียนเดินทางค้าขายไปยังเมืองต่างๆ นั้นได้ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนบุตรชายของตนจากประสบการณ์ที่ได้พบระหว่างทาง ดังนั้นจึงมีการใช้เทศนาโวหารประกอบอยู่ในเนื้อเรื่องเป็นระยะ เช่น การอบรมบุตรเกี่ยวกับแนวทางการปกครองบ้านเมืองเมื่อรับตำแหน่งกษัตริย์ครองกรุงอโยธยา

“ดูก่อนสุรเสนะ ! ตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น การช่วยเหลือคนมิใช่หมายความว่า ให้ทำอะไรแทนให้ทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์ได้ทรงประกาศอย่างเปิดเผยอยู่เสมอว่า ความเพียรเป็นหน้าที่ที่ท่านทั้งหลายจะต้องทำเอาเอง ตถาคตเป็นแต่เพียงผู้ชี้ทางให้ นี่หมายความว่าเราจะต้องรู้จักสังเคราะห์โดยวิธีที่ให้เขารู้จักช่วยตนเองได้ เพราะถ้าสังเคราะห์โดยวิธีให้หมดทุกอย่าง ทำแทนให้ทุกอย่าง ใครเลยจะปรารถนาทำอะไร สู้นั่งนอนรอการสังเคราะห์ตลอดไปไม่ดีกว่าหรือ ?...”

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

^{๖๗} อูปกิตติลปสาร, พระยา, หลักภาษาไทย: อักษรวิธี วจิวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์, หน้า ๓๔๐.

... บุคคลบางคนในโลกนี้ที่ตกอยู่ในความยากลำบาก แต่ไม่สามารถแก้ไขความยากลำบากนั้นๆ ได้ มีอยู่ไม่น้อยเพราะเข้าลักษณะผงเข้าตาตนเอง ยากที่จะเขียนออกเองได้ การสงเคราะห์คนนั้นในบางครั้งเพียงชี้ให้เขาเห็นความสามารถที่มีอยู่ในตัวของเขา หรือแนะนำให้กำลังใจ เขาก็อาจเกิดความสว่างขึ้น และแก้ปัญหาต่างๆ ได้เองในภายหลัง”^{๖๕}

นวนิยายเรื่อง “เชิงผาหิมพานต์” มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของ “ฉันทะสุภลิจฉวี” อาจารย์ของสำนักวิศวามิตรและการอบรมศิษย์ในสำนัก การใช้เทศนาโวหารจึงปรากฏผ่านการอบรมศิษย์ของอาจารย์วิศวามิตรซึ่งมีอยู่เกือบตลอดทั้งเรื่อง เช่น หลักการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

“ดูก่อนราชากุมารทั้งหลาย ! ถ้าท่านรู้จักเห็นอกเห็นใจตัวเองมากเท่าใดก็จงเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากเท่านั้น จงพยายามทำลายความคิดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ ทำลายความเห็นแก่ตัว โดยไม่ยอมรับรู้ความทุกข์ยากของคนอื่นเสีย ก็จะชื่อว่าได้ดำเนินไปตามรอยพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า...

เหตุนี้สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้ปลูกฝังไมตรีจิต เป็นการยึดเหนี่ยวนำใจกันด้วยข้อปฏิบัติ ๔ ประการ ที่เรียกว่า สังคหวัตถุธรรม คือ เอื้อเพื่อเอื้อจวนกัน ๑ เจริญกันด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ๑ บำเพ็ญประโยชน์ต่อกันเท่าที่จะกระทำได้ ๑ และประการสุดท้ายคือ ทำตนให้เข้ากันได้เสมอต้นเสมอปลาย”^{๖๖}

จะพบว่าการใช้สำนวนโวหารในรูปแบบที่เป็นการเทศนาอบรมหรือสั่งสอนเกี่ยวกับหลักธรรมในนวนิยายนั้น ผู้แต่งจะมีการอ้างอิงที่มานำมาจากหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ ซึ่งการอ้างอิงดังกล่าวเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับการนำเสนอหลักธรรมในรูปแบบการเทศนาสั่งสอน ทั้งยังมีวัตถุประสงค์เพื่อจูงใจให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อถือ ศรัทธาในหลักคำสอนทางพุทธศาสนาอีกด้วย

๓.๕.๔ สาธกโวหาร

สาธกโวหารเป็นการยกตัวอย่างหรือหาข้อเปรียบเทียบมาอ้างเพื่อส่งเสริมความเข้าใจหรือสนับสนุนเรื่องราวของผู้แต่ง กล่าวคือเมื่อเราแสดงข้อความใดๆ ที่เห็นว่ายากแก่ผู้ฟัง เราจะยกตัวอย่างหรือหาข้อเปรียบเทียบมาให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจและเชื่อถือ ทั้งนี้สาธกโวหารที่จะบอกมาอ้างเพื่อสนับสนุนเรื่องราวจะต้องมีลักษณะเข้าใจได้ง่ายและเป็นที่ยอมรับของผู้คน

^{๖๕} สุชีพ ปุญญาภาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๒๒๔.

^{๖๖} สุชีพ ปุญญาภาพ, เชิงผาหิมพานต์, หน้า ๑๓๑.

ทั่วไป หรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลที่ผู้ฟังเคารพนับถือ หรือเป็นเรื่องที่จะพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ในทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อถือตามด้วยเหตุผล^{๑๐} ดังตัวอย่าง นวนิยายเรื่อง “นันทะ-ปชาบดี” เมื่อกล่าวถึงบทบาทความสำคัญของมารดาที่มีต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตร ก็ได้นำพระราชจริยวัตรของพระนางปชาบดีมานำเสนอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

“จะขอยกตัวอย่างแห่งการอบรมที่ดีนั้นพอให้เห็น เช่นพระนางเจ้าทรงสั่งสอนพระโอรสพระธิดาให้รู้จักและเห็นความสำคัญในพระประยูรญาติชั้นผู้ใหญ่และผู้่น้อยทั้งปวง ทรงตักเตือนให้ไปเฝ้าเยี่ยมในบางโอกาส ไม่วางพระองค์ห่างเหินเกินไป พระประยูรญาติพระองค์ใดทรงเจ็บไข้ได้ป่วยถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมีเสด็จด้วยพระองค์เองได้ ก็จะเสด็จพร้อมด้วยเจ้าชายนันทะและเจ้าหญิงรูปนันทา”^{๑๑}

“พระพุทธศาสนานั้นสอนตรงไปตรงมาอย่างให้ใช้เหตุผลประกอบการพิจารณา ใครจะเชื่อหรือไม่ก็ไม่บังคับ ใครจะปฏิบัติตามได้มากน้อยก็ไม่บังคับ เป็นเรื่องสุดแต่ความสมัครใจ ยกตัวอย่างเช่น การใช้สังฆิในมณฑลพิธี ...สมเด็จพระบรมศาสดาก็ไม่เคยทรงเทศนาให้เลิกใช้หอยสังฆิ ไม่ตรัสว่าการใช้น้ำมนต์หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ควรจะเลิกเสียด้วยประการทั้งปวง แต่กลับตรัสว่าถ้าประพฤติตนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องไปยังแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะน้ำดื่มในถ้วยหรือภาชนะน้ำดื่มอื่นๆ ก็เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว...”^{๑๒}

“มหาบพิตร ! พระมหากษัตริย์ทั้งหลายในอดีตกาล เช่น พระเจ้ามโหสถมหาราช พระเจ้ามณฑาตุราช พระเจ้ามหาสุทนต์ พระเจ้ามหาวิเชียรราช พระเจ้าทัฬหะเนมิ เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้มีเมตตา มีบริวารมาก สมบูรณ์ด้วยทรัพย์และราชพาหนะอันประเสริฐคือช้างอาชาไนยม้าอาชาไนยสี่เผือกฝูงกับทั้งสมบัติอื่นๆ เป็นอเนกประการ ในพระมหากษัตริย์เหล่านั้น มีพระองค์ใดบ้างที่ไม่ต้องพลัดพรากจากยศศักดิ์จากทรัพย์สมบัติ จากพระราชพาหนะช้างม้าอันมีค่า และไม่ต้องพลัดพรากแม้จากชีวิตของพระองค์เอง ทุกท่านล้วนพลัดพรากจากของที่รักที่ซบใจไม่สามารถนำสิ่งใดติดพระองค์ไปได้ในภายหลังแต่มีพระคุณ นอกจากความดีความชั่วที่ทำไว้...”^{๑๓}

^{๑๐} คุปติศิลปสาร, พระยา, หลักภาษาไทย: อักษรวิธี วจิวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์, หน้า ๓๔๒.

^{๑๑} สุชีพ ปุญญาภุภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๕๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

^{๑๓} สุชีพ ปุญญาภุภาพ, กองทัพนคร, หน้า ๓๑๗.

๓.๖ การนำเสนอหลักธรรมโดยใช้สัญลักษณ์

การตีความหลักธรรมที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์เป็นกลวิธีอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจในหลักพุทธธรรมได้อย่างลึกซึ้งและมีความชัดเจน ทั้งนี้สัญลักษณ์เกี่ยวกับหลักธรรมที่ปรากฏในนวนิยายมีอยู่ ๒ เรื่องคือ **นันทะ-ปชาบดี** และ **กองทัพธรรม** แบบที่ผู้อ่านต้องขบคิดโดยประมวลความจากเนื้อเรื่องด้วยตนเองและแบบที่มีการอธิบายขยายความผ่านตัวละครในนวนิยายอย่างละเอียด ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** มีตอนที่ตัวละครอัครนิทตพบอุปสรรคเรื่องความรักอาจจะที่ไม่สมหวังเพราะไม่ได้ครองรักกับหญิงที่ตนหมายปอง จึงเกิดความทุกข์กระวนกระวายใจ ต้องการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าสดับพระพุทธโฆวาทเพื่อผ่อนคลายความทุกข์ ในตอนกลางคืนจึงเกิดความฝันว่าได้เห็นพระพุทธองค์เสด็จมาว่า

“ในฝันนั้นอัครนิทตพยายามเดินตามเพื่อจะรู้ว่าเมื่อไรจะเสด็จประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ หรือที่ราบแห่งใดแห่งหนึ่งแล้วแสดงธรรม ตนจะได้ขอฟังด้วย ขณะนั้นเสด็จผ่านกลุ่มเด็ก ๆ ที่กำลังขี้แยตักตาดินที่ผู้ใหญ่ปั้นให้ บ้างร้องไห้ บ้างทุบตีกันด้วยต้องการจะได้ก่อนคนอื่น ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมศาสดาได้ประทับหยุดยืน พลังหั้นพระพักตร์มาทางอัครนิทต ผู้เดินตามเสด็จห่างๆ นั้น มิได้ออกพระโอษฐ์อะไรแม้แต่น้อย เพียงทรงชี้ให้ดูเด็กเหล่านั้นแล้ว ก็เสด็จพระพุทธดำเนินต่อไป”^{๑๔}

ข้อความข้างต้นชี้ต้องการชี้ให้เห็นว่าบุคคลไม่ควรยึดติดกับสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต การที่บุคคลไดยังมองไม่เห็นความจริงของสรรพสิ่งซึ่งต้องหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก มีความยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่งก็เป็นธรรมดาที่จะต้องหัวเราะและร้องไห้ไปตามเหตุการณ์ขึ้นลงที่เข้ามาในชีวิตไม่มีวันสิ้นสุด แต่บุคคลผู้มองเห็นทุกสิ่งที่เกิดขึ้นและผ่านเข้ามาในชีวิตเป็นเหมือนการเล่นของเด็กที่ไม่มีแก่นสารสิ่งใดให้ยึดถือ ก็จะสามารถปล่อยวางความทุกข์จากสิ่งที่ผ่านเข้ามาได้ ทั้งนี้ผู้แต่งใช้เหตุการณ์การเล่นกันตลอดจนพฤติกรรมของเด็กที่อ่อนไหวง่ายแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาตามสิ่งแวดล้อมมาเป็นสัญลักษณ์แทนบุคคลที่ไม่เข้าใจในหลักธรรมดาของชีวิต จึงดีใจเมื่อสมหวังและร้องไห้เมื่อถูกแย่งของรัก ทั้งที่เหตุการณ์ทั้งหมดในชีวิตล้วนเป็นไปตามธรรมดาของโลก

^{๑๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๒๙.

นวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรม** กล่าวถึงเหตุการณ์ว่ามีเรือนยอดทำจากต้นกล้วยด้วยความประณีตวิจิตรบรรจงประดับด้วยธงชัยและธงแผ่นผ้าลอยมากลางลำน้ำสรยุทธ ภายในเรือนยอดมีข้อความจารึกบนแผ่นดินเผาจำนวน ๗ ให้ผู้ที่พบเห็นตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในข้อความดังตัวอย่าง

๑ “แก้วมณีเกิดขึ้นแล้วในโลก เป็นแก้วสารพัดนึก ใครได้ไว้แล้ว จะนึกสิ่งใดก็สมปรารถนาทุกอย่าง แต่แก้วมณีนี้คนที่ไม่ได้มักอยากนึกเอาสิ่งนั้นสิ่งนี้ คนที่ได้แล้วกลับไม่อยากรึก ใครปรารถนาแก้วมณีนี้ ก็จงคิดให้ออกแล้วมาเอาไปโดยไม่ต้องเรียกร้องจากใครที่ไหน”^๕

เป็นสัญลักษณ์ที่มุ่งให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงความหมายของปัญญาในทางพุทธศาสนา โดยผู้แต่งให้ตัวละครในเรื่องเป็นผู้อธิบายรายละเอียดว่า แก้วมณีเป็นสัญลักษณ์ของ “ปัญญาทางธรรม” ซึ่งเป็นปัญญาสูงสุดที่ต้องอาศัยการคิด การศึกษาและการอบรม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปัญญาเป็นดวงแก้วของนรชน ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” ดังนั้นบุคคลจึงควรฝึกฝนตนเพื่อให้เกิดปัญญามองเห็นสังขารและสามารถระงับกิเลสตัณหา ความทะยานอยากที่นำไปสู่ความทุกข์ได้

และในข้อความสุดท้ายซึ่งมีความสำคัญที่สุดคือ การสื่อถึงความเป็นอนัตตา (มิใช่ตัวมิใช่ตน) ซึ่งเป็นหลักข้อ ๓ ในไตรลักษณ์ดังนี้

๗ “ในวงกลมอันว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย เหตุใดคนจึงมองเห็นเป็นบ้าน เป็นเมือง แล้วหัวเราะและร้องไห้ ใครเล่าจะช่วยเตือนให้คนเหล่านั้นหยุดฝันเสียที”^๖

มีการอธิบายด้วยการยกพุทธพจน์ประกอบคือ ให้มองโลกเป็นความว่างเปล่าละทิ้งความเห็นที่เป็นการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนออกไปก็จะไม่หลงหัวเราะหรือร้องไห้ไปกับความขึ้นลงของชีวิตซึ่งเป็นธรรมดาของโลก โดยการใช่วงกลมที่ว่างเปล่าเป็นสื่อว่าสภาวะและสิ่งต่างๆที่เราได้พบได้ครอบครองนั้นเป็นเหมือนความว่างเปล่าไม่มีแก่นสารใดๆ ที่เราจะยึดถือได้ ดังนั้นการมองไปในวงกลมที่ว่างเปล่าจึงแสดงออกถึงความเข้าใจในธรรมดาของธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การละทิ้งจากความหมกมุ่นยึดติดในสิ่งต่างๆ ที่เราสมมุติขึ้น

^๕ สุชีพ ปุญญาณาภ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๒๙๐.

^๖ สุชีพ ปุญญาณาภ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๒๙๑.

จะเห็นว่า การนำเสนอหลักธรรมโดยใช้สัญลักษณ์นั้น นอกจากทำให้ผู้อ่านได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาและตีความสัญลักษณ์ดังกล่าวแล้ว ยังช่วยให้การนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มีความเป็นนามธรรมสามารถถ่ายทอดความหมายไปยังผู้อ่านได้อย่างละเอียดชัดเจนมากกว่าการกล่าวอธิบายโดยตรง โดยเฉพาะเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญทางพุทธศาสนา คือ หลักไตรลักษณ์นั้น เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง ดังนั้นจึงอาจจะยากในการทำความเข้าใจและต้องให้การอธิบายค่อนข้างมาก

๓.๗ การใช้คำภาษาบาลีและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

นวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุณฺณานุกาพ ซึ่งมีการอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลจากพระไตรปิฎกและยึดถือแนวทางคำสอนตามหลักพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นสำคัญ จึงปรากฏสำนวนภาษาที่แสดงถึงการได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ศาสนา คือ พระไตรปิฎกอยู่ค่อนข้างมากจะเห็นได้จากการใช้สำนวนภาษาที่คล้ายกับในคัมภีร์ศาสนา มีนำคำภาษาบาลีและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนามาใช้ในนวนิยาย เช่น คำเรียก คำลงท้าย คำเชื่อม คำนาม คำกริยา เป็นต้น อีกทั้งมีการใช้คำศัพท์เฉพาะในหมู่พระภิกษุและคำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาอีกด้วย ดังนี้

๓.๗.๑ การใช้คำศัพท์ทางพุทธศาสนา

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** ตอนที่เศรษฐีในเมืองไพศาลียกปราสาทของตนให้แก่ฉันทสุภกิจจวี เพื่อตอบแทนความมีเมตตากรุณาให้ที่พักพิงแก่ตนในตอนที่ปลอมเป็นขอทาน เศรษฐีได้ประกาศมอบปราสาทดังกล่าวต่อหน้าหมู่ชนจำนวนมาก พร้อมกับขอให้เปล่งวาจา “สาธุการ” โดยพร้อมเพรียงกัน ซึ่งคำว่า “สาธุ” ความหมายว่า ดีแล้ว ชอบแล้ว เป็นคำที่พระสงฆ์เปล่งออกมาเพื่อแสดงความเห็นชอบต่อการกระทำหรือเรื่องราว กิจกรรมในพิธีที่ดำเนินไป ถือเป็น การเปล่งวาจาเพื่อแสดงความชื่นชม อนุโมทนาหรือเห็นชอบ^{๓๔} ดังตัวอย่าง

“ท่านผู้นั้น คือ ฉันทสุภกิจจวี ผู้ทรงมีอุปการะให้ที่อยู่และอาหารแก่ข้าพเจ้าระหว่างเวลาที่ท่านเป็นยาจกเชื่องัว ข้าพเจ้าได้ตระหนักในคุณธรรมของท่านอย่างใกล้ชิด และเห็นว่าท่านเป็นผู้สมควรแก่ทรัพย์สมบัติอันชอบธรรมของข้าพเจ้า เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอประกาศ ณ ที่นี้ว่า ปราสาทหลังนี้พร้อมทั้งบริเวณกับทั้งทรัพย์สินทั้งปวงที่อยู่ในปราสาทนี้

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๘.

รวมทั้งคนรับใช้เป็นของตกแก่ท่าน ‘ฉันทสุภลิจฉวี’ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายได้โปรดให้**สาธุการ**โดยพร้อมเพรียงกัน”^{๘๘}

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่อาจารย์วิศวามิตรพาศิษย์ออกเดินทางไปอาณันทเจดีย์ ระหว่างทางมีชาวบ้านจัดเตรียมอาหารมาให้ประกอบไปด้วยอาหารหลายชนิดผู้แต่งใช้คำว่า “สุปะพยัญชนะ” สุปะ หมายถึง แกง^{๘๙} ส่วนพยัญชนะ หมายถึง กบข้าว นอกจากนี้ แกง^{๙๐} เป็นคำที่ใช้คู่กันหมายถึงแกงและกบข้าวอื่นๆ ดังตัวอย่าง

“เราจะระลึกถึงถ้อยคำของท่านอาจารย์อยู่ตลอดเวลาที่มีให้ลิ้มตน อาหารเช้าวันนั้นผิดแหมกว่าที่แล้วมา เป็นอาหารพื้นบ้านมีข้าวสุก เนื้อเค็มย่างและ**สุปะพยัญชนะ** คือแกงและกบข้าวอย่างอื่นๆ เป็นที่พอใจของศิษย์ทั้งหลายทั่วกัน”^{๙๑}

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** กล่าวถึงเหตุการณ์พิจารณาความผิดของกษัตริย์ลิจฉวีในที่ประชุมของลิจฉวีสภาตามหลักการปกครองแบบสามัคคีธรรมของแคว้นวัชชี ผู้แต่งใช้คำว่า “สัมมุขาวินิจฉย” ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในการวินิจฉัยตัดสิน “อธิกรณ์” หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วและต้องจัดต้องทำ, เรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ มี ๔ อย่างคือ ๑. วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระวินัย ๒. อนูวาทาธิกรณ์ การโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ ๓. อาปัตตาธิกรณ์ การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ ๔. กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่นให้อุปสมบท ให้ผ้ากฐิน, ในภาษาไทยอธิกรณ์มีความหมายเลื่อนรางและแคบเข้ากลายเป็น คดีความ โทษ เป็นต้น^{๙๒} โดยคำดังกล่าวมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า สัมมุขาวินัย หมายถึง ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคคลสัมมุขตา คือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นวินิจฉัย), ในที่พร้อมธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และวินัยสัมมุขตา คือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่วินิจฉัย ฎกธรรม ฎกวินัย); สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง^{๙๓} ดังตัวอย่าง

^{๘๘} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๐๘.

^{๘๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๖๑.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๔.

^{๙๑} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๒๙.

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๘๑.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๖.

“คณะภคินีลิจฉวีผู้ใหญ่วิชิตพิจารณาเรื่องอยู่นั้นจะสังเกตเห็นหรือไม่ก็ตาม แต่ตัวเราเห็นได้ชัดเจนถึงความกระวนกระวายใจ ความผิดปกติของหน้าตา ความกระสับกระส่ายเหงื่ออกฟ้าไหลของผู้หาเรื่อง....

“แทนที่จะกระโดดหนีไปต่อหน้าอย่างคนสันดานดี เขากลับขอตัวจากสถานที่นั้นไปอย่างนี้ ก็นับว่าเป็นการฉลาดเลี้ยงดูเหมือนกัน ทำให้คณะผู้วินิจฉัยถึงกับต้องปรึกษากันว่าจะควรอนุญาตให้กลับไปหรือไม่ ในที่สุดก็ตกลงกันว่ายังไม่ให้กลับไป เพราะจะต้องทำการต่อหน้าทั้งสองฝ่าย อันเรียกว่า ‘สัมมนาวินิจฉัย’ คือ การวินิจฉัยในที่พร้อมหน้า”^{๕๔}

นวนิยายเรื่อง **ไต้ร่มกาสาพัศตร์** ตอนพระนันทิยะเล่าว่าตนมีประวัติในอดีตอันควรสงสารสังเวช ทั้งที่เป็นบุตรเศรษฐีในเมืองสาวัตถี มีการอธิบายว่าเป็นไปตามหลักกรรมตาของโลก คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง พร้อมกับใช้คำว่า “สังขตธรรม” ซึ่งมีความหมายว่า ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตรงกับสังขารในคำว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนี้เป็นต้น^{๕๕} ดังตัวอย่าง

“...ถ้าท่านได้ทราบความเป็นไปที่แท้จริงของบรรดาสังขตธรรม คือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลายแล้ว ท่านก็จะเข้าใจได้เองว่า ความเป็นไปต่างๆ อันใดที่มนุษย์และสัตว์เห็นว่าแปลกหรือไม่แปลก และดีหรือเลว ความเป็นไปทั้งหมดนั้น แท้จริงเป็นสิ่งที่มิประจําสำหรับสัตว์โลก ความเกิดเป็นภัยใหญ่หลวง ผู้ยังไม่ข้ามพ้นความเกิดก็จะวนเวียนอยู่ในเรื่องแก่และตาย สุขบ้างทุกข์บ้างหาความเที่ยงแท้แน่นอนมิได้ตลอดไป.”^{๕๖}

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** อาจารย์วิศวามิตรอบรมศิษย์เรื่องเกี่ยวกับหลักความอ่อนน้อมถ่อมตน พร้อมทั้งอธิบายว่าหลักปฏิบัติดังกล่าวคือการประพฤติ “อปจายธรรม” ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า อปจายนมัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นข้อ ๔ ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือการให้ความเคารพผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ ๓ ประเภท คือ ผู้มีวิทยุฒิ ได้แก่ พ่อแม่ ญาติพี่น้องและผู้สูงอายุ ผู้มีคุณวุฒิหรือคุณสมบัติ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ และผู้มีชาติวุฒิ ได้แก่พระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ดังตัวอย่าง

“แม้เราจะมิได้มุ่งหวังชื่อเสียงเกียรติยศ คงตั้งหน้าบ่าเพียรประโยชน์เพราะเห็นว่ามันนั้นๆ เป็นสิ่งที่ตั้งงามและสมควรก็ตาม แต่คนทั้งหลายก็รู้เห็นอยู่ว่าใครทำอะไรหรือไม่ทำอะไร เพราะฉะนั้นความเคารพนับถือและความยกย่องก็เกิดมีมาเองเป็นเงาตามตัว โดยไม่ต้องเรียกร้อง...

^{๕๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๕๑.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๑๐.

^{๕๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ไต้ร่มกาสาพัศตร์**, หน้า ๔๕.

...เพราะการที่มีคนยกย่องชมเชยนั้น คงบำเพ็ญอุปถัมภ์ธรรม คือ ความเป็นผู้อ่อนน้อม ไม่ถือตัว พุดจาอ่อนหวานไพเราะกับทุกคน ไม่เลือกกว่าผู้ที่เราพูดด้วยจะยากจนชั้นแค่ไหนสักเพียงไร เราจำได้ดีถึงคำเล่าของท่านอาจารย์ที่ถ่ายทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้เราฟังว่า ชื่อเสียงเกียรติยศนั้นจะต้องระงับมิให้มาทำร้ายหรือครอบงำจิตใจมากจนเกินไป...^{๘๗}

นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระนางมหาปชาบดีและพระนางยโสธราเสด็จไปปลอบพระทัยเจ้าหญิงชนบทกัลยาณีนีที่ทรงเป็นหม้าย มีการใช้คำว่า “อัสสาทะ” หมายถึง ความยินดี, ความพึงพอใจ, รสอร่อย เช่น รสอร่อยของกาม, ส่วนดี, ส่วนที่น่าชื่นชม^{๘๘} ซึ่งเป็นการอธิบายถึงสภาวะที่เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ของเจ้าหญิงชนบทกัลยาณีนีนั้นมาจากการยึดติดอยู่ในกามตัณหาความอยากได้อารมณ์อันน่าใคร่ น่าพึงพอใจ ดังนี้

“คืนนั้นพระนางเจ้าทั้งสอง คือพระนางเจ้ามหาปชาบดีโคตรมี และพระนางยโสธรา พิมพาต่างเสด็จมาค้ำ ณ พระตำหนักใหม่ ทรงปลอบโยนเจ้าหญิงให้ผ่อนคลายวิปโยคทุกข์ลงได้บ้างตามสมควร พระนางเจ้าทั้งสองทรงคิดถูก ทรงปฏิบัติพระองค์สมเป็นพระประยูรญาติผู้ใหญ่ มิได้มองข้ามไปซึ่งความทุกข์ความเดือดร้อนของเจ้าหญิงผู้ทรงรู้จักชีวิตแต่ในทางอัสสาทะคือความน่าพอใจเพียงด้านเดียว”^{๘๙}

นวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมทา** มีตัวละครหลักคือ “พระราชา” ต้องการเผยแพร่หลักบารมี ๑๐ ประการไปยังชาวเมือง ดังนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความน่าเบื่อหน่ายและจดจำได้ง่ายจึงผูกเป็นคำสั้นๆ ด้วยภาษาบาลีที่กล่าวถึงหลักธรรมบารมี ๑๐ ประการได้แก่ ๑) ทาน การให้ ๒) ศีล การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย ๓) เนกขัมมะ การออกบวช ๔) ปัญญา การรู้เท่าทันความจริง ๕) วิริยะ ความเพียร ๖) ขันติ ความอดทน ๗) สัจจะ ความจริง ๘) อธิฏฐาน ตั้งใจมั่นไม่กลับกลอก ๙) เมตตา ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุข ๑๐) อุเบกขา วางใจเป็นกลาง ดังตัวอย่าง

“พระราชาที่ทรงจัดอำมาตย์ผู้ได้รับการฝึกฝนแล้วให้ออกชี้แจงความหมายของบารมี ๑๐ ประการนั้นอย่างถี่ถ้วน... ทั้งนี้เพื่อมิให้เป็นที่น่าเบื่อหน่ายแก่ผู้ฟังและเพื่อให้จำง่าย ได้มีการผูกเป็นคำสั้นๆ คล่องจอง ดังนี้

^{๘๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๒๑.

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕๓๖.

^{๘๙} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๗๑.

ทาน์ สีลญา เนกขัมม ปญญา วิริยญา ปญจมั ขนฺติ สจฺจมธิฏฐานํ
เมตฺตูปেকฺขา อิมํ ทส^{๙๐}

นอกจากนี้ยังมีการแทรกบทไตรสรณคมน์เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของการยึดเอาพระรัตนตรัย(พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์) เป็นที่พึ่งที่ระลึก เนื่องจากการยึดพระรัตนตรัยเป็นสรณะจะช่วยให้มีเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตเปรียบเหมือนหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ทั้งยังเป็นแสงสว่างอันเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาที่จะทำให้บุคคลนั้นเกิดความมั่นใจ อบอุ่นใจ มีจิตเบิกบาน ผ่องใสและมีกำลังใจเข้มแข็งในการประกอบคุณงามความดี ดังปรากฏในเนื้อเรื่องตอนหนึ่งของนวนิยายเรื่อง **ลุ่มน้ำนมมหา** ที่มีการแสดงละครสอดแทรกคติธรรมทางพุทธศาสนาชื่อตอน “ที่พึ่งของคนยาก” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและช่วยเหลือให้บุคคลสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง ดังนี้

“เมื่อพระบรมศาสดาทรงสั่งสอนอย่างเป็นที่พึ่งแก่คนยากจนได้จริงๆ เปิดโอกาสให้คนยากจนได้บำเพ็ญความดีงามได้สูงกว่าการใช้ทรัพย์สินสมบัติเช่นนี้ ผู้ที่เป็นที่พึ่งของคนยากจึงควรจะเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น”

เมื่อสิ้นเสียงของเศรษฐีก็มีเสียงกระหึ่มขึ้นพร้อมๆ กัน เพราะมีเสียงกล่าวนำมาจากในโรงแสดง คือคำว่า :

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ”^{๙๑}

๓.๗.๒ การใช้คำและสำนวนภาษาที่แปลมาจากภาษาบาลี

มีการใช้คำเรียกและการขึ้นต้นบทสนทนาตามแบบในพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา เช่น คำว่า “ดูก่อน ข้าแต่ ตามแต่ความสูงต่ำของบุคคลที่สนทนา ซึ่งคำว่า “ดูก่อน” เป็นคำเอ่ยเรียกเพื่อให้เตรียมตัวรับฟังข้อความที่ผู้พูดกำลังจะพูดต่อไป เช่น นวนิยายเรื่อง “เชิงผาหิมพานต์” ตอนที่อาจารย์วิศวามิตรอบรมศิษย์เกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ ๔ ดังตัวอย่าง

“ดูก่อนราชกุมารทั้งหลาย ! ถ้าท่านรู้จักเห็นอกเห็นใจตัวเองมากเท่าใด ก็จงเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากเท่านั้น จงพยายามทำลายความคิดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ ทำลายความเห็น

^{๙๐} สุชีพ ปุญญาภภาพ, ลุ่มน้ำนมมหา, หน้า ๙๐.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

แก้ตัว โดยไม่ยอมรับรู้ความทุกข์ยากของคนอื่นเสีย ก็จะชื่อว่าได้ดำเนินไปตามรอยพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า”^{๑๒}

นวนิยายเรื่อง “กองทัพธรรม” ตอสนธิยะอบรมสุรเสนะบุตรชายเกี่ยวกับหลักการปกครองที่ต้องอาศัยความรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กิจการงานสำเร็จ

“ดูก่อนสุรเสนะ ! ความสำเร็จในกรณียกิจทั้งหลายอาจเกิดขึ้นจากเหตุหลายประการ แต่ที่นับว่าสำคัญก็คือผู้ประกอบกรณียกิจ หรือผู้ให้ประกอบจะต้องมีความรู้ดี หรือแสวงหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อความราบรื่นและความสำเร็จสมบูรณ์แห่งกรณียกิจนั้นๆ ด้วยความรู้ เรื่องยากย่อมกลายเป็นเรื่องง่าย เรื่องที่เห็นกันว่าเต็มไปด้วยอุปสรรคขวากหนาม ย่อมกลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ และเรื่องที่น่าคิดว่าไม่สามารถทำได้สำเร็จเลย ก็อาจทำได้สำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ เพราะฉะนั้นผู้เป็นประมุขจึงควรสนใจในความรู้โดยพิเศษ”^{๑๓}

การใช้คำเรียกว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ” ซึ่งมีที่มาจากภาษาบาลีว่า “ภนุเต” เป็นภาษาที่ใช้เรียกกันในหมู่ภิกษุคือผู้อ่อนพรรษามากกว่าจะเรียกผู้มีพรรษามากกว่าตนเองว่า “ภนุเต” ส่วนผู้มีพรรษามากกว่าจะเรียกผู้มีพรรษาน้อยกว่าตนเองว่า “อาวุโส” แปลว่า ผู้มีอายุ^{๑๔} เช่น คำเรียกที่พระนันทิยะกล่าวแก่พระองค์สิมมาล

ภิกษุนั้นตอบว่า “ผู้มีอายุ ! พระผู้มีพระภาคยอมทรงสั่งสอนให้ปล่อย ให้อ่าง ทั้งข้างหน้าและท่ามกลาง มิให้ติดอยู่ในอารมณ์อันเป็นอดีตอนาคตและปัจจุบัน อารมณ์ที่พอใจหรือไม่พอใจอันใดเกิดขึ้น จงปล่อยวางให้เป็นกองๆ ไว้ ณ ที่นั้นอย่านำมาเก็บไว้...”^{๑๕}

๓.๗.๓ การขึ้นต้นและลงท้ายข้อความคล้ายพระสูตร

ในนวนิยายเรื่อง **กองทัพธรรมและไต้ร่มกาสาवพัสดุ์** เมื่อมีการกล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ผู้แต่งมักจะขึ้นต้นด้วย “ดังได้สดับมา” เป็นคำที่มักจะใช้ในการขึ้นต้นเรื่องซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ศาสนา ดังตัวอย่าง

นวนิยายเรื่อง “กองทัพธรรม” มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเดินทางของตัวละครไปยังเมืองต่างๆ ของอินเดียสมัยพุทธกาล เมื่อผู้แต่งต้องการสอดแทรกข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงทาง

^{๑๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๓๑.

^{๑๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **กองทัพธรรม**, หน้า ๒๒๐.

^{๑๔} วิวัฒนา มุลเมืองแสน, “นวนิยายอิงพุทธศาสนาของไทย: วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย,” หน้า ๑๕๒.

^{๑๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ไต้ร่มกาสาवพัสดุ์**, หน้า ๔๒.

ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพุทธศาสนาหรือประเทศอินเดียสมัยโบราณซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนา จะใช้คำว่า “ตั้งได้สดับมา” ขึ้นต้นเนื้อความดังกล่าว ดังตัวอย่าง

“ตั้งได้สดับมา พราหมณ์ผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียง ซึ่งครองเขตคามนิคมต่างๆ เมื่อถึงฤดูร้อนก็พากันเดินทางมาพักผ่อน ณ บ้านอันได้จัดสร้างไว้ถัดป่ามะม่วง ใกล้ทางเลียบลำน้ำคงคาแคว้นกาสิ เพื่อสาธยายมนต์ในเวลากลางวัน และลงอาบน้ำดำเกล้าในเวลาเช้าเย็น... ฉันทึ่งเกี่ยวกับการที่พราหมณ์ผู้ใหญ่แห่งแคว้นโกศลมีตารุกขพราหมณ์ ไปกขรชาติพราหมณ์ จึงก็พราหมณ์ เป็นต้น ผู้พักผ่อนในฤดูร้อน ณ ตำบลบ้านมนสากตะ ริมฝั่งน้ำอจิรวดีเพื่อสาธยายมนต์เป็นอาทิฉะนั้น”^{๑๖}

“ตั้งได้สดับมา ชัมพูปริพาชิกานั้น เมื่อบวชเป็นภิกษุณีแล้วก็ปรากฏนามใหม่ว่า กุณฑลเกสิเถรี และได้บรรลุอรหัตผลในเวลาอันไม่นาน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นภิกษุณีสาวิกา ผู้ยอดเยี่ยมในทางตรัสรู้ได้อย่างรวดเร็ว”^{๑๗}

“ตั้งได้สดับมา ผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงซึ่งครองเขตคามนิคมต่างๆ เมื่อถึงฤดูร้อนก็พากันเดินทางมาพักผ่อน ณ บ้านอันได้จัดสร้างไว้ถัดป่ามะม่วงใกล้ทางเลียบลำน้ำคงคาแคว้นกาสิ เพื่อสาธยายมนต์ในเวลากลางวันและลงอาบน้ำดำเกล้าในเวลาเช้าเย็น พร้อมด้วยมาณพทั้งหลายผู้เป็นอันเตวาสิกของตนตามอุปเทศในทางเวททางศาสตร์ ฉันทึ่งเกี่ยวกับการที่พราหมณ์ผู้ใหญ่แห่งแคว้นโกศลมีตารุกขพราหมณ์ ไปกขรชาติพราหมณ์ จึงก็พราหมณ์ เป็นต้น ผู้พักผ่อนในฤดูร้อน ณ ตำบลมนสากตะริมฝั่งอจิรวดีเพื่อสาธยายมนต์เป็นอาทิฉะนั้น”^{๑๘}

นอกจากนี้ในการลงท้ายข้อความเมื่อจบการบรรยายเนื้อเรื่องหรืออธิบายหลักธรรม ผู้แต่งก็มักจะลงท้ายด้วยสำนวนความตามแบบที่มักปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น ลำดับนั้นด้วยประการฉะนี้ อีกโสดหนึ่ง โดยลำดับ ฉะนั้น เป็นต้น ดังตัวอย่าง

“กำหนดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใน ๑๕ วันที่จะมาถึง ได้เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไป ฤทัยจะถึงโอกาสก่อนหน้ากำหนดนั้น สั่งสอนราชประเพณีเพิ่มเติมให้พระเจ้าสุรเสนะทรงทราบโดยละเอียด กับได้ตักเตือนถึงรัฐประศาสน์โดยควรแก่เหตุอีกโสดหนึ่ง”^{๑๙}

^{๑๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๔.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖.

“ดูก่อนนาคันตุกะ ! ไม่ว่าความเดือดร้อนใดๆ เกิดขึ้น จิตจะต้องเป็นผู้รับทุกข์ไปเสียทั้งสิ้น ถ้าไม่มีจิตอย่างเดียว ความทุกข์ก็ตั้งอยู่ไม่ได้ ข้าพเจ้าเห็นว่าความดับทุกข์ดับกิเลสย่อมมีได้เพราะดับจิตด้วยประการฉะนี้”^{๑๐๐}

“...ทรงชี้ให้พบสภาพที่สูงกว่า ประเสริฐกว่า ไม่ต้องตั้งอยู่ในอำนาจของความเกิดแก่ เจ็บและตายต่อไปอีก ทุกคนอาจปฏิบัติตามเพื่อบรรลุสัจธรรมนั้นได้ด้วยกัน คำสอนของพระเชษฐาจึงมิใช่มองโลกในแง่ร้าย แต่มองในที่ให้ได้ประสบสิ่งที่ดีเลิศ อันสามารถช่วยให้พ้นทุกข์ คล้ายช่วยคนให้พ้นจากการถูกขังและถูกประหารชีวิต ให้สู่ความเป็นอิสระเป็นไทแก่ตัวในที่สุด ฉะนั้น”^{๑๐๑}

จึงเห็นได้ว่ากลวิธีทางภาษามีความสำคัญต่อการนำเสนอนวนิยาย เพราะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การสื่อสารทางธรรมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้อ่านมีความรู้ความเข้าใจและเกิดความซาบซึ้งใน ธรรม ซึ่งผู้แต่งได้นำกลวิธีทางภาษาในรูปแบบต่างๆ มาใช้ในนวนิยายได้อย่างเหมาะสม ทำให้การนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เป็นมีความเป็นนามธรรมหรือเข้าใจได้ยากสามารถสื่อสารไปยังผู้อ่านได้อย่างชัดเจน อีกทั้งการใช้สำนวนภาษาตามแบบคัมภีร์ศาสนา และการใช้คำศัพท์ทางพุทธศาสนายังช่วยให้เนื้อเรื่องมีความสมจริงสอดคล้องกับองค์ประกอบโดยรวมของเรื่องที่มีการนำเสนอหลักธรรมด้วยการอ้างอิงที่มาจากพระไตรปิฎก พุทธประวัติและการใช้ฉากอินเดียสมัยโบราณ นอกจากนี้ผู้แต่งยังสอดแทรกการบรรยายให้ความรู้ตลอดจนการแสดงข้อคิดเห็นเชิงวิเคราะห์ในการช่วยสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยสร้างความน่าสนใจทำให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมในการคิดพิจารณา ทำให้ได้รับความรู้ทางธรรมอย่างสมบูรณ์

^{๑๐๐} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, ไตรมกาสาวพัสดุ์, หน้า ๗๐.

^{๑๐๑} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๑๐๒.

บทที่ ๔

กลวิธีการนำเสนอกับการสื่อสารหลักธรรมในนวนิยาย

จากการศึกษาจะพบว่านวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพเป็นวรรณกรรมศาสนาที่นำกลวิธีการแต่งในรูปแบบนวนิยายมาใช้เพื่อช่วยให้การนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนามีความน่าสนใจชวนให้ติดตาม และแม้ว่าจะนำกลวิธีการแต่งตามแบบของวรรณกรรมตะวันตกมาใช้ แต่อิทธิพลของคัมภีร์ศาสนาและวรรณคดีพุทธศาสนาก็ยังคงปรากฏอยู่ในนวนิยายอย่างชัดเจน ดังปรากฏในผลการศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในบทที่ ๒ และ ๓ ที่แสดงให้เห็นว่า กลวิธีการนำเสนอเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้การสื่อสารหลักพุทธธรรมไปยังผู้อ่านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถสรุปได้ ดังนี้

๔.๑ การสร้างความรู้ความเข้าใจหลักธรรมตามแนวทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๔.๑.๑ การอ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

เนื่องจากผู้แต่งมีความเห็นว่าการนำเสนอหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาในรูปแบบนวนิยาย เป็นวิธีการหนึ่งของการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่สร้างความสนใจแก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี จึงเลือกใช้ข้อมูลหลักฐานและเค้าโครงเรื่องตามพระไตรปิฎกและอรรถกถาของฝ่ายเถรวาททั้งหมดมาเป็นข้อมูล เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความสนใจเพลิดเพลินไปกับเนื้อเรื่องที่มีลักษณะเป็นนวนิยายและได้รับความรู้ทางหลักธรรมไปพร้อมกัน ทั้งนี้หลักฐานคัมภีร์พุทธศาสนาที่นำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบ ได้แก่

๑) พระไตรปิฎก

ทั้งนี้ข้อมูลที่นำมาใช้ประกอบการอ้างอิงนำเสนอในนวนิยาย มีปรากฏอยู่ทั้งในหมวดพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก โดยเฉพาะการนำข้อมูลจากพระสูตรนั้นพบว่าถูกนำมาใช้ประกอบอยู่ในเนื้อเรื่องของนวนิยายมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการสร้างโครงเรื่องจากพระสูตรที่นำเสนอพุทธประวัติและเรื่องราวของพระสาวก ตลอดจนการนำข้อความรวมทั้งพุทธพจน์และพุทธภาษิตมานำเสนอความรู้ด้านหลักธรรมหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งช่วยสร้างความศรัทธาเชื่อถือให้แก่ผู้อ่านเกี่ยวกับการให้ความรู้ทางพุทธศาสนาได้อย่างสมบูรณ์ ดังนี้

- หลักธรรมทางพุทธศาสนา

มีการนำเสนอหลักธรรมด้วยการยกพุทธพจน์ที่มีทั้งในรูปแบบพระธรรมเทศนาและพุทธภาษิต เช่น หลักอภิธานียธรรม ๗ (หลักแห่งความไม่เสื่อม) ซึ่งเป็นพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์มีปรากฏอยู่ในวัฏสการสูตร เป็นการนำเสนอแนวทางปฏิบัติของชาววัชชีที่นำไปสู่ความเจริญไม่มีการเสื่อมถอย ดังนี้

[๑] “ดูก่อนอานนท์ ! เธอเคยได้ยินบ้างว่า ชาววัชชีนั้นมีการประชุมกันเนื่องนิത്യ และไม่ค่อยขาดประชุม ?”...

[๗] “ดูก่อนอานนท์ ! เธอเคยได้ยินบ้างใหม่ว่า ชาววัชชียอมจัดการอารักขาคุ้มครองอันเป็นธรรมอย่างดีในพระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมตั้งความปรารถนาให้พระอรหันต์ที่ยังไม่มา มาสู่แคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นผาสุก ?”

“ดูก่อนอานนท์ ! ตราบใดชาววัชชียังจัดการอารักขาคุ้มครองอันเป็นธรรมอย่างดีในพระอรหันต์ทั้งหลาย ยังตั้งความปรารถนาให้พระอรหันต์ที่ยังไม่มา มาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นผาสุก ครานั้นชาววัชชีหวังความเจริญได้ไม่มีเสื่อม”^๑

การนำเสนอหลักธรรมเรื่องความกตัญญูและการตอบแทนบุญคุณของต่อบิดามารดา โดยนำเนื้อความจากพระธรรมเทศนาใน “มาตาปิตุคุณสูตร” มาประกอบการอธิบาย ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลพึงแบกมารดาไว้บนบ่าข้างหนึ่ง แบกบิดาไว้บนบ่าอีกข้างหนึ่ง ต่างว่าผู้นั้นมีอายุยืนถึง ๑๐๐ ปี ทำการบำรุงมารดาบิดาด้วยการนวด การบีบ และการให้อาบน้ำ. และมารดาบิดาพึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่านั้นแล แม้เช่นนั้นก็ยังไม่นับว่าได้สนองพระคุณท่านได้บริบูรณ์, ก็แต่ว่าผู้ใดทำมารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในคุณความดี มีศรัทธา ศีล ปัญญาเป็นต้น ผู้นั้นชื่อว่าได้สนองคุณท่านเต็มที่.”^๒

- เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนา

โดยมากมักจะเป็นการนำเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าหลังจากที่ทรงตรัสรู้ รวมทั้งประวัติของพระสาวกที่มีการนำเสนออยู่ในนวนิยายเพื่อยกย่องและเป็นแบบอย่างของบุคคลผู้มีคุณธรรมและวัตรปฏิบัติดีงาม ดังตัวอย่าง

^๑สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๑๓๕.

^๒สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, ไตรมกาสาวพัสตร์, หน้า ๘๘.

“เมื่อพระผู้มีพระภาคได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เสด็จจาริกสั่งสอน ประชุมชนไปในคามนิคมชนบท และราชธานีต่างๆ ทรงยับยั้งอาศัยเมืองสาวัตถี ราชธานี ของแคว้นโกศลเป็นเวลา ๒๕ ปี คือ ประทับ ณ เขตวนารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดี ๑๙ ปี ประทับ ณ บุพพารามของวิสาขามหาอุบาสิกา ๖ ปี อาศัยความที่พระองค์ประทับ ณ เมืองนี้นานกว่าที่อื่นและเมืองนี้ก็มิมีมนุษย์ค้ำคั่ง เพราะเป็นเมืองหลวงของแคว้นอิสระอันมี อาณาเขตกว้างขวาง...”^๓

“จำเดิมแต่สมัยที่พระตถาคตเจ้าได้ตรัสรู้ และได้เสด็จมาแสดงธรรม ณ สวนตาลหนุ่ม มีนักบวชศาสนาอื่นซึ่งละศาสนาของตนมาขออุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ประมาณพันรูปตามเสด็จ พระองค์ได้ตรัสถามหัวหน้านักบวชว่าเหตุไรจึงละศาสนาเดิม เสีย ท่านอุรุเวลกัสสปะผู้เป็นประมุขนักบวชเหล่านั้นได้ประกาศความไม่มีสาระแห่งลัทธิ เดิมของตน พร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลทางพระพุทธศาสนาแก่ประชุมชนชาวราชคฤห์ อันมี พระเจ้าพิมพิสารประทับอยู่ ณ ที่นั่นด้วย ครั้นแล้วพระบรมศาสดาได้แสดงธรรมให้ ประชุมชน ๑๑ ส่วน พร้อมทั้งพระราชชาติดวงตาเห็นธรรม...”^๔

“...ในสมัยหนึ่งเป็นวันอุโบสถ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปลายวันในนิคมชื่อ นพิกพานะ เมื่อทรงแสดงธรรมแล้ว เห็นภิกษุสงฆ์ยังสนใจสดับตรับฟังต่อไปอีก จึงทรง มอบมายให้พระสาริบุตรเจ้าแสดงธรรมแทน ซึ่งพระเถระได้ยกข้อธรรมปฏิบัติขึ้นแสดง ๑๐ ประการคือ ศรัทธาในกุศลธรรม หิริโอตตัมปะปะ ความเพียร ปัญญา การเจียรโสดสดับฟัง การทรงจำ ธรรมะ การพิจารณาเนื้อความ การประพฤติปฏิบัติตามธรรมะ และความไม่ ประมาทในกุศลธรรมของผู้ใดไม่มี ผู้นั้นย่อมเหมือนดวงจันทร์ในราตรีกาฬกัมภ์ ของผู้ใดมี ผู้นั้นย่อมเหมือนดวงจันทร์ในราตรีชุกชุมกัมภ์ ซึ่งพระบรมศาสดาได้ประทานสาธุการ รับรองภาษิตของพระเถระว่าชอบแล้ว”^๕

๒) อรรถกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า อรรถกถามีมาเดิมสืบแต่พุทธกาลเป็นของ เนื่องอยู่ด้วยกันกับการศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นถ้อยคำชี้แจงอธิบายอรรถของศัพท์หรือ ข้อความในพระไตรปิฎก เฉพาะอย่างยิ่งคืออธิบายพุทธพจน์ มีการสืบทอดกันมาในฐานะที่เป็น

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^๔สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๓๓๙.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๙.

คำอธิบายประกอบ แต่ก็ถือเป็นส่วนสำคัญดังที่เมื่อมีการสังคายนาพระไตรปิฎก อรรถกถาก็ถูกนำเข้าสู่การสังคายนาด้วย ต่อมาพระพุทธานุศาสนานในชมพูทวีปเสื่อมลงแม้ว่าพระไตรปิฎกจะยังคงอยู่แต่อรรถกถาได้สูญสิ้นหมดไป พระพุทธโฆสจารย์เป็นผู้เริ่มต้นแปลและเรียบเรียงอรรถกถาเป็นภาษาบาลีขึ้นใหม่แม้ว่าจะไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ แต่ต่อมาได้มีพระอรรถกถาจารย์รูปอื่นๆ แต่งส่วนที่ขาดอยู่จนสมบูรณ์^๖

สุภาพรรณ ณ บางช้าง อธิบายว่า โดยความหมาย “อรรถกถา” หมายถึงหนังสือ ๒ ประเภทคือ แต่เดิม หมายถึงหนังสือบาลีเรื่องใดก็ตามที่แต่งหลังยุคพระไตรปิฎก ได้แก่ คัมภีร์ที่อธิบายความหมายของคำและความในพระไตรปิฎก คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์มหาวงศ์ เป็นต้น ต่อมาคำว่า “อรรถกถา หรืออรรถกถา” ได้มีความหมายแคบลงคือ หมายถึงเฉพาะหนังสือที่อธิบายความหมายของคำและความในพระไตรปิฎกเท่านั้น^๗

การนำข้อมูลในอรรถกถามาประกอบอยู่ในเนื้อเรื่องมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้การนำเสนอเรื่องราวทางพุทธศาสนาที่มีเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกในนวนิยายมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เนื่องจากอรรถกถาเป็นส่วนที่แต่งขึ้นเพื่อช่วยอธิบายขยายความพุทธวจนะในพระไตรปิฎกอีกทีหนึ่ง เช่น การนำประวัติขององคฺลิมาตั้งแต่แรกเกิดที่มีเนื้อความอยู่ในอรรถกถาอังคฺลิมาลสูตร มานำเสนอร่วมกับข้อมูลที่ปรากฏในอังคฺลิมาลสูตร ทำให้เรื่องราวประวัติของพระองค์คฺลิมาที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๔.๑.๒ การนำเสนอหลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนอยู่มากทั้งนี้หลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนานั้น มีอยู่ด้วยกัน ๔ ข้อคือ อริยสัจ ๔ กฎแห่งกรรม ไตรลักษณ์ และปัจจุจสมุปบาท อันเป็นหลักที่มีความหมายและขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อพิจารณารายละเอียดของหลักธรรมที่นำเสนอในนวนิยายทั้งหมดแล้ว พบว่ากลวิธีที่ผู้แต่งใช้ในการนำเสนอนวนิยายช่วยให้การอธิบายหลักสำคัญดังกล่าวมีความชัดเจนสามารถสื่อสารสาระทางธรรมได้อย่างครบถ้วน แสดงถึงแนวทางปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้การนำเสนอที่ผู้แต่งจะไม่ได้มุ่งเน้นบอกกล่าวโดยตรงว่าเป็นหลักธรรมเรื่องใด เนื่องจากต้องการให้

^๖พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๐๕-๕๐๘.

^๗สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า ๒๗๑.

^๘วศิน อินทสระ, คำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท), (กรุงเทพฯ: บรรณาคาร, ๒๕๑๙), คำนำ.

ผู้อ่านได้รับความรู้และมีความเข้าใจในหลักธรรมผ่านเนื้อเรื่องและตัวละครเป็นหลัก ดังนั้นการนำเสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงยังคงมีความสมบูรณ์ชัดเจน จากการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในนวนิยายสามารถสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับหลักพุทธศาสนาได้ ดังนี้

๑) การมุ่งเน้นเรื่องความประพฤติปฏิบัติเป็นสำคัญ

จากการศึกษาหลักธรรมสำคัญทางพุทธศาสนาได้แก่ อริยสัจ ๔ อิทธิบาท ๔ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าล้วนแต่เป็นหลักธรรมที่ต้องอาศัยการประพฤติปฏิบัติอันเป็นหนทางสำคัญเพื่อนำไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลทั้งสิ้น ดังที่ วจิน อินทสระ กล่าวไว้ว่า หัวใจของพุทธปรัชญาคือการเน้นให้เห็นว่าโชคชะตาของมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่สามารถสร้างขึ้นมาได้ไม่ใช่เกิดจากการดลบันดาลของเทพเจ้าบนสวรรค์ ดังนั้นมนุษย์จึงมีเสรีภาพในการเลือกวิถีชีวิตของตนเอง^{๙๙} ทั้งนี้ในนวนิยายมีการนำเสนอแนวคิดดังกล่าวอย่างชัดเจนจากเนื้อเรื่อง พฤติกรรมและบทสนทนาของตัวละคร ตลอดจนการยกพุทธพจน์และพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอยู่ในเนื้อเรื่องบ่อยครั้ง เพื่อชี้ให้เห็นว่ามนุษย์สามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเองด้วยการประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องเหมาะสม โดยกล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็น “ผู้บอกทาง” หมายถึง พระพุทธองค์ทรงชี้หนทางและทรงประพฤติปฏิบัติมาทางไว้แล้ว แต่หน้าปฏิบัติเป็นเรื่องที่แต่ละบุคคลจะต้องกระทำด้วยตนเอง คือการเน้นให้ประพฤติปฏิบัติด้วยการอบรมกาย วาจา ใจให้ดีขึ้นตามลำดับ ดังนี้

“...แต่จริงแสงสว่างนั้นมิได้อยู่ในป่า มิได้อยู่ในบ้าน มิได้อยู่เฉพาะที่คนนั้นคนนี้ หากอยู่ในภายในของทุกๆ คน เป็นแต่ว่าคนส่วนใหญ่คนไม่พบแสงสว่างในตัวเอง จึงต้องแสดงอาการของผู้มืดบอดทั้งๆ ที่ลืมตาและทั้งๆ ที่เป็นเวลากลางวัน ตลาคดไม่อาจปฏิบัติแทนใครได้ แต่เป็นผู้ชี้ทางให้บุคคลค้นพบแสงสว่างในตัวเอง ใครสนใจปฏิบัติในทางที่ถูก คนนั้นก็พ้นจากทุกข์ได้”^{๑๐๐}

“สุภาชิตทางพระพุทธศาสนาบทหนึ่งมีอยู่ว่า ในหมู่มนุษย์นั้น ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด หมายความว่าทุกคนจะมีความรู้ความสามารถมาแต่ในครรภ์ของมารดา ก็หาไม่ได้ ต้องอาศัยการเล่าเรียน การฝึกอบรม จึงเกิดความรู้ ความสามารถที่ต้องการ”^{๑๐๑}

^{๙๙}เรื่องเดียวกัน, คำนำ.

^{๑๐๐}สุชีพ ปุญญานุภาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

^{๑๐๑}สุชีพ ปุญญานุภาพ, เข็มผาหิมพานต์, หน้า ๑๖๗.

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ! ก่อนตอบปัญหาที่น่าข้องใจของท่าน ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าได้พูดถึงเรื่องเกี่ยวกับพระบรมศาสดาสัก ๒ เรื่อง ที่เราเคยได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจดีขึ้น

“คือข้อความที่พระองค์ตรัสว่า แม้ใครจับชายสังฆาฏิของพระองค์ติดตามไปทุกหนทุกแห่ง ก็หาชื่อว่าอยู่ใกล้ชิดพระองค์ไม่ แต่ผู้ใดแม้จะอยู่ห่างไกล แต่ถ้าประพฤติดี ประพฤติชอบ ตั้งอยู่ในธรรม ผู้นั้นก็ชื่อว่าอยู่ใกล้พระองค์ เป็นอันชี้ให้เห็นหลักการทางพระพุทธศาสนาว่า มิได้ถือการอยู่ใกล้ชิดทางร่างกายเป็นความใกล้ชิดที่แท้จริง แต่หนักแน่นการใกล้ชิดในทางปฏิบัติธรรมเป็นสำคัญ”^{๑๒}

“พระศาสดาของข้าพเจ้าทรงแสดงว่า กาย วาจา นั้นจะทำให้สะอาดได้ก็ด้วยเมื่อน้ำคือศีล ซึ่งลงอาบน้ำได้โดยไม่ทำให้ผู้อาบมีกายเปื่อย ผู้รักษาศีลเว้นจากความประพฤติชั่วทางกาย ชื่อว่ามีกายสะอาด เว้นจากความประพฤติชั่วทางวาจา ชื่อว่ามีวาจาสะอาดผู้มีวาจาอันสะอาดแล้ว ย่อมลอยบาปได้ น้ำทุกชนิดจะเป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ก็กลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปตาม ส่วนผู้ใดยังประพฤติชั่วทางกายวาจา ออย่าว่าแต่จะอาบน้ำวันละ ๓ ครั้งเลย แม้ลงแช่อยู่ในแม่น้ำนั้นตลอดวัน ก็หาชื่อว่ามีกายวาจาสะอาดไม่”^{๑๓}

“...พระองค์จึงตรัสว่า คนเรานั้นจะเกิดในชาติกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทรก็ตามที่ ถ้าทำความดีแล้ว ก็ได้รับผลดีชื่อว่าเป็นคนดี ถ้าตรงกันข้ามคือทำความชั่วแล้ว ก็ได้รับผลชั่วและชื่อว่าเป็นคนชั่ว คนชั่วคนดีในศาสนาของพระองค์มิได้อยู่ที่ชาติกำเนิดหากอยู่ที่การกระทำ...”^{๑๔}

เกี่ยวกับการปฏิบัติตนนั้นในนวนิยายมีการนำเสนอที่มุ่งเน้นให้ผู้อ่านตระหนักถึงการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ คือการเริ่มต้นพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีสามารถตั้งตนได้ด้วย การปฏิบัติที่จะระอวยความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือการอ่อนน้อมขอรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยไม่ช่วยเหลือตนเอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของหลักคำสอนในพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้บุคคลช่วยตนเองในการลงมือกระทำเพื่อให้เกิดผลตามความมุ่งหมาย ดังปรากฏในนวนิยายที่มีการยกข้อความพระธรรมเทศนาในกฎกัณฑ์สูตรประกอบเพื่อแสดงถึงแนวทางการปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขปราศจากผู้ร้าย ช่วยเสริมแนวคิดเรื่องการพัฒนาตนเองให้มีความรู้

^{๑๒} สุชีพ ปุญญาภภาพ, ลุ่มน้ำนมมทา, หน้า ๑๐๙.

^{๑๓} สุชีพ ปุญญาภภาพ, ไตรมกาสาวพัสตร์, หน้า ๗๔.

^{๑๔} สุชีพ ปุญญาภภาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๓๖.

และความประพฤติดีสามารถตั้งต้นได้ก่อน เพื่อเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างคุณประโยชน์ต่อไป ในสังคมด้วยการช่วยเหลือเผื่อแผ่ผู้อื่น ดังตัวอย่าง

“อีก ๕ วันต่อมา คณะอำมาตย์ก็ได้รับคำสั่งให้สำรวจและปรับปรุงพระนครเป็นการใหญ่ ให้มีถนนหนทางและบ่อน้ำมากขึ้น บ้านที่ผูกพันและปลูกไว้ไม่เป็นระเบียบก็พระราชทานทุนผสมให้ปลูกสร้างขึ้นใหม่ ให้เป็นแถวเป็นแนวหน้าทัศนียภาพ ได้มีการกวาดล้างในเรื่องการรักษาความสะอาดบ้านเรือน...

การช่วยเหลือพ่อค้าให้มีทุนทำการค้า การช่วยเหลือชาวนาให้สะดวกด้วยพืชและเครื่องทำนา การช่วยเหลือมหาอำมาตย์ราชบริพารผู้ปฏิบัติราชการด้วยความสามารถและสัตย์ซื่อ ให้เจริญด้วยยศและด้วยทรัพย์ตามนัยแห่งพระธรรมเทศนาที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงแก่ภูกันทตพรหมณ์ ก็ได้นำมาใช้ใน อโยธยามหานคร”^{๑๕}

ทั้งนี้การนำเสนอแนวคิดดังกล่าวเป็นไปตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึงประโยชน์ในปัจจุบัน, ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓. กัลป์ยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ๔. สมชีวิตา การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้; มักเรียกคลองปากว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์^{๑๖} เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการสอนให้ตั้งตัวทางเศรษฐกิจ ๔ ประการคือ ความขยันหมั่นเพียรแสวงหาทรัพย์ การรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้หรือรู้จักเก็บออม การคบเพื่อนที่ดีงาม การใช้จ่ายพอเหมาะสมแก่ฐานะของตน^{๑๗} ดังที่ เสฐียรพงษ์ วรรณปก กล่าวไว้ว่า “ในกฎทนต์สูตรได้แสดงวิธีแก้ปัญหาสังคมที่จะให้ได้ผลที่สุดคือ อาชญากรรมปราบได้ด้วยวิธีการรุนแรง การปราบอาชญากรรมชนิดถอนรากถอนโคนนั้น จะต้องทำโดยการจัดระบบเศรษฐกิจให้ดี ให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ให้ทุกคนมีอาชีพ มีรายได้พอแก่อัตภาพ นับว่าเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ทันสมัย และใช้ได้กระทั่งทุกวันนี้”^{๑๘} นอกจากการนำข้อความในพระสูตรมาสอดแทรกแล้ว ผู้เล่าเรื่องก็มีบทบาทในการช่วยอธิบายสรุปแนวคิดดังกล่าวให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยใช้วิธีการอธิบายพร้อมกับเปรียบเทียบตัวอย่างให้สามารถเข้าใจได้ง่าย ดังตัวอย่าง

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๙.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๐.

^{๑๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ: เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๗๕.

^{๑๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๓๗.

“พระพุทธศาสนามีได้สอนให้ใช้วิธีอ่อนนอบนวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือการคอยฟังแต่ผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นดลบันดาลหรือช่วยเหลือ แต่สอนให้พึ่งตัวเองช่วยตัวเอง ผู้อื่นแม้จะเป็นคนสำคัญสักแค่ไหนก็เป็นเรื่องของผู้อื่น ถ้าเราอมืองอเท้าไม่คิดทำอะไรให้ตั้งงามสำหรับตนเองบ้างเลย ก็ไม่ผิดอะไรกับยาจกที่มองดูสมบัติของเศรษฐีด้วยความกระหึ่มยินดีแต่เขาก็คงเป็นยาจกอยู่นั่นเอง เมื่อใดเขาพยายามทำมาหากิน สะสมทรัพย์สมบัติที่หามาได้ ยกฐานะของตนให้สูงขึ้นโดยลำดับ เมื่อนั้นจึงชื่อว่าเขาได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงจากการพึ่งตัวเอง”^{๑๙}

นอกจากนี้ผู้แต่งยังแสดงทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องการให้ความสำคัญกับหลักปฏิบัติตามแนวทางของพุทธศาสนา โดยยกกรณีเรื่องการศึกษาศาสนาในสถานศึกษาที่ตั้งอยู่เมืองนาถันทาวา มีความเจริญรุ่งเรืองเนื่องด้วยมีภิกษุสามเณรจำนวนมาก แต่เป็นแนวทางการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับเรื่องความคิดเห็นและหลักธรรมค่อนข้างมาก ทำให้ห่างไกลจากคำสอนดั้งเดิมทางพุทธศาสนาออกไป ดังนั้นจึงแสดงความเห็นในเชิงเสียดสีเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการปฏิบัติ เพราะการที่บุคคลจะได้รับคุณประโยชน์จากพระพุทธศาสนามากน้อยเพียงไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเลือกนำไปประพฤติปฏิบัติด้วยการพัฒนาตนเองทั้งในด้านความรู้และคุณงามความดีเป็นสำคัญ ดังนี้

“...ทำอย่างไรเราจะตั้งสถานศึกษาที่หนักไปในภาคปฏิบัติ เพื่อเป็นพยานแห่งคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาว่า สามารถนำมาดำเนินตามให้เกิดผลดีได้จริงๆ นานไปเบื้องหน้าคนจะกล่าวถึงเรื่องมรรคผลนิพพานในฐานะเป็นของสุดเอี่ยม หรือนอกพันวิสัยของมนุษย์ และถ้าเรื่องของพระพุทธศาสนาเป็นเพียงสำนวนโวหารสำหรับพูดกันไปตาม ซึ่งไม่มีพยานในทางปฏิบัติแล้ว ก็นับได้ว่ายังไม่เป็นที่น่าพอใจ ควรจะได้ช่วยกันแก้ไขส่งเสริมภาคปฏิบัติขึ้น”^{๒๐}

อีกทั้งหลักการประพฤติปฏิบัติตนยังมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง “กฎแห่งกรรม” อันเป็นหลักธรรมสำคัญทางพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักการประพฤติปฏิบัติของบุคคล เพราะเป็นกฎแห่งเหตุและผลที่อธิบายว่า การกระทำเป็นสิ่งที่จำแนกหรือแยกประเภทให้มนุษย์และสัตว์วิเศษแตกต่างกัน ดังนั้นจึงไม่ถือว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพราะความบังเอิญหรืออำนาจลึกลับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์จึงมีคำตอบอันเนื่องมาจาก

^{๑๙} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, *ลุ่มน้ำนมมหา*, หน้า ๑๑๐.

^{๒๐} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๘๗.

เหตุคือการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น^{๒๑} แสดงให้เห็นว่าผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุไม่ใช่เกิดขึ้นลอยๆ หรือบังเอิญ เนื่องจากเรื่องของกฎแห่งกรรมเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพุทธศาสนาอีกทั้งยังเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องการความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นการนำเสนอหลักธรรมดังกล่าวในนวนิยายจึงอาศัยกลวิธีการนำเสนอที่หลากหลายเพื่อให้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่าย เช่น การยกอุปมาอุปไมย การยกอุทาหรณ์จากพุทธประวัติและการนำเสนอผ่านเหตุการณ์ในชีวิตของตัวละคร ดังนี้

“ดูก่อนผู้สืบบวงศอันประเสริฐ ! ท่านจงอดทนเถิด ดูก่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ! ท่านจงอดทนเถิด. ท่านได้ทำกรรมอันใดไว้ คือการปลงชีวิตมนุษย์ทั้งหลาย อันจักเป็นเหตุให้หมกไหม้ในนรกสิ้นร้อยปีพันปีเป็นอันมาก บัดนี้ท่านได้รับผลของกรรมนั้นในปัจจุบันแล้ว.” ...เป็นอันแสดงว่า กรรมที่ท่านพระองค์คุณิมาลกระทำไว้ อันจักติดตามให้ผลในภพต่างๆ ไปอีกช้านานนั้น เมื่อท่านบรรลुพระอรหันต์ในชาตินี้ มีความไม่เกิดอีกเป็นธรรมดา เพราะสิ้นชาติสิ้นภพ ฉะนั้นแล้วก็หมดโอกาสจะให้ผลในภพต่อไป จัดว่าเป็นอโหสิกรรม แต่ถึงกระนั้นก็ยังรวมกำลังให้ผลในปัจจุบัน อันมีระยะเพียงชาติสุดท้ายนี้ ด้วยทำให้เกิดทุกขเวทนาเพราะถูกขว้างปาเป็นต้น.^{๒๒}

“ดูก่อนสุรเสนะ ! ส่วนเรื่องที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสิ้นอำนาจและสิ้นพระชนม์อย่างน่าสังเวชนอกประตูเมืองราชคฤห์ ในขณะที่ทรงดั้นด้นไปหาพระเจ้าอชาตศัตรูเพื่อขอกำลังมาปราบผู้ยึดอำนาจนั้น ความจริงก็เป็นความหมุนมาแห่งกงล้อคือ กรรมที่พระองค์ทรงประกอบไว้เอง นั่นคือการที่ทรงสั่งให้ฆ่าพันธุลเสนาบดี ขุนพลผู้ซื่อสัตย์ของแคว้นโกศลพร้อมทั้งบุตรอีกหลายคน...

ดูก่อนสุรเสนะ ! ทุกคนได้สร้างสิ่งที่จะย้อนมาประหารตนเองเช่นนี้ จึงมิใช่ความผิดของผู้อื่น หากเป็นเรื่องของใครทำอะไรไว้ก็ต้องรับสนองกรรมของตนเอง”^{๒๓}

“... สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้เคยเสด็จไปปรากฏพระองค์เมื่อกองทัพแคว้นโกศลจะยกเข้าสู่แคว้นสักกะเป็นการห้ามสงคราม โดยพระอาการดุชนีพระเจ้าวิชูฑกษะยอมยกทัพกลับด้วยคารวะในพระบรมศาสดา แต่แล้วก็ยกทัพกลับไปอีกก็พบพระบรมศาสดาอีก โดยนัยนี้หลายครั้งจนในที่สุดพระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เมื่อแรงผลักดันของกรรมจะให้อำนาจบังคับแล้วก็ยากที่จะเหนี่ยวรั้งไว้ได้ จึงมิได้เสด็จไปปรากฏพระองค์ในระหว่างทางที่กองทัพจะผ่านนั้นอีก เมื่อไม่มีใครขัดขวางพระเจ้าวิชูฑก

^{๒๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑๖.

^{๒๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ไตรัมภกาสาวพัสตร์, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๒๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, กองทัพธรรม, หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

ภะก็สั่งกองทัพชุดไปโดยด่วน ซึ่งก็ได้ก่อความพินาศให้แก่ราชวงศ์ศากยะ และในที่สุดผู้
ตนเองก็ต้องสิ้นชีวิตไปเพราะภัยคือน้ำหลากด้วยประการฉะนี้”^{๒๔}

ดังนั้นจะเห็นว่าหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในนวนิยาย มีการชี้ให้เห็นถึงหลักสำคัญตาม
แนวทางของพระพุทธศาสนา คือ การเน้นหนักในเรื่องความประพฤติปฏิบัติเป็นสำคัญด้วยการ
ประพฤติความดี ละเว้นความชั่วและชำระจิตใจให้สะอาด ถือได้ว่าเป็นการเน้นย้ำให้ความสำคัญ
กับการปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง อีกทั้งการนำเสนอหลักธรรมเรื่อง
กฎแห่งกรรมยังแสดงให้เห็นว่าสิ่งต่างๆ ล้วนเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่มีความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกัน
และกัน โดยที่แต่บุคคลย่อมได้รับผลดีหรือร้ายจากการปฏิบัติของตนเป็นสำคัญ ดังนั้นการเป็น
คนดีโดยสมบูรณ์ตามแนวทางของพุทธศาสนานั้นจะต้องประกอบไปด้วยการเป็นผู้มีความรู้ดีและ
ความประพฤติดี โดยมุ่งเน้นให้เริ่มจากการปฏิบัติของตนก่อนเป็นเบื้องต้นแล้วจึงขยายผลออกไปสู่
สังคมภายนอก อันเป็นแนวทางที่ทำให้บุคคลสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิตได้อย่าง
สงบสุข

๒) การสร้างความเข้าใจในเรื่องกฎธรรมชาติ

พุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่า สิ่งทั้งปวงล้วนเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติหรือเป็นไปตามธรรมชาติ
ไม่มีสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างพระเจ้าหรืออัตตา ทุกสิ่งทุกอย่างต้องดำเนินไปตามวิถีทางของ
ธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นจึงถือว่า “สิ่ง” ทั้งปวงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่เรียกว่า
“สังขตธรรม” (ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตรงกับสังขารในคำว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ตรงข้ามกับ
อสังขตธรรม หมายถึง ธรรมอันมิได้ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน)^{๒๕} ส่วน “อสังขตธรรม” ที่ไม่
เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยมีเพียงอย่างเดียวคือ นิพพาน ทั้งนี้กฎธรรมชาติซึ่งพุทธศาสนา
เถรวาทเรียกว่า “ธรรมนิยาม” (หมายถึง กำหนดแน่นอนแห่งธรรมดา, กฎธรรมชาติ, ความจริงที่มี
อยู่หรือดำรงอยู่ตามธรรมดาของมัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทรงนำมาแสดงชี้แจงอธิบายให้
คนทั้งหลายได้รู้ตาม มี ๓ อย่างคือ สังขารไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่เป็นตัวตน)^{๒๖} มีอยู่ ๒ กฎคือ กฎแห่ง
ความเป็นเหตุและผล(ปฏิจจสมุปบาท) และกฎไตรลักษณ์ อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่ากฎ
ไตรลักษณ์แสดงความจริงที่ปรากฏ ส่วนกฎปฏิจจสมุปบาทแสดงเหตุผลที่ความจริงเป็นเช่นนั้น^{๒๗}

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๑.

^{๒๕}พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๐-๔๓๑.

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^{๒๗}วัชระ งามจิตฺตเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๖๕-๖๘.

ความเข้าใจในเรื่องหลักไตรลักษณ์หรือกฎธรรมชาตินั้น สามารถเชื่อมโยงไปถึงหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในปัจฉิมโอวาทคือ “ความไม่ประมาท” ได้อีกด้วย เพราะบุคคลเมื่อได้พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตนและไม่เที่ยงแน่นอนของสรรพสิ่งแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ด้วยการตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาทและใช้ปัญญาในการคิดพิจารณาเกิดความเพียรในการสร้างคุณงามความดี ที่จะช่วยพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะคือการประพฤติปฏิบัติ นั่นเอง เช่น

นวนิยายเรื่อง **ใต้ร่มกาสาพัสตร์** มีการนำเสนอเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของ “พระนันทิยะ” ตัวละครผู้เป็นแบบอย่างของบุคคลที่มองเห็นความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนของชีวิต จึงไม่ต้องการใช้ชีวิตที่ตั้งอยู่ในความประมาท ทำให้เลือกที่จะละทิ้งทรัพย์สินสมบัติความสุขทางโลก แล้วตัดสินใจออกบวชเพื่อแสวงหาธรรมะอันเป็นเส้นทางแห่งความสุขสงบอย่างแท้จริง เรื่องราวประวัติชีวิตของพระนันทิยะเป็นแบบอย่างที่ทำให้พระองค์เกิดความสุขและเข้าใจในความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิต จนเกิดความมุ่งมั่นอดทนในการปฏิบัติที่นำไปสู่บรรลธรรมได้ในที่สุด ดังตัวอย่าง

“ท่านผู้เจริญ ! แม้ข้าพเจ้าจะรู้สึกว่ประวัติความเป็นมาของท่านควรเป็นที่ตั้งแห่งความสดสังเวช แต่ก็เห็นจริงอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าไม่เป็นของแปลกประหลาดอะไร ในข้อที่บุคคลผู้ยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารนี้จะพึงประสบความเปลี่ยนแปลงแห่งชีวิต มีประการต่างๆ ทั้งที่ไม่นึกว่าจะเป็นไปได้... ท่านเป็นผู้ตื่นในเรื่องที่คนทั้งหลายพากันหลับเป็นผู้อดทนพากเพียรเพื่อบรรลุสิ่งที่มีมุ่งหมายตลอดเวลาอันนานนัก จนได้ดวงตาเห็นธรรมไม่ ต้องพึ่งผู้อื่นในเรื่องความเชื่ออีกต่อไป...”^{๒๔}

การนำพุทธประวัติมาเป็นโครงเรื่องของนวนิยายยังมีส่วนช่วยสร้างความเข้าใจเรื่องกฎธรรมชาติได้ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการนำเสนอ “หลักไตรลักษณ์” อย่างชัดเจนจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกตลอดจนตัวละครในนวนิยาย เป็นการแสดงให้เห็นว่าบุคคลเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นอริยบุคคลหรือบุคคลชนชั้นใดก็ตาม ล้วนต้องพบกับความผันแปรไม่เที่ยงแท้คงทนอันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์ตามธรรมดาของมนุษย์ที่ยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารจะต้องประสบ เช่น เหตุการณ์การเสด็จปรินิพานของพระพุทธเจ้า การปรินิพานของพระสาวก การสวรรคตของพระเจ้าสุทโธทนะ ดังตัวอย่าง

^{๒๔} สุชีพ ปุญญาภภาพ, ใต้ร่มกาสาพัสตร์, หน้า ๙๕.

...สมเด็จพระพุทธบิดาทรงกล่าวพระวาจาขอขมาพระบรมศาสดาและภิกษุสงฆ์ในความผิดพลาดล่วงเกินซึ่งอาจมีแล้วทรงอำลาบริณีพพาน ทรงปรารถนาความที่สังขารไม่เที่ยงไม่ควรเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ต่อจากนั้นก็บรรทมนิ่งหลับพระเนตร ทำพระมนัสให้เป็นอัปปนาสมาธิ เมื่อทรงออกจากสมาธิที่ทรงกำหนดหมายไว้ ก็ทรงถอนพระอัสสาสะ บัณฑิตาสะเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเสด็จบริณีพพานด้วยพระอาการสงบ ท่ามกลางพระสงฆ์และพระประยูรญาติพร้อมเพรียง...

“สาริบุตรเอ๋ย ! จงดูให้เห็นชัดเถิด สมเด็จพระบิดาแห่งเราผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อันประเสริฐนั้น อันชราและมรณะครอบงำแล้วตามธรรมดาแห่งสังขารทั้งหลาย ซึ่งมีความเกิดในเบื้องต้น มีความแปรปรวนในท่ามกลาง มีความแตกสลายในที่สุด” พระพุทธดำรัสนี้แม้จะเสมือนหนึ่งเป็นการตรัสกับพระอัครสาวกโดยเฉพาะ แต่ก็ก้องกังวานได้ยืนกันอยู่ทั่วไปในมหาสมาคมนี้^{๒๙}

“ผู้เจริญทั้งหลาย ! เรื่องบริณีพพานของท่านพระธรรมเสนาบดีสาริบุตร เป็นเรื่องใหญ่อันพึงสดสังเวช เป็นเรื่องชี้ให้เห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งทั้งหลายบรรดาที่เกิดขึ้นแล้วมีแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดหรือเป็นอะไรในที่สุดก็จะตกอยู่ในสภาพเดียวกันคือความตั้งอยู่ไม่ได้ในที่สุด...”

“ผู้เจริญทั้งหลาย ! เมื่อกล่าวคำอำลาภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว พระเถระก็ชักผ้าจีวรขึ้นคลุมหน้า ลงนอนตะแคงขวาซ้อนเท้าเหลื่อมเท้าตามแบบสีหไสยาแล้วเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานเข้าสู่ทุติยฌาน โดยลำดับไปจนถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ อันเป็นสมาบัติที่ ๙ แล้ว... ออกจากฌานที่ ๔ แล้วก็บริณีพพาน เป็นการดับไปโดยไม่ติดอยู่ในรูปฌาน หรืออรุณฌานด้วยประการฉะนี้”^{๓๐}

การนำเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชีวิตของพระสาวกในพุทธประวัติและตัวละครในนวนิยายที่ต้องประสบกับความพลัดพราก การเสียชีวิต ความขึ้นลงไม่แน่นอนของชีวิตเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

“...บางครั้งเราประสบความโศกสลดใจอย่างรุนแรง เราก็หาความคิดอย่างอื่นมาขับไล่ความโศกสลดนั้นให้พ้นไปจากใจเสีย ความคิดที่จะนำมาไว้แทนของเดิมก็ควรจะเป็นไปในทางตรงกันข้าม ที่สอนจิตให้เห็นเหตุผลรู้จักแก่นสารที่แท้จริงของโลก ความโศก ความเสียใจต่างๆ นั้นโดยมากเป็นไปเพราะต้องการจะฝันไม่ให้สิ่งต่างๆ แปรผันไปตามสภาพธรรมดาของมัน การฝันโลกไม่ยอมให้มันหมุนเวียนไปตามเรื่องของมันนั้น ก็มาอยู่อยู่ที่ใจของผู้ฝันนั่นเอง เพราะเหตุนี้ผู้ใดรู้เท่า กำหนดรู้ให้เห็นเป็นของธรรมดาแล้ว ก็

^{๒๙} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๑๗๐.

^{๓๐} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๓๖๓-๓๗๐.

เพียงแต่รับรู้ไม่ถึงกับร้องไห้คร่ำครวญต่อกระแสโลก อันเปรียบเหมือนกระแสน้ำที่ไหลอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น”^{๑๑}

“นอกนี้ใครธารามออกไปมีมหาชน อำมาตย์ราชบริพารคอยส่งเสด็จอย่างคับคั่งหลายคนหลังน้ำตาออกมาด้วยความจงรักภักดี มีอยากให้เสด็จจากไป แต่ใครเล่าในโลกนี้จะรับรองได้ว่าแม่ผู้ที่อยู่ร่วมบ้านเรือนเดียวกัน ไม่เคยจากกันไปไหนเลยนั้นในที่สุดจะไม่จากกัน จะไม่ทิ้งสรีระให้นอนนิ่งปราศจากความรู้สึก ในเมื่อวาระสุดท้ายมาถึง ซึ่งแม้จะรักใคร่กันปานประหนึ่งจะกลืนกินกันได้ แต่ก็ต้องจากกันอย่างแน่นอน...”^{๑๒}

“ขณะที่ทุกอย่างกำลังดำเนินไปด้วยดี มีแต่ข่าวการสร้างสรรค์อันววยประโยชน์แก่มหาชนทั้งภายในและภายนอกรัฐสีมาอาณาจักรนั้น เหตุการณ์ซึ่งไม่มีใครคิดคาดไว้ก่อนก็เกิดขึ้น เป็นเสมือนสายฟ้าฟาดลงในท่ามกลางความสงบเรียบร้อยปลายฤดูร้อน นั่นคือข่าวการประหารและสวรรคตอย่างกะทันหันของพระราชชาผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ...เมื่อตรัสสั่งเสร็จแล้วก็มีพระราชดำรัสเป็นวาระสุดท้ายว่า “เราพร้อมแล้วที่จะตาย เพราะได้ทำหน้าที่เรียบร้อยแล้ว ชีวิตและร่างกายเป็นเพียงสิ่งที่ยืมใช้ได้ชั่วคราวเท่านั้น ไม่มีใครเป็นเจ้าของได้ตลอดไป” ทรงดูขุณีย์เพียงนั้นแล้วสงบนิ่ง หลับพระเนตร”^{๑๓}

จากการศึกษาจึงเห็นว่าผู้แต่งเน้นย้ำให้ความสำคัญกับการมองชีวิตว่าเป็นสิ่งไม่แน่นอน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นล้วนเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ จึงไม่ควรยึดติดกับสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะจะทำให้ต้องสุขทุกข์ไปตามสถานะที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้จึงไม่ควรดำเนินชีวิตด้วยความประมาทแต่ควรเร่งสร้างคุณงามความดีเพื่อพัฒนาตนเองทั้งในด้านจริยธรรมและความประพฤติ การที่บุคคลมีสติและใช้ปัญญาพิจารณารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็就会有ความเข้าใจและสามารถยอมรับในความจริงเหล่านี้ได้ ทำให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปด้วยความปกติสุขโดยไม่ต้องไม่ตกเป็นทาสของความทุกข์มากจนเกินไป ซึ่งหลักดังกล่าวทุกคนสามารถนำมาปรับใช้ได้ในชีวิตแม้จะไม่ว่าจะอยู่ในเพศบรรพชิตหรือฆราวาสก็ตาม

^{๑๑} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๒๓๕.

^{๑๒} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๘๔.

^{๑๓} สุชีพ ปุญญาภภาพ, **ลุ่มน้ำนมมทา**, หน้า ๑๔๔.

๓) การนำหลักธรรมไปใช้โดยมีปัญญาเป็นเครื่องมือกำกับ

หลักธรรมทางพุทธศาสนาจะสังเกตเห็นได้ว่า “ปัญญา” อยู่ในลำดับสูงสุดเสมอ เพราะถือว่าเป็นเครื่องมือชั้นสุดท้ายที่จะทำให้ประจักษ์แจ้งความจริง หรือได้รับผลสมบุญใด ๆ^{๓๔} มีข้อพึงสังเกตในเรื่องปัญญานี้ว่าในทางพุทธศาสนาไม่ถือว่าปัญญาที่มีติดตัวมาเช่นเขาวัวไหวหรือพิงเป็นปัญญาชั้นสูงสุด แต่ถือว่าปัญญาที่เราจะทำให้เกิดขึ้นได้นั้นต้องอาศัยหลักปฏิบัติสำคัญ ๓ ประการคือ การคิด(จินตามยปัญญา) การศึกษา(สุตมยปัญญา) และการปฏิบัติ(ภาวนามยปัญญา) จึงจะถือว่าเป็นปัญญาสูงสุดที่สามารถช่วยให้พ้นทุกข์ได้ ทั้งนี้เพราะเขาวัวไหวหรือพิงเป็นของมีได้ไม่เหมือนกัน ส่วนปัญญาประเภทที่อบรมให้เกิดได้นั้น ทุกคนมีสิทธิเล่าเรียนศึกษาคิดค้นคว้าและปฏิบัติให้เกิดได้ แม้พระพุทธเจ้าเองที่ตรัสรู้ก็มีใช้ตรัสรู้อย่างลอยๆ ต้องอาศัยปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการลงมือปฏิบัติจึงตรัสรู้ได้ ดังนั้นการแก้ไขด้วยใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลให้รู้แจ้งประจักษ์ในความจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงเป็นการใช้ปัญญาทางธรรมเพื่อแก้กิเลสอย่างละเอียดหรือที่บางครั้งเรียกว่า วิปัสสนา แปลว่า เห็นอย่างแจ่มแจ้ง^{๓๕} การทำความดีทุกชนิดพระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ปัญญากำกับไม่ใช่ทำด้วยความโง่เขลา เพราะการทำความดีด้วยความโง่เขลาบางครั้งก็เป็นการทำลายตนเองและไม่ได้ผลดีอะไรเลย

ด้วยเหตุนี้ การใช้ปัญญากำกับในการดำรงชีวิตจึงเป็นหลักการใหญ่ๆ ที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ ดังคำว่า “ชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาเชื่อว่าเป็นชีวิตอันสูงสุด”^{๓๖} ในนวนิยายมีการเน้นย้ำถึงความสำคัญของการนับถือพุทธศาสนาที่ต้องมีปัญญาเป็นเครื่องมือกำกับ จึงจะสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวไปใช้ได้ถูกต้องถูกต้องสมบุญ เช่น วิธีการแก้ปัญหาของตัวละครที่มีการคิดใคร่ครวญพิจารณาประกอบเหตุผลอย่างมีสติทำให้มองเห็นหนทางและช่วยแก้ไขปัญหานั้นเป็นต้นเหตุของความทุกข์ได้อย่างแท้จริง ดังตัวอย่าง

“แต่ครั้งแล้วด้วยวิสัยของผู้ได้รับอบรมมาดีให้มีหลักธรรมประจำจิต ธนียะก็รำลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สอนให้เห็นชีวิตเหมือนความฝัน จะเป็นเรื่องดีหรือร้ายก็ตาม พอผ่านพ้นเป็นอดีตไปแล้วก็ไม่มียอะไรเหลืออยู่เป็นขึ้นเป็นอันจริงจางนอกจากจะย้อนไปนึกทบทวนเล่นเท่านั้น อารมณ์ที่รื่นเริงที่สุดหรือทุกข์ระทมที่สุด ซึ่งคนทั้งหลายนึกว่าเป็นของจริงแท้แน่นอนเฉพาะหน้านั้น พอผ่านพ้นไปแล้วก็ไม่มีความอะไรยิ่งไปกว่าความฝันเลย...”

^{๓๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๕.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

พอนี้มาถึงอย่างนี้ ธนียะก็คลายความวิตกกังวล รู้สึกว่ามีใจปลอดโปร่งและหลับไปด้วย
ความอ่อนเพลีย”^{๓๓๗}

“...ข้าพระพุทธเจ้าอัคริณัทธนีกำลังมีทุกข์ ก็ขอให้ทรงโปรดช่วยให้พ้นทุกข์ด้วยเถิด
อัคริณัทธนีก็อยู่ในใจตามแบบของพราหมณ์ผู้ค้ำและเคยชินกับการอ่อนวอนเทพเจ้า ครั้นแล้ว
ก็คิดได้ว่า มีกิตติศัพท์รู้กันทั่วไปว่า สมเด็จพระบรมศาสดานั้นทรงสั่งสอนว่า ธรรมย่อมเป็น
เหมือนร่มที่กันฝนกันแดดได้ และธรรมนั้นย่อมรักษาผู้ประพฤติมิให้ตกไปในที่ชั่ว ความคิด
อย่างหนึ่งจึงเกิดขึ้นทันทีว่า ถ้าธรรมหรือคุณความดีมีอำนาจปกป้องคุ้มครองคนให้พ้นจาก
ทุกข์ ซึ่งเปรียบเหมือนร่มป้องกันแดดและฝนได้จริง ปัญหาแห่งชีวิตของตนครั้งนี้ก็แก้ได้ไม่
ยากอะไรเลย เพียงแต่นำความเห็นแก่ตัวออกเท่านั้น การไม่เห็นแก่ตัว, การเสียสละ ก็เป็น
คุณงามความดีอย่างหนึ่ง จึงจัดเป็นธรรมได้อย่างไม่ต้องสงสัย...”^{๓๓๘}

“...เมื่อตัวเราถูกใครว่ากล่าวกระทบกระเทียด ก็ควรมีอาวุธไว้สองอย่าง อย่างหนึ่ง
อาวุธคือความอดทน แต่ไม่ใช่อดๆ ใจ เป็นการอดทนแบบมีปัญญากำกับ ช่วยระบายหรือ
ผ่อนคลายความขุ่นเคือง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า ชันติ แบบมีโยนิโสมนสิการกำกับ คือ
ความอดทนที่มีการพิจารณาโดยแยบคาย...”^{๓๓๙}

แนวทางหนึ่งของการนำเสนอหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ปัญญา
ตามแนวทางพุทธศาสนา คือ การตั้งคำถามเพื่อให้อีกฝ่ายได้ขบคิดพิจารณา ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการ
สอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อยู่บ่อยครั้ง ดังที่มีผู้กล่าวว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นวิรัชชวาที คือทรงแสดง
ธรรมแยกแยะแจกแจงออกไปให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบย่อยๆ มาประชุมรวมกัน
อย่างไร เช่น แยกแยะกระจายนามรูปออกเป็นชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ เป็นต้น สิ่งทั้งหลายมีด้านที่
เป็นคุณและด้านที่เป็นโทษอย่างไร เรื่องนั้นๆ มีข้อจริงข้อเท็จอะไรบ้าง การกระทำอย่างนั้นๆ มีแง่
ถูกแง่ผิดแง่ที่ดีและแง่ที่ไม่ดีประการใด เป็นต้น เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นเรื่องนั้นอย่างชัดเจน
มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง “รูปแบบดังกล่าวเป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้ฟังสามารถพิจารณา
แยกแยะเหตุผลที่มาที่ไปให้รอบคอบถ่วงถ่วงเสียก่อนจึงยอมรับว่าเป็นอย่างนั้นจริง หรือที่เรียกว่า
“อิทัปปัจจยตา” ทั้งนี้การนำเสนอหลักธรรมในนวนิยายได้มีการนำแนวทางดังกล่าวมาใช้ ดังจะเห็น
ได้จากการนำกลวิธีปุจฉาวิสัชนาซึ่งเป็นการตั้งคำถาม-ตอบเพื่อสื่อหลักธรรม อันเป็นรูปแบบหนึ่ง

^{๓๓๗} สุชีพ ปุญญาภภาพ, กองทัพอธรรม, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๓๓๘} สุชีพ ปุญญาภภาพ, เจริญผาหิมพานต์, หน้า ๓๘.

^{๓๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๓๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๗.

ของการสื่อสารหลักธรรมที่พบในคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น การได้ตอบคำถามของอาจารย์วิศวามิตร กับศิษย์ การพิจาราราชการของพระราชากับอำมาตย์ นอกจากนี้ยังนำเสนอเหตุการณ์การตอบคำถามของพระสารีบุตรเรื่องแนวทางดับทุกข์ในการสหัสสวาทะกับชัมพูปริพาชกที่มีการแยกแยะเหตุผลอธิบายอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

“ในการปฏิบัติเพื่อดับเหตุของทุกข์นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาไว้วางแนวทางไว้ เรียกว่าข้อปฏิบัติสายกลาง เป็นข้ออบรมปัญญา ๒ ประการ คือความเห็นชอบกับคำวิชอบ, เป็นข้ออบรมความมีระเบียบทางกาย วาจา ๓ ประการ คือเจรจาชอบ กระทำชอบ และ เลี้ยงชีวิตชอบ, เป็นข้ออบรมจิตใจ ๓ ประการ คือพยายามชอบ ตั้งสติชอบและตั้งใจมั่นเป็นสมาธิชอบ รวมเป็นข้อปฏิบัติชอบ ๘ อย่าง มีไว้สำหรับปฏิบัติเพื่อตัดต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย อันแม้จะต่างกันโดยรายละเอียดแต่ก็มีรากและลักษณะที่ชื่อว่าเป็นทุกข์ทำนองเดียวกัน...”^{๕๑}

เนื่องจากพุทธศาสนาตามที่คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจและถือปฏิบัติกันนั้นจัดเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน เพราะมีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีสงฆ์เวทดาและคติของศาสนาพราหมณ์ เมื่อความเชื่อและพิธีกรรมที่ไม่ใช่ของพุทธศาสนาเหล่านี้มาปนอยู่กับความเชื่อและพิธีกรรมของพุทธศาสนา แม้จะไม่ถึงกับขัดแย้งกับหลักการสำคัญของพุทธศาสนา แต่ก็มีส่วนทำให้คนไขว้เขวหรือเข้าใจผิดและทำให้คนในสังคมห่างเหินจากแก่นแท้ของพุทธธรรม^{๕๒} ดังนั้นผู้แต่งจึงต้องการให้ผู้อ่านมีความรู้เข้าใจที่ถูกต้องตามแนวทางพุทธศาสนาด้วยการนำเสนอผ่านการเล่าเรื่องของผู้เล่าและตัวละครในนวนิยาย โดยมุ่งนำเสนอแนวคิดเรื่องการใช้ปัญญาในการคิดพิจารณาประกอบอย่างมีเหตุผลและไม่สนับสนุนให้มีการนับถือศาสนาอย่างงมงายอันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักกาลามสูตรที่สอนไม่ให้เชื่ออะไรอย่างงมงายแต่ให้เชื่ออย่างมีเหตุผล มีการพิสูจน์ทดลองแล้วจึงเชื่อ ดังนั้นการกระทำสิ่งต่างๆ จึงต้องมีเหตุผลที่อยู่บนพื้นฐานของความจริงเป็นสำคัญ ดังนี้

“บัดนี้เราขอถามท่านทั้งหลายว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะพากันไปกราบที่กองอิฐนั้น ระลึกถึงพระคุณอันประเสริฐของพระเถระเจ้าผู้ซึ่งมีส่วนแห่งความเจริญยั่งยืนของพระพุทธานุชาดนี้ จะเป็นการกราบไหว้ที่มลายหลงกราบกองอิฐกองปูนหรือไม่ว่าง !”

... “การกราบด้วยความรู้และด้วยความซาบซึ้งในคุณงามความดีเช่นนั้น มิได้ไปหยุดชะงักอยู่เพียงกองอิฐกองปูนนั้นเลย แต่ได้ผ่านวัตถุเหล่านั้นไปถึงคุณธรรมอันเด่นนั้น

^{๕๑} สุชีพ ปุญญาภภาพ, กองทัพนธรรม, หน้า ๑๖๒.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

แล้วสะท้อนกลับมาเป็นคำสอนให้ถือเป็นแบบอย่าง เพื่อความเป็นผู้มีน้ำใจสูงเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมคล้อยตามพระเถระไปด้วย”^{๔๓}

“พระพุทธศาสนาไม่ต้องการให้พุทธศาสนิกชนยังเวลาให้ล่วงไปด้วยการอ่อนวอนหรือกล่าวคำสรรเสริญพระศาสดา แต่ต้องการให้รู้แจ้งความจริง แล้วดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง ช่วยตนเองได้ เป็นที่พึ่งของตนเองได้ ไม่มีการเรียกร้องความจงรักภักดีหรือความเชื่อโดยไม่พิจารณาเหตุผล ที่เรียกว่าความน้อมใจเชื่อหรืออิโมกษศรัทธา แต่สอนให้มีศรัทธาอันประกอบด้วยปัญญาจะได้ไม่เชื่ออย่างงมงาย”^{๔๔}

“การเคารพพระบาทมิใช่การหลงงมงายกราบไหว้รอยเท้าของใครคนหนึ่ง แต่แท้จริงเป็นเพียงเครื่องหมายให้ระลึกถึงคุณงามความดีของท่านผู้นั้น เพราะเหตุนี้ ผู้เคารพจึงไม่จำเป็นต้องกังวลใจว่ารอยเท้าที่ท่านผู้นั้นเหยียบไว้จริงๆ หรือทำจำลองขึ้น เพราะถึงอย่างไรความเคารพก็มีได้ไปติดไปต้นอยู่เพียงแค່รอยเท้าเท่านั้น แต่ความเคารพได้ลึกซึ้งไปถึงบรรดาคุณงามความดีที่พระบรมศาสดาทรงบำเพ็ญ อันย่อความหมายแสดงออกด้วยรอยพระบาท”^{๔๕}

ทั้งนี้ผู้แต่งอธิบายเกี่ยวกับเรื่องรอยพระพุทธรูปไว้ในคำนำของนวนิยายว่าเป็นเพียงเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่ใช้แทนพระพุทธรูป ในสมัยที่ยังไม่มีการปั้นหรือแกะสลักพระพุทธรูปเท่านั้น ประเพณีอินเดียโบราณไม่นิยมสร้างรูปเคารพให้เหมือนบุคคลจริง แต่นิยมสร้างเครื่องหมายต่างๆ แทน การสร้างเครื่องหมายรูปเท้าเป็นความนิยมอย่างหนึ่ง เพื่อใช้แทนบุคคลหรือเทพเจ้าที่ตนเคารพ^{๔๖} แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการใช้เหตุและผล ดังนั้นความสำคัญของการกราบไหว้บูชาเจดีย์หรือรอยพระพุทธรูป จึงไม่ได้มีความหมายในการอ่อนวอนหรือขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือแต่อย่างใด หากแต่เป็นการระลึกถึงคุณงามความดีอันน่ายกย่องของบุคคลที่สามารถนำมาใช้เป็นแบบอย่างของแนวทางการปฏิบัติตนเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่นสงบสุข

นอกจากนี้นวนิยายยังต้องการนำเสนอให้เห็นว่าการนับถือศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์แต่อย่างใด เพราะการสนใจหรือยึดติดใน

^{๔๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๒๑๖.

^{๔๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๑๓๐.

^{๔๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ลุ่มน้ำนมมหา**, ๑๑๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, คำนำ.

เรื่องดังกล่าวมากเกินไปอาจลดบทบาทการนำเสนอหลักสำคัญของพุทธศาสนาที่ต้องการอบรมสั่งสอนให้คนมีความสนใจในการนำข้อคิดหลักธรรมที่ได้รับมาพัฒนาตนเองในเรื่องการประพฤติปฏิบัติเป็นสำคัญ ทั้งนี้ **เสฐียรพงษ์ วรรณปก** อธิบายว่า เรื่องปาฏิหาริย์ในพระพุทธานุภาพนั้นกล่าวถึงปาฏิหาริย์ ๓ อย่างอันแสดงว่ายอมรับว่าปาฏิหาริย์มีอยู่จริง เช่น การแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ การรู้ใจคนอื่น ทายใจคนอื่นได้ แต่มีข้อที่น่ากำหนดไว้ในใจอย่างหนึ่งคือ พระพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าปาฏิหาริย์เหล่านั้นเป็นจุดสูงสุดของชีวิต พระพุทธองค์มิได้ทรงใช้ปาฏิหาริย์อย่างพร่ำเพรื่อ จะทรงใช้ก็ต่อเมื่อต้องการให้เป็นสื่อนำไปสู่อุทิศตนปฏิบัติปาฏิหาริย์เท่านั้น พระพุทธศาสนามีได้อยู่บนรากฐานของอิทธิปาฏิหาริย์ แม้จะตัดออกไปแต่พระธรรมคำสอนของพระองค์ก็ยังคงทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุผลอยู่เช่นเดิม^{๔๗}

การนำข้อมูลพุทธประวัติมานำเสนอในนวนิยายนั้น ตอนที่เนื้อความจากพุทธประวัติมีการกล่าวถึงพุทธปาฏิหาริย์เมื่อถูกนำเสนอในนวนิยายก็ได้มีการปรับเปลี่ยนเหตุการณ์ให้อยู่บนรากฐานของความจริงเป็นเหตุเป็นผล สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ในลักษณะที่เป็นข้อเท็จจริง เพื่อให้ผู้อ่านมุ่งความสนใจไปที่การทำทำความเข้าใจในหลักธรรมเป็นหลัก ดังนั้นภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏจึงทรงเป็นบุคคลธรรมดา มิได้มีการนำอิทธิปาฏิหาริย์เข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด เช่น นวนิยายเรื่อง **นันทะ-ปชาบดี** และ **กองทัพธรรม** ตอนกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงปราบทิวี่มานะของเจ้าศากยะเมื่อครั้งเสด็จโปรดหมู่พระประยูรญาติ ดังนี้

“เหตุการณ์ในวันแรกผ่านไปแล้ว เจ้าศากยะขึ้นผู้ใหญ่หลายพระองค์ ซึ่งมีมานะว่าทรงมีพระชนมายุแก่กว่าสมเด็จพระบรมศาสดา จึงประทับนั่งอยู่ทางหลังๆ ส่งเจ้าศากยะที่มีพระชนม่น้อยกว่า ให้พระทนต์ ๓ เบื้องหน้า เมื่อเจ้าศากยะขึ้นผู้น้อยถวายบังคมแล้ว ก็ดูประหนึ่งว่าผู้ที่อยู่ในที่ประชุมต่างถวายบังคมโดยส่วนมาก แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมจบลง ทิวี่มานะของเจ้าศากยะขึ้นผู้ใหญ่เหล่านั้นก็หมดไป พวกขึ้นชมในพระธรรมเทศนา ถวายบังคมด้วยเศียรเกล้าโดยทั่วกัน หลายพระองค์ทรงปรารภว่า มิได้คาดคิดมาก่อนเลยว่า เจ้าชายสิทธัตถะจะทรงแสดงธรรมได้เป็นที่น่าเลื่อมใสถึงเพียงนี้ ต่างก็กระหึ่มยินดีที่จะได้สดับพระพุทธโอวาทในวาระต่อไป ด้วยศรัทธาปลาตะ^{๔๘}

“พระศาสดาได้ทรงทักทายปราศรัยด้วยพระลำเนียงอันชวนให้มีจิตใจขึ้นบาน พระพักตร์ที่อมยิ้มไปด้วยแววแห่งพระเมตตากรุณาและพระลักษณะอื่นๆ อันสำแดงความเป็น

^{๔๗}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๔๐.

^{๔๘}สุชีพ ปุญญานุภาพ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๔๗.

พระมหานุรุช ได้เป็นเหตุทำลายมานะทิฐิของพระประยูรญาติผู้ใหญ่เสียสิ้น เมื่อได้สดับพระพุทธรูปปฏิภาคารศรัย อันประหนึ่งทรงโปรยทิพยวาริลงมาจากอากาศเช่นนั้น ต่างก็พากันก้มลงกราบกรานด้วยความเลื่อมใสอันพิเศษ...”^{๔๙}

เหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าพาพระนันทะไปชมความงามของสตรีเพื่อจูงใจให้เกิดความพยายามในการปฏิบัติ จึงทำให้พระนันทะสามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด

“สมเด็จพระบรมศาสดาสตวรรษโปรดพระอนุชาโดยธรรมแล้ว ก็ทรงพักการเดินทางเป็นส่วนรวมทั้งคณะไว้ ณ ที่แห่งหนึ่ง ทรงพาพระนันทะไปให้ทอดพระเนตรเห็นสตรีมากมายที่มีความงามยิ่งกว่าเจ้าหญิงชนบทกัลยาณีอย่างเปรียบเทียบมิได้ พระนันทะทรงตะลึงแลดูสตรีเหล่านั้นแทบจะมีเชื่อพระเนตรว่า ความงามทั้งหลายได้มารวมกันอยู่ได้อย่างไรในสตรีแต่ละนางที่ทรงเห็นนี้ ถ้าจะกล่าวพรรณนาว่าสตรีเหล่านั้นคือเทพธิดาผู้สถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นฟ้าก็ดูจะไม่เกินความจริงไปเลย”^{๕๐}

นวนิยายเรื่อง **เชิงผาหิมพานต์** มีตอนที่กล่าวถึงการสะกดจิตซึ่งความจริงมิใช่จุดมุ่งหมายทางพุทธศาสนาเนื่องจากมิได้เป็นประโยชน์ต่อการหลุดพ้นในกิเลสตัณหา แต่ผู้แต่งก็ได้อธิบายเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องดังกล่าวผ่านตัวละครในเรื่อง ดังนี้

“...การกระทำทุกอย่างก็ดี ที่จะนับว่าถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ต้องเป็นไปเพื่อความไม่โลภ ไม่โกรธและไม่หลง ใครก็ตามแม้จะมีความรู้หรือฤทธิ์เดชล้นพ้น ถ้าผู้นั้นยังตกเป็นทาสของความโลภ ความโกรธและความหลงแล้ว พระพุทธศาสนาก็ได้ตีตราผู้นั้นว่าจิตใจสูงกว่าเด็กๆ ที่กำลังวิ่งไล่จับกันแล้วหัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้างอย่างไรเลย เพราะผู้นั้นก็ยังเชื่อว่ายู่ในอำนาจของกิเลสยังต้องดีใจบ้าง เสียใจบ้างวนเวียนอยู่อย่างนั้นเอง”^{๕๑}

ด้านหลักการสังคัมสงเคราะห์ในทางพระพุทธศาสนาก็มีการแสดงถึงความสำคัญของการใช้ปัญญาเช่นกันคือ การสอนให้สังเคราะห์คนด้วยความเมตตากรุณาไม่ใช่หวังผลตอบแทน ถือเป็นกรทำให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่กรให้ความช่วยเหลือนั้นก็ต้องพิจารณาตามเหตุผลที่สมควรอย่างถูกต้องเหมาะสม จะเห็นได้จากพฤติกรรมและการแสดงความคิดเห็นของตัวละครเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้อื่นในสังคัม ดังตัวอย่าง

^{๔๙} สุชีพ ปุญญาณาภ, กองทัพอธรรม, หน้า ๕๓-๕๔.

^{๕๐} สุชีพ ปุญญาณาภ, นันทะ-ปชาบดี, หน้า ๙๗.

^{๕๑} สุชีพ ปุญญาณาภ, เชิงผาหิมพานต์, หน้า ๑๔๐.

“ความยากจนมีมาจากเหตุหลายประการดังกล่าวนี้นี้ การต่อสู้กับความยากจนจึงต้องพิจารณาแก้ไขให้ถูกต้องตามเหตุ ซึ่งจะต้องมีผู้ร่วมมือกันหลายฝ่าย โดยเฉพาะผู้ยากจนเพราะถูกโรคร้ายเบียดเบียนหรือประสบภัยพิบัติ และผู้ยากจนเพราะมีบุคลิกตัวอันจะต้องเลี้ยงดูมากนี้ จะต้องแก้ด้วยการให้ความสงเคราะห์เกี่ยวกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค แต่ผู้ยากจนเพราะยังมีได้นำกำลังและความสามารถออกมาใช้ หรือยังไม่มีความรู้ในการประกอบอาชีพ จะต้องแก้ด้วยการแนะนำหรือช่วยจัดการบางอย่างให้ บางครั้งอาจต้องช่วยในเรื่องทุนรอนตามสมควร”^{๕๒}

“...ในสมัยที่จิตใจต่ำลงบางครั้งอาจพอใจจะอาศัยผู้อื่น เช่น โรงทานแจกอาหาร แต่เมื่อจิตใจสูงขึ้นบางครั้งคราว เขาก็อาจเบื่อหน่ายภาวะเช่นนั้น และพยายามช่วยตัวเอง ทำมาหากินตามควรแก่เหตุ เราจึงเห็นอยู่เสมอว่าการเผยแพร่หลักธรรมเรื่องการให้ การสงเคราะห์ผู้อื่นนั้น มิใช่เป็นการหัดให้คนพอใจการขอทานหรือคิดแต่จะพึ่งพิงผู้อื่น แต่ตรงกันข้ามเป็นการหัดคนให้คิดเป็นเศรษฐกิจคือ คนที่จะให้อะไรแก่ผู้อื่นได้นั้น จะต้องคิดช่วยตัวเองในการประกอบอาชีพ พุดง่าย ๆ ก็คือตัวเองจะต้องมีจึงสามารถให้อะไรที่มีนั้นแก่ผู้อื่นได้ ถ้าเราสอนให้ทุกคนให้ทานก็คือ สอนให้ทุกคนคิดไม่ขอทานนั่นเอง...”^{๕๓}

ความสำคัญที่สุดของหลักเรื่องการใช้ปัญญาอยู่ที่การใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เท่าทันตามความจริงของสิ่งทั้งหลายคือการรู้เท่าทันโลกที่มีกระบวนการเกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นผู้มีปัญญารู้เท่าทันความจริงดังกล่าวก็จะไม่ยึดติดหรือลุ่มหลงทางโลกจนเกินไป เพราะเมื่อมีปัญญาจะสามารถกำจัดอวิชชาอันหมายถึงความไม่รู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิตจนพอจะทำลายกิเลสได้ กล่าวคือความไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทหรือไตรลักษณ์ อันเป็นความจริงของโลกและชีวิต^{๕๔} ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าบุคคลที่จะได้รับคุณประโยชน์จากหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์นั้น จะต้องมีความรู้ และการประพฤติปฏิบัติโดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือกำกับ การนำเสนอหลักปัญญาในนวนิยายจึงมีบทบาทที่แสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติด้วยตนเองเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่ากลวิธีการนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาด้วยรูปแบบนวนิยายที่อิงอาศัยลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนาของสุชีฟ้า ปุญญาอนุภาพ ผู้แต่งสามารถนำเสนอหลักธรรมผ่าน

^{๕๒} สุชีฟ้า ปุญญาอนุภาพ, **นันทะ-ปชาบดี**, หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^{๕๓} สุชีฟ้า ปุญญาอนุภาพ, **เชิงผาหิมพานต์**, หน้า ๑๒๓.

^{๕๔} วัชรระ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, หน้า ๑๙๘.

องค์ประกอบแต่ละส่วนของนวนิยายทั้งโครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา การใช้ภาษาได้อย่าง สอดคล้องกลมกลืนนั้น ซึ่งเป็นกลวิธีนำเสนอนวนิยายที่มีความน่าสนใจและเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ การสื่อสารทางพุทธธรรมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่เนื้อเรื่องได้ เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังถือประโยชน์แก่ผู้อ่านในปัจจุบันที่การศึกษาหลักธรรมจากคัมภีร์ศาสนา โดยตรงทำได้ยาก ดังนั้นผู้อ่านจึงได้รับอรรถรสความบันเทิงจากการนำเสนอหลักธรรมในรูปแบบ นวนิยาย แต่ในขณะเดียวกันข้อมูลหลักธรรมก็ได้คลาดเคลื่อนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูล เกี่ยวกับแนวคิดสำคัญของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เพราะมีการนำเสนอหลักธรรมที่อ้างอิงข้อมูล หลักฐานจากคัมภีร์พุทธศาสนาอย่างชัดเจน ดังนั้นผู้อ่านจึงสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวไปใช้ ปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อยกระดับจิตใจและชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้มีคุณค่าพึ่งพาตนเองได้ อย่างสมบูรณ์

บทที่ ๕

สรุปการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอหลักพุทธธรรมในนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพรุญญาณาภพพบว่า ผู้แต่งใช้กลวิธีการนำเสนอนวนิยายที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนา รวมทั้งด้านภาษาที่มีการใช้สำนวนคล้ายกับในคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวมีความสำคัญและเอื้อต่อการสื่อสารทางพุทธธรรม ทำให้การนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนามีความสมบูรณ์ชัดเจน สามารถสรุปได้ดังนี้

๕.๑ กลวิธีการนำเสนอนวนิยายที่สัมพันธ์กับลักษณะวรรณคดีพุทธศาสนา

ในด้านการสร้างโครงเรื่องผู้แต่งมีการนำเอาพุทธประวัติจากพระสูตรและอรรถกถามา นำเสนอเป็นโครงเรื่อง ซึ่งมีทั้งที่นำมาเป็นโครงเรื่องใหญ่และที่นำเสนอเป็นโครงเรื่องย่อย โดยมีการนำพุทธประวัติมาผูกโยงเข้ากับเนื้อเรื่องส่วนที่ผู้แต่งจินตนาการขึ้น ทั้งนี้ผู้แต่งได้นำข้อมูลในพุทธประวัติมาปรับนำเสนอในรูปแบบนวนิยายที่มีการเปิดเรื่อง การเล่าเรื่องแบบย้อนกลับ การตัดสลับเหตุการณ์เพื่อแสดงถึงปมปัญหาของเรื่องและมีการคลี่คลายในตอนท้าย ช่วยให้เนื้อหาที่นำมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถามีความกลมกลืนกับการเล่าเรื่องในรูปแบบนวนิยาย ทำให้การนำเสนอหลักธรรมผ่านเรื่องราวของบุคคลในพุทธประวัติมีมิติที่นำไปสู่ความน่าสนใจและชวนให้ติดตาม นอกจากนี้ยังมีการสร้างโครงเรื่องย่อยที่ดัดแปลงจากอรรถกถาชาดกเพื่อเสริมแก่นเรื่องหลักของนวนิยาย อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของชาดกที่มีต่อการนำเสนอนวนิยายที่มีความมุ่งหมายเพื่อสื่อสารหลักพุทธธรรมได้อย่างชัดเจน

ในด้านรูปแบบการขึ้นต้นและการลงท้ายในนวนิยายพบว่ามีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งต่างจากนวนิยายทั่วไปได้แก่ การขึ้นต้นและลงท้ายที่เป็นรูปแบบเฉพาะของผู้แต่งและการขึ้นต้นและลงท้ายที่สัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนา โดยการขึ้นต้นและลงท้ายที่เป็นรูปแบบเฉพาะของผู้แต่งนั้นคือการแสดงความมุ่งหมายและอันประสงค์ของการแต่งไว้อย่างชัดเจนว่าเกิดจากความเคารพบูชาและศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างเปี่ยมล้น จึงแต่งนวนิยายขึ้นเพื่อเป็นการเผยแพร่และสืบทอดพระพุทธศาสนา ในส่วนของการขึ้นต้นและลงท้ายที่สัมพันธ์กับวรรณคดีพุทธศาสนา นั้น ผู้แต่งมีการนำบทบูชาพระรัตนตรัยมาใช้ในการเริ่มต้น อีกทั้งมีการจบเรื่องด้วยนิคมกถาและบทอุทานที่มีเนื้อความสรุปหลักธรรมและเนื้อเรื่องทั้งหมด

สำหรับการสร้างตัวละครที่มีบทบาทในการสื่อสารหลักธรรมนั้น มีทั้งตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติและตัวละครสมมุติ โดยตัวละครที่เป็นบุคคลในพุทธประวัติจะเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าในฐานะต่างๆ กันได้แก่ พระสาวกและพระประยูรญาติซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชน มีการนำเสนอในแง่มุมที่น่าสนใจเพื่อเชื่อมโยงไปยังพระพุทธเจ้าและหลักคำสอนของพระองค์ ในส่วนของตัวละครสมมุตินั้นตัวละครหลักจะมีลักษณะเด่นคือ มีบทบาทในการสั่งสอนหลักธรรมแก่ตัวละครอื่นอื่นๆ เป็นแบบอย่างของผู้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ด้วยการยึดถือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งกลวิธีดังกล่าวเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสื่อสารหลักธรรมโดยไม่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่ตนกำลังถูกสอนโดยตรง

องค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้การสื่อสารหลักธรรมมีความสมบูรณ์ชัดเจนคือ การใช้ผู้เล่าเรื่องแบบรู้แจ้ง ซึ่งในการนำเสนอวรรณกรรมศาสนานั้นผู้เล่าเรื่องดังกล่าวมีความสำคัญและมีบทบาทต่อการนำเสนอเนื้อเรื่องค่อนข้างมาก เนื่องจากสามารถอธิบายเหตุการณ์รวมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครไปพร้อมๆ กับการสอดแทรกหลักธรรมที่ต้องการนำเสนอได้อย่างชัดเจน อีกทั้งการบุคคลในพุทธประวัติมาเป็นตัวละครในนวนิยาย ผู้เล่าเรื่องแบบรู้แจ้งยังมีบทบาทในการพรรณนาความคิด อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้อย่างชัดเจนต่างจากข้อมูลในคัมภีร์ศาสนาที่มุ่งให้รายละเอียดข้อเท็จจริงเป็นสำคัญ อีกทั้งยังมีผู้เล่าที่เป็นตัวละครในเรื่องซึ่งมีบทบาทช่วยอธิบายถึงภูมิหลังของตัวละครเพื่อเชื่อมโยงไปสู่หลักธรรมที่ต้องการนำเสนอได้อีกแนวทางหนึ่ง ช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่เนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังการเล่าเรื่องตามลำดับเวลา การเล่าเรื่องแบบย้อนเวลามาใช้ประกอบการเล่าเรื่องเพื่อช่วยให้การนำเสนอนวนิยายมีความน่าสนใจอีกด้วย

การสร้างฉากและบรรยากาศของเรื่องมีการเลือกฉากสถานที่ซึ่งมีอยู่จริงตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาคือ พระไตรปิฎกและอรรถกถามานำเสนอโดยผสมผสานเข้ากับจินตนาการและการค้นคว้าข้อมูลของผู้แต่ง เพื่อให้รายละเอียดที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองเหล่านั้นในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ทำให้การนำเสนอหลักธรรมที่มีการอ้างอิงเรื่องราวในพุทธประวัติมีความสมจริงและสร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่เนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดี

บทสนทนาที่ใช้ในนวนิยายนอกจากจะมีบทบาทในการดำเนินเรื่องตามรูปแบบนวนิยายแล้ว ผู้แต่งยังนำกลวิธีปุจฉา-วิสัชนาอันเป็นกลวิธีหนึ่งสำหรับการนำเสนอหลักธรรมในวรรณคดีพุทธศาสนามาใช้ในนวนิยายได้อย่างเหมาะสม ด้วยการนำเสนอในรูปแบบของบทสนทนาที่มี

วัตถุประสงค์หลักเพื่อนำเสนอหลักธรรมแก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านรู้สึกมีส่วนร่วมในนวนิยายทั้งยังสนับสนุนความคิดเรื่องการนับถือพุทธศาสนาที่ต้องประกอบด้วยสติปัญญาในการคิดพิจารณาอย่างมีเหตุผล

๕.๒ กลวิธีทางภาษากับการนำเสนอหลักพุทธธรรม

การใช้สำนวนภาษาจะมีลักษณะที่คล้ายกับในคัมภีร์ศาสนา คือ การใช้คำภาษาบาลีตลอดจนคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุและหลักธรรม อีกทั้งมีการนำคำขึ้นต้นในพระสูตรมาปรับใช้ในนวนิยายเมื่อมีกล่าวถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา

มีการยกพุทธพจน์มาประกอบการนำเสนอหลักธรรมในนวนิยาย โดยปรากฏทั้งในรูปแบบที่เป็นพุทธภาษิตเพื่อเป็นคติเตือนใจและข้อความพระธรรมเทศนาซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลในแต่ละโอกาสต่างสถานที่และช่วงเวลา อีกทั้งมีการสอดแทรกบทประพันธ์ร้อยกรองเพื่อสื่อหลักธรรมที่ช่วยสร้างความน่าสนใจและมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของนวนิยายที่มีช่วงเวลาและสถานที่อยู่ในสมัยอินเดียบราณ โดยมีการเลือกใช้คำประพันธ์ที่มีลักษณะเป็นบทร้อยกรองประเภทโคลงและฉันทตลอดจนการแต่งคำประพันธ์ในลักษณะบทเพลงสำหรับขับร้องเป็นคติเตือนใจ

ในการอธิบายหลักธรรมทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นนามธรรมนั้น ผู้แต่งมีทั้งการใช้สัญลักษณ์เพื่อให้ผู้อ่านตีความหลักธรรมที่แฝงอยู่และการใช้ภาพพจน์ความเปรียบเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจในหลักธรรมได้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น ในส่วนของการใช้ความเปรียบนั้นมักจะมีลักษณะที่เป็นการเปรียบซ้อนกันคือ เป็นการนำสิ่งของที่นำมาเปรียบจำนวนมากกว่าหนึ่งสิ่งเพื่ออธิบายถึงสิ่งที่ต้องการสื่อ ทั้งนี้เป็นวิธีการอุปมาเพื่อแสดงหลักธรรมที่คล้ายคลึงกับในพระไตรปิฎก กล่าวคือมีการอุปมาสิ่งของที่นำมาเปรียบจำนวนมากกว่าหนึ่งเพื่อเปรียบเทียบอธิบายหลักธรรมให้มีความชัดเจน นอกจากนี้สิ่งของที่ถูกนำมาใช้เปรียบเทียบในนวนิยายยังพบว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับที่ใช้ประกอบการเปรียบเทียบเพื่ออธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก ทั้งนี้เนื่องจากคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ผู้แต่งนำมาใช้ประกอบการแต่งนวนิยาย

ในด้านการใช้สำนวนโวหารนั้นพบว่ามีสำนวนโวหารรูปแบบต่างๆ มานำเสนอเพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทศนาโวหารและสาธกโวหารที่ถือว่า มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมให้มีความชัดเจน อีกทั้งช่วยส่งเสริมศรัทธาและความเลื่อมใสในพุทธศาสนาให้แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังใช้คำถาม

เชิงวรรณศิลป์เพื่อนำไปสู่การอธิบายหลักธรรมด้วยการนำเสนอมุมมองหรือสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ที่อาจจะมีบุคคลที่ยังขาดความเข้าใจอย่างแท้จริงจึงมีข้อสงสัยหรือข้อโต้แย้ง ดังนั้นการตั้งคำถามจึงช่วยชี้แนะให้ผู้อ่านได้ขบคิดและวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ และเป็นโอกาสที่ดีในการอธิบายและเสนอแนะแนวทางที่ประกอบไปด้วยเหตุผลตามแนวทางพุทธศาสนาได้อีกด้วย

๕.๓ กลวิธีการนำเสนอกับการสื่อสารหลักธรรมในนวนิยาย

การสร้างความรู้ความเข้าใจหลักธรรมตามแนวทางพุทธศาสนา ด้วยการอ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายบาลีเป็นหลักอันได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถา ทำให้การนำเสนอหลักธรรมในนวนิยายมีความน่าเชื่อถือและโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ อีกทั้งมีการทำเชิงอรรถเพื่อแสดงที่มาของข้อมูลยังเป็นหลักฐานอ้างอิงหลักคำสอนและข้อมูลทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในด้านต่างๆ ซึ่งหากผู้อ่านมีความสนใจต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวก็สามารถค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมอย่างละเอียดได้จากพระไตรปิฎกและอรรถกถาตามที่แสดงไว้ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกความรู้ที่เกี่ยวกับประเทศอินเดียสมัยโบราณทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ตลอดจนความรู้ทางภูมิศาสตร์และธรรมชาติวิทยาอยู่ในเนื้อเรื่อง ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้อย่างสมบูรณ์

สำหรับหลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อเรื่องนั้นมีการนำเสนอให้เห็นถึงสาระสำคัญของหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ ๔ กฎแห่งกรรม ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท อันเป็นหลักที่มีความหมายและขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา โดยผู้แต่งมุ่งแสดงให้เห็นถึงหลักสำคัญของการนับถือพุทธศาสนาที่ต้องมีปัญญาเป็นเครื่องมือกำกับ เพื่อนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎธรรมชาติหรือหลักไตรลักษณ์ ไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในชีวิตจนสุขหรือทุกข์กับชีวิตมากจนเกินไป อีกทั้งยังมุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาตนเองในเรื่องความประพฤติ คือ การประพฤติความดี ละเว้นความชั่วและชำระจิตใจให้สะอาด ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง อันแสดงถึงการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปใช้ประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์

ในด้านการเป็นแบบอย่างของวรรณกรรมศาสนาที่นำเสนอด้วยรูปแบบนวนิยายนั้น นวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมศาสนาที่นำเสนอด้วยรูปแบบนวนิยาย ซึ่งเป็นการเผยแพร่ศาสนาธรรมที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการนำเสนอให้มีความน่าสนใจเหมาะสมกับกาลเวลาและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเป็นบุคคลแรกที่นำเสนอ

หลักธรรมในรูปแบบนวนิยายซึ่งนำเค้าโครงเรื่องมาจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและมีการสร้างสรรค์ผลงานนวนิยายในลักษณะเดียวกันนี้ออกมาอีกหลายเรื่อง ทำให้ผลงานมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งต่อมาได้มีนักเขียนท่านอื่นเช่น วศิน อินทสระ ธรรมโฆษ เป็นต้น ที่นำแนวทางดังกล่าวมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานนวนิยายคือ การใช้ฉากประเทศอินเดีย การนำพระพุทธเจ้า พระสาวกและบุคคลในพุทธประวัติมาเป็นตัวละคร และการใช้สำนวนภาษารูปแบบเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา

กล่าวโดยสรุปคือนวนิยายอิงธรรมะของสุชีพ ปุญญานุภาพเป็นวรรณกรรมศาสนาที่ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบการนำเสนอจากตะวันตกคือ มีการนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาในรูปแบบนวนิยาย ทั้งนี้ในด้านกลวิธีการนำเสนอมีการนำลักษณะของวรรณคดีพุทธศาสนา มาผสมผสานกับรูปแบบการแต่งของนวนิยาย ส่วนในด้านการใช้ภาษานั้นมีลักษณะที่คล้ายกับสำนวนภาษาในคัมภีร์พุทธศาสนา ทั้งนี้หลักธรรมที่นำเสนอจะยึดถือการศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นสำคัญ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวมีความสอดคล้องกลมกลืนกัน ทำให้การสื่อสารหลักพุทธธรรมมีความชัดเจนและเหมาะสม ถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมศาสนาที่มีคุณค่าในด้านการให้ความรู้ทางพุทธธรรมและอรรถรสด้านความบันเทิงอย่างสมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาวิธีการนำเสนอหลักพุทธธรรมในนวนิยายของสุชีพ ปุญญานุภาพ ทำให้เห็นแนวทางการนำเสนอหลักพุทธศาสนาที่ยึดตามคำสอนในคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นหลักซึ่งถือว่าเป็นผลงานนวนิยายอิงธรรมะในยุคเริ่มแรก ผู้วิจัยเห็นว่าในปัจจุบันมีนักเขียนที่แต่งนวนิยายอิงธรรมะออกมาเป็นจำนวนมากด้วยรูปแบบของนวนิยายที่มีเนื้อหาร่วมสมัยกับผู้อ่าน ดังนั้นจึงเห็นว่าควรจะมีการศึกษาเนื้อหาสาระของหลักธรรมที่ผู้แต่งในปัจจุบันให้ความสำคัญและมุ่งนำเสนอ เพื่อสะท้อนถึงอิทธิพลของหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่มีบทบาทต่อคนในสังคม

รายการอ้างอิง

- กอบกุล อิงคุทานนท์. **ศัพทวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๔๐.
- กาญจนา นาคสกุล และคณะ. **การใช้ภาษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เค็ดไทย, ๒๕๒๑.
- กุสุมา รัชชมนี. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, ๒๕๔๙.
- กุสุมา รัชชมนี. **เอกสารการสอนชุดวิชา พัฒนาการวรรณคดีไทย หน่วยที่ ๙ “วิวัฒนาการด้านเนื้อหาและแนวคิดของวรรณคดีไทย.”** พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.
- กุลลาบ มัลลิกะมาส และวิฑู โสภวงศ์. **การเขียน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๗.
- ไกลเด่นชไตน์, ฌ็อง-ปีแยร์. **การอ่านนวนิยาย แปลโดย วลัยยา วิวัฒน์ศร**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- เจือ สตะเวทิน. **วรรณคดีพุทธศาสนา**. พระนคร : คลังวิทยา, ม.ป.ป.
- ดวงรัตน์ คำสวัสดิ์. **การศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้น “ลีลาชีวิต” ของสุชีพ ปุญญานุภาพ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- เทวัญกานต์ มุ่งปั้นกลาง. **กามนิต : กลวิธีการนำเสนอกับแนวคิดทางพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. **วรรณกรรมวิจารณ์**. กรุงเทพฯ : นาคร, ๒๕๓๙.
- นิตยา แก้วคัลณา. **ว่าด้วยรูปแบบร้อยแก้วกวีนิพนธ์ทางพุทธศาสนา**. วารสารวรรณทัศน์ ๖ (พฤศจิกายน ๒๕๔๙) : ๑๔๗.
- บุญชอบ เจริญทรัพย์. **อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.
- ประภาส สุระเสน. **พระคัมภีร์อนาคตวงศ์**. กรุงเทพฯ : สุวีถัน, ๒๕๔๐.
- ปัทมา ทีฆประเสริฐกุล. **นวนิยายอิงธรรมะของสไบเมือง : วรรณกรรมสดุดีพระพุทธรูป**. วารสารภาษาและวรรณกรรมกับสังคม (กันยายน ๒๕๔๙) : ๓๔๕-๓๖๗.

- พรทิพย์ แฟงสุด. **ฉันทลักษณ์ไทย**. กรุงเทพฯ : พิสิทธ์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๔.
- พรรณณี บุตรบำรุง. **พุทธปรัชญาในนวนิยายแฮร์มัน เฮสเซ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: เอส.อาร์.พริ้นส์ แมส โปรดักส์, ๒๕๔๑.
- พระนรวาง สุวฑฒโก. **กุศโลบายการสอนพุทธธรรมของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พิสิทธ์ กอบบุญ. **ปุจฉา-วิสัชนา กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีพุทธศาสนา**, วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถา แปล**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- โยธิน มาหา. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ประเภทนวนิยายอิงหลักธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.
- วศิน อินทสระ. **คำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท)**. กรุงเทพฯ : บรรณาคาร, ๒๕๑๙.
- วัฒนา มูลเมืองแสน. **นวนิยายอิงพุทธศาสนาของไทย: วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วิทย์ ศิวะศรียนนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : ธรรมชาติ, ๒๕๔๑.
- วินัย ภูระหงษ์. **เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย ๔: วรรณคดีไทย**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๖.
- ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา. **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๓.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. **นวัตศน์วรรณคดีศึกษา**. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

- สีปพงศ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. เสฐียรโกเศศกับงานแปล: การแปล"กามนิต". วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ๖ (เมษายน ๒๕๓๒) : ๒๑.
- สุชีโว ภิกขุ. **ได้ร่มกาสาวพัสดร์**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **กองทัพธรรม**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๐.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: เรืองแสงการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **เชิงผาหิมพานต์**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๑.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **นันทะ-ปชาบดี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๑.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ลุ่มน้ำนมมหา**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๑.
- สุธีรา สัตยพันธ์. **งานของ "ดั่งตถุณ" ในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนาแนววัฒนธรรมประชานิยม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- สุพรรณณี วราทร. **ประวัติวินัยายไทยตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.
- สุภาพวรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.
- เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป. **กามนิต-วาสิฏฐี** แปลจาก The Pilgrim Kamanita. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๕๒.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓.
- อิรวดี ไตลังคะ. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. **หลักภาษาไทย: อักษรวิธี วจีภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.

บรรณานุกรม

- กรรณา กุศลลาสัย. **ภารตวิทยา: ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๓๗.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. **วรรณคดีไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนา**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๑.
- วัชรระ งามจิตจรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.
- สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.
- สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- สุนทร ณ รังสี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- เสฐียรโกเศศ. **การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๖.
- อิงอร สุพันธ์ุวณิช. **นวนิยายนิทัศน์**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- อิงอร สุพันธ์ุวณิช. **วรรณกรรมวิจารณ์**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวภาวินี ตรีเดซี เกิดเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ที่จังหวัดลพบุรี สำเร็จ การศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อปีการศึกษา ๒๕๔๕ และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตร มหาบัณฑิตที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา ๒๕๕๒